

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРКАСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Л. В. Проданова
О. В. Котляревський

**МОТИВАЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ
РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ**

Монографія

«Пономаренко»
Черкаси – 2018 р.

УДК 334.722-043.86(477)

ББК 65.9(4Укр)09

П 78

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Черкаського державного технологічного університету
(протокол № 4 від 17 грудня 2018 р.)*

А в т о р и:

Проданова Л. В., доктор економічних наук, доцент
Котляревський О. В., кандидат економічних наук

Р е ц е н з е н т и:

С. О. Савченко, доктор економічних наук, професор, проректор з науково-дослідної роботи Східноєвропейського університету економіки і менеджменту

С. В. Смерічевська, доктор економічних наук, професор, професор кафедри логістики Національного авіаційного університету

О. В. Захарова, доктор економічних наук, професор, професор кафедри менеджменту та бізнес-адміністрування Черкаського державного технологічного університету

П 78 Мотиваційний механізм розвитку підприємницької діяльності в економіці України: монографія / Л. В. Проданова, О. В. Котляревський; Черкаський державний технологічний університет. – Черкаси. : Видавець Пономаренко Р.В., 2019. – 240 с.

ISBN 978-966-2554-53-3

У монографії представлено дослідження теоретичних та методичних проблем розвитку мотиваційного механізму підприємницької діяльності в економіці України. Конкретизовано основні елементи мотиваційного механізму та узагальнено теоретичні засади регуляторного забезпечення мотиваційного механізму розвитку підприємництва. Проаналізовано фактори і досліджено динаміку показників розвитку підприємницької діяльності, визначено етапи становлення регуляторного забезпечення цього процесу в Україні. Визначено синергетичний ефект регуляторного впливу на мотивацію до підприємницької діяльності в регіонах економіки України. Систематизовано заходи регуляторного забезпечення інноваційно-інвестиційного розвитку підприємницького сектору з урахуванням можливостей адаптації до сучасних умов України світового досвіду стимулювання та активізації підприємництва. Розроблено функціональну модель активізації підприємницької діяльності в національній економіці. Розвинуто концептуальний базис економічної та регуляторної політики держави щодо мотивації підприємницької діяльності в сучасній економіці України.

Для викладачів і наукових працівників, студентів, аспірантів, практиків державного управління, а також усіх, хто цікавиться даною науковою проблемою.

УДК 334.722-043.86(477)

ББК 65.9(4Укр)09

© Л. В. Проданова, О. В. Котляревський

© Черкаський державний технологічний університет, 2018

ISBN 978-966-2554-53-3

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	5
Глава 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ МОТИВАЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ.....	11
1.1 Генезис мотивації до підприємницької діяльності в ринковій економіці.....	11
1.2 Мотиваційний механізм підприємницької діяльності в системі забезпечення розвитку підприємництва в сучасній економіці.....	26
1.3 Теоретичні засади регуляторного забезпечення мотиваційного механізму розвитку підприємницької діяльності в національній економіці України.....	40
Висновки до глави 1.....	56
Глава 2 АНАЛІЗ РЕГУЛЯТОРНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ.....	60
2.1 Порівняльний аналіз основних етапів становлення регуляторного забезпечення підприємницької діяльності в національній економіці.....	60
2.2 Оцінка регуляторного впливу на мотивацію підприємницької діяльності в регіонах національної економіки: синергетичний ефект.....	81
2.3 Аналіз світового досвіду активізації підприємництва: регуляторне забезпечення інноваційно-інвестиційного розвитку підприємницького сектору.....	100
Висновки до глави 2.....	117

Глава 3 ОСНОВНІ НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ РЕГУЛЯТОРНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МОТИВАЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ.....	122
3.1 Формування сучасної моделі державного стимулювання та активізації підприємницької діяльності.....	122
3.2 Вдосконалення механізму державного регулювання мотивації підприємницької діяльності	142
Висновки до глави 3.....	158
ПІСЛЯМОВА.....	162
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	166
ДОДАТКИ.....	192

ПЕРЕДМОВА

Підприємництво виступає гарантом стабільності економіки держави та підвищення рівня життя її громадян. Сучасні соціально-економічні умови господарювання в Україні залишаються доволі складними для розвитку підприємництва, що зумовлене: політичною нестабільністю та частими змінами економічного законодавства; низьким платоспроможним попитом населення і нестачею фінансових ресурсів у суб'єктів підприємництва; високим регуляторним та податковим тиском на бізнес; корупцією та тіншовою економікою. Основні кількісні параметри підприємницького сектору країни за підсумками 2015 року знаходяться на рівні європейських країн: частка суб'єктів малого та середнього бізнесу в загальній кількості суб'єктів господарювання в економіці України становила 99,98% (середній показник по країнах ЄС – 99,80%), а частка зайнятих в них працівників – 79,11% (ЄС – 66,90%). Але якщо в Європі внесок малого та середнього бізнесу у ВВП сягає 70%, то в Україні він становить 59%. Стабільний розвиток системи підприємництва залежить від економічної політики держави, від методів, механізмів та стимулів активізації бізнесу. Важливу роль в активізації системи підприємництва відіграє мотиваційний механізм підприємницької діяльності.

Проте, нажаль, загальна методологія й система важелів та інструментів активізації підприємницької діяльності не є цілісною й не забезпечує підвищення конкурентоспроможності вітчизняних господарюючих суб'єктів. Таким чином, необхідним є пошук ефективних механізмів впливу на мотивацію підприємців до господарської діяльності, що забезпечить не лише економічний розвиток як такий, але й розвиток людини як особистості, здатної до підприємницької діяльності й такої, що має матеріальне підґрунтя для її реалізації. Необхідна також державна стратегія мотивації підприємницької діяльності, яка б забезпечила активізацію середніх і малих підприємств, а також інших суб'єктів підприємницької діяльності.

Монографія, що пропонується, в основному присвячується дослідженню методологічних основ аналізу підприємництва та механізмів розвитку підприємницької діяльності в національній економіці.

Суттєвих результатів у вирішенні проблем розвитку підприємництва та його механізмів в Україні досягли такі науковці як О. Амоша, Є. Бельтюков, Д. Богиня, А. Бутенко, З. Варналій, В. Геєць, А. Гриценко, Л. Дмитриченко, О. Єрмоленко, Я. Жаліло, О. Захарова, В. Захарченко, А. Колот, П. Лазур, О. Лайко, В. Лисюк, В. Ляшенко, Л. Мельник, В. Орлова, Л. Проданова, С. Смерічевська, Л. Стрій, С. Філіппова, О. Фінагіна, С. Харічков, Г. Чижиков, М. Чумаченко, А. Чухно, В. Шаповал, Н. Шлафман.

Проте, ряд питань методологічного характеру, пов'язаних із дослідженням мотивації як системи активізації підприємницької діяльності, розробкою заходів щодо її розвитку з метою забезпечення умов для підвищення ефективності підприємництва є досі недостатньо розкритими, що обумовило актуальність теми монографічного дослідження.

Метою монографічного дослідження була розробка теоретико-методологічних положень та практичних рекомендацій щодо регуляторного забезпечення мотиваційного механізму розвитку підприємництва в економіці України.

Увагу авторів зосереджено головним чином на розв'язанні таких наукових завдань:

- обґрунтування теоретичних основ аналізування мотиваційного механізму підприємницької діяльності як важливого елементу системи забезпечення розвитку підприємництва в сучасній економіці;

- конкретизація основних елементів мотиваційного механізму та узагальнення теоретичних засад регуляторного забезпечення мотиваційного механізму розвитку підприємницької діяльності в економіці України;

- аналіз факторів і дослідження динаміки показників розвитку підприємницької діяльності, визначення етапів становлення регуляторного забезпечення цього процесу в Україні;

- визначення синергетичного ефекту регуляторного впливу на мотивацію до підприємницької діяльності в Україні у регіональному аспекті;

- систематизація заходів регуляторного забезпечення інноваційно-інвестиційного розвитку підприємницького сектору з урахуванням можливостей адаптації до сучасних умов України світового досвіду стимулювання та активізації підприємництва;

– удосконалення методичних підходів щодо поглибленого вивчення процесів розвитку підприємницької діяльності та розроблення функціональної моделі активізації підприємницької діяльності в національній економіці;

– розвиток концептуального базису економічної та регуляторної політики держави щодо мотивації підприємницької діяльності в сучасній економіці України.

Об'єктом монографічного дослідження обрано процес регуляторного впливу на мотивацію до підприємницької діяльності в сучасних умовах національної економіки, а предметом – сукупність теоретичних та методичних положень щодо регуляторного забезпечення мотиваційного механізму розвитку підприємницької діяльності в економіці України.

Для вирішення поставлених завдань застосовано загальнонаукові і спеціальні методи наукового дослідження: аналіз та синтез, наукова абстракція – при визначенні мотиваційного механізму підприємницької діяльності як важливого елементу системи забезпечення розвитку підприємництва в сучасній економіці; системний підхід – при обґрунтуванні засад регуляторного забезпечення механізму мотивації розвитку підприємницької діяльності; логічне узагальнення – для визначення основних елементів системи регуляторного забезпечення механізму мотивації підприємництва; історичний та діалектичний підходи – для періодизації етапів розвитку підприємництва та становлення системи регуляторного забезпечення цього процесу в національній економіці; синергетичний підхід – для визначення соціально-економічного ефекту регуляторного впливу на мотивацію до підприємницької діяльності; порівняння та групування – для систематизації заходів регуляторного забезпечення мотивації підприємництва у сфері інноваційно-інвестиційної діяльності; економіко-статистичні – для аналізу динаміки показників діяльності суб'єктів господарювання національної економіки та її регіонів; графічні методи – для вивчення тенденції масштабів поширення підприємництва і рівня результативності підприємницької діяльності в економіці; методи дескриптивної статистики – для обробки емпіричних даних, їх систематизації, наочного представлення; метод функціонального моделювання (IDEF0-метод, integration definition for function modeling) – для дослідження процесів та побудови функціональної моделі

активізації підприємницької діяльності; формалізація та систематизація – при визначенні концептуального базису економічної та регуляторної політики держави щодо мотивації підприємницької діяльності в сучасній економіці.

На думку авторів дослідження, його наукова новизна полягає у теоретичному обґрунтуванні та розробленні методичних положень і рекомендацій щодо регуляторного забезпечення мотиваційного механізму розвитку підприємницької діяльності в національній економіці.

В пропонованій монографії основними елементами наукової новизни виступають такі теоретичні положення:

– обґрунтовано теоретичні засади регуляторного забезпечення механізму мотивації розвитку підприємницької діяльності, логіко-змістовна схема основних елементів якої, на відміну від існуючих, представлена сукупністю взаємопов'язаних компонентів: цільові орієнтири розвитку підприємництва, принципи побудови та функціонування мотиваційного механізму підприємницької діяльності, провідні напрями розвитку мотиваційного механізму активізації підприємницької діяльності, загально-економічні напрями державного регулювання мотивації підприємництва, узгоджені з основними напрямками державної економічної та регуляторної політики, що дозволяє визначити систему заходів державного регулювання розвитку підприємницького сектору національної економіки;

– запропоновано науково-методичний підхід до періодизації етапів розвитку підприємництва та становлення системи регуляторного забезпечення цього процесу в економіці України, відмінністю якого є: а) комплексний аналіз динаміки статистичних показників діяльності суб'єктів господарювання економіки, факторів (чинників) та умов, які позитивно або негативно впливають на мотивацію до підприємницької діяльності, зумовлюють масштаби та тенденції поширення підприємництва і рівня результативності підприємницької діяльності; б) періодизація становлення підприємницької діяльності в економіці України за часів її незалежності за критерієм мотивації;

– запропоновано методичний підхід щодо визначення соціально-економічного ефекту регуляторного впливу на мотивацію до підприємницької діяльності, що на відміну від існуючих: а) спирається на синергетичну методологію аналізу

системи підприємництва з аспектів мотивування діяльності; б) ґрунтується на аналізі ступеня концентрації суб'єктів підприємницької діяльності в окремих регіонах країни і рівнів соціально-економічного розвитку самих регіонів; в) передбачає застосування методів і прийомів дескриптивної статистики для аналізу та угруповання даних, зокрема для визначення співвідношення ступеня концентрації суб'єктів підприємницької діяльності в окремих регіонах і рівнів соціально-економічного розвитку цих регіонів;

– розвинуто теоретичні основи аналізування мотиваційного механізму підприємницької діяльності як важливого елементу системи забезпечення розвитку підприємництва в сучасній економіці, відмінністю якого є розгляд: а) мотивації підприємницької діяльності як вид мотивації трудової діяльності, а мотиваційного механізму підприємницької діяльності – як механізм реалізації праці; б) умов та факторів розвитку підприємництва – як мотиватори/демотиватори підприємців до діяльності; в) загального призначення мотиваційного механізму підприємницької діяльності в будь-якій економічній системі як сприяння ефективності праці, а його особливості в кожній економічній системі – як специфіка прояву, мобільність і змінність (форми і моделі мотивації зумовлені особливостями функціонування економічної системи); г) основних елементів мотиваційного механізму підприємницької діяльності як певною мірою обумовлених сутністю та структурою системи підприємництва;

– систематизовано заходи регуляторного забезпечення мотивації підприємництва у сфері інноваційно-інвестиційної діяльності, що на відміну від існуючих: а) спирається на узагальнення функцій інноваційно-інвестиційного розвитку підприємництва; переваг підприємництва в інноваційній сфері; основних форм, видів, моделей інноваційного підприємництва; б) ґрунтується на аналізі світового досвіду формування системи стимулювання інноваційного процесу та застосовування прямих та непрямих форм підтримки й стимулювання інноваційно-інвестиційної діяльності підприємців;

– розвинуто методичні основи моделювання процесів розвитку підприємницької діяльності в національній економіці, відмінною особливістю яких є побудова контекстної та декомпозиційної функціональних моделей активізації

підприємницької діяльності, націлених на поглиблене вивчення процесів, визначення суттєвих необхідних і достатніх умов, факторів забезпечення й очікуваних результатів розвитку підприємництва, із застосуванням методу функціонального моделювання IDEF0;

– розвинуто концептуальний базис економічної та регуляторної політики держави щодо мотивації підприємницької діяльності в сучасній економіці України, відмінністю якого є: переорієнтація принципів державної політики та перехід від підтримки й примусу до стимулювання й активізації діяльності; охоплення усієї системи підприємництва (малого, середнього, крупного), формування взаємозв'язків між усіма видами бізнесу; диференціація підходів і специфікація заходів державної політики щодо підприємництва (методів, інструментів та важелів) в залежності від виду і розмірів бізнесу (підприємств), галузевої специфіки діяльності, фаз циклу розвитку підприємництва та економіки.

Всі ці нові та відносно нові теоретичні положення сприяють насамперед вирішенню актуального наукового завдання, яке полягає у поглибленні та розвитку теоретичного базису та методичних рекомендацій щодо регуляторного забезпечення мотиваційного механізму розвитку підприємництва в економіці України.

Підготовка монографії стала можливою завдяки підтримці керівництва Черкаського державного технологічного університету – ректора, доцента Олега Олександровича Григора та першого проректора, доцента Євгена Володимировича Ланських, завідувача кафедри менеджменту та бізнес-адміністрування, професора Олесі Валентинівни Фінагіної. Щира подяка рецензентам – професору Східноєвропейського університету економіки і менеджменту С. О. Савченку, професору Національного авіаційного університету С. В. Смерічевській, професору Черкаського державного технологічного університету О. В. Захаровій. Низький уклін нашому вчителю та наставнику – професору Дмитриченко Лілії Іванівні – за самопожертву, любов і турботу, терпіння, мудрість і високий професіоналізм.

Автори
Л. Проданова, О. Котляревський

ГЛАВА 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ МОТИВАЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ

Активний розвиток підприємництва є необхідною умовою забезпечення сталого економічного розвитку в ринковій економіці. Це головна засада для формування ефективного конкурентного середовища, підвищення якості життя та сприяння науково-технічному прогресу. Результати попереднього аналізу дозволяють сформулювати деякі припущення, які полягають у такому: мотивація підприємницької діяльності є одним з видів мотивації праці; мотиваційний механізм підприємницької діяльності – цілісний складний комплекс, до якого входять економічні, соціальні, психологічні, моральні засоби (чинники), що є спонукальними мотивами до праці; регуляторне забезпечення мотиваційного механізму розвитку підприємницької діяльності – це діалектична сукупність взаємообумовлених, взаємозв'язаних і цілеспрямованих економічних інструментів, важелів і чинників, а також методів і форм спонукання людей до праці, а також узгодження інтересів економічних суб'єктів.

1.1 Генезис мотивації до підприємницької діяльності в ринковій економіці

У традиційному економічному суспільстві мотиви та стимули базуються на необхідності задоволення матеріальних потреб. Такий характер мотивації цілком відповідає характеру індустріальних систем виробництва і забезпечує певну рівновагу між інтересами окремих груп і прошарків суспільства та прогресивним розвитком його матеріального виробництва.

В країнах з розвинутою економікою мотиваційний механізм різко змінюється під дією що найменше двох факторів:

– перший фактор зумовлений тим, що у результаті підвищення добробуту та рівня життя значної частини населення, в системі цінностей людини поступово зростає, а згодом домінує прагнення до удосконалення власної особистості;

– другий фактор пов'язаний з тим, що розвиток нових видів та форм виробництва потребує засвоєння значних обсягів інформації, а тому виникає потреба в постійному підвищенні рівня освіти й кваліфікації, яка згодом перетворюється на мету трудової діяльності.

Наслідком цих змін став перехід до якісно нового етапу соціально-економічного розвитку, а це викликає зміни і в мотивації будь-якої діяльності. Саме на цьому аспекті все більше акцентують увагу західні економісти і соціологи: Р. Арон, Г. Беккер, Д. Белл, П. Друкер та ін. Аналіз умов господарювання постіндустріальних епох розглядався і в роботах вітчизняних економістів, зокрема Д. Богині, О. Грішнєвої, А. Колота, В. Ляшенка, А. Чухна та ін. Але у наукових працях цих авторів змінам у мотиваційному механізмі не приділяється достатньої уваги. Досі не вирішеними є питання мотивації діяльності суб'єктів підприємництва, а саме: 1) яким чином фактори становлення сучасної економічної системи впливають на мотиви та поведінку підприємців; 2) які інструменти системи мотивації відіграють вирішальну роль в сучасних економічних умовах та як вони комбінуються між собою.

Актуальність проблеми мотивації для України визначається низкою соціально-економічних показників, що відбивають процес гальмування розвитку економіки й негативне соціально-економічне становище країни (за підсумками 2015 року) [за даними 3]:

– незадовільна якість життя: 92,9% всіх витрат домогосподарств припадає на споживання, а понад 53% їх сукупних витрат – на продукти харчування;

– гальмування розвитку малого підприємництва: на 10 тис. населення припадає всього 76 малих підприємств; середня кількість найманих працівників в них – 6 осіб; малі підприємства виробляють лише 18,2% обсягу реалізованої продукції; 26,1% малих підприємств є збитковими;

– неможливість формування фондів накопичення й розвитку на підприємствах: капітальні інвестиції за рахунок держбюджету складають 2,4% від загальної суми інвестованих коштів; за рахунок місцевих бюджетів – 5,0%; за рахунок власних коштів підприємств

– 67,4%; за рахунок кредитів та інших позик – 7,3%; за рахунок іноземних інвесторів – 3,1%;

– високий ступінь зносу основних засобів виробництва: 60,1% основних засобів вичерпали себе як морально, так і фізично;

– слабка інноваційна спроможність вітчизняної економіки: частка підприємств, що у 2015 році займалася інноваціями – 17,3%; частка промислових підприємств, що впроваджували інновації – 15,2%; питома вага реалізованої (в обсязі промислової) інноваційної продукції – 1,4%.

За даними дослідження рівня життя українців, яке проводили експерти ООН, близько 80% громадян нашої держави живуть за межею бідності. За стандартами ООН: якщо людина витрачає на проживання та продукти харчування менше 5 доларів на добу, а на місяць – менше 150 доларів, то вона живе за порогом бідності [9]. Згідно з показниками мінімальної зарплати (з січня 2017 року мінімальна заробітна плата в Україні становить 3 200 грн. [10], за курсом гривні щодо долара США станом на 1 січня 2017 року (27,1909 грн. за 1 дол.) – це близько 118 дол. на місяць), навіть працюючий українець на добу може дозволити собі витратити не більше 107 грн. (4 дол.).

Мотивація робітників та стимулювання їх праці є однією з найгостріших проблем будь-якого підприємства як державного, так і приватного секторів економіки. Мотивація людей до праці завжди була актуальною. Існує низка фундаментальних теорій мотивації праці: А. Маслоу, Ф. Герцберга, Д. Мак-Клеланда, Д. Мак-Грегора, В. Врума та ін. Проте складність і неефективність застосування існуючих теорій у сучасних умовах господарювання вимагає пошуку нових підходів щодо мотивації праці.

З нашої точки зору, одним із ключових чинників незадовільного соціально-економічного становища в Україні є зруйнований механізм мотивації праці. Одним з проявів такого є відхід від теорії трудової вартості, внаслідок чого людина не має відповідних стимулів до праці. Низький рівень мотиваційної компоненти праці у зв'язці з нерозвинутою інституціональною системою суспільства та з несприятливими умовами підприємницького середовища обумовлює низку негативних наслідків щодо подальшого економічного становища в Україні.

Розвиток соціально-орієнтованої економіки об'єктивно вимагає зростання ефективності діяльності учасників виробництва,

тобто якості трудових відносин між ними. В Україні однією з основних проблем зниження такої якості стало послаблення мотивації трудової діяльності в першу чергу найманих працівників в результаті непослідовних змін в системі оплати праці, а також внаслідок відхилення від концепції трудової вартості. Послаблення трудової мотивації негативно вплинуло на рівень свідомості більшої частини працівників, і з часом проявилось в байдужості їх до кінцевих результатів праці, у пасивному, безініціативному ставленні до виконання своїх трудових обов'язків. Наслідком цього стали зниження вартості робочої сили, неурегульованість, нецивілізованість ринку праці, зростання соціальної напруженості в суспільстві. Можна констатувати, що трудова свідомість в сучасних умовах суспільного виробництва характеризується відчуженням праці. Внаслідок відчуження праці характерними стали трудова пасивність і демотивація діяльності.

Трудова пасивність і демотивація, що отримали сьогодні широке розповсюдження, обумовлені недоліками господарського механізму. Але кардинальні зміни соціально-економічної системи країни призвели до трансформації умов проходження та розвитку мотиваційних процесів. Старі механізми примусу до праці виявилися зруйнованими, а масова свідомість працівників виявилася не адаптованою до ринкових умов.

Виходячи із складної соціально-економічної ситуації, що склалась в Україні, вважаємо, що відродження престижності праці та її мотивації у всіх сферах життєдіяльності дасть змогу не лише запобігти негативним моментам, а й сприятиме прискоренню розвитку національної економіки.

Незадовільний в цілому прояв мотивації до праці, а також демотивацію працівників підприємств різних форм власності (особливо приватних) зазвичай пов'язують з кризовими явищами в економіці країни, зміною або деформацією ціннісних орієнтацій у свідомості працівників, труднощами формування системи мотивації праці в цілому і її елементів зокрема. Мотивація працівників пов'язана також з особливостями умов праці на підприємствах та складу його трудового колективу. В зв'язку з цим виникає необхідність акцентування уваги науковців до серйозного вивчення проблем мотивації саме трудової діяльності як в теоретико-методологічному, так і в практичному плані. На жаль, наука сьогодні ще не представила достатньо глибоко розроблених

та обґрунтованих факторів, які найбільш ефективно впливають на формування та функціонування мотиваційного механізму, особливо щодо конкретних умов його використання. Тому вважаємо, що аналіз існуючих методологічних підходів до мотиваційних механізмів, широке використання методів системного та порівняльно-факторного, процесного підходів до вирішення досліджуваної проблеми дасть можливість наблизитись до більш глибокого розкриття мотивації підприємницької діяльності.

В науковій літературі існує безліч суперечностей щодо розуміння елементів мотиваційного механізму. Саме тому немає чіткого визначення самої мотивації як явища. У більшості наукових досліджень як минулого так і сучасного періоду, починаючи з XVII ст. та фундаментальних розробок В. Петті та А. Сміта й до теперішнього часу мотивація розглядається як складовий елемент системи аналізу та розробки засобів стимулювання праці. Виходячи з базисних підходів до проблеми можна виокремити дві наукові школи [11]: одна досліджує проблеми мотивації праці найманих працівників; об'єктом дослідження другої є мотивація трудової діяльності взагалі.

Еволюція дослідження трудової мотивації призвела до вживання серед науковців таких термінів, як «мотив», «мотивація трудової діяльності», «мотивація праці», «мотивація персоналу», а також «демотивація праці», «демотивація персоналу» і таке інше.

Більшість сучасних словників тлумачать термін «мотив» (від лат. *moveo* – «рухаю») як спонукальну причину, привід для якої-небудь дії [12, с. 294]. В іншому трактуванні «мотив» у перекладі з латинського «*movere*» означає «приводити до руху, штовхати». Тобто, мотив – це причина, що спонукає до певних дій, досвід на користь чогось [13]. Мотив є суб'єктивним явищем, усвідомленням вчинків, які у кінцевому підсумку перетворюються у постановку цілі, що спонукає людину до дії внаслідок трансформації зовнішнього фактору (стимулу) [14].

Ми згодні з поглядом, що першоджерелом мотиву є потреби. Мотив – це трансформована й конкретизована потреба. «На основі однієї потреби звичайно виникає ціла сукупність мотивів. З другого боку схожі мотиви можуть відповідати різним потребам» [15]. Звідси мотиви – це внутрішні усвідомлені або неусвідомлені спонукання людини до діяльності, пов'язаної з прагненням задовольнити свої потреби.

Мотив як внутрішнє прагнення людини необхідно відрізнити від зовнішніх прагнень – стимулів, тобто методів впливу на трудову поведінку робітників через їх мотивацію. Необхідно підкреслити, що мотиви завжди повинні відповідати стимулам (матеріальним і моральним), у крайньому разі, їх об'єктивованій структурі.

А. Калініченко та О. Ткаченко у своїх дослідженнях дійшли висновку, що поняття «мотивація» увібрало в себе різні концепції: це сукупність об'єктивних і суб'єктивних факторів; стан особи; внутрішні та зовнішні рушійні сили; процес спонукання; управлінська діяльність; сукупність мотивів тощо [16; 17]. Ближче до нашого розуміння мотивації підійшла І. Грузіна, яка вважає, що мотивація являє собою сукупність внутрішніх і зовнішніх рушійних сил, що спонукають людину до діяльності, визначають тип її поведінки, орієнтують на досягнення поставлених цілей [18]. Узагальнення та систематизація визначень категорії «мотивація», наведених вище та в додатку А, табл. А.1 [19-45], дозволяє зробити висновок, що мотивація – сукупність об'єктивних і суб'єктивних, внутрішніх і зовнішніх чинників, факторів і рушійних сил, що спонукають людину до певної діяльності, впливають на поведінку людини і визначають тип поведінки, а також орієнтири в досягненні цілей.

На відміну від мотивації, питання демотивації праці на сьогоднішній день є недостатньо розробленим [46, с. 77]. Але на думку переважної більшості дослідників, демотивація є зворотним ефектом мотивації і основним чинником низької результативності праці та будь-якої діяльності [47]. Враховуючи наведені вище визначення мотивації, демотивація є наслідком незадовільного стану, недостатності або відсутності спонукальних мотивів, чинників, факторів і рушійних сил, які спонукають людину до діяльності і задоволення потреб, визначають тип її поведінки, орієнтують на досягнення поставлених цілей.

Еволюцію всієї сукупності теорій трудової мотивації умовно поділяють на вісім етапів, кожен із яких наповнював теорії новими чинниками, ускладнював мотиваційне поле. На перших чотирьох етапах розвитку теорії мотивації дослідники акцентують увагу на реакції людини на умови праці та її результати, визначають людину як соціальну істоту; пов'язують мотивацію зі стилем управління, із дією позитивних та негативних чинників на ефективність праці та її

адекватність. П'ятий і шостий етапи пояснюють трудову мотивацію ієрархією потреб людей із урахуванням психологічних чинників. На сьомому етапі мотиваційні теорії орієнтують на досягнення групових цілей та завдань у рамках повноважень малих колективів. Останній, сучасний етап еволюції теорій трудової мотивації пов'язаний із факторами соціальної кар'єри та шляхами задоволення особистих потреб та амбіцій за законом зростання потреб [11, с. 25].

З точки зору визначення ролі мотивації в сучасних умовах, найбільш доцільним є побудова методології на базі процесуальних теорій мотивації. При цьому на особливу увагу заслуговують наукові дослідження таких учених-економістів і соціологів, як А. Здравомислов, В. Рогожина та В. Ядов, які виділили поруч з орієнтацією працівників на зміст праці та рівень заробітної плати мотивацію до підвищення кваліфікації; А. Ручка та Н. Сакада поруч з чинниками організації праці виокремили мотивацію працівників до можливості професійного зростання; В. Абрамов, В. Данюк та А. Колот чітко виділили у формуванні мотивації саме ті чинники, які впливають на свідомість людини в процесі пошуку роботи – професійну підготовку та ціннісні пріоритети; Д. Богиня та М. Семикіна чітко акцентували саме ті види мотивації, що характерні для процесу пошуку роботи та обрання сфери працевиконання – мотивацію зайнятості, мотивацію підготовки до трудового процесу, мотивацію розвитку конкурентоспроможності [48, с. 69-70]. О. Амоша підкреслює: «мотивація, що виступає у формі адміністративного, економічного, соціального, морально-психологічного впливу, виконує роль стимулювання» [49, с. 108]. На думку Я. Тимохіної, мотивація персоналу підприємства являє собою процес стимулювання співробітників до ефективного використання знань, навичок і вмінь у своїй діяльності за допомогою матеріальних і нематеріальних стимулів. При цьому слід розрізняти монетарні форми стимулювання, позбавлені цільового призначення, і соціальний пакет, використання якого мотивує співробітника до збереження свого місця роботи. Крім того, на соціальному пакеті підприємство отримує економію від ефекту масштабу і недовикористання благ [50].

Таким чином, визначення ролі мотивації має два найважливіших аспекти: перший пов'язаний з самим процесом

трудової діяльності працівників і є складовим елементом у системі аналізу та розвитку стимулювання як засобу до ефективної праці; другий пов'язаний з процесом пошуку прикладання праці особою та залежить від її здібностей, навичок, кваліфікації, тощо [51].

Виходячи з вищевикладеного саме другий аспект потребує більш детального вивчення як з точки зору розкриття ролі мотивації, так і з точки зору її значення в системі мотивації трудової діяльності робітників. Підтримуємо точку зору, що за певних умов основу мотивації можуть становити як інтереси, ціннісні орієнтації, соціальні очікування, так і адміністративні рішення, стимули [52].

Сьогодні наука розробила методологічну основу та має в своєму розпорядженні достатньо потужний методичний інструментарій мотивації праці. Однією з пріоритетних задач сучасної теорії та практики є дослідження можливостей застосування накопиченого та розробка нового мотиваційного інструментарію з стимулювання трудової діяльності робітника.

В цілому дослідження проблеми мотивації праці пов'язані з такими науковими та практичними завданнями як активізація використання та відтворення національного виробництва, підвищення конкурентоспроможності українських підприємств, підвищення соціально-економічної ефективності їх функціонування [53-55]. Тому важливе місце в дослідженні займають теоретико-методологічні підстави формування мотиваційного механізму трудової діяльності робітника. Вивчення проблем мотиваційного механізму має й суто практичне значення. Від того, як людина розуміє свою трудову діяльність і якими мотивами вона керується, залежить її ставлення до роботи. Тому вивчення та розуміння механізмів мотивації і демотивації трудової діяльності дає змогу розробити ефективну політику в галузі праці і соціально-трудоких відносин, створити «режим найбільшого сприяння» для тих, хто дійсно прагне продуктивної праці. Варто підкреслити, що способи забезпечення ефективного впливу на мотивацію трудової діяльності не є незмінними. А це ще один доказ того, наскільки важливе вивчення умов, методів формування, функціонування та використання механізмів мотивації трудової діяльності в залежності від конкретних обставин розвитку суспільного виробництва. На практиці так воно і є: методи мотивації завжди

пов'язані з конкретним рівнем розвитку виробництва, наявними суспільними умовами, потребами, культурою.

На наш погляд, механізм мотивації праці це цілісний комплекс, до якого входять економічні, соціальні, психологічні, моральні засоби, що є спонукальними мотивами до праці.

Механізм мотивації праці – діалектична сукупність взаємообумовлених, взаємозв'язаних і цілеспрямованих економічних інструментів, важелів і чинників, методів і форм спонукання людей до праці, а також узгодження інтересів економічних суб'єктів певної територіальної цілісності (країни). Тобто, іншими словами, це складний комплекс економічних, соціальних, психологічних, моральних та інших чинників, що є спонукальними мотивами до праці.

Особливістю мотиваційного механізму можна вважати специфіку його прояву в кожній економічній системі, його мобільність та змінність, що простежується на прикладі економіки України в умовах трансформації. Цим механізмом можна управляти з метою підвищення його ефективності, чи навіть викликати до дії зовсім нові мотиви, які можуть з'явитися внаслідок зміни економічних умов тощо.

В основу розробки більшості схем і моделей мотиваційного механізму, які представлені в науковій літературі, покладено потреби (вони розроблені через потреби). Проте в них дуже обмежено конкретизуються шляхи задоволення потреб, форми їх реалізації та особливості процесу формування мотиву [52]. В економічному суспільстві абсолютну більшість моделей побудовано на зовнішніх утилітарних стимулах, які породжені необхідністю задоволення матеріальних потреб (що характерно для індустріальної системи виробництва). Але в результаті аналізу більш складних суспільних відносин, вчені дійшли висновку, що необхідно приймати до уваги також і чинники внутрішнього «неекономічного» характеру [там само]. Відомо, що одним з перших, хто звернув увагу на необхідність глибокого вивчення таких чинників (в теорії управління), був провідний теоретик менеджменту П. Друкер (в одній з своїх книг з менеджменту – «Концепція корпорації», яка вперше опублікована в 1946 р.) [56; 57, с. 4]. А наприкінці 70-х рр. ХХ ст. в науковій думці набуває популярності визначення чинників мотиваційного механізму та систем мотивації, яке запропонував соціолог та політолог

Р. Инглетарт: він розділив систему мотивації – на «матеріалістичну» та «постматеріалістичну» в залежності від домінування економічних або неекономічних чинників, відповідно [52; 58].

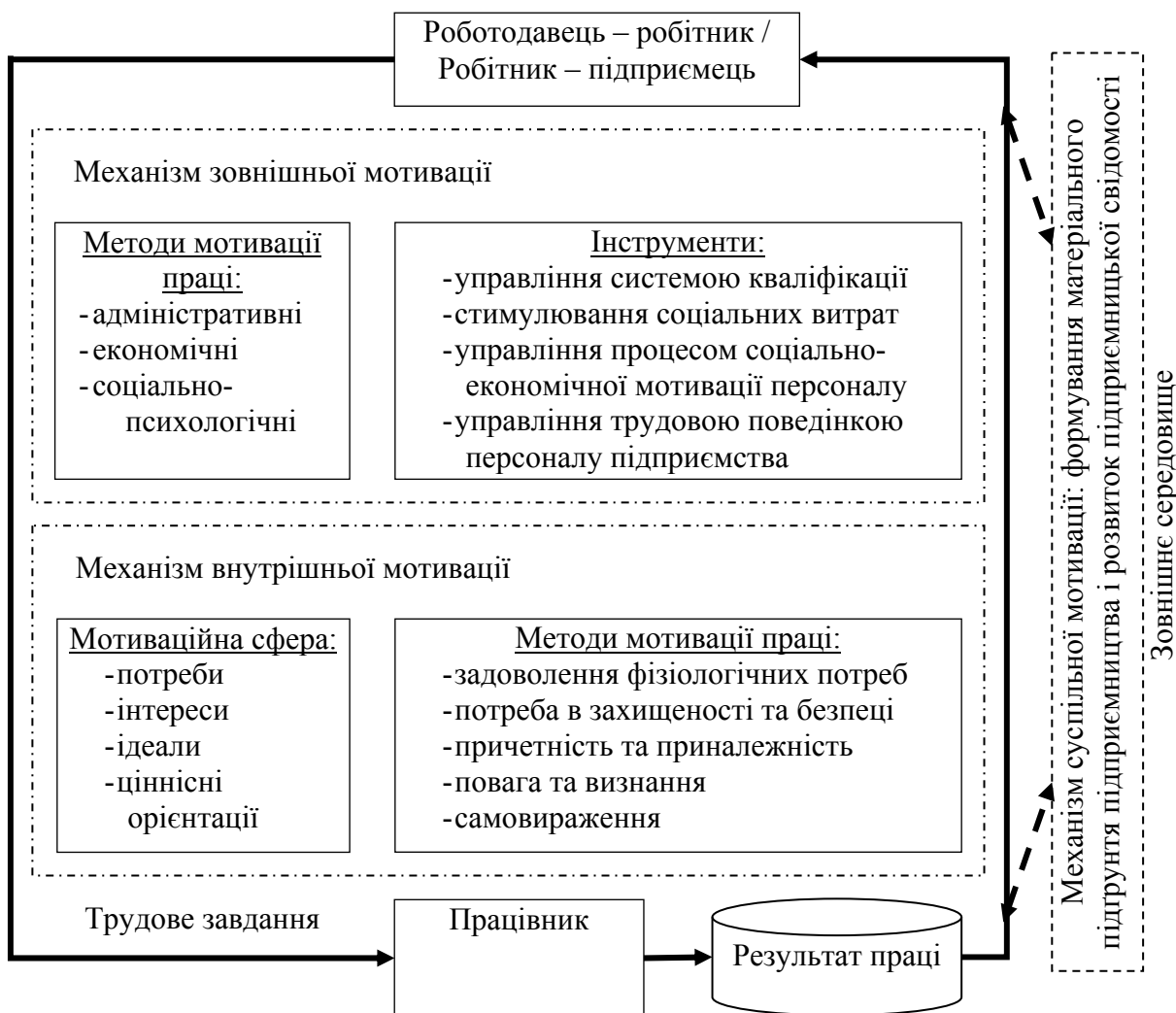
В сучасній науковій літературі диференціацію чинників мотиваційного механізму найповніше відображено Г. Дворовецькою і В. Махнорилловим у схемі регулювання трудової поведінки індивіда. На їхню думку мотиви поведінки працівника, як суб'єктивне ставлення до своїх вчинків формуються з огляду на такі чинники, як інтереси, тобто конкретний вираз усвідомлення потреб під впливом трудової мотивації [59]. Сучасні науковці погоджуються з тим, що у формуванні мотиваційного механізму беруть участь як внутрішні, так і зовнішні чинники [60]. Будь-які трудові відносини неможливо здійснювати у ізоляції від зовнішнього середовища, тому необхідно враховувати механізм суспільної мотивації трудової діяльності. Схему мотиваційного механізму трудової діяльності відбито на рис. 1.1.

Погодимось у цілому з позицією М. Гунченко, яка вважає, що «внутрішня мотивація визначається складом та значимістю самої праці. Прикладом такої мотивації може бути прагнення до досягнень, до пізнання, до самовираження та самовдосконалення. Зовнішня мотивація виникає внаслідок впливу на людину ззовні, наприклад, через оплату праці, розпорядження, правила поведінки тощо. Зовнішня мотивація може виступити у таких формах: адміністративній, економічній та соціально-психологічній. Адміністративна мотивація означає виконання певних дій за прямим наказом чи примусом. Економічна мотивація здійснюється через економічний стимул.» [52].

Але, на нашу думку, абсолютно розділити внутрішню і зовнішню мотивацію в методологічному плані просто неможливо. Тому питання про співвідношення внутрішньої та зовнішньої мотивації залишається відкритим і в сучасній теорії мотивації, хоча більшість вчених визнають, що вони різняться не тільки механізмом виникнення, але і самим процесом формування.

І. Колмогорова пропонує вирішення цього питання на практиці при розгляді суб'єктів та об'єктів мотиваційного механізму. Вона вважає, що суб'єктом мотиваційного механізму є служба управління персоналом, яка виконує не тільки функції мотивації та стимулювання працівників, але й реалізує весь комплекс завдань, які стоять перед підприємством. Щодо об'єктів

мотиваційного механізму, то в цій ролі виступає не тільки персонал підприємства, але й потенційні працівники (трудові ресурси або робоча сила на ринку праці). І суб'єкт мотиваційного механізму у цьому випадку повинен впливати не тільки на внутрішні об'єкти (найманих працівників), але й взаємодіяти із зовнішнім середовищем підприємства [51].

Рисунок 1.1 – Схема мотиваційного механізму трудової діяльності

Джерело: авторська розробка

Мотиваційний механізм формується під впливом політичних, економічних та соціально-психологічних факторів протягом певного часу. При зміні економічної системи реформуванню повинна підлягати і система мотивації праці. Основним її завданням є стимулювання ефективності праці та покращення показників кількості, якості, інтенсивності, продуктивності праці.

Одним з визначальних факторів, який вніс свої корективи у принципи формування мотиваційного механізму у сучасному промисловому виробництві є зміна відносин власності, а це обумовило й особливості організаційно-правових форм господарювання.

У функціональному аспекті мотиваційний механізм можна розуміти як вид організаційної діяльності з формування та реалізації поведінки працівників, мотивованої економічними інтересами. Тому мотиваційний механізм виступає у вигляді системи виробничих відносин, які виникають у процесі впливу на появу мотиву через поєднання заходів щодо з'ясування, формування потреб та стимулів задля досягнення певних цілей. Незалежно від економічної системи мотиваційний механізм зберігає своє призначення – сприяння продуктивності праці. Форми мотивації праці змінюються в залежності від соціально-економічних умов їх функціонування. Це дає підстави стверджувати про припустимість застосування певних однакових методів, способів підвищення ефективності мотивації праці у різних економічних системах і про можливість використання як класичних, так і новітніх заходів щодо її організації [61].

Винятково важлива роль мотиваційного механізму у функціонуванні економіки обумовлена тим, що він має одночасно та однаково ефективно виконувати низку суспільно-значущих функцій. Доволі поширеною в науковій літературі є точка зору, згідно з якою функція мотиваційного механізму – це його призначення і роль як складової сфери практичної діяльності з узгодження і реалізації інтересів головних суб'єктів соціально-трудових відносин – найманих працівників і роботодавців.

Першорядне значення з основних фундаментальних функцій механізму мотивації трудової діяльності має відтворювальна функція. Робоча сила людини (послуги робочої сили) – це особливий товар, який потребує постійного відновлення фізичної й розумової енергії, підтримки організму людини у стані нормальної життєдіяльності. Тому цілком зрозуміло, що головною складовою частиною механізму трудової мотивації є система оплати та стимулювання праці. Оскільки заробітна плата є формою грошового доходу найманих працівників, остільки вона має значний мотиваційний потенціал: людина може забезпечити свій добробут і задовольнити різноманітні потреби лише за рахунок

активної трудової діяльності та підвищення якості своєї робочої сили. Заробітна плата також є основним джерелом коштів на відтворення робочої сили. За таких умов заробітна плата стає основною ланкою мотивації високоефективної праці. Тому особиста мотивація є дуже важливою і необхідною умовою якісного відтворення робочої сили. В цьому процесі відбувається оновлення робочої сили, при якому підвищення рівня знань і практичних навичок людей супроводжується розвитком можливостей реалізації їх трудового потенціалу. І якщо узагальнити економічні аспекти цього положення, то можна сказати, що в ньому відображено кінцеву результативність, а саме ефективність відтворювальних процесів.

Важливою і тісно пов'язаною з відтворювальною є стимулююча функція механізму мотивації трудової діяльності. Вона передбачає здійснення необхідного впливу на формування кваліфікованих робітників із відповідною системою ціннісних орієнтирів щодо економічної діяльності. Чисельні соціологічні дослідження другої половини ХХ ст. виявили, що у новому мотиваційному механізмі, який склався в той час, чітко визначився потяг до освіти та знань. Цілком зрозуміло, що за цим потягом приховується бажання не тільки поліпшення матеріального добробуту, але й підвищення статусу робітника в сучасній економіці.

Мотиваційний механізм виконує ще й регулюючу функцію. Ця функція виступає своєрідним інтегратором щодо перших двох функцій. Вона забезпечує узгодження економічних інтересів суб'єктів господарювання (зокрема баланс інтересів найманих працівників і роботодавців), сприяє формуванню і зміні системи пропорцій суспільного виробництва, в тому числі, щодо розподілу робочої сили. При цьому велике значення цієї функції полягає в забезпеченні відповідності між рівнем кваліфікації і професійної підготовки робітників, з одного боку, та рівнем техніки, технології, з іншого.

Відношення працівників до праці формується під впливом розуміння своєї трудової діяльності і вибору провідних мотивів у ставленні до неї. Через це усвідомлення своїх внутрішніх механізмів мотивація праці надає кожному можливість вибрати свою ефективну політику відносно праці і трудових відносин і відкриває дорогу до продуктивної праці. Це підтверджує той факт,

що кожен працівник в змозі усвідомити свою роль на ринку праці, що буде досить значним фактором в його працевлаштуванні. Це теж один із напрямків прояву регулюючої функції мотиваційного механізму у сфері зайнятості працівників та співвідношення пропозиції і попиту на робочу силу.

Регулююча функція мотиваційного механізму також проявляється в налагодженні взаємодії між працівниками структурних підрозділів, стимулюванням їх праці, соціальним розвитком трудового колективу, юридичним забезпеченням трудових стосунків.

Одним з видів мотивації праці є мотивація підприємницької діяльності. У роботах Є. Більчака і Л. Пурижової [62; 63] виділяється три групи мотивів підприємництва (які найчастіше зустрічаються в науковій літературі).

На думку вказаних авторів, перша група мотивів – задоволення потреб; їх задоволення не складає сенсу економічної діяльності та її закони до них незастосовні. Цю групу мотивів формують ті підприємці, які мріють і прагнуть заснувати свою приватну «імперію», свою династію. Потреба в пануванні, владі, впливу – ось мотиваційний імператив їх підприємницької діяльності, оскільки іншим шляхом вони не змогли б здійснити свою мрію і домогтися положення в суспільстві. Друга група мотивів пов'язана з волею до перемоги, прагненням до успіху, досягнутому в боротьбі з конкурентами і самим собою. Цю групу мотивів можна умовно назвати «потребою в досягненнях». Третя група мотивів пов'язана з радістю творчості, яка проявляється і в інших випадках, але тільки тут стає визначальним моментом в поведінці людини, вектором «мотив-мета». Відзначається, що якщо перша група мотивів підприємницької діяльності в підсумку призводить до формування приватної власності, яка є суттєвим показником ефективності цієї діяльності, то в двох інших групах йдеться не стільки про власність, скільки про ті уточнені способи, за допомогою яких вимірюється успіх справи, який доставляє радість тому, хто досяг цього успіху. Серед чинників, що спонукають до підприємницької діяльності можна виділити усвідомлені і неусвідомлені мотиви. Неусвідомлені мотиви – спонукання, які формуються на рівні підсвідомості. За способом самореалізації передбачувані (усвідомлені) мотиви поділяють на три основні групи: матеріальний інтерес, самореалізація у формі

потреб у досягненнях і почуття задоволення від ведення власної справи, відчуття радості творчості [63, с. 41-42].

Є. Більчак і Л. Пурижова також пропонують виділяти декілька мотиваційних принципів підприємницької діяльності: принцип споживання (який є основою системи матеріальних інтересів, що включає відповідні мотиви, зокрема максимізація прибутку, накопичення капіталу, розширення ринків збуту та ін.; всі мотиви цього порядку об'єднані одним інтересом – матеріальним, власністю в усіх її видах і формах); принцип активності (загальною ознакою для мотивів цього порядку служить те, що джерело мотивації знаходиться в психології особистості, закладений в самій людині) та принцип надійності. На думку авторів, принцип споживання є основним і базовим: створена на його основі система мотивів буде постійно змінюватися відповідно до змін самої система виробництва/споживання [63, с. 42].

Таким чином, мотивація підприємництва в широкому розумінні представляє собою складний економіко-психологічний поведінковий феномен, в основі якого знаходяться економічні потреби, інтереси і цінності, що породжують відповідні мотиви, які будучи сприйняті, розміщуються над базовим рівнем, психологією (індивідуальною і соціальною) і пропущені через неї перетворюються в мотиватори, які безпосередньо реалізуються у сфері поведінкових реакцій на мотиваційні цінності і механізм управління нею.

Мотиваційний механізм представляє собою механізм реалізації праці, тобто це комплексний цілісний інструментарій по перетворенню мотивації-потенції в мотивацію-реальність, в безпосередню дію.

Мотиваційний механізм підприємницької діяльності реалізує, перетворює набір факторів, принципів, стимулів, мотивів, ціннісних орієнтацій, сподівань, поведінкових реакцій із лінійного дискретного значення у замкнутий постійно повторювальний процес [64]. Стосовно економічної, «потребнісної» мотивації, мотиваційний механізм представляє собою економічний механізм реалізації і відтворення єдності соціально-економічних функцій праці: як засобу до життя, функціонуючому на кожній стадії своєї завершеності в певній системі макро-, мезо- і мікроекономічних координат. Мотиваційний механізм є своєрідною силою мотивації, точніше він забезпечує умови самостимулювання підприємців,

перетворює мотивацію із можливості у реальність. Мотиваційний механізм підприємницької діяльності, його чинники, елементи та інструменти, визначаються сутністю та структурою підприємництва.

1.2 Мотиваційний механізм підприємницької діяльності в системі забезпечення розвитку підприємництва в сучасній економіці

Підприємницька діяльність в сучасній економіці – особлива функція господарюючих суб'єктів, що визначається усвідомленням причин такої діяльності (мотивів), які, у свою чергу, обумовлені багатьма факторами. Саме тому подальше дослідження мотиваційного механізму підприємницької діяльності вимагає з'ясування сутності та змісту такої діяльності, а також умов та факторів її розвитку.

Підприємництво як особлива функція господарюючих суб'єктів в економічній науці досліджується вже доволі тривалий період часу. Вважається, що початок формування теорії підприємництва припадає на XVIII ст., проте, і дотепер немає єдиного підходу щодо тлумачення сутності підприємництва. Складність теоретичного дослідження підприємництва можна пов'язати з його змістом, багатогранністю середовища, у якому воно здійснюється, з різним ставленням суспільної думки, різних соціальних груп тощо. [65; 66].

Для того, щоб розкрити сутність підприємництва та економічний зміст цієї категорії на сучасному етапі розвитку економічної науки, проаналізуємо розвиток теорії підприємництва.

Сучасні дослідники виділяють декілька концептуальних підходів до вивчення історичної траєкторії становлення підприємництва. Переважна більшість науковців виділяє чотири основні етапи розвитку теорії підприємництва, що відображує процес становлення підприємництва як економічної діяльності (підприємницької функції) [62 с. 26-31; 63, с. 20-25; 65; 66; 67, с. 206-207]. Л. Дмитриченко та А. Хімченко виокремлюють «чотири хвилі розвитку теорії підприємницької функції». На їх думку, ці «хвилі характеризують розвиток процесу наукового осмислення практики підприємництва» [65, с. 8]. Розглянемо їх суть.

«Перша хвиля» (виникла в XVIII ст.) пов'язана з концентрацією уваги на підприємницьких ризиках як особливості ініціативної економічної діяльності. Р. Кантільон у XVIII ст. уперше висунув положення про ризик у якості основної функціональної характеристики підприємництва. Згідно Р. Кантільону підприємцем є будь-який індивід, що володіє передбаченням і бажанням прийняти на себе ризик, спрямований у майбутнє, і надією одержувати дохід, і готовністю до втрат [66; 68; 69]. Вважається, що саме Р. Кантільон запровадив в науковий вжиток поняття «підприємець». До послідовників цього напрямку можна віднести Й. Тюнена й Г. Мангольдта, а також Ф. Найта.

«Друга хвиля» пов'язана з виділенням інноваційності як основної відмітної риси підприємництва [65; 66]. Основоположником цього напрямку є Й. Шумпетер. Він розглядав підприємця як центральний елемент механізму економічного розвитку [70] і вважав, що особлива функція підприємця полягає в тому, що він прагне використовувати «нову комбінацію» ресурсів та факторів виробництва. Следством чого є нововведення, інновація, а наслідком – економічний розвиток. Саме Й. Шумпетер дав фактору «організація» (виробництва) сучасну його назву – підприємництво, а також виділив три цільові мотиви в діяльності підприємця (про які вже йшла мова у п.п. 1.1): прагнення до влади, потреба у впливі; воля до перемоги, прагнення до успіху в боротьбі з суперниками та із самим собою; радість творчості [63, с. 41-42].

І перша, і друга «хвилі» розвитку теорії підприємництва були засновані на монофункціональній підприємницькій ролі. Таке розуміння підприємництва вело до однобічності в тлумаченні його проблем.

Повнофункціональна модель підприємництва пов'язана з появою «третьої хвилі» у результаті теоретичних пошуків Й. Шумпетера, Л. Мізеса й Ф. Хайека [65], які стали розглядати підприємництво як процес розвитку ідеї [63, с. 25]. На думку Л. Мізеса й Ф. Хайека, підприємець не просто «експериментує з новими технологічними методами», а відбирає з численної кількості можливих методів ті, що найпридатніші для ефективного задоволення потреб людей [66].

На відміну від двох попередніх «хвиль», в «третьій хвилі» об'єктом дослідження стали особливі особистісні якості підприємця: здатність реагувати на зміни економічної й суспільної

ситуації, самостійність у виборі й прийнятті рішень, наявність управлінських здібностей [65; 66]. Також було зосереджено увагу на ролі підприємництва як регулюючого початку на шляху до рівноваги у економічних системах. Ідеї Л. Мизеса й Ф. Хайека розвив І. Кирцнер, який бачив основну роль підприємця в тому, щоб досягти такого регулювання системи, здійснювати таке її підстроювання, яке забезпечило б рух ринків до стану рівноваги [65; 66]. Тобто підприємець є фактором, який врівноважує систему.

Суть «четвертої хвилі» (сучасний етап розвитку теорії підприємництва) полягає в тому, що відбувається перенесення акценту на управлінський аспект в аналізі дій підприємця, а, отже, – перехід на міждисциплінарний рівень аналізу проблем підприємництва. Поява суб'єктів підприємництва зумовлена наявністю певної суспільної ситуації і сучасна ідеологічна, політична й соціально-економічна обстановка провокує так званий «підприємницький бум» [65; 66].

Оскільки ринок є формою взаємин між окремими самостійними господарюючими суб'єктами, які приймають рішення, остільки функції підприємництва формуються під впливом ринку і на науковому розумінні сутності ринку ґрунтується розуміння економічної сутності підприємництва. Отже, з розвитком ринку (або з переходом до ринкової економіки) змінюється й сам суб'єкт господарювання. Перехід до ринкової економіки припускає комбінацію й рівноправний розвиток різних форм власності – державної, приватної, колективної, індивідуальної й змішаної. Сукупність економічних, правових і соціальних механізмів реалізації форм власності утворює модель підприємництва [65, с. 10].

Еволюцію підходів щодо визначення сутності підприємництва та підприємницької діяльності, що певним чином відображує основні етапи розвитку теорії підприємництва, наведено у додатку А, табл. А.2 [71, с. 62-64; 72; 73]. Систематизація поглядів вчених дає змогу простежити, як із зміною суспільно-економічних формацій, з розвитком ринкового господарства та їх наукового осмислення змінювалися функції підприємництва та відповідно його сутність, зміст і значення. Наведена еволюція теоретичних підходів до розвитку підприємництва сприяла тому, що на сьогоднішній день у світі не існує загальноприйнятого визначення підприємництва. Задля формування авторського бачення сутності

та змісту цієї категорії, проаналізуємо найбільш поширенні тлумачення українських науковців. Різні підходи до визначення підприємництва, його сутності і ролі у роботах вітчизняних економістів наведено у додатку А, табл. А.3 [73-79]. Таким чином, розглянувши наведені (в додатку А, табл. А.3) визначення поняття «підприємництво» українських вчених, можна констатувати, що вітчизняна наукова економічна думка розглядає підприємництво по-перше, як економічну категорію; по-друге, як метод господарювання; по-третє, як тип економічного мислення [73].

Відповідно до Господарського кодексу України (гл. 4, ст. 42): підприємництво – це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку [80]. Основні характеристики (ознаки) та принципи підприємництва, що визначені законодавством України, наведено в табл. 1.1.

Таблиця 1.1 – Основні характеристики та принципи підприємництва згідно чинного законодавства України

Характеристика (ознака)	Визначення в законодавстві
1	2
Самостійна діяльність	<p>Підприємництво може здійснюватися в будь-яких організаційних формах, визначених законами, на вибір підприємця. Підприємці мають право здійснювати самостійно будь-яку діяльність відповідно до потреб ринку, на власний розсуд приймаючи відповідні рішення, що не суперечать законодавству</p> <p>Ст. 43 ГК. Свобода підприємницької діяльності</p> <p>1. Підприємці мають право без обмежень самостійно здійснювати будь-яку підприємницьку діяльність, яку не заборонено законом.</p> <p>Ст. 44 ГК. Принципи підприємницької діяльності</p> <p>1. Підприємництво здійснюється на основі:</p> <ul style="list-style-type: none"> вільного вибору підприємцем видів підприємницької діяльності; самостійного формування підприємцем програми діяльності, вибору постачальників і споживачів продукції, що виробляється, залучення матеріально-технічних, фінансових та інших видів ресурсів, використання яких не обмежено законом, встановлення цін на продукцію та послуги відповідно до закону; вільного найму підприємцем працівників; комерційного розрахунку та власного комерційного ризику; вільного розпорядження прибутком, що залишається у підприємця після сплати податків, зборів та інших платежів, передбачених законом; самостійного здійснення підприємцем зовнішньоекономічної діяльності, використання підприємцем належної йому частки валютної виручки на свій розсуд.

Продовження таблиці 1.1

1	2
	Ст. 45 ГК. Організаційні форми підприємництва 1. Підприємство здійснюється в будь-яких організаційних формах, передбачених законом, на вибір підприємця
Ініціативна діяльність	Зайняття підприємницькою діяльністю є добровільним вчинком. Жоден державний орган, недержавна організація, посадова особа не можуть примусити до зайняття підприємницькою діяльністю. Проте це не означає, що особа не може бути примушена до виконання добровільно взятих на себе зобов'язань (наприклад, за договором, укладеним в процесі провадження підприємницької діяльності) або зобов'язань, що передбачені державою і впливають зі здійснення підприємницької діяльності (наприклад, зі сплати податків)
Систематична діяльність	Підприємницька діяльність здійснюється особою постійно. Чітких кількісних критеріїв систематичності (тобто, скільки разів потрібно зайнятися діяльністю для того, щоб вона вважалася підприємницькою) законодавством не встановлено
Діяльність на власний ризик	<p>Суб'єкт підприємницької діяльності бере на себе як позитивні, так і негативні наслідки підприємницької діяльності. На підприємця покладається тягар передбачення несприятливих наслідків (збитків) та вжиття заходів щодо запобігання та усунення. За порушення договірних зобов'язань, кредитно-розрахункової і податкової дисципліни, вимог до якості продукції та інших правил здійснення господарської діяльності підприємство та приватний підприємець самостійно несуть відповідальність, передбачену законодавством. Законодавство розрізняє відповідальність юридичної особи за наслідки своєї господарської діяльності (ризик) і відповідальність її засновника із винятками, передбаченими законодавством.</p> <p>Стаття 52 ЦК. Цивільно-правова відповідальність фізичної особи – підприємця</p> <p>1. Фізична особа – підприємець відповідає за зобов'язаннями, пов'язаними з підприємницькою діяльністю, усім своїм майном, крім майна, на яке згідно із законом не може бути звернено стягнення.</p> <p>2. Фізична особа – підприємець, яка перебуває у шлюбі, відповідає за зобов'язаннями, пов'язаними з підприємницькою діяльністю, усім своїм особистим майном і часткою у праві спільної сумісної власності подружжя, яка належатиме їй при поділі цього майна.</p> <p>Стаття 96 ЦК. Відповідальність юридичних осіб</p> <p>1. Юридична особа самостійно відповідає за своїми зобов'язаннями.</p> <p>2. Юридична особа відповідає за своїми зобов'язаннями усім належним їй майном.</p> <p>3. Учасник (засновник) юридичної особи не відповідає за зобов'язаннями юридичної особи, а юридична особа не відповідає за зобов'язаннями її учасника (засновника), крім випадків, встановлених установчими документами та законом.</p> <p>4. Особи, які створюють юридичну особу, несуть солідарну відповідальність за зобов'язаннями, що виникли до її державної реєстрації.</p>
Є господарською діяльністю	<p>Підприємницька діяльність - складова господарської діяльності, їй притаманні основні ознаки останньої. «Господарська діяльність» (ГД) виступає економічною категорією.</p> <p>Ст. 3 ГК. Господарська діяльність та господарські відносини:</p> <p>1. Під ГД розуміється діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність.</p> <p>2. ГД, що здійснюється для досягнення економічних і соціальних результатів та з метою одержання прибутку, є підприємництвом, а суб'єкти підприємництва – підприємцями. ГД діяльність може здійснюватись і без мети одержання прибутку (некомерційна господарська діяльність).</p>

Закінчення таблиці 1.1

1	2
	<p>4. Сферу господарських відносин становлять господарсько-виробничі, організаційно-господарські та внутрішньогосподарські відносини.</p> <p>5. Господарсько-виробничими є майнові та інші відносини, що виникають між суб'єктами господарювання при безпосередньому здійсненні господарської діяльності.</p> <p>6. Під організаційно-господарськими відносинами розуміються відносини, що складаються між суб'єктами господарювання та суб'єктами організаційно-господарських повноважень у процесі управління господарською діяльністю.</p> <p>7. Внутрішньогосподарськими є відносини, що складаються між структурними підрозділами суб'єкта господарювання, та відносини суб'єкта господарювання з його структурними підрозділами.</p>

Джерело: розроблено за [80; 81, с. 13-14; 82 с. 32-33; 83]

З огляду на зазначені підходи, можна сказати, що сутність підприємництва як економічної категорії полягає у тому, що воно відображає взаємини між його суб'єктами з приводу виробництва, розподілу і привласнення благ та послуг. Як тип економічного мислення підприємництво полягає в ініціативній, новаторській, самостійній діяльності. Як метод господарювання воно полягає в найбільш повному та ефективному використанні ресурсів та факторів виробництва і прагненні реалізувати свої творчі здібності та задовольнити потреби [66;73].

Таким чином, розглянувши визначення поняття «підприємництво» як українських, так і закордонних вчених-економістів, а також визначення поняття та принципів підприємництва в чинному національному законодавстві, можна зробити висновок: підприємництво в національній економіці – економічна діяльність суб'єкта національної економіки, що здійснюється в умовах невизначеності та ризику; яка по-суті є організаційно-господарським новаторством; особливістю якої є самостійність, ініціативність, творчість, відповідальність; що пов'язана з постійним пошуком нових джерел сировини, нових ресурсів та їх комбінацій, нових технологій, ідей, а також з їх використанням для випуску нових продуктів або існуючих новими методами, або з новими якостями; з метою досягнення економічних і соціальних результатів, зокрема одержання прибутку.

Оскільки в процесі економічної (господарської) діяльності (підприємницької діяльності) люди вступають у відносини з приводу виробництва, розподілу, перерозподілу та споживання, остільки є всі підстави для того, щоб розглядати підприємництво як

економічну категорію. Підприємництво виконує особливу функцію в економіці й народному господарстві, сутність якої зводиться до відновлення економічної системи, створення інноваційного середовища, що обумовлює зміну традиційних структур і відкриває шляхи до перетворення, і, зрештою, стає такою силою, яка прискорює рух економіки по шляху ефективності, раціоналізації, ощадливості й постійного відновлення [65; 66].

Підприємництво може розбудовуватись при наявності в країні певних зовнішніх і внутрішніх факторів (умов), що у сукупності забезпечують сприятливі можливості для розвитку цивілізованого процвітаючого підприємництва, тобто якщо сформоване підприємницьке середовище. У загальноприйнятому трактуванні (що найчастіше зустрічається в економічній літературі), підприємницьке середовище – соціальна, економічна, політична, правова ситуація, яка склалася в країні, що забезпечує умови та економічну свободу дієздатним громадянам для заняття підприємницькою діяльністю [74, с. 74; 84].

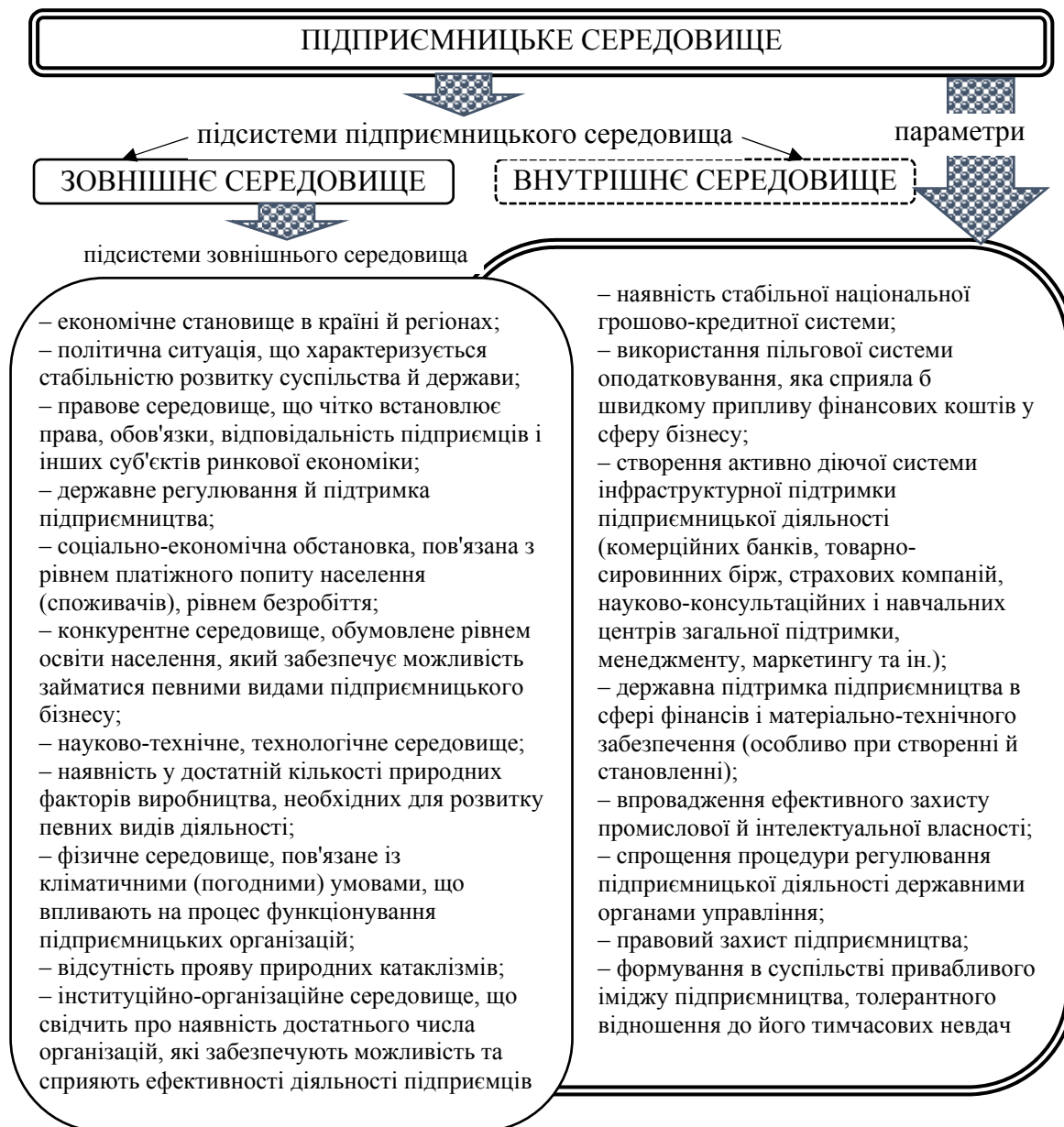
Як інтегрована складна система, підприємницьке середовище підрозділяється на: 1) зовнішнє, на формування якого підприємці вплинути не можуть, так і 2) внутрішнє, яке формується безпосередньо самими підприємцями [там само]. Внутрішнє та зовнішнє середовище як підсистеми підприємницького середовища, у свою чергу, формуються численною кількістю взаємопов'язаних складових (зокрема, факторів та умов) (рис. 1.2).

Стан зовнішнього підприємницького середовища має визначальний вплив на розвиток підприємництва в національній економіці (та її регіонах). Під зовнішнім підприємницьким середовищем розуміється сукупність факторів і умов, що прямо або побічно впливають на становлення й розвиток підприємництва. Зовнішнє середовище стосовно підприємництва є середовищем об'єктивним й діє незалежно від бажань підприємця. Основою ефективної підприємницької діяльності є знання про умови та фактори зовнішнього середовища та взаємодія із ним [66].

Наразі немає єдиного підходу щодо визначення елементів підприємницького середовища та його підсистем. Існує доволі значний доробок вітчизняних і зарубіжних науковців та аналітиків щодо питань визначення численних різноманітних елементів підприємницького середовища, які виступають факторами/умовами

розвитку підприємницької діяльності, а також щодо їх класифікації, оцінки їх впливу на цей процес.

Рисунок 1.2 – Підсистеми та параметри підприємницького середовища, фактори та умови зовнішнього підприємницького середовища

Джерело: розроблено на основі [65, с. 11, 15]

Доробок представлений не лише монографічною та періодичною літературою, а й звітами та аналітичними доповідями, підготовленими національними, закордонними або міжнародними науково-дослідними й аналітичними інституціями за результатами емпіричного аналізу і моніторингу. Докладний аналіз

факторів/умов, що впливають на розвиток підприємництва, зокрема через мотивацію до підприємницької діяльності в Україні, проведено в главі 2.

Зрозуміло, що вплив численних різноманітних факторів та умов зовнішнього середовища може бути для підприємництва мотивуючим або демотивуючим, що у свою чергу призводить до активізації або гальмування підприємницької діяльності. Тому при вивченні можливостей регуляторного забезпечення мотиваційного механізму розвитку підприємницької діяльності важливо враховувати не лише численність і різноманітність факторів і умов мотивації діяльності, а також і скупний результируючий – синергетичний ефект їх дії [85, с. 62].

У сучасній науковій літературі існує декілька підходів до періодизації становлення вітчизняного підприємництва, у результаті узагальнення яких можна виділити такі етапи розвитку сучасної системи підприємництва в Україні:

1. Підприємництво брежнєвської епохи (кінець 60-х – 1987 рр.) [86] – обмежений тіньовий приватний сектор, балансує між легальною та нелегальною діяльністю сектор альтернативної економічної діяльності. Цей період обумовив формування тіньового сектору системи підприємництва в країні.

2. Кооперативний етап (1987-1991 рр.) – часткова локалізація приватного підприємництва при часткових реформах державного сектора в умовах перебудови. Набувши чинності в червні 1988 р. Закон «Про кооперацію» фактично узаконив приватне підприємництво, хоча поняття приватної власності, все ще перебувало під заборобою. [86] В цей період почала складатися двосекторна модель економіки, що сприяло перетіканню ресурсів з державного сектору в кооперації за вільними ринковими цінами.

3. Пострадянський етап розвитку системи підприємництва (починаючи з 1991 р.). У цей час були зроблені вирішальні кроки в напрямку повної легалізації приватного підприємництва з одночасними спробами радикальних реформ і масової приватизації державних підприємств [86]. В 1991 р. прийнято Закон «Про підприємництво», який визначав «загальні правові, економічні та соціальні засади здійснення підприємницької діяльності (підприємництва) громадянами та юридичними особами на території України та встановлював гарантії свободи підприємництва та його державної підтримки» [87].

У цьому етапі доцільно відокремити два періоди:

1) так зване «грюндерство» (1991-1999 рр.), пов'язане із особливістю мотивації суб'єктів господарювання в умовах вільного доступу до підприємницької діяльності. Це найбільш парадоксальний етап розвитку вітчизняного підприємства, який відбувався в умовах початку приватизаційних процесів, високих темпів інфляції, лібералізації цін та швидкого зростання кількості суб'єктів підприємницької діяльності;

2) формування сучасної системи підприємництва (починаючи з 2000 р. й дотепер). Цей період характеризується закінченням процесу масової приватизації, збільшенням числа підприємств непродуктивної сфери та зменшенням темпів зростання кількості суб'єктів господарювання.

Але треба підкреслити, що на сьогодні в Україні замість цивілізованого підприємництва сформувалися типові докапіталістичні відносини, із відсутністю підприємницької культури, та схильністю до неконкурентної та неекономічної поведінки.

Важливим для визначення основних елементів мотиваційного механізму підприємницької діяльності є врахування певної специфіки підприємництва, зокрема його видів та форм (наприклад, залежно від сфер або галузей, де здійснюється діяльність, від масштабів діяльності тощо).

В економічній літературі по-різному висвітлюються критерії класифікації підприємництва. На підставі аналізу існуючих закордонних розробок і трактувань, можна зробити висновок, що загалом існує три підходи щодо визначення таких критеріїв: кількісний, якісний і комбінований. Найпоширенішими класифікаціями підприємництва (підприємницької діяльності, а також підприємств та бізнесу) є: за розмірами, за видами економічної діяльності, за формою власності, за організаційно-правовими формами господарювання, за ареалом тощо.

Класифікація підприємництва за якісним критерієм може здійснюватися:

– на основі систематизації мотивів підприємницької діяльності: «добровільне» підприємництво (opportunity based entrepreneurship), при якому початок підприємницької діяльності є результатом раціонального оцінювання альтернативних витрат і вигод, та «вимушене» (necessity based entrepreneurship), яке

розпочинається в умовах відсутності альтернативних можливостей отримання доходів з інших джерел, різкого падіння статусу та престижу попереднього виду діяльності тощо [88, с. 15];

– залежно від стадій виникнення та становлення бізнесу, підприємців розділяють на три групи. Перша група – потенційні підприємці (potential entrepreneurs) або протопідприємці, які лише прогнозують розпочати власну справу. Друга група – «молоді» або «ранні» (early-stage) підприємці: латентні або «приховані» (latent entrepreneurs), які лише організують свій бізнес, і підприємці-початківці, які «стартували», а віддачі ще немає (start-ups); підприємці, які «народжуються» (nascent entrepreneurs), які вже сконцентрували ресурси для діяльності і розпочали виробництво і вже отримують нерегулярний мінімальний дохід, але впродовж незначного періоду часу (не більше трьох місяців); новий бізнес (new, or baby business) – підприємці, що одержують стабільний дохід впродовж достатнього періоду (від трьох місяців до 3,5 року). Третя група: усталений (стійкий) бізнес (established business) – підприємці, бізнес яких функціонує та забезпечує регулярний дохід (більше як 3,5 року) [88, с. 15-16].

З практичної точки зору, задля розробки дієвих стимулів і важелів регулювання підприємницької діяльності, а також оцінки їх ефективності, найбільш важливим є розподіл підприємництва за видами економічної діяльності та за розмірами.

Підприємництво розділяють на види залежно від змісту економічної діяльності (залежно від сфер та галузей, де здійснюється діяльність): у додатку А на рисунку А.1 представлено схему видів підприємницької діяльності [75, с. 53-61; 89, с. 49-53]). Види підприємництва взаємозалежні між собою й взаємно доповнюють один одного. Актуальна українська класифікація за видами економічної діяльності (національний класифікатор України ДК 09:2010 «Класифікація видів економічної діяльності» набрав чинності з 01.01.2012 р. [90]), гармонізована з класифікацією видів економічної діяльності ЄС (NACE (Rev. 2), упровадженою Регламентом (ЄС) Європейського парламенту та ради від 20.12.2006 р. №1893/2006). За чинною статистичною методологією КВЕД-2010 класифікація видів економічної діяльності складається з 21 секції (додаток А, табл. А.4), кожна з яких підрозділяється на розділи, групи та класи. Загалом налічується 615 класів економічної діяльності.

Першу спробу класифікувати підприємництво за розмірами та узагальнити поняття «мале підприємство», «середнє підприємство», «велике підприємство» здійснено у 1996 році у країнах Європейського Союзу. Слід зауважити, що наразі відсутні єдині критерії для всіх країн, за якими підприємництво класифікується за розмірами (підприємства відносяться до малих, середніх або великих). Нові критерії класифікації підприємств (зокрема для цілей складання, подання та оприлюднення фінансової звітності та консолідованої фінансової звітності) встановлено Директивою про річну фінансову звітність, консолідовану фінансову звітність та пов'язану звітність певних типів підприємств від 26.06.2013 р. № 2013/34/ЄС, прийнятою Європейським Парламентом та Радою ЄС [91], табл. 1.2.

Таблиця 1.2 – Критерії класифікації компаній (підприємств), згідно з Директивою про річну фінансову звітність, консолідовану фінансову звітність та пов'язану звітність певних типів підприємств № 2013/34/ЄС (від 26.06.2013 р.)

Показник	Значення показників для компаній (підприємств і груп) різного розміру			
	Мікро	Малі	Середні	Великі
Балансова вартість активів, млн. EUR	до 0,35	до 4	до 20	більше 20
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), млн. EUR	до 0,7	до 8	до 40	більше 40
Середня кількість працівників, осіб	більше 10	до 50	до 250	більше 250

Джерело: розроблено на основі [91]

Рівень розвитку різних за розмірами підприємств визначається, по-перше, їх місцем у структурі національної економіки (у порівнянні з підприємствами інших розмірів); по-друге, показниками їх стану в співставленні з аналогічними показниками підприємств відповідного розміру в інших, зокрема розвинених, країнах. Тому, з огляду на євроінтеграційні прагнення України, наближення кількісних критеріїв класифікації підприємств до критеріїв, які введені в Європейському Союзі, сприяє уніфікації статистичної методології та надає можливість здійснювати коректне порівняння й оцінку розвитку вітчизняних підприємств з підприємствами країн Євросоюзу.

У межах імплементації угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом передбачається впровадження на

національному рівні відповідних міжнародних стандартів та поступове наближення законодавства України до норм ЄС. Імплементация Директиви 2013/34/ЄС потребує внесення змін до Господарського кодексу України та інших законодавчих актів України з питань регулювання підприємницької діяльності. Законопроект, в якому містяться нові критерії класифікації підприємств за розмірами (в залежності від показників середньорічної кількості працівників, розмірів річного доходу від реалізації та балансової вартості активів), насамперед з метою узгодження норм фінансової звітності підприємств, прийнятий у першому читанні 22 червня 2017 року (законопроект «Про внесення змін до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» (щодо удосконалення деяких положень)» [92]). Наразі в Україні застосовуються критерії класифікації підприємств та суб'єктів підприємництва за розмірами (згідно з рекомендаціями Європейського Союзу, прийнятими 6 травня 2003 року, які з 1 січня 2005 року замінили встановлені рекомендації 1996 року), встановлені відповідно до: Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань регулювання підприємницької діяльності» від 18.09.2008 р. № 523-VI (із змінами, редакція від 19.04.2012 р.); Закону України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» від 22.03.2012 р. № 4618-VI; Господарського кодексу України від 16.01.2003 р. № 436-IV (із змінами, редакція від 11.06.2017 р.), табл. 1.3 і 1.4.

Таблиця 1.3 – Класифікація підприємств за розміром згідно Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань регулювання підприємницької діяльності» (редакція від 19.04.2012 р.)

Розмір підприємства	Середньооблікова чисельність працюючих, осіб	Обсяг валового доходу, млн. грн.
Мале	≤ 50	≤ 70
Середнє	$51 \div 250$	> 70 та ≤ 100
Велике	> 250	> 100

Джерело: розроблено на основі [93]

Застосування міжнародних критеріїв дозволить обґрунтовано використовувати актуальні європейські теоретичні, методологічні

та практичні рекомендації та висновки для активізації підприємництва в Україні та підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки. Отже, сучасні вітчизняні критерії класифікацій підприємництва за розмірами та за видами економічної діяльності гармонізовані із міжнародними стандартами. Проте, нажаль, часті зміни методології статистичного обліку ускладнюють аналіз та прогнозування розвитку підприємництва.

Таблиця 1.4 – Класифікація суб'єктів господарювання згідно Закону України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» (від 22.03.2012 р.) та Господарського кодексу України (редакція від 11.06.2017 р.)

Суб'єкти господарювання	Форма реєстрації	Середньооблікова чисельність працюючих, осіб	Обсяг річного доходу, млн. євро
Суб'єкт мікро-підприємництва	Фізична та юридична особа	< 10	≤ 2
Суб'єкт малого підприємництва	Фізична та юридична особа	< 50	≤ 10
Суб'єкт середнього підприємництва	Фізична та юридична особа	< 250	≤ 50
Суб'єкт великого підприємництва	Юридична особа	> 250	> 50

Джерело: розроблено на основі [80; 94]

Як свідчить історія підприємництва, малий і середній бізнес відіграє особливу роль у формуванні структури економіки, тому що, по-перше, саме його форми передували появі великих організацій виробництва. (Це привело до виникнення капіталізму в його класичному вигляді і зумовило наступне перетворення капіталістичних форм організації економіки в посткапіталістичні.) По-друге, малий та середній бізнес є найбільш адаптованим до ринкових умов, і, нарешті, його властивість ініціювати формування розширеної ринкової інфраструктури робить його структуроутворюючим елементом економіки і підвищує роль підприємництва. Безумовно розвиток підприємництва можливий лише за наявності необхідної інфраструктури підприємницької діяльності та ефективного механізму мотивації підприємництва. Їх формування охоплює наступні елементи: модифікація суспільної економічної і соціально-економічної філософії; зміна національної

суспільної психології у відношенні підприємницької діяльності; прийняття національної програми стимулювання підприємництва з акцентом на створення адекватної економіко-правової інфраструктури.

1.3 Теоретичні засади регуляторного забезпечення мотиваційного механізму розвитку підприємницької діяльності в національній економіці України

Для обґрунтування теоретичних основ регуляторного забезпечення мотиваційного механізму розвитку підприємницької діяльності в національній економіці важливим, на наш погляд, є адекватне розуміння поняття «підприємницька активність». Проблема людської активності – це господарське перетворення людиною навколишнього світу, це підтримка значущих зв'язків із середовищем, це потужний фактор саморозвитку особистості. У своїх виявах людська активність є багаторівневою і реалізується людиною на психічному, особистісному, поведінковому і соціальному рівнях. Соціальна активність людиною здійснюється у різних формах, основними різновидами якої є соціально-політична, трудова, економічна та культурно-дозвільна активності. Підприємницьку активність в соціології визначають як «...інноваційну поведінку, що реалізується в економічному секторі соціального життя» [95]. Присутність інноваційної компоненти зближує у визначеннях як підприємницьку активність, так і підприємництво. Розглядаючи проблему співвідношення цих понять слід констатувати, що поняття «підприємництво» є ширшим за своїм змістом і передбачає активність в якості невід'ємної і головної діяльнісно-поведінкової складової. Своєю чергою, сама підприємницька активність містить дві складові. З одного боку, – це діяльність як система дій, що спрямована на реалізацію конкретної мети (підприємницька діяльність), з іншого, – це поведінка як зовнішній вияв процесу залучення цих дій у практичній площині діяльності (підприємницька поведінка). На відміну від діяльності, поведінка не підпорядкована конкретно визначеній меті, а є ситуативною (реагує на ситуацію).

Окремі дослідники ототожнюють підприємницьку активність з діловою активністю. На наш погляд, таке ототожнення не має

підстав, адже ділова активність – це, насамперед, економічна діяльність, конкретизована у виді виробництва того або іншого товару, або наданні конкретної форми послуг. Водночас, підприємницька активність – це комплекс ширших дій та поведінкових проявів, що, своєю чергою, відображають особистісні прагнення та можливості людини у реалізації своїх задумів та устремлінь. Підприємницька активність тут вплетена у систему не лише виробничих (результативних), але й соціальних відносин.

Дискусійним залишається й співвіднесення понять «підприємницька активність» та «підприємницька ініціатива». Ініціативу слід розглядати як свідомий компонент людської діяльності, в основі якої є прагнення людини реалізувати власний задум. Стосовно підприємницької ініціативи, це передбачає ще й особливу чутливість до змін і прагнення щось змінити у своєму житті. Ініціатива виконує роль своєрідного каталізатора підприємницької активності. Своєю чергою, будь-яка ініціатива залишиться марною, якщо вона не буде супроводжуватися певними зусиллями, тобто активністю для досягнення окресленої мети. В цьому полягає діалектичність ініціативи та активності, адже підприємництво – це усвідомлена система дій, яка вимагає водночас ініціативи й конкретного прояву та реалізації (тобто активність). Отже, підприємницька активність – це, насамперед, діяльнісно-поведінкова складова підприємництва, скерована на реалізацію і забезпечення його реально-конкретних цілей задля досягнення відповідного результату, вагомого за своїми економічними чи соціальними наслідками.

Інституційний аналіз підприємницької активності передбачає також врахування такої складової як готовність залучатися у підприємництво. В цьому разі така готовність є інтегрованим показником ставлення до підприємництва, що суттєво визначається прихильністю населення до ринкових перетворень та вільних форм економічної діяльності.

Поведінковий аспект підприємницької активності покликаний забезпечити її аналіз як явища, що набуває динамічних форм у своєму розвитку. Однак цей аналіз буде неповним, якщо розглядати підприємницьку активність відірвано від середовища й тих умов, що її оточують. Відповідно соціокультурний підхід до вивчення підприємницької активності акцентує основну увагу на соціальних детермінантах людської активності, що формується і розвивається у

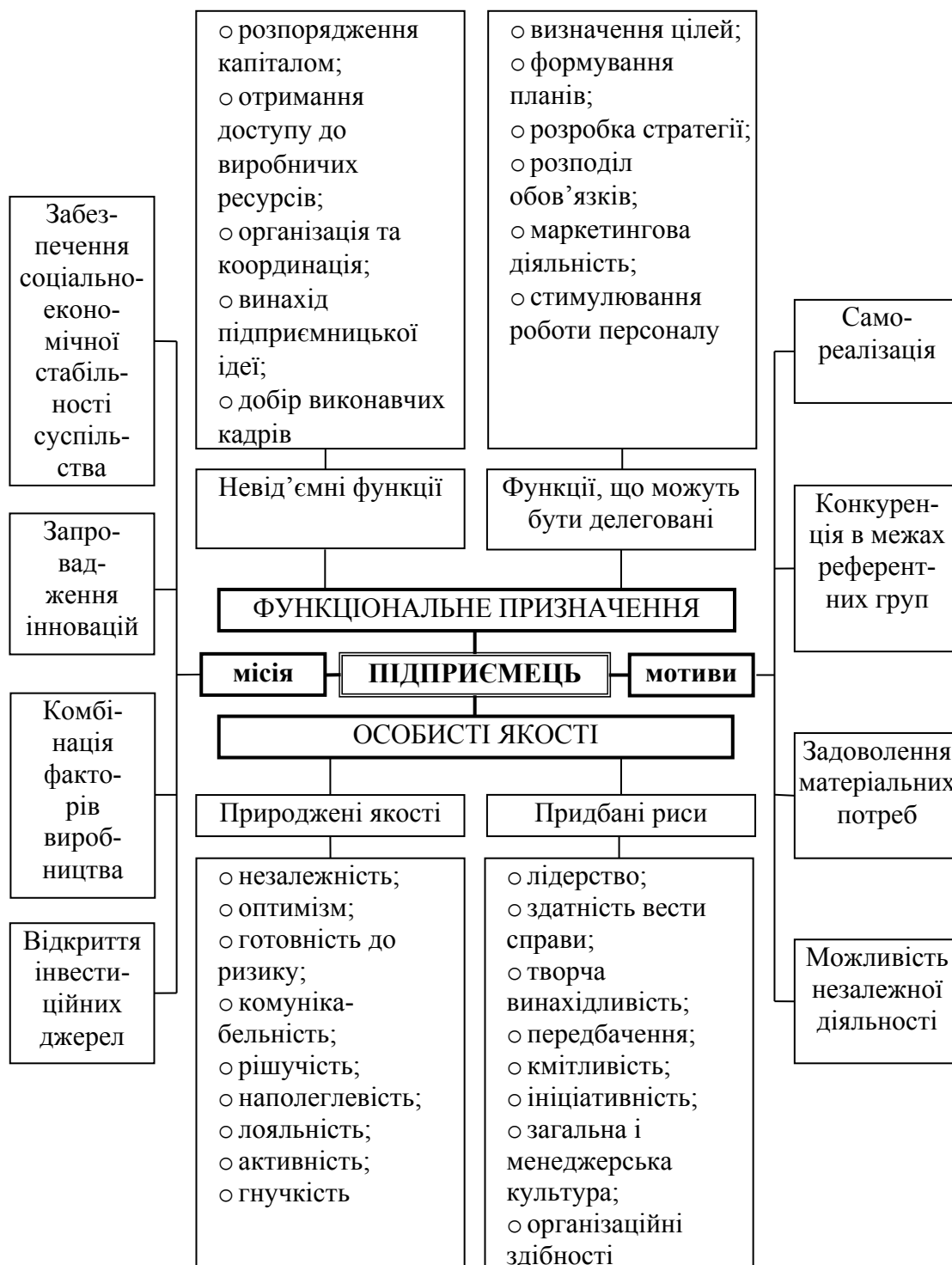
певному інституційному соціокультурному просторі. Підприємницька активність формується під впливом кількох найвагоміших складових, до яких можна віднести культуру (економічну культуру), ментальність та релігію. Як засвідчує досвід ринкових перетворень, проблеми соціокультурного формування підприємницької активності та традицій господарювання є визначальними в соціальних оцінках сприйняття підприємництва населенням, що у змозі виступати як гальмівним, так і рушійним фактором у формуванні суспільства, яке трансформується, передумов для розвитку підприємницької активності.

Однією з важливих передумов розвитку підприємницької активності в українському суспільстві є залучення потенціалу малого бізнесу. Саме він покликаний зберігати і відтворювати у суспільстві вихідний «дух» підприємництва. Малі форми підприємництва виконують низку важливих функцій, а саме: чутливі до інноваційної діяльності; оперативно реагують на кон'юнктурні коливання ринку; забезпечують атмосферу конкуренції і сприятливе середовище для підприємницької ініціативи; розширюють свободу вибору; характеризуються раціональними формами управління; створюють нові робочі місця; насичують ринок товарами та послугами відповідно до нових потреб; сприяють ослабленню монополізму; є основою для створення середнього класу.

У дослідженні М. Журавльової [96] виявлено, що головною ознакою саме малого бізнесу є застосування підприємницького стилю управління, зміст якого зумовлений природою сучасного бізнесмена, а також узагальнено його функціонально-особистісну модель, рис. 1.3. Основою для досягнення успіху є природні та надбані риси підприємця, серед яких домінують управлінські здібності і перш за все ті, що мають безпосереднє відношення до планування: визначення цілей, розробка стратегії, розподіл обов'язків тощо. Аналіз свідчить, що стан малого бізнесу залежить від низки факторів (як і підприємництва загалом): соціально-психологічних, фінансово-економічних, організаційно-правових, науково-технологічних, інформаційно-комунікаційних, ринково-кон'юнктурних та галузевих.

Слід погодитись із позицією В. Гацури, який вважає, що ефективність управління підприємством та бізнесом значною мірою визначається особистою зацікавленістю управлінців та

інших суб'єктів процесу управління в результативності своєї діяльності, їх ставленням до виконання покладених обов'язків, а також такими характеристиками трудової поведінки як сумлінність, ініціативність, наполегливість, комунікабельність, творчий підхід до справи тощо [97].

Рисунок 1.3 – Функціонально-особистісна модель підприємця
Джерело: [96, с. 8]

З усіх відомих функцій управління (планування, організація, координація, контроль і мотивація) все більшу значимість набуває мотивація як система рушійних сил спонукального характеру, що визначають бажання дійсних та потенційних учасників економічних відносин діяти з метою досягнення цілей певної організації на основі одночасного задоволення своїх власних потреб. Цей феномен пояснюється зростаючим значенням людського фактору в економічній діяльності, зокрема в сфері управління (підприємством, бізнесом, організацією). Процес мотивації складається з конкретних етапів, які у своїй послідовності і комплексності утворюють систему спонукальних чинників впливу на економічну поведінку індивіда за певних умов [97]. Алгоритм формування мотивації до підприємництва представлено на рис. 1.4.

Погодимося з позицією В. Гацури в тому, що посилення уваги до мотиваційної функції управління, розкриття та використання її можливостей є логічним в умовах становлення ринкової економічної системи. Донедавна процес управління економічними інтересами людей зводився практично лише до стимулювання праці, при цьому роль особистості та рівноправність її інтересів не знаходила належного визнання [97]. Ринкова трансформація відкриває перспективи для докорінної зміни механізму управління економічними інтересами (і регуляторного забезпечення механізму мотивації, відповідно): визнає рівність і підносить роль індивідуальних інтересів людей, передбачає використання цих інтересів у розвитку виробництва і формуванні ринку, а отже, сприяє суспільному прогресу.

Водночас формування мотиваційних систем і моделей повинно ґрунтуватися на теоретичних засадах, які сформувалися еволюційним шляхом. Аналіз і узагальнення етапів цього шляху дозволить наповнити конкретним змістом сучасний етап розвитку мотивації підприємницької діяльності в Україні. Це зумовлює необхідність більш детального вивчення даної проблеми й обґрунтування нових методологічних засад формування регуляторного забезпечення мотиваційного механізму підприємницької діяльності та акцентування уваги на ефективних

важелях та інструментах, використання яких також є приводом і підставою для перегляду загальних методологічних підходів.

Рисунок 1.4 – Алгоритм формування мотивації до підприємництва

Джерело: авторська розробка

Аналізуючи процес переходу до ринкових відносин, логічно зробити висновок: вирішення завдання розроблення концептуальних основ регуляторного забезпечення мотиваційного механізму повинно відбуватися відповідно до умов, в яких здійснюється становлення вітчизняного підприємництва.

В теоретичному аспекті мотиваційні моделі поведінки підприємців обумовлені зміною форм власності, але якісні характеристики цієї поведінки залежать від подальшого розвитку ринкових перетворень, тобто від умов зовнішнього середовища.

В контексті нашого дослідження та виходячи із офіційного визначення підприємництва, питання державного регулювання підприємництва, регуляторного забезпечення державою його розвитку розглядаються як мотивація до підприємницької діяльності, яка у свою чергу, може набувати форм підтримки і

сприяння розвитку підприємництва, а також стимулювання і активізації підприємницької діяльності, тощо.

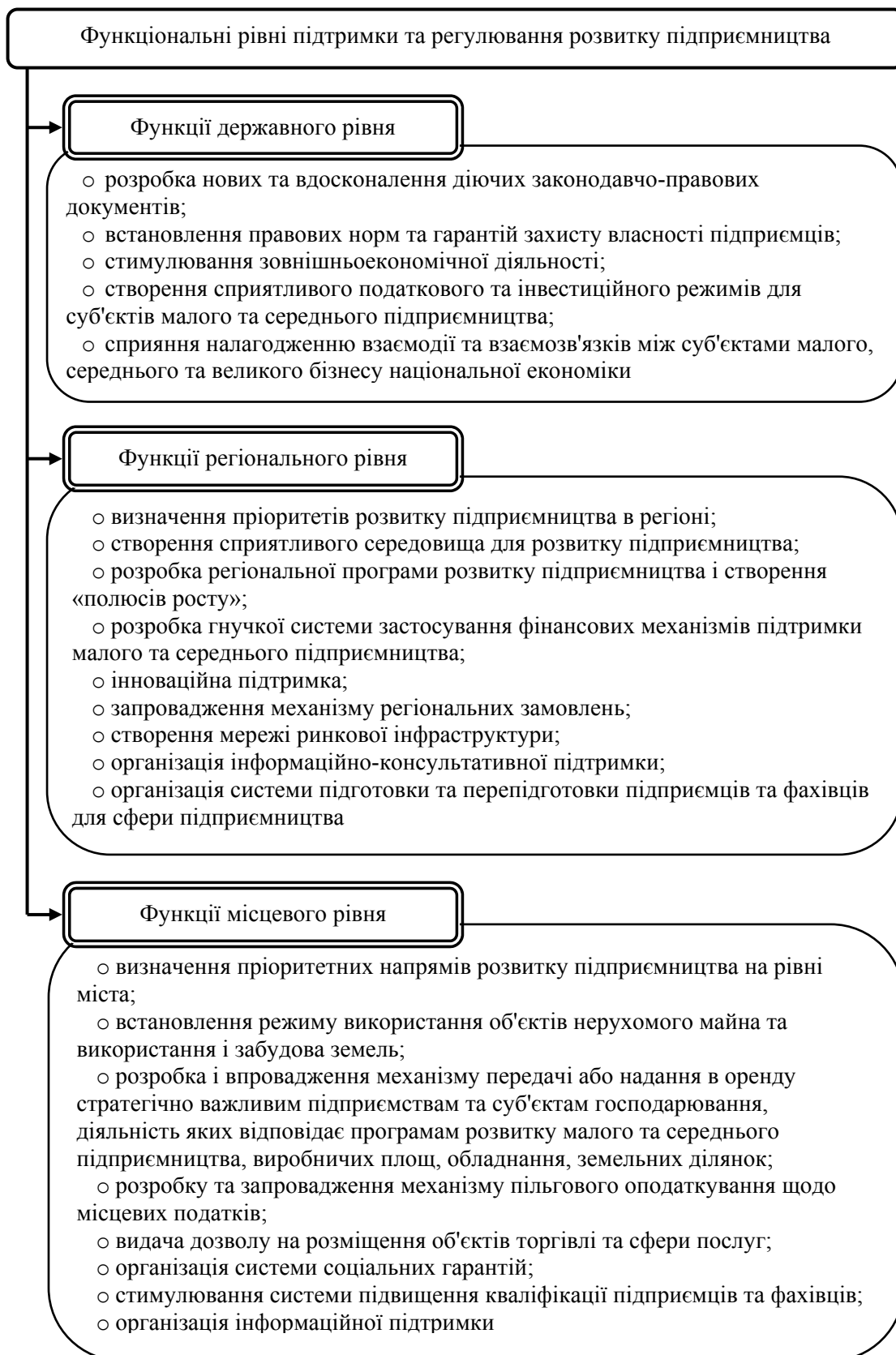
У дослідженнях Н. Азьмук [98] М. Заплатинсько [99] та В. Гончарової [100] обґрунтовано підходи до диференціації функцій державної підтримки підприємництва на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях (які наразі актуальні для економіки України). Розмежування функцій між центральними, регіональними та місцевими рівнями переважно зумовлено важелями впливу і регулювання, які можуть бути застосовані відповідними органами влади.

В сучасних умовах такий підхід вимагає децентралізації повноважень і посилення ролі регіонів [98; 99]. Центральні органи влади забезпечують створення та вдосконалення законодавчої бази, взаємну координацію та обмін інформацією щодо політики сприяння розвитку підприємництва, методичне забезпечення механізмів підтримки цього сектору економіки [99; 100]; регіональні й місцеві органи влади – вдосконалення практики управління та регулювання.

Диференціацію функцій державного регулювання підприємництва, регуляторного забезпечення його розвитку на державному, регіональному та місцевому рівнях представлено на рисунку 1.5.

Відповідно до чинного законодавства, функціонально регулювання підприємництва в Україні забезпечують (у межах своїх повноважень) Верховна Рада і Кабінет Міністрів України, інші центральні органи виконавчої влади, місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування [94].

Спеціально уповноваженим органом у сфері розвитку підприємництва є центральний орган виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у цій сфері [94]. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної економічної політики у сфері підприємництва [101].

Рисунок 1.5 – Диференціація функцій регулювання підприємництва, регуляторного забезпечення його розвитку на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях
Джерело: розроблено на основі [98; 99; 100]

Процес регуляторного забезпечення розвитку підприємництва включає наступні етапи: аналіз зовнішнього середовища, аналіз стану та розвитку підприємництва; розробка концепцій, стратегій та програм розвитку системи підприємництва; прийняття управлінських рішень; контроль за виконанням управлінських рішень [99; 100].

Розвиток підприємництва в державі певною мірою залежить від рівня інтегрованості її економіки у світогосподарські зв'язки. В цьому аспекті важливими є конкурентні переваги країни та особливості державної регуляторної та економічної політики щодо зовнішньоекономічної діяльності. Разом з тим існує зворотний зв'язок. Підприємство впливає на економіку на мікро- та макрорівні, що розкривається у притаманних йому функціях, а саме: формування економіки відкритого типу; розвиток конкуренції у зовнішньоекономічній сфері; оптимізація товарної структури торгівлі; збільшення сукупного обсягу експорту та звуження масштабів імпорту; залучення прикордонних регіонів у міжнародні інтеграційні процеси; стабілізація внутрішньоринкових коливань; стимулювання ефективної діяльності малих і середніх підприємств [102]. Отже, лише за умови постійного зростання кількості підприємств різних галузей та форм власності, Україна зможе створити гнучку структуру експорту, оперативно реагувати на зміну кон'юнктури світового ринку.

Мотивація економічної діяльності являє собою надзвичайно складний соціально-економічний феномен, що підкоряється не тільки об'єктивним законам розвитку економіки, але і закономірностям мотивуючого впливу поведінкових реакцій. Тому проблеми мотивації підприємницької діяльності однаково актуальні для будь-якого стану економіки: і в періоди кризи, і в періоди піднесення [64]. Що ж стосується України, то при дослідженні цього питання на перший план виходять не тільки специфічні проблеми мотивації, обумовлені особливостями сучасної соціально-економічної ситуації в країні, а також характером поточних задач, але й загальнометодологічні проблеми мотивації [103]. Виходячи з цього, механізм мотивації розвитку підприємницької діяльності має свої особливості.

А. Малафєєв зазначає, що головною ланкою мотиваційного механізму підприємницької діяльності виступають підприємницькі інтереси, що являють собою сукупність відносин, що склалися між

підприємцями й іншими учасниками ринку, спрямовані на задоволення власних потреб. Як відомо, для підприємця його трудова діяльність не насаджується ззовні і не протистоїть йому як прояв чужої волі, а виступає формою прояву власної суті. Вона присутня в індивідуальній свідомості і реалізується за допомогою самостійної, творчої і новаторської діяльності. У структурі підприємницького інтересу присутня взаємодія двох аспектів: 1) матеріально-мотиваційного, пов'язаного з ринковою оцінкою діяльності, розмірами винагороди у формі доходу (прибутку), і 2) загальноекономічного, пов'язаного з реалізацією індивідуальних здібностей, можливостями повноцінного і диференційованого прояву потреби до самостійної ініціативної діяльності. Здатність кожного суб'єкта господарювання виявляти свої підприємницькі інтереси в значній мірі залежить від дії факторів, що визначають підприємницьку активність. Тому формування підприємницького сектора в контексті державної регуляторної та економічної політики необхідно розглядати в комплексі взаємодії конкурентного механізму, закону попиту та пропозиції. Крім того, необхідно враховувати сучасний стан української економіки, умови, що гальмують творчо-продуктивне підприємництво, зводять мотивацію усього лише до одержання прибутку за рахунок спекулятивних дій, переваги непродуктивного підприємництва. Ситуація, у якій знаходиться в даний час Україна, характеризується низьким життєвим рівнем населення. Отже, наразі для мотивації підприємницької діяльності матеріальні фактори мають першочергове значення [103].

М. Заплатинський вважає, що прагнення до прибутку – невід'ємна риса психології підприємця, поведінкою якого керують, насамперед, матеріальні потреби, що виступають як економічні інтереси. Підприємець, організовуючи і здійснюючи господарську діяльність, керується комерційним інтересом, діє заради одержання прибутку. У її максимізації і полягає безпосередня цільова функція підприємництва [99]. Саме тому необґрунтоване зростання податків, а також збільшення адміністративних штрафів, які зменшують дохід підприємця, знижують його мотивацію до діяльності. А в системі регуляторного забезпечення такі явища свідчать про недосконалість, нестабільність законодавчої бази і наявність перешкод для розвитку підприємницької діяльності [103].

Дослідники мотивації підприємницької діяльності вважають,

що для економічної поведінки мотивація прибутку цілком природна. Але така орієнтація підприємця матеріалізується не в особистих благах, а в нагромадженні капіталу. Величина прибутку – лише показник досягнень. Задоволення матеріальних потреб для підприємця – не самоціль, а лише умова його самореалізації. Усвідомлена індивідом потреба, актуалізована в мотиві, викликає інтерес. Економічний і позаекономічний інтереси – ось реальна причина підприємницької дії, яка слідує за безпосередніми спонуканнями – мотивами. З одного боку, одержання максимального доходу, з іншого – можливість найбільш повної самореалізації. Для досягнення своїх цілей підприємець вирішує питання створення умов для мінімізації витрат виробництва, підвищення продуктивності праці, ефективної мотивації працівників тощо, а тому економічне підприємництво тісно пов'язане з соціальним підприємництвом. Для вирішення соціальних питань необхідні ресурси, які можуть бути отримані тільки на основі «економічного», а недостатня увага до соціальних проблем найчастіше не дозволяє збільшувати економічні результати. Узгодження взаємодії чинників забезпечення економічної і соціальної ефективності підприємництва є необхідною умовою формування позитивного образу підприємця в національній економіці, а також основою перетворення цінностей та мотивів підприємницької діяльності на надбання усього суспільства. Адже підприємництво – найбільш могутній фактор перетворення свідомості людей. Саме тому слід підтримати точку зору тих науковців, які вважають, що коли в суспільстві підприємницька заповзятливість приходить на зміну старим і дуже живучим рисам економічної поведінки (пасивності, інертності, нерішучості, утриманству), поступово формується новий менталітет та активізуються внутрішні стимулятори ділової, соціальної і трудової активності людини. Отже, найважливішим напрямком стимулювання підприємницької діяльності в сучасних умовах повинні виступати: мотивація підприємництва, розробка і використання дієвих комплексних стратегій та програм підтримки підприємницької діяльності. В умовах обмеженості матеріальних і фінансових ресурсів саме мотивація є найважливішим чинником активізації підприємницької діяльності, а держава повинна сприяти розвитку підприємництва, виступати в ролі координатора, контролера, посередника і гаранта [99; 103].

Суть державної підтримки підприємств більшість експертів пов'язує з розробкою та реалізацією таких заходів: консалтинговий супровід менеджменту новостворених підприємств на початковому етапі; фінансова підтримка чи надання пільг (передовсім в оподаткуванні) новоствореним підприємствам; науково-технічна чи технологічна допомога малозабезпеченим у фінансовому плані підприємствам. Отже, державна підтримка підприємств полягає, з одного боку, в управлінні (регулюванні), з іншого – у забезпеченні [101], а у підсумку – в регуляторному забезпеченні. Безумовно, зазначене стосується й підприємництва. Управління покликане спрямувати розвиток підприємства в русло стійкості та ефективності і включає такі аспекти як формування правового середовища, вирішення організаційно-адміністративних питань та контроль. Забезпечення ж полягає в тому, щоб довести до підприємців матеріальні, грошові, інформаційні ресурси та ін. [68].

Побудова сучасного механізму регулювання підприємницької діяльності, а також регуляторне забезпечення мотиваційного механізму її розвитку, повинні базуватися на використанні певних принципів:

- ефективність дії механізму: регулювання підприємницької діяльності повинно сприяти економічному розвитку держави, зростанню добробуту її громадян;

- справедливість – забезпечення рівноправності й сприяння відповідальності усіх без винятку суб'єктів підприємницької діяльності (як органів державного регулювання, так і суб'єктів підприємництва);

- прозорість – регулювання (регуляторна політика, нормативно-правові акти) повинні бути зрозумілими за змістом і легкі у виконанні [68; 99; 103].

Становлення системи регулювання і стимулювання підприємництва базується на сукупності класичних та сучасних принципів управління підприємством. Система стимулювання підприємництва – це сукупність принципів, методів і засобів управління всіма видами ресурсів з метою використання внутрішніх можливостей розвитку, спрямованих на адаптацію підприємства до вимог конкурентного середовища і досягнення цілей діяльності [105]. Система управління підприємством включає організаційний та економічний механізми. Основними елементами організаційного механізму є: визначення місії та цілей

діяльності, принципи, функції, методи, персонал, техніка та технологія, інформація, організаційна структура управління. Економічний механізм ґрунтується на системі економічних законів та методів. Це, зокрема, цінова політика підприємства, діюча система оподаткування, система мотивації, інвестиційна та інноваційна політика тощо [106].

Більшість учених зосереджує свою увагу на дослідженні регулюючого впливу держави у здійсненні підтримки малого і середнього бізнесу. Вважаючи, що держава не може повністю вирішити усі проблеми становлення і розвитку бізнесу, пропонується розглядати його підтримку у вигляді складної системи, яка має декілька рівнів ієрархії та включає, окрім державної підтримки малого і середнього бізнесу, його підтримку з боку великого бізнесу, міжнародних організацій та об'єднань підприємців.

Сутність підтримки малого і середнього бізнесу полягає у реалізації внутрішніх цільових орієнтирів суб'єктів бізнесу, створенні умов для їх формування, активізації чинників, що позитивно впливають на їх розвиток, та зниженні негативного впливу чинників, що перешкоджають цьому процесу. Метою підтримки є зростання ролі малого і середнього бізнесу в національній економіці, підвищення конкурентоспроможності бізнесу на міжнародних ринках та посилення впливу на соціальні процеси в суспільстві. Необхідна система механізмів, які забезпечують підтримку становлення та розвитку бізнесу, містить механізми державної підтримки, механізми недержавного сприяння розвитку бізнесу, а також організаційно-інституціональний механізм, що об'єднує державні та недержавні структури різних рівнів і забезпечує взаємодію складових елементів системи [107].

Сукупність принципів, цілей та напрямків сучасного розвитку підприємництва в Україні, які формалізовані у чинних законодавчих актах [94] та актуальних національних соціально-економічних програмах [108], представлено на рис. 1.6. Наразі існуюча концепція розвитку підприємництва зовсім не охоплює сектор великих підприємств національної економіки, який, наприклад, за підсумком 2015 року, складає 0,6% бізнес-середовища промисловості з часткою в обсязі сукупної реалізованої продукції у 39,8% (промислової – 57,1%) [3]. Проте адекватна мотивація розвитку підприємництва має охоплювати усю систему

підприємництва, адже успішне виконання національних соціально-економічних програм можливе лише за умови залучення фінансових та матеріальних ресурсів корпоративного бізнесу із використанням потенціалу малого та середнього підприємництва. Основним поштовхом до зростання інтенсивності взаємодії малого і великого бізнесу став процес реструктуризації багатьох великих підприємств.

Рисунок 1.6 – Діюча концепція регуляторного забезпечення розвитку підприємництва

Джерело: авторська розробка

Коопераційні зв'язки великих і малих підприємств виникають в таких формах:

- інтрапартнерство, суть якого у формуванні відносин, що виникають на підставі створення при великих підприємствах малих підприємницьких структур (часто тимчасових), для реалізації певної мети, яка необхідна для покращення технічного рівня великого підприємства;

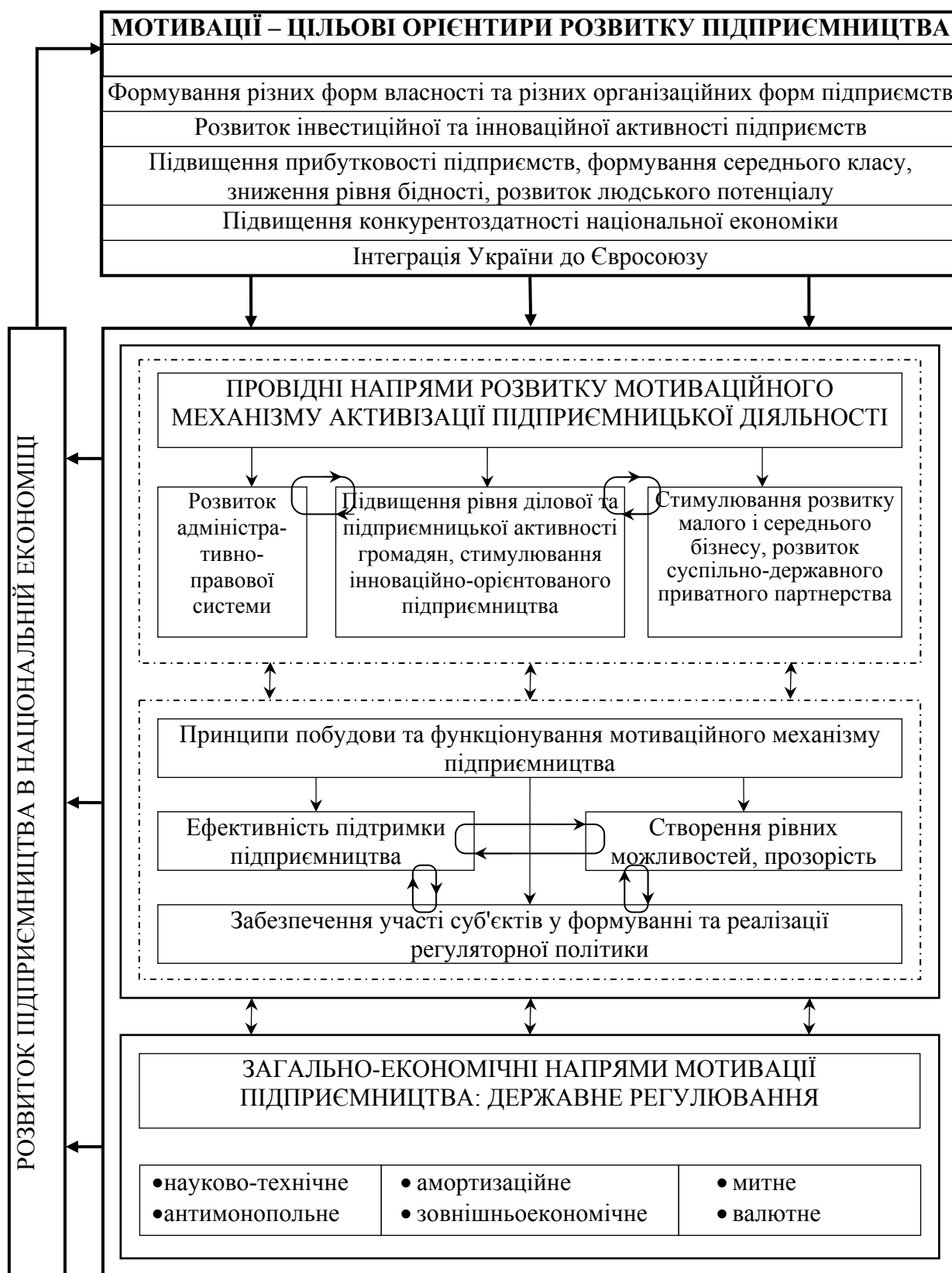
- інкубаторство, що означає «вирощування» малої фірми, надання різноманітної допомоги на різних етапах її становлення. Відповідна форма коопераційних зв'язків поширена в інноваційній діяльності, де «інкубатор» розглядається як структура, що спеціалізується на створенні сприятливих умов для ефективної діяльності малих інноваційних (венчурних) фірм, які розробляють оригінальні науково-технічні ідеї. Інкубатор надає малим фірмам приміщення, устаткування, інформаційні, консалтингові послуги. Самоокупність інкубаторів може забезпечуватись за рахунок їх участі у майбутніх прибутках інноваційних фірм;

- сателітна форма, що передбачає організацію малих фірм-сателітів (дочірніх фірм), які забезпечують родинні зв'язки з материнськими компаніями;

- економічний симбіоз – союз малого і великого підприємств (бізнес-партнерів, взаємодія малих підприємств з іншими виробничими структурами), який взаємовигідний для обох сторін. Величина ефекту від спільної діяльності більша за суму ефектів окремо діючих підприємств (ефект синергії). Результатом економічного симбіозу взаємодії малих підприємств з виробничо-господарськими структурами є утворення і розвиток таких форм кооперації суб'єктів підприємництва як субпідряд, франчайзинг, лізинг, венчурне фінансування [109, с. 291; 110; 111].

Змістом зазначених форм є інтеграція функціональних сфер діяльності малого і великого бізнесу, що визначається наступними формами коопераційних зв'язків: 1) субпідряд – виробничо-функціональні; 2) франчайзинг – виробничо-збутові; 3) лізинг – виробничо-фінансові; 4) венчурне фінансування – інноваційно-функціональні [112; 113].

Авторську позицію щодо концептуальних основ регуляторного забезпечення мотиваційного механізму розвитку підприємницької діяльності в національній економіці України представлено на рис. 1.7.

Рисунок 1.7 – Логіко-змістовна схема регуляторного забезпечення мотиваційного механізму розвитку підприємницької діяльності в Україні

Джерело: авторська розробка

З урахуванням попереднього дослідження, можна констатувати, що наразі в Україні склалась концепція регуляторного забезпечення розвитку підприємництва, яка заснована на методах підтримки та сприяння розвитку, а в окремих випадках – навіть примусу до діяльності (наприклад, в рамках програм соціально-економічного розвитку регіонів). Але для інтенсивного розвитку ефективного підприємницького сектору цього недостатньо. В країнах з перехідною економікою, в першу чергу, завжди вирішуються питання кількісного росту суб'єктів малого підприємництва, зменшення рівня адміністративних бар'єрів та державного втручання у підприємницьку діяльність [114]. Різні рівні розвитку національних економік визначають різні завдання перед державною політикою щодо розвитку підприємництва відповідно до цілей і національних інтересів [130].

Для того, щоб в країні з'явилися нові підприємства, нові бізнес-структури, в суспільстві повинні бути потенційні підприємці та бізнесмени. Регуляторне забезпечення розвитку підприємницької діяльності потребує наукового обґрунтування та широкого використання не лише сукупності механізмів підтримки існуючих підприємств та бізнесу (зокрема нормативно-правового, фінансово-кредитного, ресурсно-збутового та інформаційно-методичного механізмів [107]), а й механізмів мотивації до підприємництва, активізації та стимулювання підприємницької діяльності.

ВИСНОВКИ ДО ГЛАВИ 1

Мотивація та стимулювання праці робітників – одна з найгостріших проблем будь-якого підприємства як державного, так і приватного секторів економіки. Тому важливе місце в дослідженні займають теоретичні основи формування мотиваційного механізму трудової діяльності робітника. Вивчення проблем мотиваційного механізму має й суто практичне значення. Низький рівень мотиваційної компоненти праці у зв'язці з нерозвинутою інституціональною системою суспільства та з несприятливим підприємницьким середовищем в Україні обумовлює необхідність подальшого розвитку мотиваційного механізму активізації підприємницької діяльності в національній економіці.

Мотивація – сукупність об'єктивних і суб'єктивних, внутрішніх і зовнішніх чинників та рушійних сил, що спонукають

людину до певної діяльності, впливають на поведінку людини і визначають характер такої поведінки, а також орієнтири в досягненні цілей. В разі незадовільного стану, недостатньої дії, відсутності спонукальних чинників і рушійних сил з'являється зворотній ефект – демотивація. Механізм мотивації праці – складний комплекс економічних, соціальних, психологічних, моральних та інших спонукальних мотивів до праці. Особливістю мотиваційного механізму є специфіка його прояву в кожній економічній системі, його мобільність та змінність. Цим механізмом можна управляти з метою підвищення його ефективності, чи навіть викликати до дії зовсім нові мотиви, які можуть з'явитися внаслідок зміни економічних умов тощо. Незалежно від економічної системи мотиваційний механізм зберігає своє призначення – сприяння продуктивності праці, а форми і моделі мотивації зумовлені особливостями функціонування системи. Отже, в різних соціально-економічних умовах можуть застосовуватись тотожні способи мотивації праці, використовуватись як класичні, так і новітні заходи щодо її організації. Мотиваційний механізм повинен одночасно та однаково ефективно виконувати низку суспільно-значущих функцій: стимулюючу, відтворювальну, регулюючу.

Мотивація підприємницької діяльності – один з видів мотивації праці, трудової діяльності. В широкому розумінні – це складне економіко-психологічне поведінкове явище, в основі якого знаходяться економічні потреби, інтереси і цінності, що породжують відповідні мотиви, які будучи сприйнятими, розміщуються над базовим рівнем, психологією (індивідуальною і соціальною) і, пропущені через неї, перетворюються в мотиватори (або демотиватори), які безпосередньо реалізуються у сфері поведінкових реакцій на мотиваційні цінності і механізм управління нею. Мотиваційний механізм підприємницької діяльності – механізм реалізації праці підприємця, комплексний цілісний інструментарій по перетворенню мотивації-потенції в мотивацію-реальність, в безпосередню дію; діалектична сукупність взаємообумовлених, взаємозв'язаних і цілеспрямованих економічних інструментів та важелів, методів і форм спонукання підприємців до діяльності, а також узгодження їх інтересів певної територіальної цілісності (країни, регіону). Він інтегрує дію факторів, принципів, стимулів, мотивів, ціннісних орієнтацій,

сподівань, поведінкових реакцій і перетворює її на постійно повторювальний процес. Елементи мотиваційного механізму підприємницької діяльності обумовлені сутністю та структурою системи підприємництва.

Сучасна економічна наука розглядає підприємництво як економічну категорію (що відображає взаємини між його суб'єктами з приводу виробництва, розподілу і привласнення благ); метод господарювання (зводиться до ініціативної, новаторської, самостійної діяльності); тип економічного мислення (зводиться до найбільш повного та ефективного використання факторів виробництва і прагнення реалізувати свої творчі здібності). Підприємництво в національній економіці – економічна діяльність суб'єкта національної економіки, що здійснюється в умовах невизначеності та ризику; яка по-суті є організаційно-господарським новаторством; особливістю якої є самостійність, ініціативність, творчість, відповідальність; що пов'язана з постійним пошуком нових джерел сировини, нових ресурсів та їх комбінацій, нових технологій, ідей, а також з їх використанням для випуску нових продуктів або існуючих новими методами, або з новими якостями; з метою досягнення економічних і соціальних результатів, зокрема одержання прибутку.

Підприємництво в державі та її економіці розвивається за наявності певних взаємопов'язаних умов, що забезпечують можливість для його процвітання, тобто формують сприятливе підприємницьке середовище. Система підприємницького середовища складається з підсистем зовнішнього (як правило, не залежного від самих підприємців) і внутрішнього (що формується безпосередньо самими підприємцями) середовища. Вплив численних різноманітних факторів та умов середовища може бути для підприємництва мотивуючим або демотивуючим, що у свою чергу активізує або гальмує його розвиток. При вивченні можливостей регуляторного забезпечення мотиваційного механізму підприємницької діяльності важливо враховувати не лише численність і розмаїття факторів та умов мотивації, а також синергетичний ефект їх дії.

Для визначення основних елементів мотиваційного механізму підприємницької діяльності необхідно: враховувати структуру системи підприємництва, що визначається розмаїттям його видів та форм залежно від сфери або галузі, де здійснюється діяльність,

форми власності та організаційно-правової форми господарювання, масштабу діяльності (розміру бізнесу), стадії виникнення та становлення бізнесу тощо; численні умови та фактори розвитку підприємництва оцінювати крізь призму мотиваторів/демотиваторів підприємців до діяльності та враховувати їх синергетичний ефект.

Усвідомлення сутності мотивації і підприємництва, мотиваційного механізму підприємництва закладають теоретичні основи регуляторного забезпечення мотиваційного механізму розвитку підприємницької діяльності в національній економіці. Сукупність отриманих результатів дозволила висунути робочу гіпотезу дослідження, сутність якої полягає в такому: регуляторне забезпечення мотиваційного механізму підприємницької діяльності виступає важливим елементом механізму державного регулювання розвитку національної економіки, що активізує підприємницький сектор та підвищує ефективність економіки на всіх рівнях.

ГЛАВА 2

АНАЛІЗ РЕГУЛЯТОРНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ

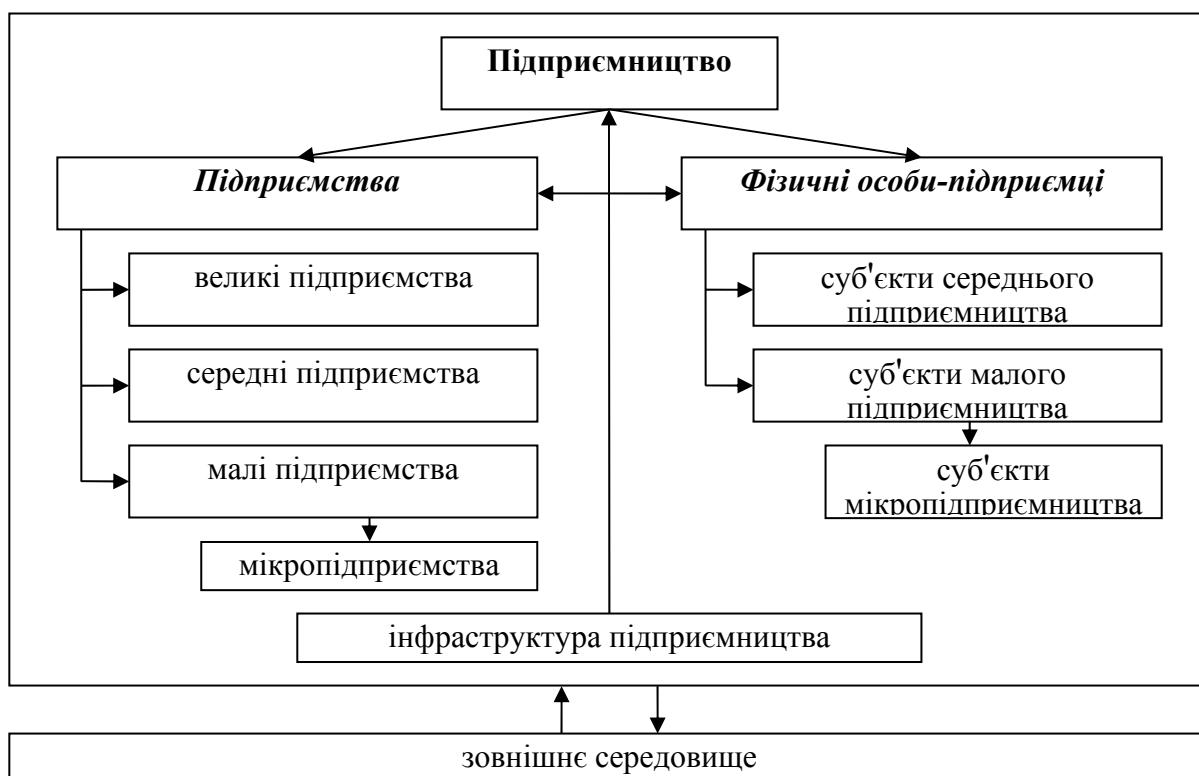
В умовах системних соціально-економічних перетворень підприємницький сектор виконує провідну роль: забезпечує стабільність економіки держави та підвищення рівня життя її громадян. Реальний стан цього сектора вітчизняної економіки та фактори його формування свідчать про необхідність застосування регуляторних методів та інструментів мотивації підприємницької діяльності задля забезпечення стійкої тенденції економічного розвитку. створення ефективної структури економічної системи підприємництва.

У сучасних досягненнях провідних індустріальних країн світу, на яких Україна останнім часом рівняється, першорядну роль відіграють інноваційні чинники розвитку. Саме тому активізація вітчизняної системи підприємництва має відбуватися у тісному взаємозв'язку із головними напрямками мотивації інвестиційно-інноваційного розвитку економічної системи держави та її регіонів. Головною сферою формування конкурентоздатної національної економіки є ефективне підприємництво. Сьогодні цей актив формується під впливом факторів (чинників) мотиваційного механізму господарської діяльності. Переваги конкурентоздатності країни визначаються не лише ресурсним потенціалом країни та її регіонів, а й інноваційно-інвестиційним вектором розвитку.

2.1 Порівняльний аналіз основних етапів становлення регуляторного забезпечення підприємницької діяльності в національній економіці

Розвиток економіки ринкового типу тісно пов'язаний із розвитком підприємств як її головної ланки. А система підприємництва являє собою безліч суб'єктів господарювання, що діють у національній економіці, і сукупність взаємозв'язків між

ними. У рамках дослідження система підприємництва розглядається у найширшому сенсі, тобто передбачає усю сукупність господарюючих суб'єктів і суспільно-економічних відносин між ними. Таким чином, об'єктами дослідження є вітчизняні підприємства – великі, середні, малі, у тому числі й мікропідприємства, незалежно від організаційної форми, та суб'єкти середнього, малого та мікропідприємства як сукупність фізичних осіб-підприємців, рис. 2.1.

Рисунок 2.1 – Основні складові національної системи підприємництва

Джерело: авторська розробка

Сьогодні в Україні підприємництво здійснюється такими суб'єктами: фізична особа – підприємець; мале підприємство, у тому числі мікропідприємство; середнє підприємство; велике підприємство; група підприємств. Це в цілому відповідає структурі суб'єктів підприємництва у економічно розвинутих країнах, що дає право на порівняння показників його розвитку із показниками розвитку цих країн, аналізу отриманих даних і підготовки пропозицій для подальшого вдосконалення розвитку цього сектору економіки України [123].

Побудувати будь-яку модель розвитку та активізації національної економіки можливо лише за умов статистичного аналізу динаміки і тенденцій розвитку відповідного об'єкту аналізу, що ми й спробуємо здійснити відносно підприємництва.

Статистичний аналіз динаміки і тенденцій розвитку підприємницької діяльності в Україні ми поєднали з аналізом мотивуючих і демотивуючих факторів (чинників) та умов, які впливали впродовж аналізованого періоду на діяльність суб'єктів господарювання, що дало змогу виокремити етапи становлення підприємницької діяльності в Україні за критерієм її мотивації.

Із метою обґрунтованого виокремлення етапів становлення підприємницької діяльності в Україні за критерієм її мотивації було здійснено критичний аналіз щорічної динаміки основних показників діяльності суб'єктів господарювання за роки незалежності країни. Враховуючи той факт, що на формування офіційної статистики й створення державного реєстру підприємств і організацій України необхідний був певний час, та зважаючи на значні кризові явища в економіці країни протягом першого десятиріччя її незалежності, що значним чином вплинуло на динаміку й вимірність значень всіх без виключення економічних показників того періоду, відбір негрошових даних для аналізу було здійснено починаючи з 1997 року, а грошових – з 2000 року. Такий підхід мав за мету забезпечення вимог порівнянності, об'єктивності й достовірності статистичної бази дослідження. Водночас зміни статистичних форм звітності, методології визначення окремих показників, офіційного видання тих чи інших статистичних збірників та класифікації видів економічної діяльності, що відбувалися у різні роки, не дозволили отримати вичерпну інформацію для кожного року (додаток Б, табл. Б.1) [124, с. 27, 51; 125, с. 31, 47; 126, с. 23; 127, с. 61, 64; 3; 128, с. 304; 129, с. 92]. Із метою підвищення ступеня наочності наявних тенденцій в таблиці Б.1 застосовано кольорове позначення (зеленим кольором позначені дані, які зростали порівняно із попереднім роком, жовтим – які мали тенденцію до зниження).

В основу процедури ідентифікації мотивації до підприємницької діяльності було закладено як прямий підхід, заснований на прагненні підприємців до максимізації кінцевих фінансових результатів діяльності (оцінка здійснювалася за динамікою показників прибутковості й рентабельності діяльності),

так і непрямий, заснований на аналізі масштабів поширення явища підприємництва в Україні (оцінка за показниками кількості суб'єктів господарювання, чисельності зайнятих й найманих працівників). При цьому виокремлення етапів зміни типу мотивації підприємницької діяльності було здійснено за критерієм однорідності встановлених тенденцій динаміки обраних показників, що комплексно ілюструють основний мотив здійснення підприємницької діяльності у окремі періоди часу.

За результатами аналізу сформованої статистичної бази даних (додаток Б, табл. Б.1) виокремлено сім етапів становлення підприємницької діяльності в Україні за критерієм мотивації підприємців, (додаток Б, табл. Б.2). Для проведення аналізу і виокремлення етапів використано інформацію джерел [124-166].

Перший етап становлення підприємницької діяльності в Україні тривав протягом 1991-1999 рр. і був пов'язаним із стихійною безсистемною появою різних видів підприємництва за умов відсутності чітких й незмінних офіційних норм і правил його здійснення, що не давало значних позитивних економічних поштовхів для стабілізації економічного стану країни. В основі такого незадовільного стану одночасною лежали дві досить вагомні причини. Перша причина була пов'язаною із порушенням економічних зав'язків виробничого сектору економіки країни через набуття Україною у 1991 році незалежності, в результаті чого відбулося різке скорочення всіх показників соціально-економічного розвитку країни, значно погіршився рівень життя населення, рис. 2.2 [130, с. 331].

Процеси економічного падіння рівня життя населення почалися відразу після проголошення незалежності України і надалі тільки посилювалися. При цьому найбільші темпи падіння були характерними для 1993 року, коли індекс реальних грошових доходів населення порівняно із попереднім роком скоротився більше ніж у 3 рази, а індекс реальної заробітної плати – більше ніж у 2 рази. У 1993 році рекордних значень також досягла інфляція – понад 4800% порівняно із попереднім роком [там само, с. 331]. Зміни, що відбувалися в економіці країни призвели до різкого скорочення купівельної спроможності населення та відсутності у нього достатніх власних коштів, необхідних для відкриття та успішного функціонування бізнесу.

Рисунок 2.2 – Динаміка індексів реальної заробітної плати та реальних грошових доходів населення України протягом 1990-1999 рр.

Джерело: побудовано авторами

Друга причина криється у спробі Україною самостійно вступити у сферу ринкової економіки, правила гри якої були невідомими, а власний досвід на той момент був ще відсутнім. Через це більшість нормативно-правових актів та управлінських рішень, спрямованих на мотивування населення до здійснення підприємницької діяльності цього періоду були неефективними та не дозволили досягти очікуваних результатів.

Водночас саме негативні тенденції в економіці країни спонукали населення до здійснення підприємницької діяльності, як основного інструмента виживання, чому мала сприяти і проголошена приватизація. Разом із тим, бурхливої появи і створення нових підприємств не сталося: на кінець 1998 року в Україні функціонувало 151,4 тис. малих підприємств, тільки 30,0% з яких, а саме 45,8 тис., було утворено шляхом приватизації [131, с. 256]. Найбільшої популярності у цей період набуло створення спільних підприємств із іноземними інвесторами, що у перспективі не тільки не принесло для країни очікуваних позитивних результатів, а й напроти завдало руйнівного впливу промисловому потенціалу України [130, с. 281; 131, с. 190]. До того ж зростаюча кількість приватних підприємств не дозволила подолати тенденцію щорічного скорочення виробництва та інвестування [131, с. 114].

Водночас саме малі підприємства, які інтенсивно створювались у цей час у формі виробничих кооперативів, дочірніх підприємств, фермерських господарств сприяли певному зростанню зайнятості та задоволенню за різними оцінками на 68-95% попиту на товари народного споживання населення [130, с. 282].

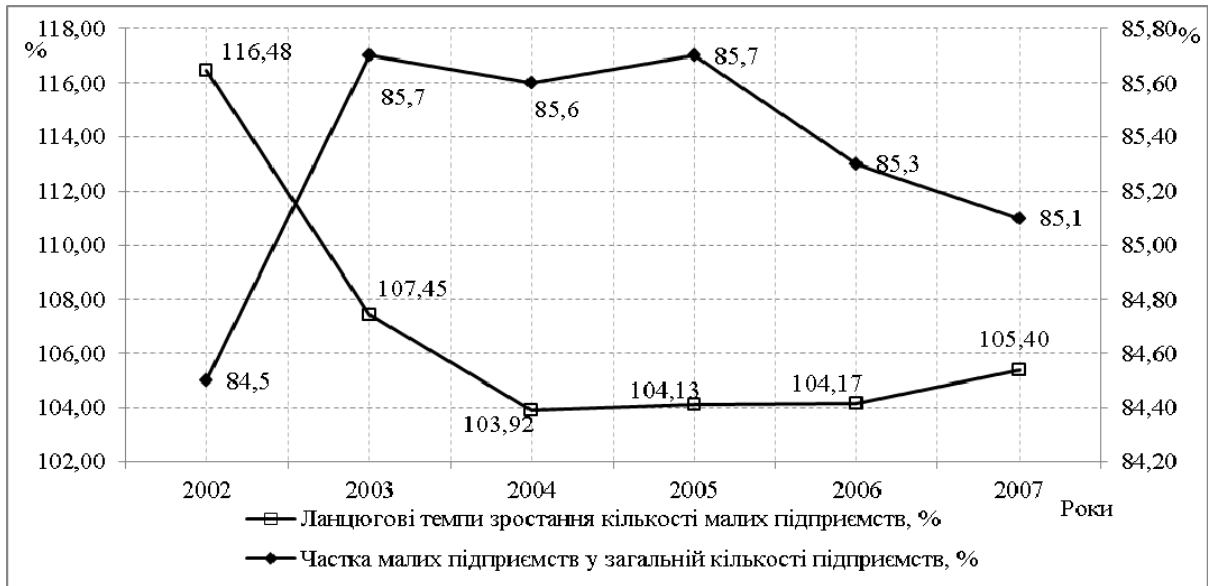
Основними мотивуючими факторами до здійснення підприємницької діяльності на цьому етапі було пільгове оподаткування малих підприємств та набуття можливостей виходу українських підприємств на зовнішній ринок, додаток Б, табл. Б.3. Натомість спектр демотивуючих факторів був досить значним і потужним за впливом, через те, що стосувався всіх без виключення сфер функціонування підприємства, додаток Б, табл. Б.4. При цьому серед найбільш потужних демотиваторів цього етапу слід назвати складність процедур започаткування нового бізнесу, високий рівень зносу основних засобів та надмірну енергоємність продукції, відсутність будь-яких пільг для МСП, нестача фінансових коштів та загальноекономічна криза в країні.

Другий етап тривав чотири роки (2000-2003 рр.) та був пов'язаним із поступовою стабілізацією економічного стану країни, пристосуванням суб'єктів господарювання до нових умов господарювання, викликаних прийняттям низки регулюючих підприємницьку діяльність законів, зокрема Господарського кодексу. У цей період спостерігалася тенденція до інтенсивного створення малих підприємств – їх кількість збільшувалася у середньому на 12,0% на рік, проте характеризувалася щорічним скороченням ланцюгових темпів приросту даного показника з 16,48% у 2002 році до 7,45% у 2003 році [132, с. 312-313], рис. 2.3.

Позитивна динаміка зміни кількості малих підприємств протягом етапу дозволила набути тенденції зростання їх питомої ваги у загальному числі підприємств України – з 82,9% у 2000 році до 85,7% у 2003 році. Це дозволило також збільшити рівень зайнятості на малих підприємствах до загальної кількості населення у працездатному віці з 6,1% у 2000 році до 7,2% у 2003 році [132, с. 316].

При цьому частка середньорічної чисельності найманих працівників малих підприємств у їх загальній кількості зросла з 15,1% у 2000 році до 20,9% у 2003 році [132, с. 315]. Проте наявні кількісні зміни супроводжувалися негативними результуючими тенденціями діяльності малих підприємств – частка їх продукції у

загальному обсязі реалізованої продукції скоротилася з 8,1% у 2000 році до 6,6% у 2003 році [132, с. 319].

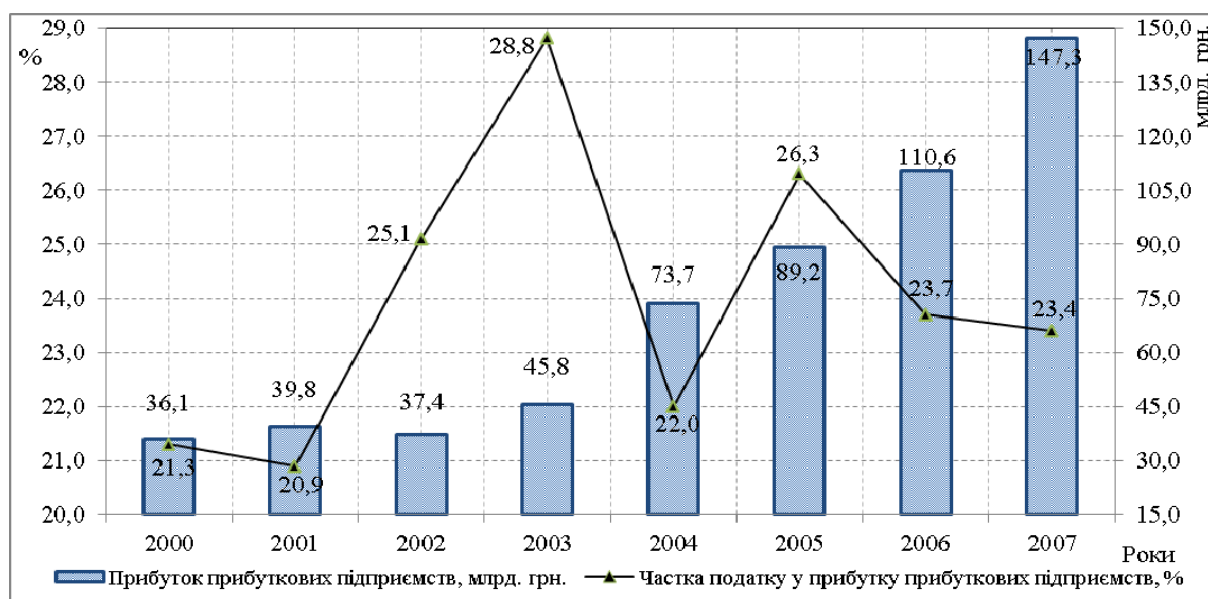
Рисунок 2.3 – Динаміка ланцюгових темпів зростання кількості малих підприємств та їх частки у загальній кількості підприємств в Україні протягом 2002-2007 рр.

Джерело: побудовано авторами

В якості основних мотиваторів до здійснення підприємницької діяльності на цьому етапі було визначено спрощення доступу підприємств до коротко- та довгострокових кредитних ресурсів комерційних банків, завдяки чому відбулося зростання обсягів капітальних інвестицій, та часткову стабілізацію курсу національної валюти, додаток Б, табл. Б.3. До найбільш впливових демотивуючих факторів цього етапу слід віднести відсутність дієвого нормативно-правового регулювання підприємницької діяльності, його невідповідність інтересам розвитку підприємництва; посилення податкового навантаження; високу кількість різних державних перевірок; обмеженість джерел фінансування, високий рівень тінізації економіки та корупції, додаток Б, табл. Б.4.

Основою мотивації до здійснення підприємницької діяльності на третьому етапі (2004-2007 рр.) стала максимізація прибутку і зростання рентабельності, чого можна було досягти шляхом завоювання більшої частки ринку збуту через «сприятливу зовнішньоекономічну кон'юнктуру» [133, с. 325; 131, с. 97].

Ключовими інструментами реалізації мотиваційних очікувань підприємців на цьому етапі були ринкова, фінансова, інвестиційна й інноваційна складові діяльності, екологізація виробництва [134, с. 100; 131, с. 127]. Саме вибір означених інструментів в якості важелів розвитку підприємництва дозволив досягти найбільших за весь період незалежності України рівнів окупності вкладених у виробництво коштів – середня рентабельність підприємств досягла 7,0% у 2005 році, додаток Б, табл. Б.1. Водночас досить вагомим демотивуючим чинником, стримуючим розвиток підприємництва в Україні на цьому етапі стало високе податкове навантаження на прибуток підприємств, рис. 2.4. [131, с. 170].

Рисунок 2.4 – Динаміка прибутку та частки податку у прибутку прибуткових підприємств України протягом 2000-2007 рр.

Джерело: побудовано авторами

Позитивна тенденція щорічного зростання розміру прибутку підприємств протягом 2004-2007 рр. супроводжувалася різним середнім обсягом податкового навантаження. Найвищий податковий тиск протягом етапу спостерігався у найбільш економічно нестабільному 2005 році, коли частка податку у прибутку досягла 26,3%. Така ситуація призвела до зміни у 2005 році структури інвестицій у основний капітал: відбулося скорочення частки інвестицій здійснених за рахунок власних коштів підприємств при одночасному зростанні частки інвестицій за рахунок позичкових ресурсів та довгострокових кредитів

комерційних банків [131, с. 187]. Следствием поширення серед підприємців демотивуючих настроїв до активізації підприємницької діяльності стало різке падіння у 2005 році частки підприємств, що впроваджували інновації – до 8,2% проти 26,0% у 1994 році або 15,6% у 2001 році [131, с. 195]. У наступні два роки ситуація із розміром податкового навантаження мала тенденцію до покращення, проте мінімального рівня даного показника у 22,0% протягом етапу все одно досягнуто не було. Аналогічні тенденції простежувалися і у динаміці структури інвестицій в основний капітал та частки підприємств, що впроваджували інновації.

Водночас, не зважаючи на різного роду складності, в Україні протягом етапу продовжувалася тенденція поступового збільшення кількості малих підприємств, щорічні темпи зростання яких становили 4,4%, проте одночасно відбулося незначне скорочення їх частки у загальній кількості підприємств України – з 85,6% у 2004 році до 85,1% у 2007 році. Означене скорочення призвело і до щорічного падіння рівня зайнятості на малих підприємствах до загальної кількості населення у працездатному віці з 6,8% у 2004 році до 6,0% у 2007 році [132, с. 316]. Негативна тенденція позначилася і на частці середньорічної чисельності найманих працівників малих підприємств у їх загальній кількості: 18,4% у 2007 році проти 20,2% у 2004 році [132, с. 315]. У результаті таких змін погіршився кінцевий результат діяльності малих підприємств – частка їх продукції у загальному обсязі реалізованої продукції підприємств в Україні скоротилася з 5,3% у 2004 році до 4,4% у 2007 році [132, с. 319].

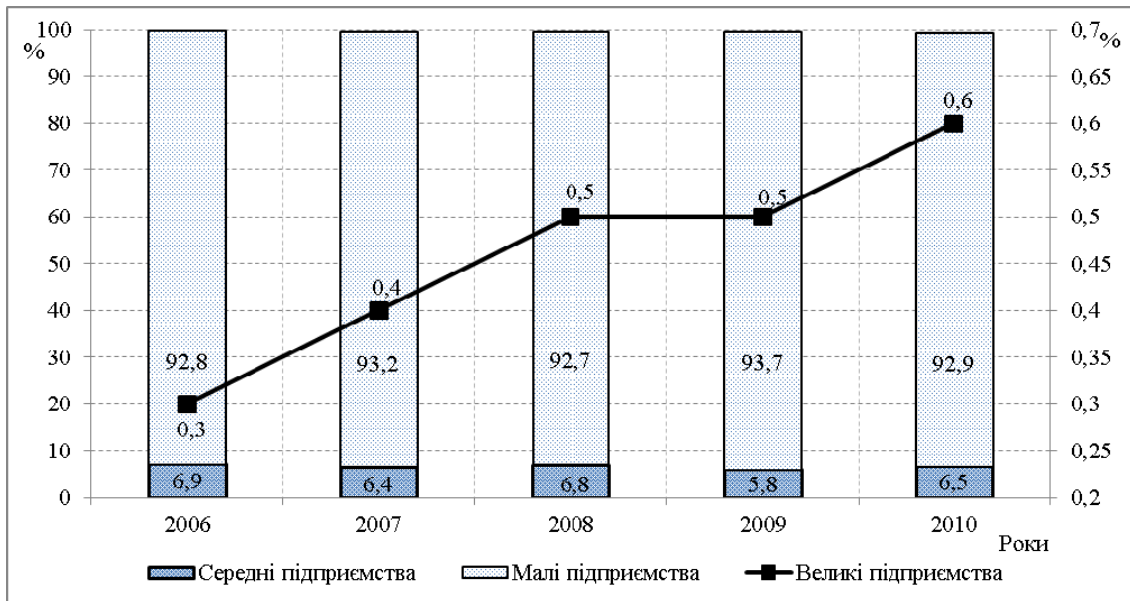
Водночас протягом аналізованого етапу в Україні було зроблено перші кроки до здійснення прогресивного реформування законодавчої бази, завдяки чому було запроваджено спрощення процедури ліцензування та реєстрації нового бізнесу; введено пільгове оподаткування підприємств, що здійснюють інвестування у людський капітал та у інновації; створено єдине правове поле для контролюючих органів, додаток Б, табл. Б.3. Усі перелічені стимули дозволили набути в економіці країни тенденцій зростання прибутковості підприємств та підвищення реальних доходів населення України.

Разом із тим, висвітлені труднощі у сфері функціонування суб'єктів господарювання в Україні того часу разом із загальною несприятливою соціально-економічною ситуацією в країні значно

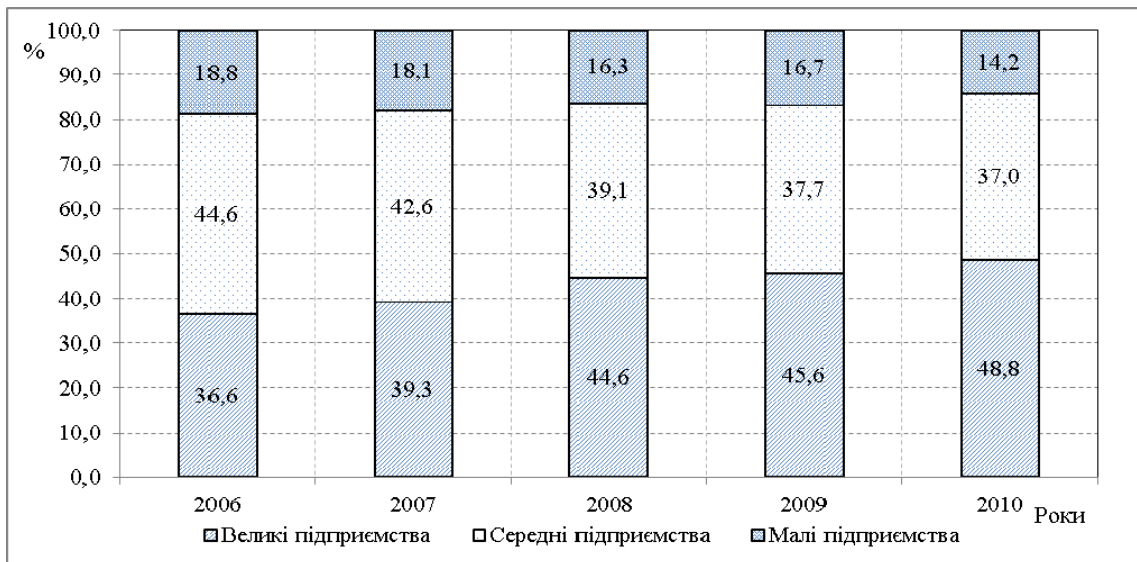
посилили демотиваційні фактори здійснення підприємницької діяльності, додаток Б, табл. Б.4. До таких факторів, перш за все, слід віднести недосконалість нормативно-правового регулювання підприємницької діяльності; надмірний податковий тиск; високий рівень зносу основних засобів при низьких показниках ефективності використання основних засобів, персоналу та фінансових ресурсів; надмірна кількість перевірок контролюючими органами; брак фінансових ресурсів; низьку ефективність державної політики щодо захисту інтересів суб'єктів господарювання; погіршення зовнішньоекономічної кон'юнктури для українських підприємств; посилення інфляційних процесів.

Ситуація погіршувалася також досить ускладненими державними процедурами створення суб'єктів господарювання та подальшого регулювання їх діяльності. Так, за оцінками Світового банку у 2004 році Україна потрапила в групу найменш гнучкого регулювання кадрових питань при відкритті бізнесу: за критерієм умов праці Україна посіла 93 місце з 95 країн, за гнучкістю кадрової політики – 69 місце серед 74 країн світу [135, с. 36]. Не менш тривожна ситуація спостерігалася і у 2007 році, коли за ступенем легкості процедури сплати податків Україна за тим же рейтингом посіла 174 місце серед 175 країн світу [136, с. 8].

Четвертий етап (2008-2009 рр.) може бути охарактеризованим як критично несприятливий для розвитку підприємництва в Україні, в основі чого було багато причин. По-перше, у 2008 році відповідно до змін, внесених до Господарського кодексу, в Україні відбулося коригування градації суб'єктів господарювання та показників статистичної звітності, що характеризують їх діяльність. Це сприяло нівелюванню невдач попередніх економічних реформ та скороченню можливостей для подальшого розвитку малого підприємництва [130, с. 293]. У результаті у 2008 році питома вага малих підприємств скоротилася до 92,7%, тобто на 0,5 відсоткових пункти порівняно із попереднім роком, рис. 2.5 (а). По-друге, економіка країни зазнала руйнівного впливу світової фінансово-економічної кризи в 2008 році, яка негативним чином позначилася на кінцевих результатах діяльності всіх без виключення суб'єктів господарювання [133, с. 325; 131, 239].

а)

б)

Рисунок 2.5 – Структура підприємств України за розміром (а) та обсягом реалізованої продукції (б) протягом 2006-2010 рр.

Джерело: побудовано авторами

Так, у 2009 році на 9,1% скоротився обсяг реалізованої продукції, що призвело до різкого збільшення питомої ваги збиткових підприємств із 32,5% у 2007 році до 39,9% у 2009 році. При цьому у структурі реалізації продукції відбулися структурні зміни – зростала питома вага обсягу реалізованої продукції великих підприємств при одночасному скороченні питомої ваги середніх і малих підприємств, рис. 2.5 (б) [128, с. 309]. Отже можна констатувати, що в кризових умовах господарювання великі

підприємства продемонстрували більший запас міцності через вищу ступінь забезпеченості ресурсами та кращу захищеність нормативно-правовим забезпеченням.

Негативні зовнішні впливи по відношенню до суб'єктів господарювання на цьому етапі призвели також до посиленого скорочення чисельності зайнятих працівників, що суттєво загостило соціальні проблеми в країні. Так, у 2009 році число зайнятих працівників на малих підприємствах скоротилося на 3,8%, середніх – на 9,4% та великих – на 8,8% проти 2008 році [128, с. 309]. У результаті таких тенденцій у 2009 році рівень безробіття за методологією МОП в Україні зріс до 8,8% проти 6,4% у 2008 році [130, с. 141].

Одним з ключових демотивуючих чинників цього кризового періоду в історії розвитку підприємництва в Україні слід назвати регуляторні труднощі (складність процедури відкриття, реєстрації бізнесу, ліцензування видів діяльності та отримання дозволу на будівництво; високий податковий тиск; часті перевірки державними органами; відсутність фінансових ресурсів та пільгових умов оподаткування й кредитування малого підприємництва; відсутність дієвих державних механізмів регулювання підприємницької діяльності тощо), комплексний вплив яких разом із галопуючою інфляцією та девальвацією національної валюти значно ускладнював підприємницьку діяльність та негативним чином позначався на її результативності, додаток Б, табл. Б.4. Комплексна негативна дія перелічених факторів призвела до того, що у 2008 р. за оцінками Світового банку, викладеними у рейтингу Doing Business 2008 [137, с. 10, 14, 36], Україна посіла:

- 139 місце серед 178 країн світу за ступенем сприятливості законодавчого регулювання підприємницької діяльності;
- 174 місце серед 178 країн світу за легкістю здійснення процедури ліцензування видів діяльності;
- 178 місце серед 178 країн світу за легкістю сплати податків.

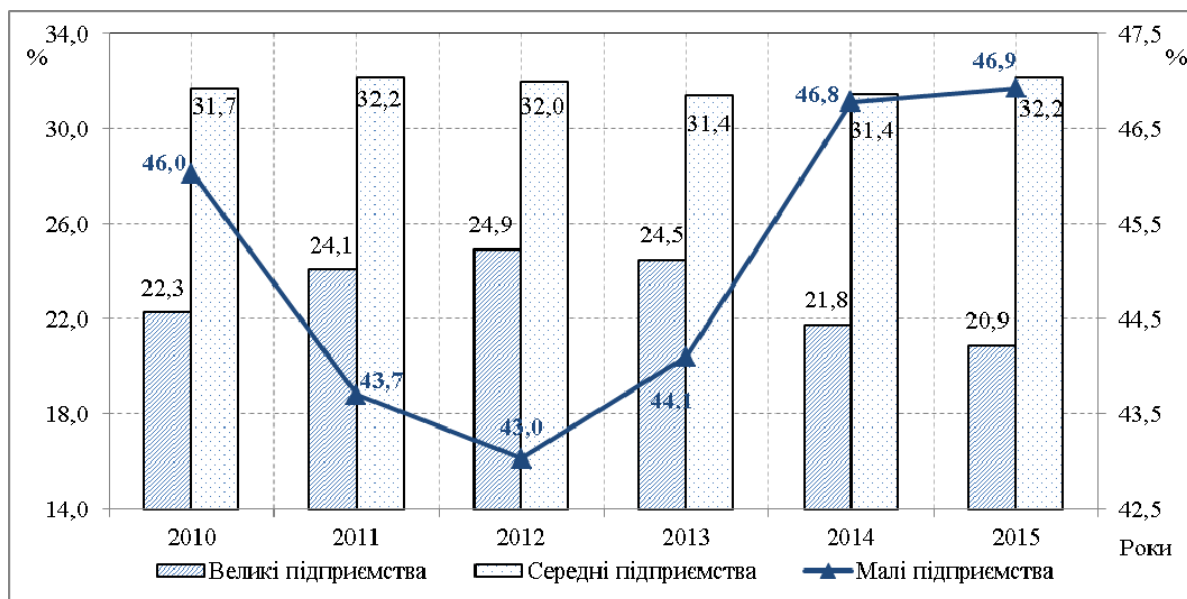
Основними мотивуючими факторами до здійснення підприємницької діяльності на цьому етапі слід назвати певне скорочення податкового навантаження суб'єктів господарювання; скорочення часу на оформлення зовнішньо торгівельних операцій та полегшення процедури отримання кредиту, додаток Б, табл. Б.3. Отже, слід констатувати недостатність дій, запроваджених Урядом

країни у напрямку стабілізації і розвитку підприємницької діяльності.

Основною характерною особливістю п'ятого етапу (2010-2012 рр.) можна назвати ознаки загальної фінансово-економічної стабілізації, завдяки чому підвищилася ділова активність великих підприємств. Натомість намітилися негативні тенденції у динаміці розвитку МСП: скоротилася як кількість таких суб'єктів підприємництва, так і чисельність працівників, зайнятих у них. Якщо у 2010 році обсяг реалізації продукції МСП становив 58,4% від рівня реалізації всіх підприємств України, то у наступні два роки його значення скоротилося до 57,6% [138, с. 3]. Однією з причин такого стану на думку В. Онікієнко є спрямованість державної нормативно-правової підтримки виключно на інтереси великого бізнесу [130, с. 24, 242]. Проте така орієнтація державних програм є не досить обґрунтованою з соціальної точки зору через те, що більшість зайнятих працівників України працевлаштована саме у секторі малого і середнього підприємництва, рис. 2.6. Відсутність дієвих програм підтримки на національному й регіональному рівнях призвела до того, що питома вага зайнятих працівників у секторі малого підприємництва починаючи з 2010 року поступово скорочувалась – з 46,0% до 43,0% у 2012 році [124, с. 31-35]. Натомість відбувалася зворотна тенденція зростання частки працівників, зайнятих на великих підприємствах України – у середньому протягом трьох років значення цього показника зросло на 5,8%. Частка працівників, зайнятих на середніх підприємствах також протягом аналізованого етапу зросла з 31,7% у 2010 році до 32,2% у 2011 році.

Наслідками означених тенденцій став дисбаланс між часткою малих підприємств, що отримали прибуток і збиток, відповідно у загальному прибутку та збитку до оподаткування, рис. 2.7 [124, с. 96]. Так, питома вага прибутку до оподаткування, що було отримано малими підприємствами на досліджуваному етапі у загальному обсязі прибутку підприємств України, не перевищила 16,0%, хоча мала позитивну тенденцію до зростання, рис. 2.7 (а). Натомість відповідний показник вкладу малих підприємств у загальний збиток до оподаткування був більшим за значенням від попереднього показника майже у два рази та змінився з 32,1% у 2010 році до 28,5% у 2012 році, рис. 2.7 (б).

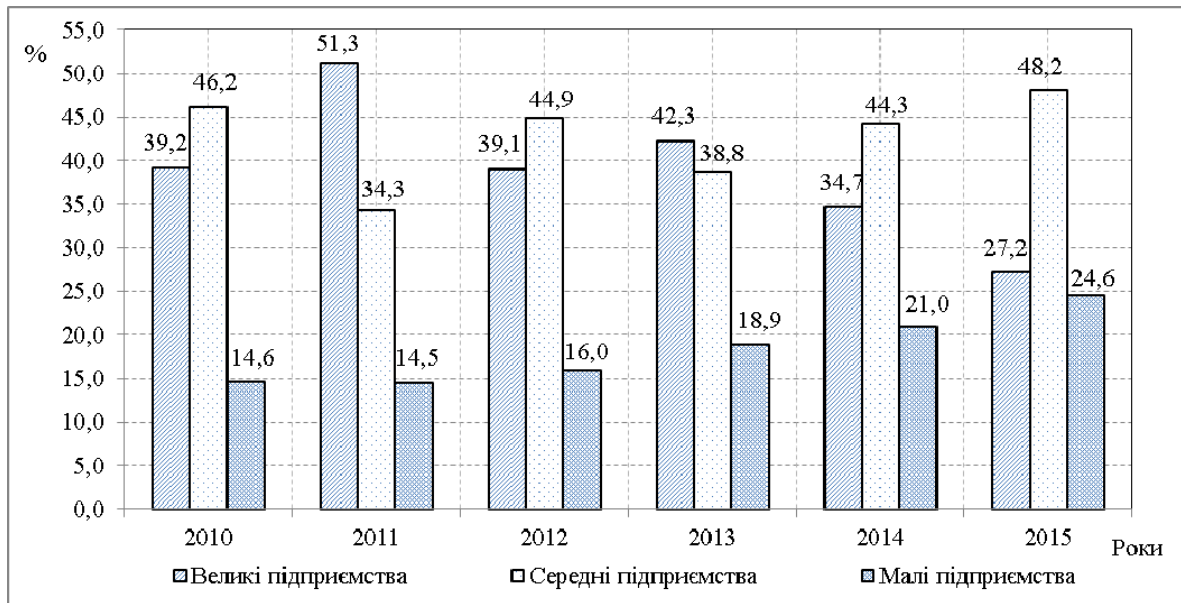
Рисунок 2.6 – Частка зайнятих працівників на великих, середніх та малих підприємствах України протягом 2010-2015 рр.

Джерело: побудовано авторами

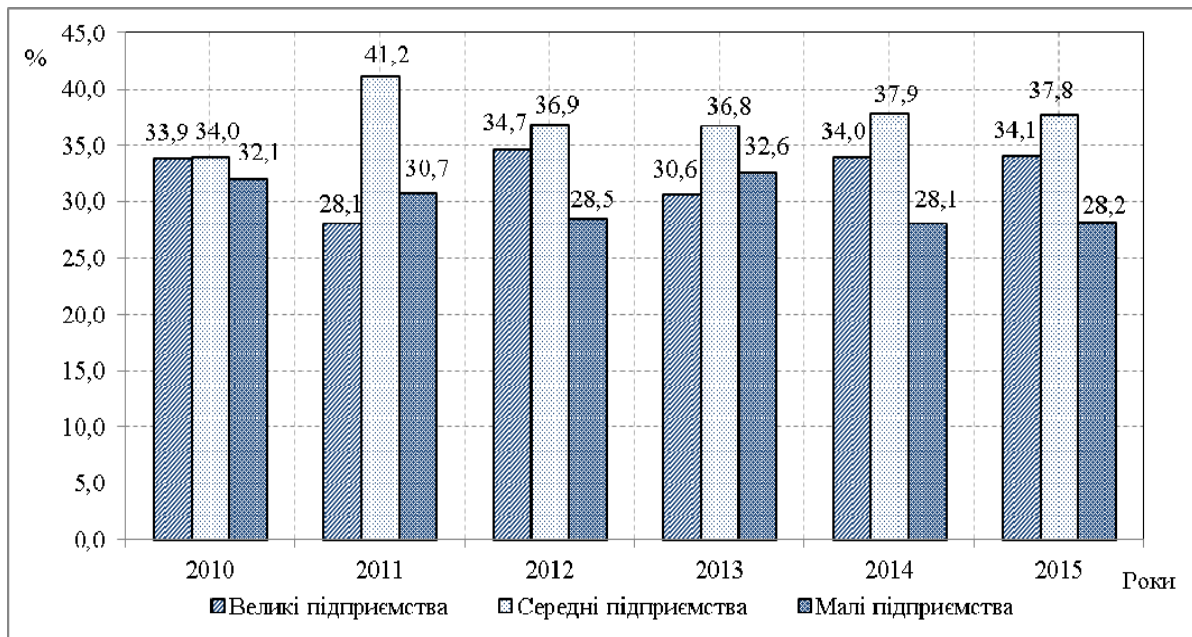
Отже, не зважаючи на наявність позитивної динаміки, співвідношення між часткою прибуткових і збиткових підприємств у секторі малого підприємництва можна охарактеризувати як негативне порівняно із сектором середнього та великого підприємництва.

Враховуючи той факт, що у більшості галузей економіки України МСП відіграє ключову роль, створюючи нові робочі місця і забезпечуючи попит на продукцію і послуги, саме на цьому етапі сформувався висока потреба у державній підтримці його розвитку. В якості ще однієї причини слід назвати прийняття у 2011 році нового Податкового кодексу, який погіршив умови оподаткування для більшості малих підприємств [130, с. 297].

Протягом 2010-2012 рр. на національному рівні було запроваджено певні прогресивні реформи, які дозволили полегшити процедуру відкриття бізнесу, запровадити спеціальний режим оподаткування для окремих категорій суб'єктів господарювання, спростити процедуру сплати податків та підвищити ступінь захищеності інвесторів, що можна розглядати в якості мотивуючих факторів до розвитку підприємницької діяльності, додаток Б, табл. Б.3.

а)

б)

Рисунок 2.7 – Структура фінансових результатів до оподаткування, отриманих підприємствами України у загальному прибутку (а) та загальному збитку (б) протягом 2010-2015 рр.

Джерело: побудовано авторами

Водночас найбільший демотивуючий вплив протягом аналізованого етапу здійснювали такі фактори, як: складність процедури реєстрації підприємницької діяльності; скорочення кількості видів діяльності, які підлягають спрощеній системі

оподаткування; висока енергоємність виробництва; брак дієвих правових механізмів захисту суб'єктів господарювання; недостатній попит на товари та послуги, брак власних обігових коштів; поширення корупції в органах публічної влади та відсутність сприятливого інвестиційного клімату в країні, додаток Б, табл. Б.4.

Шостий етап (2013-2014 рр.) характеризується проявом суспільно-політичних і фінансово-економічних кризових явищ, розв'язанням військового конфлікту в Україні, через що різко погіршився фінансовий стан діяльності всіх без виключення суб'єктів господарювання. Негативні тенденції, в першу чергу, позначилися на діяльності великих підприємств, яким в силу специфіки їх діяльності необхідно більше часу для адаптації до швидкозмінних умов, пошуку нових ринків збуту, зміни технологічного процесу тощо. По-перше, протягом 2013-2014 рр. кількість великих підприємств скоротилася на 39,4%, та різко посилилася тенденція скорочення чисельності зайнятого та найманого персоналу, у результаті чого 2/3 працівників було зайнято у секторі малого та середнього підприємництва, рис. 2.6 [139, с. 9; 138, с. 3]. Ще однією особливістю цього етапу є зростання самозайнятості населення до 82,0% та збільшення тіньової зайнятості у неформальному секторі економіки до 22,1% від загальної кількості зайнятих в Україні, 2/3 з яких неофіційно працюють у малому підприємстві [139, с. 10; 138, с. 3; 130, с. 139]. По-друге, різко скоротилася питома вага доданої вартості великих підприємств – до 38,6% у 2013 році проти 43,8% у 2012 році, при досягненні ними найбільшого рівня продуктивності праці серед всіх суб'єктів господарювання – 392 тис. грн. / люд. [139, с. 7]. Такий стан призвів до того, що серед великих підприємств спостерігалось зростання питомої ваги збиткових – з 30,6% у 2013 році до 34,0% у 2014 році, рис. 2.7 (б) [139, с. 10]. Натомість протягом даного етапу найбільшого зростання зазнала питома вага доданої вартості мікропідприємств – у 2013 році збільшення становило 53,6%, а у 2014 році – 44,2% порівняно із попередніми роками [139, с. 7]. Одночасно позитивні зміни спостерігалися для МСП у частці підприємств, що отримали прибуток до оподаткування: частка прибутку до оподаткування середніх підприємств у загальному обсязі прибутку до оподаткування зросла протягом етапу з 38,8% до 44,3%, а малих – з 18,9% до 21,0%, рис. 2.7 (а). Означені зміни, що спостерігалися

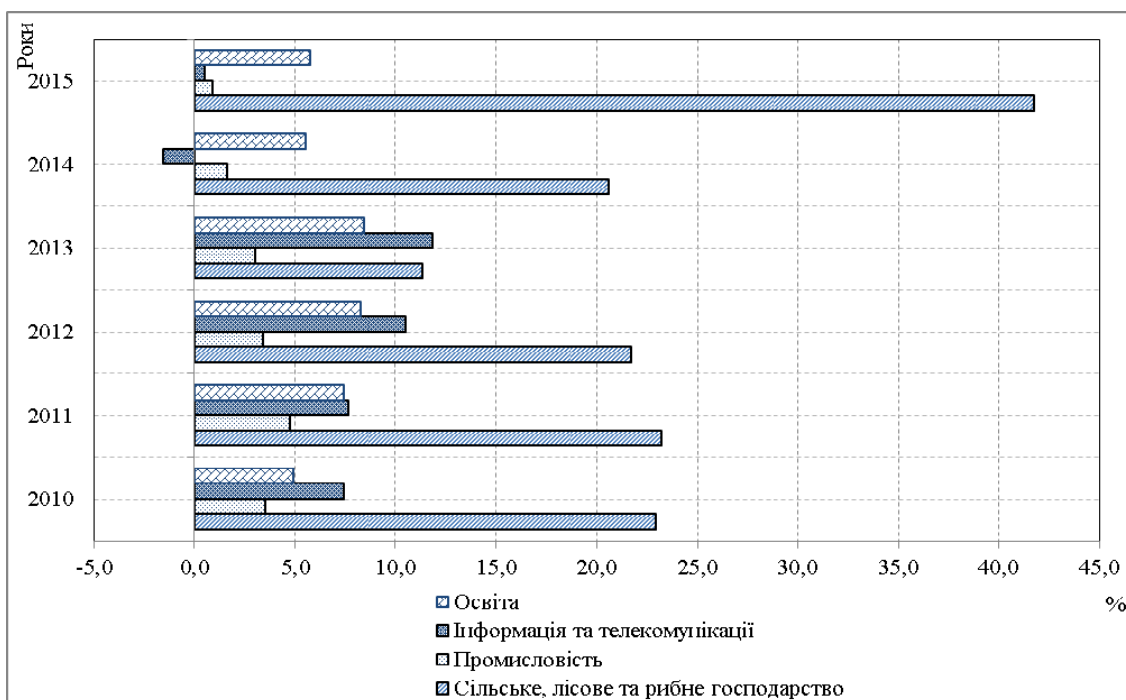
протягом 2013-2014 рр. також позначилися і на рівні рентабельності підприємств різних видів економічної діяльності, рис. 2.8 [124, с. 92].

Так, у 2013 році у всіх сферах економічної діяльності крім «інформація та телекомунікація» і «освіта» спостерігалось падіння рівня рентабельності. У 2014 році позитивні зміни спостерігалися тільки у двох сферах економічної діяльності – «сільське, лісове та рибне господарство» та «будівництво». При цьому найбільш фінансово успішними видами економічної діяльності протягом етапу були «сільське, лісове та рибне господарство» (зростання з 11,3% у 2013 році до 20,6% у 2014 році), «промисловість» (падіння з 3,0% у 2013 році до 1,6% у 2014 році), «інформація та телекомунікація» (падіння з 11,8% у 2013 році до -1,6% у 2014 році) і «освіта» (падіння з 8,4% у 2013 році до 5,5% у 2014 році), рис. 2.8 (а).

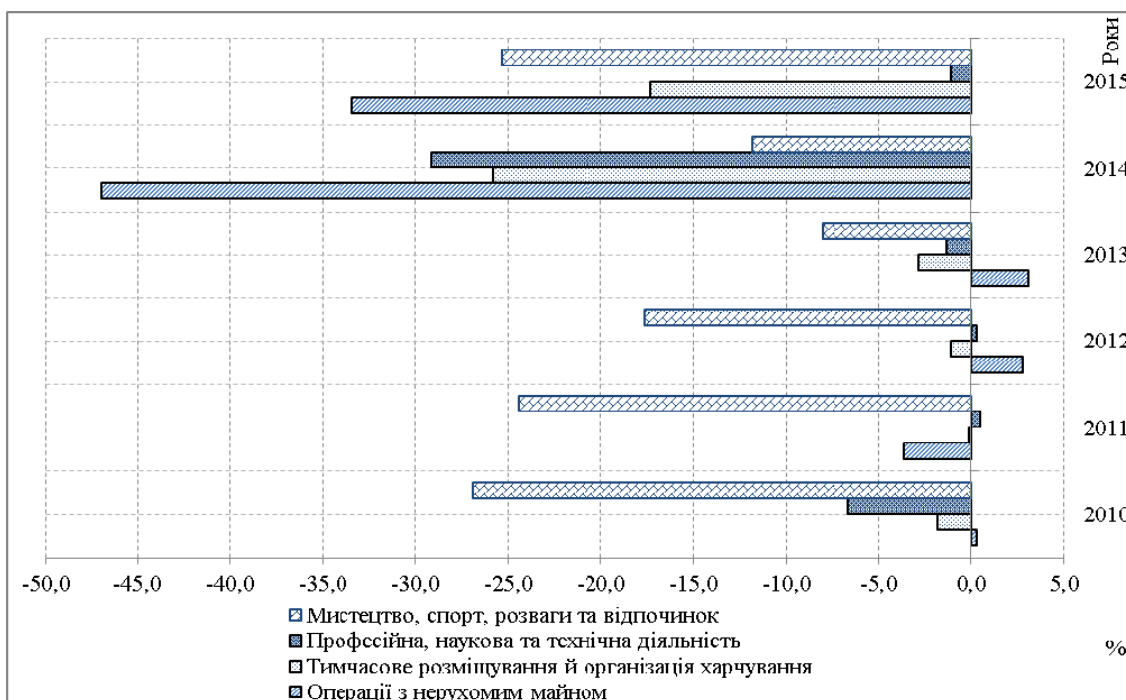
Найменш фінансово успішними видами економічної діяльності протягом етапу були «операції з нерухомим майном» (падіння з 3,1% у 2013 році до -46,9% у 2014 році), «тимчасове розміщування й організація харчування» (падіння з -2,8% у 2013 році до -25,8% у 2014 році), «професійна, наукова та технічна діяльність» (падіння з -1,3% у 2013 році до -29,1% у 2014 році) і «мистецтво, спорт, розваги та відпочинок» (падіння з -8,0% у 2013 році до -11,8% у 2014 році), рис. 2.8 (б).

Водночас протягом 2013-2014 рр. в Україні було реалізовано певні нормативно-правові реформи на державному рівні, які носили мотиваційні ознаки для суб'єктів підприємництва через те, що полегшили процедуру реєстрації бізнесу, отримання дозволу на будівництво й реєстрацію прав власності на нерухоме майно; спростили процедуру рішення про неспроможність та видачі кредиту; пришвидшили митні операції, додаток Б, табл. Б.3. Натомість факторів, які протягом цього етапу демотивували бажання здійснювати підприємницьку діяльність було дуже багато, основними з яких слід назвати: високий податковий тиск та надмірна енергоємність виробництва; несприятлива економічна кон'юнктура й нестабільність законодавства; недостатність знань і навичок для ведення бізнесу; відсутність державної підтримки та недостатність доступу до фінансування; корупція в органах державної влади і місцевого самоврядування; нестабільність політичної ситуації й зростання рівня тінізації економіки;

обмеженість можливостей експорту, додаток Б, табл. Б.4.

а)

б)

Рисунок 2.8 – Рентабельність діяльності підприємств України за найбільш фінансово успішними (а) та найменш фінансово успішними (б) видами економічної діяльності протягом 2010-2015 рр.

Джерело: побудовано авторами

Початок сьомого етапу розвитку підприємництва в Україні доцільно рахувати починаючи з 2015 року, коли, незважаючи на стійкий негативний вплив суспільно-політичних і фінансово-економічних кризових явищ в економіці країни, намітилося незначне пожвавлення ділової активності підприємців. По-перше, порівняно з 2014 роком на 0,7% зросла кількість підприємств та на 2,5% – ФОП [124, с. 27]. По-друге, у 2015 році, вперше за весь період дослідження, судячи за наявними даними, спостерігалася найменша питома вага підприємств, що отримали збиток – 26,3%. По-третє, середній рівень рентабельності діяльності підприємств досяг позитивного значення – 1,0%, чому сприяло у 2015 році зростання рентабельності підприємств сільського, лісового та рибного господарства до рекордних 41,7%, рис. 2.8 (а). Такі зрушення дозволили набути структурних змін у обсягах капітального інвестування підприємств, впровадженні інновацій (витрати суб'єктів підприємництва на інновації становили 0,7% від ВВП, а частка інноваційно-активних підприємств досягла 17,3%) [139, с. 25].

Крім того, за результатами дослідження, здійсненого в рамках Програми USAID ЛЕВ, було встановлено, що у 2015 році індекс ділового клімату малого і середнього підприємництва досяг значення – 0,1, що сталося завдяки позитивним значенням індексу ділової активності (довгострокового) та індексу змін регуляторного середовища, кожен з яких досяг рівня 0,17 [140, с. 26]. Водночас короткострокові індекси ділового середовища та ділової активності малі від'ємні значення (відповідно -0,26 та -0,04) [140, с. 26]. Отримані за результатами опитувань респондентів значення індексів свідчать про те, що незважаючи на досить складну ситуацію, що сталася сьогодні в економіці, підприємці все ж таки мають оптимістичні очікування покращення у найближчі два роки ринкової кон'юнктури та стабілізації фінансово-економічної ситуації в країні.

Однією з причин таких позитивних перетворень можна вважати суттєві мотиваційні трансформації для суб'єктів підприємницької діяльності, які було запроваджено у 2015 році на державному рівні, а саме: спрощення всіх регуляторних процедур відкриття та реєстрації бізнесу; зменшення частоти перевірок підприємців державними органами; полегшення процедури виконання контрактів; удосконалення правил та умов здійснення

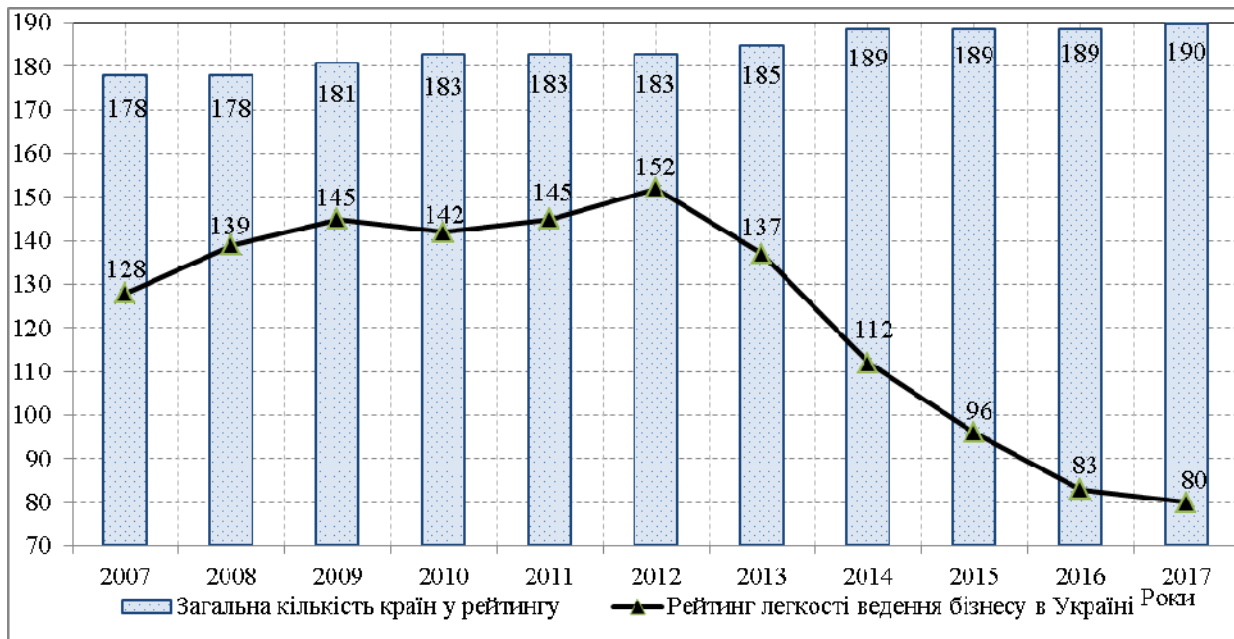
державних закупівель, спрощення участі суб'єктів господарювання у тендерах; посилення захисту прав інвесторів; зростання обсягу ВВП країни, додаток Б, табл. Б.3.

Водночас слід акцентувати увагу і на значній кількості демотивуючих факторів, які починаючи з 2015 року негативно впливали на результативність підприємницької діяльності в Україні, а саме: значна кількість видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню, складність отримання дозвільних документів на ведення підприємницької діяльності; високі ставки податків та складне податкове адміністрування; ігнорування державними інспекціями мораторію на перевірки суб'єктів господарювання; недостатній рівень професійних знань і досвіду підприємців; відсутність налагодженої системи гарантій і страхування кредитних та інвестиційних ризиків; корумпованість та розгалуженість системи державного контролю, саботаж реформ; інфляція та низька конкурентоспроможність товарів, робіт та послуг на світовому ринку, додаток Б, табл. Б.4. Крім того, найбільш дестабілізуючим фактором є війна на Сході.

Отже, проведене дослідження щодо тенденцій зміни мотивації до здійснення підприємницької діяльності в Україні протягом 1991-2017 рр. дозволило зробити висновок про її повільне зростання, не зважаючи на досить сильний вплив внутрішніх і зовнішніх демотивуючих факторів. Підтвердженням цієї тези є динаміка місць, які щорічно, за оцінками Світового банку (за період 2007-2017), Україна посідає у світовому рейтингу сприятливості умов ведення бізнесу Doing Business, рис. 2.9 [135, с. 174; 141, с. 129; 142, с. 157; 136, с. 149; 137, с. 158; 143, с. 142; 144, с. 159; 145, с. 201; 146, с. 134; 147, с. 202; 148, с. 232; 149, с. 226; 150, с. 242; 151, с. 247].

За міжнародними оцінками протягом досліджуваного періоду у 2008, 2009, 2011 та 2012 рр. означений рейтинг України погіршувався, а, отже, реформи регулювання підприємницької діяльності, що проводилися в країні у ці періоди були неефективними та спостерігався найбільший негативний вплив демотивуючих факторів. Водночас Світовий банк характеризує більшість реформ, що проводяться в Україні задля підвищення ділової активності підприємницького сектору починаючи з 2013 року як позитивні та ефективні, завдяки чому можна спостерігати, починаючи з цього моменту, щорічне покращення місця України у

рейтингу сприятливості умов ведення бізнесу.

Рисунок 2.9 – Рейтинг сприятливості умов ведення бізнесу в Україні протягом 2007-2017 рр.

Джерело: побудовано авторами

Враховуючи показники, що в якості субіндексів входять до результуючої оцінки світового рейтингу сприятливості умов ведення бізнесу, цей показник можна вважати кількісним ототожненням мотиваційних спонукань підприємців до відкриття та подальшого ведення бізнесу, додаток Б, рис. Б.1 [135, с. 174; 141, с. 129; 142, с. 157; 136, с. 149; 137, с. 158; 143, с. 142; 144, с. 159; 145, с. 201; 146, с. 134; 147, с. 202; 148, с. 232; 149, с. 226; 150, с. 242; 151, с. 247].

Динаміка значень субіндексів дозволила зробити висновок відносно того, що найбільш позитивний мотивуючий вплив на підприємницьку діяльність та підвищення сприятливості умов ведення бізнесу в Україні здійснювали такі фактори, як: покращення процедури створення бізнесу – зростання місця України з 134 у 2010 році до 20 у 2017 році; полегшення процедури отримання кредиту – підвищення місця України у світі з 68 у 2008 році до 20 у 2017 році; скорочення податкового тиску – підвищення місця України у світі з 181 у 2010 році до 84 у 2017 році; підвищення ступеня захищеності прав інвесторів – підвищення місця України у світі з 128 у 2014 році до 70 у

2017 році.

Водночас, за комплексною оцінкою Світового банку, найбільший демотивуючий вплив на підприємців здійснювали: погіршення умов виконання контрактів – падіння місця України у світі з 42 у 2013 році до 98 у 2016 році та 81 у 2017 році; ускладнення процедури отримання дозволу на будівництво – падіння місця України у світі з 41 у 2014 році до 91 протягом 2016-2017 рр.

Отже, не зважаючи на загальну позитивну динаміку рейтингу України щодо сприятливості умов ведення бізнесу, існують досить впливові демотиваційні чинники, на зниження шкідливої дії яких має бути спрямовано першочергові заходи регуляторного забезпечення мотиваційного механізму розвитку підприємницької діяльності як на національному, так і на регіональному рівнях.

2.2 Оцінка регуляторного впливу на мотивацію підприємницької діяльності в регіонах національної економіки: синергетичний ефект

Розвиток підприємницького сектору національної економіки відбувається на базі сукупного потенціалу усіх регіонів країни. Регулювання підприємницької діяльності взагалі та її мотивації зокрема в регіонах України в сучасних умовах забезпечується в процесі розробки та реалізації регіональних стратегій та програм розвитку підприємництва (зокрема малого і середнього). Але на сьогодні в деяких регіонах створені стратегії розвитку малого і середнього підприємництва, в деяких – ні, до того ж їхня якість сильно варіюється; стратегії розвитку МСП (й інші програмні документи) часто не узгоджуються із національною регуляторною політикою, не застосовуються послідовно, отримують низький рівень фінансування і не спираються на розвинену інфраструктуру [167].

Результати регуляторного забезпечення розвитку підприємництва в регіонах національної економіки певним чином відображають основні статистичні показники, що характеризують стан та тенденції регіонального розвитку суб'єктів господарювання (підприємств-юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців) [3; 168, с. 64-204].

Рівень розвитку підприємницького сектору значно відрізняється від регіону до регіону. За підсумками 2015 року в регіонах країни налічувалось 1 974 439 одиниць суб'єктів господарювання, у тому числі 343 561 підприємств та 1 630 878 фізичних осіб-підприємців [3]. Найбільша кількість підприємств знаходиться в м. Київ (87 380 одиниць або 25,5% від загальної кількості підприємств країни), Дніпропетровській (27 251 або 7,9%), Харківській (24 938 або 7,3%) та Одеській (23 883 або 7,0%) областях; найменша – в Луганській (3 354 або 1,0%), Чернівецькій (4 054 або 1,2%), Тернопільській (5 096 або 1,5%) та Рівненській (5 253 або 1,5%) областях. Найбільшу кількість фізичних осіб-підприємців зафіксовано в м. Київ (152 623 одиниць або 9,4% від загальної кількості фізичних осіб-підприємців країни), Харківській (146 418 або 9,0%), Дніпропетровській (131 524 або 8,1%), Одеській (108 955 або 6,7%) областях; найменшу – в Луганській (17 966 або 1,1%), Кіровоградській (34 269 або 2,1%), Рівненській (37 987 або 2,3%) та Чернігівській (38 083 або 2,3%) областях [168, с. 64-89].

Відносні показники кількості суб'єктів господарювання у розрахунку на 10 тис. осіб наявного населення по регіонах також відрізняються, табл. 2.1. При середньому для усіх регіонів значенні показника кількості підприємств на 10 тис. осіб наявного населення 73,36, найвищий його рівень зафіксовано в м. Київ (302 одиниці), Київській (105), Одеській (100), Харківській (92) та Миколаївській (91) областях, найменший – в Луганській (15 одиниць), Рівненській (45) і Чернівецькій (також 45). Меншою мірою, але також регіони відрізняються за показником кількості фізичних осіб-підприємців на 10 тис. осіб наявного населення: в 15 регіонах цей показник вище його середнього значення по країні (391,2 одиниць); найвищий рівень – в Харківській області (537 одиниць) і м. Київ (527), найнижчий – в Луганській (81) і Донецькій (135), а також в Рівненській (327), Івано-Франківській (344 одиниць) областях [168, с. 90-132].

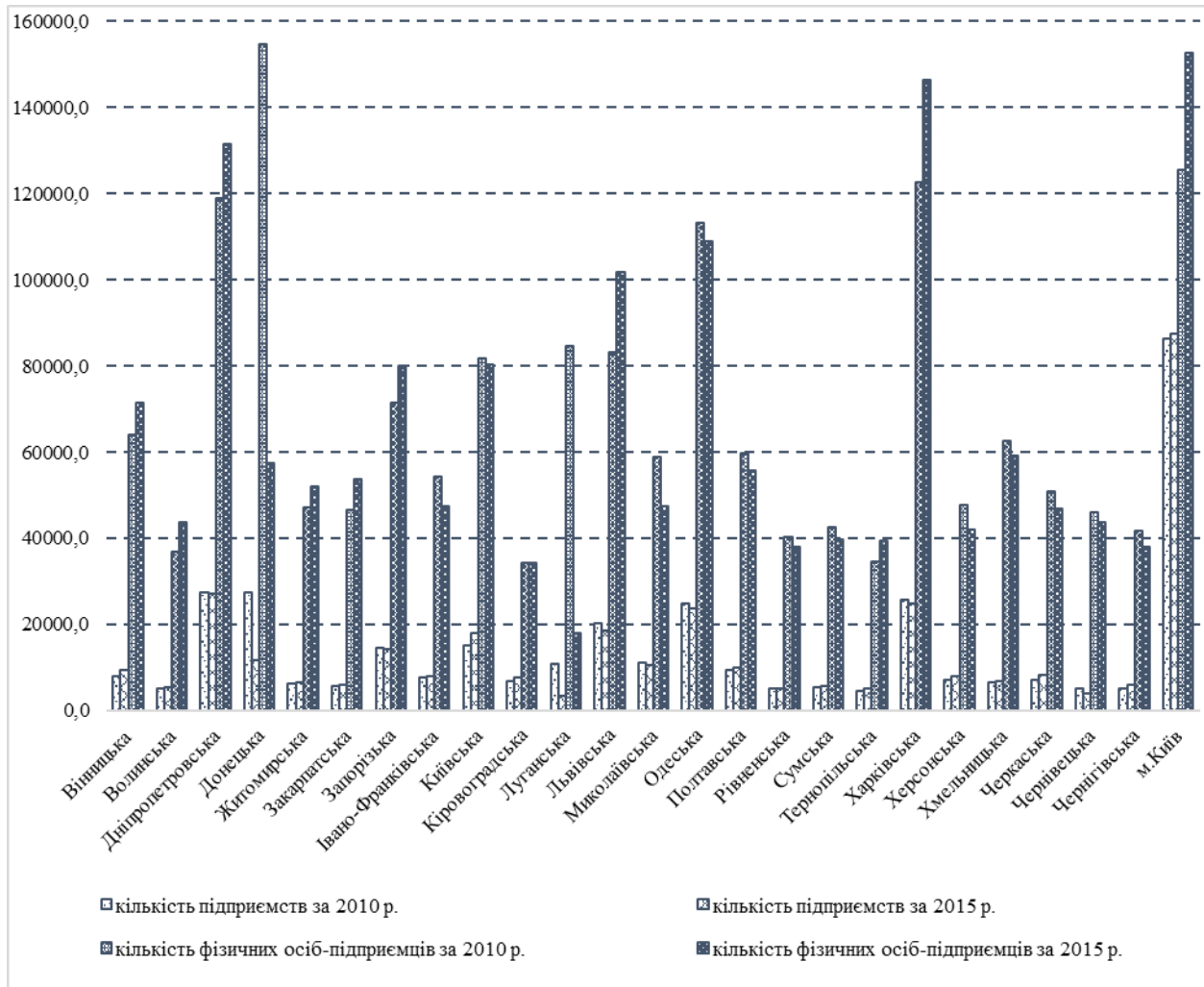
За період 2010-2015 рр. кількість суб'єктів господарювання збільшилась в 12 регіонах національної економіки, рис. 2.10 (додаток Б, табл. Б.5) [168, с. 64-89].

Таблиця 2.1 – Кількість суб'єктів господарювання на 10 тисяч осіб наявного населення в регіонах України, 2015 р., одиниць

Регіони національної економіки	фізичні особи-підприємці	підприємства	у тому числі великі підприємства	середні підприємства	малі підприємства	з них мікропідприємства
Вінницька	445	59	0,0	3,0	56,0	48,0
Волинська	419	54	0,0	3,0	51,0	43,0
Дніпропетровська	403	83	0,0	4,0	80,0	69,0
Донецька	135	27	0,0	2,0	25,0	21,0
Житомирська	416	53	0,0	3,0	50,0	42,0
Закарпатська	426	49	0,0	2,0	47,0	41,0
Запорізька	454	82	0,0	3,0	79,0	69,0
Івано-Франківська	344	57	0,0	2,0	55,0	49,0
Київська	465	105	0,0	6,0	99,0	84,0
Кіровоградська	351	79	0,0	4,0	75,0	66,0
Луганська	81	15	0,0	1,0	14,0	12,0
Львівська	401	73	0,0	3,0	70,0	60,0
Миколаївська	409	91	0,0	3,0	88,0	79,0
Одеська	455	100	0,0	4,0	96,0	85,0
Полтавська	386	70	0,0	4,0	66,0	57,0
Рівненська	327	45	0,0	2,0	43,0	36,0
Сумська	356	52	0,0	3,0	49,0	42,0
Тернопільська	371	48	0,0	2,0	46,0	39,0
Харківська	537	92	0,0	4,0	88,0	76,0
Херсонська	396	75	0,0	2,0	73,0	64,0
Хмельницька	456	54	0,0	3,0	51,0	43,0
Черкаська	376	67	0,0	4,0	63,0	54,0
Чернівецька	481	45	0,0	2,0	43,0	37,0
Чернігівська	363	57	0,0	3,0	54,0	46,0
м. Київ	527	302	1,0	11,0	290,0	254,0

Джерело: розроблено за даними [168, с. 90-132]

Найбільше зростання кількості суб'єктів господарювання зафіксоване в Волинській (117,3%), Львівській (116,3%), Харківській (115,4%) та Закарпатській (114,3%) областях. Найбільше скорочення кількості суб'єктів, окрім Луганської (на 77,7%) та Донецької (на 61,9%) областей, спостерігається в Миколаївській (на 17,2%) та Івано-Франківській (на 10,4%) областях.

Рисунок 2.10 – Динаміка кількості підприємств і фізичних осіб-підприємців в регіонах України в 2015 р. як порівняти з 2010 р.

Джерело: побудовано авторами

Загальна кількість підприємств в 2015 році порівняно з 2010 роком зростає в 16 регіонах, найбільше зростання – в Київській (119,1%), Вінницькій (118,3%) та Чернігівській (116,1%) областях. В той же час найбільше скорочення кількості (окрім Луганської і Донецької областей, на 69,3% і 57% відповідно) відбулося в Чернівецькій (на 23,7) і Львівській (на 8,4%) областях. Кількість фізичних осіб-підприємців за досліджуваний період зростає в 10 регіонах. Найвищі значення показника зростання зафіксовано в Львівській області (122,4%), м. Київ (121,6%), Харківській (119,4%) та Волинській (118,6%) областях. Найбільше скорочення кількості фізичних осіб-підприємців (окрім Луганської і Донецької областей, на 78,8% і 62,8% відповідно) зафіксовано в Миколаївській (на

19,3%), Івано-Франківській (на 12,4%) і Херсонській (на 11,4%) областях [168, с. 64-89] (додаток Б, табл. Б.5).

Активізація підприємництва за рахунок мотивування до здійснення господарської діяльності у масштабах регіону є одним із чинників економічного зростання та забезпечення ефективності національної економіки. Розвиток підприємництва у сучасному економічному середовищі залежить від мотиваційних чинників що спонукають господарюючих суб'єктів до активізації діяльності (від регуляторного впливу на мотивацію) на різних рівнях економічної системи – національної економіки, регіону, підприємства, тобто на макро-, мезо-, мікрорівнях. Традиційна економічна наука пояснює ці процеси лінійними математичними моделями, але практика свідчить, що ці процеси є більш складними. Вплив деяких з факторів, що обумовлюють необхідність початку підприємницької діяльності або її розширення може призводити до нелінійних змін і такого ефекту у самій системі підприємництва, який важко або неможливо спрогнозувати у межах класичної методології. В таких випадках в сучасних наукових дослідженнях все частіше застосовується аналіз з позицій синергетичного підходу. Тому дослідження синергетичного ефекту факторів, що впливають на мотивацію до підприємницької діяльності в окремому регіоні національної економіки, і факторів від розвитку підприємництва, тобто його позитивного впливу на соціально-економічний розвиток окремого регіону країни (і національної економіки) є актуальним.

Використання інструментарію та методології синергетики в економічних дослідженнях започатковано у працях з сучасної загальної теорії самоорганізації І. Пригожина і Г. Хакена. В наукових працях І. Пригожина та І. Стенгерса обґрунтовано можливість використання аналогії з термодинаміки в галузі соціально-економічних досліджень. В.-Б. Зангом доведено [169], що поведінку підприємців можливо дослідити за допомогою аналізу, здійсненому синергетичним методом із побудовою системи рівнянь високої розмірності.

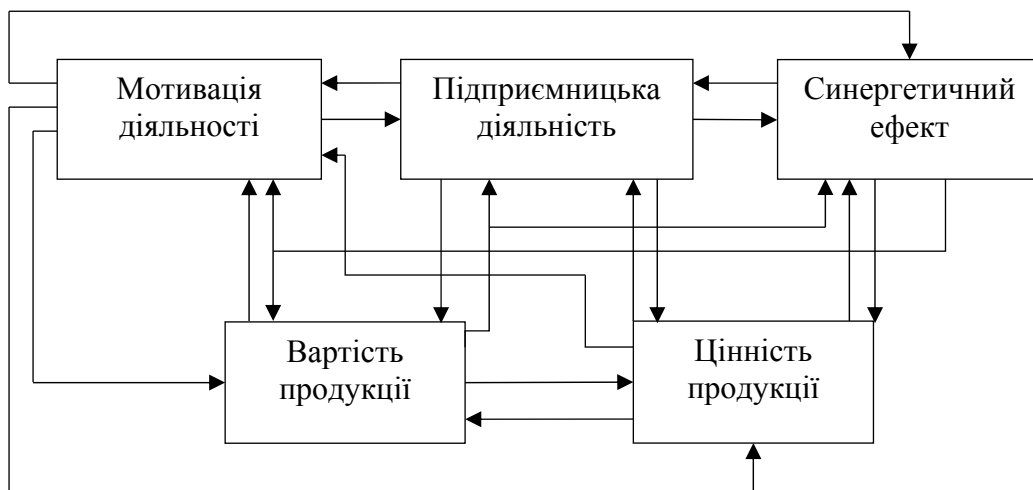
Синергетичний ефект в системі підприємницької діяльності можна охарактеризувати як:

– «вибуховий» ефект, що спостерігається при порушенні усталених закономірностей в еволюції економічної системи за сценаріями традиційної економічної науки;

- революційний ефект, самоорганізація системи із новими якостями;
- ефект узгодженої діяльності підсистем у системі, що функціонують в умовах нерівноважності, незворотності і нелінійності.

Окремі положення застосування синергетичної методології до аналізу системи підприємництва з аспектів мотивування діяльності господарюючих суб'єктів [169-175] представлено в додатку Б.

Синергетичний ефект в економіці представляє особливий різновид економічного ефекту, який знаходить своє кінцеве вираження в результатах економічної діяльності, що задовольняє особисті та суспільні потреби (в товарах і послугах), а фундаментальними вимірниками продукції є її вартість і цінність. Вартість виражає суспільні витрати на створення продукції, а її цінність – її суспільно-корисний ефект. Як відомо, в основі економічної ефективності лежить співвідношення в тому, чи іншому вигляді ефекту і витрат. У цьому, в сучасному відтворювальному процесі має місце комплекс об'єктивно обумовлених взаємодій, представлений схематично на рис. 2.11.

Рисунок 2.11 – Синергетичний ефект підприємницької діяльності в економіці

Джерело: побудовано на основі [175]

Синергетичні моделі підприємницької діяльності – це моделі нелінійних, нерівноважних систем, що піддаються дії флуктуацій (змін). Дослідники таких моделей [176; 177; 178] вважають, що у

момент переходу впорядкована і неупорядкована фази відрізняються одна від одної настільки мало, що саме флуктуації переводять одну фазу в іншу. Якщо в системі можливо декілька стійких станів, то флуктуації обирають одну з них. В особливій точці біфуркації флуктуація досягає такої сили, що структура системи не витримує й руйнується, і принципово неможливо передбачити: чи стане стан системи хаотичним або вона перейде на новий, більш диференційований і високий рівень впорядкованості. Це проявляється в будь-якій відкритій природній системі [176; 177]. Так як на систему діяльності підприємства постійно діють різні фактори і вона безумовно залишається відкритою, вплив їх в кінцевому результаті може привести систему до описаного вище критичного стану.

І тоді в точці біфуркації система може почати розвиток в новому напрямку або змінити свою поведінку. Нові структури, що виникають в результаті ефекту взаємодії багатьох систем, називаються дисипативними, тому що для їх підтримки потрібно більше енергії, ніж для підтримки більш простих, на зміну яким вони приходять. Ті траєкторії або напрямки, за якими можливий розвиток системи після точки біфуркації, відрізняється від інших відносною стійкістю, іншими словами, є більш реальним і називається аттрактором. Аттрактор – це відносно стійкий стан системи, яке притягує до себе безліч «ліній» розвитку, можливих після точки біфуркації [176; 178].

У підприємницькій діяльності активною силою може виступати мета. Розвиток даної системи в область стійкого стану (аттрактора) відбувається в результаті поєднання керуючих параметрів (навмисних і необхідних) і випадкових подій, які взаємно доповнюють один одного в процесі виникнення нової складної структури, тобто з'являються нові властивості і відносини в безлічі елементів системи.

Щоб почався процес формування нової складної структури, віддача ентропії (тут – внутрішньої енергії) повинна перевищити деяке критичне значення, що призведе систему в сильно нерівноважний стан, який містить в собі невизначеність – ймовірність і випадковість. Випадкова подія викликає нестійкість, а нестійкість спричиняє виникнення нових конфігурацій. Відомо, що при зміні керуючих параметрів в системі спостерігаються різноманітні перехідні явища. Поблизу рівноваги стаціонарний стан

асимптотично стійкий, тому в силу безперервності ця динаміка простягається до критичної області. При досягненні критичного значення підприємницька діяльність може стати нестійкою, так що будь-яке, навіть мале обурення, переводить систему в новий стійкий стан, який може бути впорядкованим. Підприємництво з безмежним розмаїттям кінцевих станів вимагає нового системно-синергетичного підходу до аналізу та управління. Розвиток діяльності не має кінцевого стану. У ньому видно поступальний характер. Розвиток пов'язаний, взагалі кажучи, з поглибленням невірноважності, внаслідок чого можливе удосконалення структури. Однак з ускладненням зростає число несталості та ймовірність біфуркації [176].

Встановлено, що складні системи мають більшу невизначеність поведінки та орієнтуються у розвитку на розмиті можливі шляхи вдосконалення, тобто аттрактори-цілі (про що ми говорили вище), до яких може тяжіти система. Ці майбутні можливості, що виникають у момент біфуркації, притягують розвиток системи, внаслідок чого вона самоорганізується, вдосконалюється, досягає якісно нового стану. Таким чином формується уявлення про те, що розвиток визначається не початковими умовами і минулим, а майбутніми можливими станами (аттракторами), до яких система прагне після біфуркацій, причому ці процеси незворотні.

Нова системно-синергетична парадигма управління підприємницькою діяльністю і виникаючими при цьому ризиками заснована на системних концепціях складності та розвитку, тобто визначається переходом від інформаційної інженерії до інженерії складних організованих систем. Вона розглядає процеси як багатоаспектні і багатовимірні утворення. Динаміка самоорганізації визначається узгодженням параметрів порядку на мікро- і макрорівнях. В основі цього процесу лежить принцип динамічного ієрархізму.

У рамках синергетичної парадигми аналіз активізації підприємницької діяльності необхідно пов'язувати з таким фундаментальним поняттям, як аттрактор, який можна подати як якусь мету, що підкорює собі всю функціональну різноманітність цього процесу. Саме вона в кінцевому підсумку забезпечує автентичність всіх системних утворень економіки. Тому синергетична інтерпретація підприємницької діяльності та

пов'язаних з нею ризиків може бути адекватною лише при визначенні особливого змісту дисипативних структур в економічних системах і в соціумі. Синергетика при поясненні механізмів розвитку та управління підприємницькою діяльністю, по суті, розширює можливості загальної теорії систем, використовуючи загальносистемні світоглядні основи, тому ми вважаємо за доцільне введення нового терміна – системно-синергетичний підхід (системно-синергетична концепція). Дана концепція, розглядаючи діалектичну єдність хаосу і порядку, по суті, вивчає економічні об'єкти як системи, яким притаманні такі властивості, як цілісність, відкритість, складність і ієрархічність, нестабільність, нерівноважність, нелінійність. У системно-синергетичному підході до процесу управління підприємницькими ризиками широко використовуються не тільки кількісні оцінки, а й якісні, які за допомогою сучасної математичної мови можна формалізувати, використовуючи, наприклад, теорію нечітких множин, що дозволяє аналізувати економічні процеси з урахуванням ризиків. Нелінійність розвитку цих процесів передбачає використання системно-синергетичного підходу, який враховує можливість експоненціального розвитку подій. В основі синергетичного механізму лежить уявлення про поступальну циклічність розвитку кільцевих процесів, що пояснює такі явища в економічних системах, як нелінійність, нерівноважність, безперервність, багатозначність, а також прояви синергетичного ефекту за рахунок зміни перерозподілу енергетичних потоків і, як наслідок, зміну рівня економічної структури в цілому.

Підприємництво як відкрита стаціонарна система складається з підсистем, між якими існують функціональні зв'язки. Крізь призму синергетики можливо обґрунтувати раціональну поведінку суб'єктів підприємництва в різних економічних ситуаціях.

Існує два способи провадження виробничого процесу: 1) через систему домовленостей і контрактів між суб'єктами господарювання; 2) через створення підприємства, на якому поєднуються майже всі умови для виробництва. На основі порівнянь загальних показників визначається більш ефективна виробнича діяльність з двох названих вище [174].

Реалізація обох варіантів пов'язана з відповідальністю через вплив факторів невизначеності та ризику. Ризики, що розглядаються як небезпеки, існують на стадії укладання контракту

через те, що існують витрати, пов'язані зі складанням проекту договору, веденням переговорів і забезпеченням гарантій угоди. Якщо на всіх етапах діяти ретельно, то буде укладено складний документ, який передбачатиме численні можливі подальші події та відповідну адаптацію до них учасників угоди. В іншому разі договір буде неповним і сторони змушені будуть доповнювати його у процесі виникнення непередбачених обставин. Ризики на стадії виконання контракту спричинені витратами, пов'язаними з неефективною адаптацією і коригуванням договору та неефективною реалізацією контракту через пропуски в договорі, помилки, упущення і непередбачені зовнішні обставини. Розрізняють такі контрактні витрати: витрати, обумовлені поганою адаптацією до непередбачених подій і виникають при порушенні відповідності механізму угод обставинам їх реалізації; витрати на позови, які супроводжують двосторонні зусилля щодо усунення перебоїв у контрактних відносинах; організаційні та експлуатаційні витрати, пов'язані з використанням структур управління (часто не судів), до яких сторони звертаються для вирішення конфліктів; витрати, пов'язані з точним виконанням контрактних зобов'язань [174].

Ризики на фактичній стадії виконання контракту зростають, зокрема, коли зростає ступінь невизначеності умов його здійснення, оскільки в процесі виконання контракту часто виникають обставини, які не були обговорені на попередній стадії. З погляду інституціональної теорії, створення підприємства цілком виправдане спробою мінімізувати трансакційні витрати (витрати на укладання і виконання договорів) і зменшити вплив фактору невизначеності. Крім того, підприємство, виконуючи свої функції і борючись за кінцевий результат, опосередковано приносить ефект для покупців у вигляді зниження суспільно необхідних затрат праці на виробництво.

Діяльність фірми у виробничому процесі є набагато ефективнішою, ніж відповідна діяльність контрагентів, які на підставі домовленостей і контрактів виконують виробничі чи сервісні операції. Кожен із учасників переговорів намагається укласти таку угоду, яка б максимізувала його корисність, і тому для нього немає потреби співпрацювати лише з однією стороною (хоч ця можливість також не виключається). Функціонування таких виробничих ланок нагадує систему різноспрямованих векторів,

сума напрямків яких виражається низькою суспільною корисністю через невиправдане завищення цін на кінцеву продукцію. Будь-хто з контрагентів міг би стати частиною одного підприємства, в іншому разі енергія підсистем, спрямованих на декілька пріоритетних напрямків, дисипується (розсіюється) внаслідок витрат, пов'язаних з вибором і реалізацією кращого проекту. Створення фірми тією чи іншою мірою підпорядковане єдиній меті, хоч її підсистеми і працюють з неоднаковою віддачею на різних етапах виробничого процесу. Злагодженість виробничої системи вимірюється економічними показниками ефективності, головним з яких є розмір чистого прибутку (аналог вільної енергії в синергетиці). Грошові надходження у вигляді прибутку є дійсно незв'язаною енергією підприємства, оскільки сфера його використання може змінюватися, наприклад, кошти можуть бути спрямовані на задоволення потреб акціонерів і власників, розвиток матеріально-технічної бази підприємства.

Сучасна системно-синергетична парадигма активізації підприємницької діяльності і виникаючими при цьому наслідками ґрунтується на системних концепціях складності та розвитку, тобто визначається переходом до побудови складних організованих систем. Вона розглядає соціально-економічні процеси розвитку підприємництва як багатоаспектні і багатовимірні перетворення. Динаміка самоорганізації визначається узгодженням параметрів порядку на мікро- і макрорівнях, що базується на принципах динамічного ієрархізму.

Підприємництво як відкрита стаціонарна система складається з підсистем, між якими існують функціональні зв'язки. Взаємодія в підприємницькій діяльності здійснюється на всіх рівнях економіки (суспільного відтворювального процесу), а саме на мікро-, мезо-, макро- і глобальному рівнях, при підрозділі мікрорівня на субмікрорівень (рівень окремого працівника), субмезорівень (рівень структурного підрозділу підприємства – відділу, цеху, керівництва й т.п.), субмакрорівень (рівень підприємства або організації в цілому, який одночасно є мікрорівнем економіки). У результаті взаємодії рівнів і субрівней економіки в ході розгортання підприємництва виникає синергетичний ефект особливого виду – синергетичний ефект підприємницької діяльності (ПД) в результаті міжрівневих взаємодій в економіці (рис. 2.12).

Рисунок 2.12 – Синергетичний ефект підприємницької діяльності в результаті міжрівневих взаємодій в економіці
Джерело: розроблено на основі [174]

Синергетичний підхід до процесу мотивації підприємницької діяльності передбачає урахування біфуркації, автоколивання і як наслідок кумулятивного ефекту від взаємодії зовнішніх і внутрішніх факторів – емерджентність і автокореляцію. Синергетичний підхід, що полягає в знаходженні аналогій і закономірностей у процесах систем самої різної природи, безмежно розширює предметну сферу системного підходу. З його допомогою може бути оцінений будь-який процес на підприємстві. Системно-синергетичний підхід до процесу управління ризиками включає в себе не тільки аналіз, а й синтез, що дозволяє з більшою ймовірністю отримувати синергетичні ефекти в процесі управління.

Таким чином, для успішного використання системно-синергетичного підходу в задачах регулювання мотивації необхідно виконання ряду умов:

1. Вироблення пріоритетних векторів розвитку підприємницької діяльності.

2. Кожний із обраних векторів враховувати та послідовно реалізовувати в національних програмах як окремі соціально-економічні проекти або як складові інших проектів.

3. По кожному проекту необхідно розробити процедуру управління ризиками та оцінки досягнення поставленої мети. Повинен бути розроблений комплекс засобів реалізації проектів, план впровадження проекту у виробництво, який охоплює всі взаємопов'язані та взаємозалежні проекти, без яких досягнення синергетичного ефекту в економіці від активізації підприємницької діяльності неможливе.

В реальних умовах синергетичний ефект дії факторів, що впливають на мотивацію підприємницької діяльності в національній економіці (у тому числі регуляторного забезпечення), виражається в кількісних і якісних показниках діяльності суб'єктів господарювання. Різноманіття факторів та різноманіття їх комбінацій в рамках національної економіки можна відстежити по її регіонах. Слушною, на наш погляд, є думка, що «ключові прояви синергетичного ефекту ... розвитку регіону виступають як підсумки корисного результату дії факторів, задіяних для їх отримання, внаслідок ефективного поєднання взаємодії цих факторів» [170, с. 69].

Отже, підсумком синергетичного ефекту впливу факторів мотивації підприємницької діяльності може бути: з одного боку – розподіл та концентрація суб'єктів підприємницької діяльності по окремих регіонах країни, а також їх ефективна діяльність, а з іншого – відповідний рівень соціально-економічного розвитку самих регіонів, який є результатом функціонування економічних суб'єктів, що здійснюють діяльність на території регіону. Н. Шлафман з цього приводу зауважує: «Адже з одного боку, підприємництво є фактором соціально-економічного прогресу, а з іншого – в умовах соціально-економічного прогресу воно буде розвиватися високими темпами, цілком реалізуючи свій ... потенціал» [179, с. 224].

З метою перевірки висунутого припущення для аналізу вибрано відповідні показники. Для аналізу концентрації суб'єктів підприємницької діяльності в окремих регіонах країни обрано основні структурні показники діяльності суб'єктів господарювання (підприємств і фізичних осіб-підприємців) у регіональному розрізі, що розраховані та оприлюднені Державною службою статистики України. Проаналізовано відсоткові значення питомої частки кожного регіону в основних структурних показниках діяльності за підсумками 2015 року ([168, с. 64-89]: кількість суб'єктів, кількість зайнятих і найманих працівників, обсяг реалізованої продукції, додаток Б, табл. Б.6.

Аналіз проводився у декілька етапів з використанням методів дескриптивної статистики.

1. Визначення середнього значення кожного показника усіх регіонів (за відповідною сукупністю регіональних параметрів, за виключенням м. Київ) за формулою:

$$\bar{x}_j = \frac{\sum_{i=1}^n x_{ij}}{n}, \quad (2.1)$$

де $\bar{x}_j$ – середнє значення j -го показника;

x_{ij} – значення j -го показника i -го регіону;

n – кількість регіонів.

2. Формування за кожним показником j сукупності A_j , до якої входять ті регіони, рівень параметрів яких перевищує розраховане середнє значення:

$$A_j: i \in A_j, \text{ якщо } x_{ij} > \bar{x}_j.$$

3. Знаходження значення функції S_i , що відображає кількість показників, за якими регіон i перевищує розраховане середнє значення:

$$S_i = \sum_{j=1}^m \begin{cases} 1, \text{ якщо } i \in A_j \\ 0, \text{ якщо } i \notin A_j \end{cases}$$

де m – кількість аналізованих показників.

4. Визначення середнього значення функції S_i усіх регіонів за формулою:

$$\bar{S} = \frac{\sum_{i=1}^n S_i}{n} \quad (2.2)$$

5. Вибірка тих регіонів, значення функції S_i яких перевищує розраховане середнє значення. Ця вибірка формує сукупність AS :

$$AS: i \in AS, \text{ якщо } S_i > \bar{S}.$$

У загальному вигляді порядок та послідовність проведених розрахунків та групування регіонів, можна передати так:

$$AS: i \in AS, \text{ якщо } \sum_{j=1}^m \begin{cases} 1, \text{ якщо } x_{ij} > \sum_{k=1}^n \frac{x_{kj}}{n} \\ 0, \text{ якщо } x_{ij} \leq \sum_{k=1}^n \frac{x_{kj}}{n} \end{cases} > \sum_{k=1}^n \frac{\sum_{j=1}^m \begin{cases} 1, \text{ якщо } x_{kj} > \sum_{p=1}^n \frac{x_{pj}}{n} \\ 0, \text{ якщо } x_{kj} \leq \sum_{p=1}^n \frac{x_{pj}}{n} \end{cases}}{n}$$

де i, k, p – регіони у вибірках відповідно першого, другого та третього рівнів (етапів аналізу),

j – аналізований показник,

n – кількість регіонів,

m – кількість показників.

Із метою підвищення ступеня наочності результатів підрахунків (додаток Б, табл. Б.6) також застосовано кольорове позначення: рожевим кольором позначено клітинки таблиці, в яких значення аналізованого показника регіону перевищує значення усередненого показника.

У підсумку виявлено три групи регіонів з різним ступенем концентрації суб'єктів підприємництва та їх діяльності:

– високий ступінь концентрації: Дніпропетровська, Запорізька, Київська, Львівська, Одеська та Харківська області (кількість значень аналізованих параметрів, рівень яких перевищує значення усередненого показника, – 8);

- середній: Вінницька, Донецька і Полтавська області (4);
- нижче середнього: всі інші регіони.

Для покращення сприйняття інформації про результати аналізу та з метою візуалізації одержаних даних, використано засоби географічної інфографіки, рис. 2.13.

Рисунок 2.13 – Концентрація суб'єктів підприємництва за регіонами України в 2015 р.

Джерело: авторська розробка

Як зазначено раніше, синергетичний ефект впливу факторів мотивації підприємницької діяльності проявляється у відповідному рівні соціально-економічного розвитку самих регіонів, який є результатом функціонування економічних суб'єктів, що здійснюють діяльність на їх території. Для аналізу обрано показники рівня економічного та соціального розвитку регіонів, що розраховані та оприлюднені Державною службою статистики України, [180, с. 13-16], додаток Б, табл. Б.7.

Показники рівня економічного та соціального розвитку регіонів проаналізовано за тією ж методикою, за якою проведено аналіз основних структурних показників діяльності суб'єктів господарювання регіонів. І за тим же алгоритмом (що наведено вище) виокремлено групи регіонів за критерієм: кількість випадків, коли значення відповідного параметру регіону перевищує значення

усередненого показника (в додатку Б. табл. Б.7 також застосовано кольорове позначення).

У підсумку виявлено такі групи регіонів з різним рівнем соціально-економічного розвитку:

– дуже високий рівень: Київська і Дніпропетровська області (кількість значень аналізованих параметрів, рівень яких перевищує значення усередненого показника, 18-20);

– високий рівень: Одеська і Харківська області (15-17);

– вище середнього: Полтавська, Львівська, Запорізька області (12-14);

– середній рівень: Донецька і Вінницька області (9-11).

З метою візуалізації результатів аналізу використано засоби географічної інфографіки, рис. 2.14.

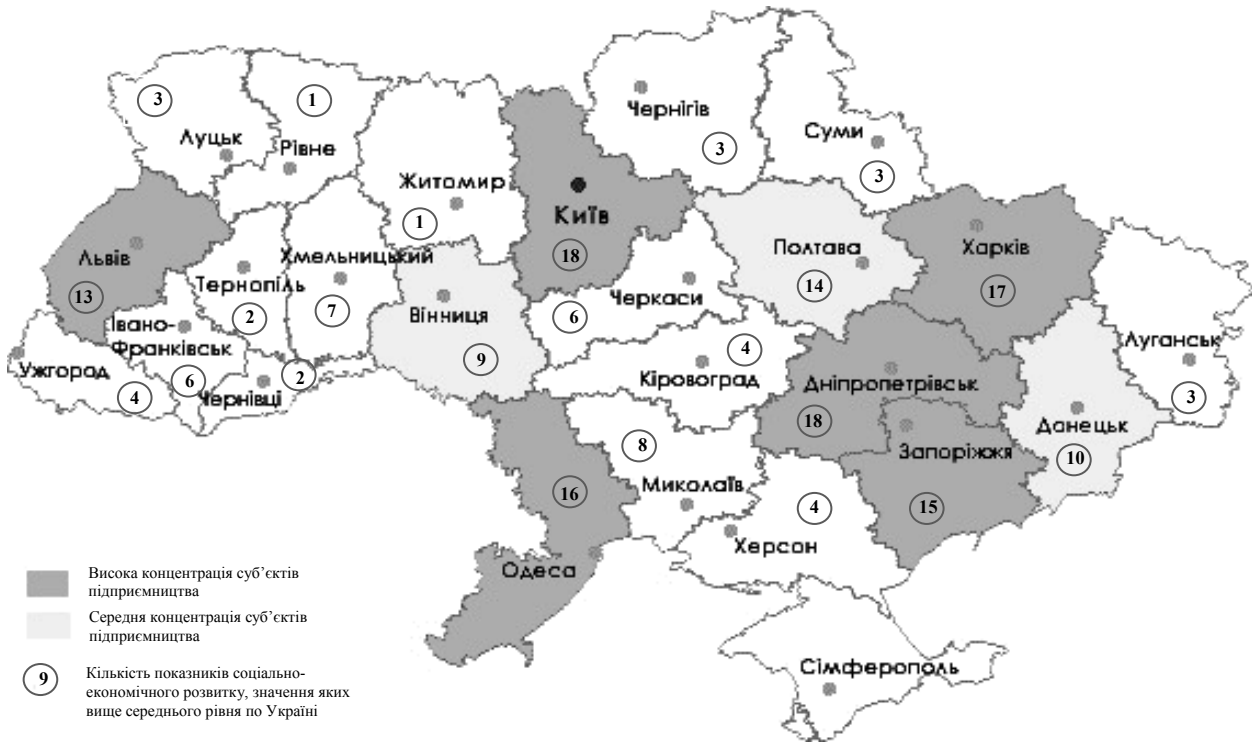

Рисунок 2.14 – Розподіл регіонів України за рівнем соціально-економічного розвитку країни в 2015 р.

Джерело: авторська розробка

При співвіднесенні концентрації суб'єктів підприємницької діяльності в окремих регіонах країни і рівнів соціально-економічного розвитку самих регіонів виявлено, що розвиток підприємницької діяльності відповідним чином концентрується в регіонах, залежно від рівня їх соціально-економічного розвитку

(рис. 2.15), що є підтвердженням синергетичного ефекту впливу факторів мотивації до підприємницької діяльності.

Рисунок 2.15 – Співвідношення концентрації суб'єктів підприємництва і соціально-економічного розвитку регіонів України в 2015 р.

Джерело: авторська розробка

Думку щодо можливості застосування обраних для аналізу показників як критеріальних оцінок для визначення регіональних факторів соціально-економічного розвитку, а також впливу регіональних факторів на розвиток підприємництва і підприємницької діяльності висловлюють вітчизняні науковці-дослідники [181-185]. Зокрема, Н. Волощук зазначає, що вагомий вплив на розвиток підприємництва здійснюють регіональні фактори, які відображають загальні умови розвитку окремих видів підприємницької діяльності і відображають рівень підтримки бізнесу місцевими органами влади, доступність фінансових, трудових та матеріальних ресурсів, загальні умови ведення бізнесу в регіоні, обсяги споживчих ринків та їх сегментів, рівень розвитку інфраструктури тощо [184, с. 91].

В контексті дослідження взаємозв'язку соціально-економічного розвитку регіонів і мотивів розвитку на їх території

підприємницької діяльності, обрані для аналізу показники в регіональному розрізі відображають [183-189]:

- чисельність наявного населення, кількість зайнятих економічною діяльністю – потенціал людських ресурсів і ринку праці регіону для розвитку підприємницької діяльності; в розрізі регіонів показники дають уявлення про щільність населення і його концентрацію, що, у свою чергу свідчить про сприятливість соціально-економічних умов життя для населення, у тому числі підприємців;

- наявний дохід і витрати населення – рівень життєзабезпечення населення; обсяг грошових коштів, які можуть бути використані для задоволення потреб і накопичення заощаджень (що виступають джерелом формування потенціалу фінансових ресурсів підприємницького сектору, тобто розвитку підприємництва), розміри споживчого ринку;

- індекс споживчих цін (грудень до грудня попереднього року) та роздрібний товарооборот підприємств – стабільність і масштаби внутрішнього ринку;

- валовий регіональний продукт – узагальнюючий показник, який характеризує рівень розвитку економіки регіону і діяльності господарюючих суб'єктів (підприємницького сектору); показник, що певною мірою відображає податковий потенціал і обсяг оподатковуваних ресурсів регіону;

- обсяг реалізованої промислової продукції, (товарів, послуг) та обсяг продукції сільського господарства, у тому числі продукції рослинництва та тваринництва – характеризують сектори спеціалізації регіонів, а також підприємницької діяльності на їх території;

- середньомісячна заробітна плата і загальна площа житла, прийнята в експлуатацію – рівень життя та соціальні умови (проживання) населення (у тому числі підприємців);

- фінансовий результат до оподаткування, (прибуток/збиток) – результативність та успішність підприємницької діяльності в регіоні;

- капітальні інвестиції – капітальні (та інвестиційні) ресурси для розвитку підприємницької діяльності;

- експорт, імпорт (товарів, послуг) – залученість регіону до зовнішньоекономічної діяльності, доступ регіональних виробників на зовнішні ринки; вихід на зовнішні ринки сприяє підвищенню

конкурентоспроможності і зростанню підприємництва, підвищенню якості продукції підприємців (товарів та послуг).

Особливістю сучасного розвитку підприємництва та його мотивації в провідних індустріальних країнах світу є першорядна роль інноваційних чинників.

2.3 Аналіз світового досвіду активізації підприємництва: регуляторне забезпечення інноваційно-інвестиційного розвитку підприємницького сектору

Формування інформаційного суспільства обумовило перетворення знань та інформації у визначальний фактор економічного розвитку країни. Інноваційний шлях розвитку, який суттєво впливає на тенденції у розвитку світової економіки, ставить показники економічного зростання суспільства в цілому та окремих підприємств у пряму залежність від динамізму розробки та впровадження новітніх технологій. В умовах посилення конкурентної боротьби, яка супроводжує процес глобалізації, лише безперервне впровадження нових технологій, товарів і послуг може забезпечити збереження колишніх, а також досягнення нових переваг перед конкурентами.

Роль інновацій в якості неофактора економічного зростання в національній практиці підприємницької діяльності та регуляторного забезпечення її мотивації продовжує недооцінюватися, незважаючи на те, що як показують спеціальні дослідження, їх значущість порівнялася, а за деякими параметрами значно перевищила сумарний ефект всіх традиційних факторів виробництва. Так, за оцінками західних експертів, світове економічне зростання на 3/4 ґрунтується на досягненнях науково-технічного прогресу, більше половини отриманих підприємствами прибутків формується в результаті просування на ринок нових товарів і послуг, а частка нематеріальних активів у вартості довгострокових активів підприємств Західної Європи наближається до 50% (у США – до 70%), зберігаючи досить високі темпи зростання, що значно перевищують темпи зростання інших активів.

У цьому зв'язку слід також відзначити значне зростання значущості інноваційного розвитку як наслідок загострення проблеми вичерпності традиційних і особливо сировинних

ресурсів. На відміну від них, інновації як результат творчої, інтелектуальної діяльності є практично невичерпними. Все це вказує на те, що інноваційний розвиток все більшою мірою перетворюється на найважливішу складову відтворювального процесу в цілому, а стійке економічне зростання, збереження та створення нових конкурентних переваг, стає можливим лише за умови переходу на інноваційну модель економічного розвитку. Таким чином, специфіка самих інновацій як фактор економічного зростання полягає в їх невичерпності, що впливає з безперервного процесу генерування нових ідей, знань, інформації, а також в їх нематеріальному характері і «незношуваності». Враховуючи те, що всім іншим факторам економічного зростання, які використовуються людством протягом декількох тисячоліть, притаманні прямо протилежні якості, завдання переходу на інноваційний шлях розвитку є складним та нелінійним, оскільки передбачає докорінні зміни фундаментальних принципів економічного розвитку суспільства, які традиційно орієнтовані переважно на оптимізацію застосування наявних матеріальних, фінансових і трудових ресурсів. У найзагальнішому вигляді завдання полягає не просто у стимулюванні інноваційної діяльності деяких галузей або сфер діяльності, а в наданні інноваційної спрямованості всьому економічному розвитку в цілому.

В економічній літературі поняття інновацій (англ. innovation) ототожнюється з іншими близькими поняттями: нововведення, досягнення. Деякі дослідники справедливо зауважують, що з поняттям «інновація» тісно пов'язані такі терміни, як «новація», «винахід» і «відкриття» [190, с. 20, 24]. Одні вчені розглядають інновації як якісно нові вироби або технології, що вперше вводяться на ринок або впроваджені на підприємстві. Інші розглядають їх з погляду змін, що відбуваються на практиці, не беручи до уваги умови їх розробки. П. Друкер новаторство й підприємництво розглядає у двох аспектах: у якості практичної діяльності й у якості галузі знань. Інновація подається зазначеним автором як засіб збереження й затвердження даної організації і як основа гарантії зайнятості й успіху менеджера [191].

У Законі України «Про інноваційну діяльність» надається таке визначення: «інновації – новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоспроможні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого,

адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери» [192]. Отже, з однієї сторони, інновація – це нововведення, застосоване господарською одиницею в області технології або управління, а з іншого – комплекс технічних і технологічних перетворень, що визначають рівень організаційно-управлінських змін у виробництві й ціль яких – комерційний успіх на ринку [193].

Закон України «Про інвестиційну діяльність» визначає інвестиції – як усі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті якої створюється прибуток або досягається соціальний та економічний ефект [194]. Інноваційна діяльність, є однією з форм інвестиційної діяльності, яка здійснюється з метою впровадження нововведень та технологічних досягнень науки, техніки, технологій у виробничу й соціальну сфери (випуск нових видів продукції, техніки й поширення нових технологій; забезпечення прогресивних міжгалузевих зрушень; реалізація довгострокових науково-технічних програм; фінансування фундаментальних досліджень для; розробка й впровадження ресурсозберігаючих технологій тощо).

Таким чином, законодавчо створено співвідношення інвестиційної й інноваційної діяльності як цілого й частини. При цьому не всяка інвестиційна діяльність сприяє матеріалізації інновацій, тому що не всі інвестиції містять інноваційний потенціал.

Проблема інноваційно-інвестиційного розвитку підприємництва в національній економіці була і залишається актуальною і важливою.

Так, на думку О. Захарової, «основною метою сучасного етапу інноваційного розвитку економіки України має стати створення умов для підвищення продуктивності праці та конкурентоспроможності вітчизняних товаровиробників, що дозволить у перспективі досягти сталого інноваційного розвитку. Однак для досягнення поставленої мети необхідно більше ніж у сім разів у порівнянні із сучасним рівнем збільшити виробництво продукції інноваційного типу та більш ніж у п'ять разів – кількість підприємств, що впроваджують та на інноваційній основі виробляють високотехнологічну та наукоємну продукцію» [195, с. 176].

Мотивацію у сфері інноваційно-інвестиційної діяльності слід розглядати як необхідний елемент системи управління прогресивними змінами на макро-, мезо- і мікрорівні, як джерело інтенсифікації інноваційної активності різних суб'єктів, як дієвий засіб подолання інертності їх мислення. Основна ідея мотиваційного механізму повинна полягати не в примусі суб'єктів здійснювати які-небудь зміни, а в пробудженні інтересу до самого змісту інноваційно-інвестиційної діяльності. Розуміння структури і послідовності дії мотиваційного механізму інноваційно-інвестиційної діяльності виступає важливим чинником для підвищення ефективності її здійснення [196].

Фінансове забезпечення підприємницької діяльності, бізнесу взагалі та інноваційного зокрема є важливою складовою мотиваційного механізму його розвитку. Це пов'язане з тим, що інноваційне фінансування забезпечує практичну реалізацію кінцевої фази інноваційного циклу, а саме – комерціалізацію інновацій, і отже, визначає оперативність надходження на ринок інноваційної продукції, що найбільше впливає на розвиток підприємництва та суб'єктів підприємницької діяльності країни та її регіонів [197, с. 11].

Показники, що віддзеркалюють основні тенденції інноваційно-інвестиційного розвитку національної економіки та її господарюючих суб'єктів наведено в додатку Б, таблиці Б.8. За даними офіційної статистики [3], обсяг щорічних виконаних наукових та науково-технічних робіт у фактичних цінах за період 2000-2015 рр. виріс у 6,4 рази, але їх питома вага в обсягу ВВП за той же період скоротилася з 1,16% в 2000 році до 0,64% в 2015 році (зрозуміло, що зростання абсолютного показника обсягів робіт здебільшого зумовлено інфляційними процесами). Разом з тим, частка підприємств, що впроваджували інновації зросла з 8,2% в 2005 році до 12,1% в 2014 і до 15,2% в 2015 році. Частка підприємств, що займалися інноваціями, також збільшилась з 11,9% в 2005 році до 16,1% в 2014 і до 17,3% в 2015 році, додаток Б, табл. Б.9. (Але у зв'язку зі змінами в організації та проведенні державного статистичного спостереження щодо інноваційної діяльності промислового підприємства безпосереднє порівняння даних за 2015 рік з аналогічними даними попередніх років є не зовсім коректним [3]). Вподовж 2005-2015 рр. частка реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової продукції скоротилась

майже у п'ять разів і в 2015 році становила 1,4%. Кількість впроваджених нових прогресивних технологічних процесів у 2015 році порівняно з 2005 роком менше на 37,2%, а маловідходних і ресурсозберігаючих – на 33,9%. Кількість впроваджених виробництв інноваційних видів продукції в 2015 році (3136 найменувань) становить 99,5% від рівня 2005 року (3152). Проте, впровадження виробництва нових видів техніки в 2015 році (966) становить 147,0% від рівня 2005 року. Загальна сума інноваційних витрат в економіці України (додаток Б, табл. Б.9) в 2015 році становить 13813,7 млн. грн. проти 5751,6 млн. грн. в 2005 році (у фактичних цінах). Протягом усього досліджуваного періоду найбільшу питому вагу у структурі інноваційних витрат становили витрати на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення, але якщо в 2005 році їх частка у загальній сумі витрат становить 54,8%, то в 2015 році – 80,7%. Основним джерелом фінансування інноваційної діяльності є власні кошти підприємств, хоча їх частка коливається: від 87,76% у 2005 році до 59,4% у 2010 і до 97,2% у 2015 році. Роль держави та іноземних інвесторів у фінансуванні інновацій в 2015 році проти 2005 року майже не змінилась і залишилась незначною (відповідно 0,5% в 2005 і 0,4% в 2015 році, 2,7% в 2005 і 0,4 в 2015 році).

У 2015 році інноваційну діяльність у промисловості провадили 824 підприємства (або, як вже зазначено, 17,3% промислових підприємств від загальної кількості охоплених статистичним спостереженням; але, за даними УкрІНТЕІ, збільшення питомої ваги інноваційно-активних підприємств у загальній кількості промислових підприємств пояснюється зменшенням більше ніж у 2 рази (на 52,4%) кількості обстежених промислових підприємств і відповідно зменшенням підприємств, що провадили інноваційну діяльність (на 48,8%) порівняно з 2014 р. [198, с. 93]), з них: мали витрати на інноваційну діяльність – 635, упроваджували інновації – 723. Із загальної кількості інноваційно-активних підприємств здійснювали внутрішні та зовнішні НДР – 26,8% підприємств, придбання машин, обладнання та програмного забезпечення – 56,7%, придбання зовнішніх знань – 3,9%, інші роботи – 25,5% підприємств [198].

У 2015 році на інновації підприємства витратили 13,8 млрд. грн., у т.ч.: на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення – 11,1 млрд. грн., на внутрішні та зовнішні науково-

дослідні розробки – 2,0 млрд. грн., на придбання інших зовнішніх знань (придбання нових технологій – 0,1 млрд. грн. та 0,6 млрд. грн. – на навчання та підготовку персоналу для розробки та запровадження нових або значно вдосконалених продуктів та процесів, діяльність щодо ринкового запровадження інновацій та інші роботи, пов'язані зі створенням та впровадженням інновацій (інші витрати), відповідно 80,7%, 14,8%, 0,6% та 4,0% від загальної суми коштів, витрачених на інновації) [3; власні розрахунки]. Основним джерелом фінансування інноваційних витрат в 2015 році є власні кошти підприємств – 13427,0 млн. грн (або 97,2% від загального обсягу витрат на інновації). Кошти державного бюджету отримало 11 підприємств, місцевих бюджетів – 15, загальний обсяг яких становив 589,8 млн. грн (0,7%); кошти вітчизняних інвесторів отримали 9 підприємств, іноземних – 6, загалом їхній обсяг становив 132,9 млн. грн (1,9%); кредитами скористалося 11 підприємств, обсяг яких становив 113,7 млн. грн. (0,8%) [3].

Загалом, рівень інноваційного розвитку підприємств національної економіки фахівці визначають як вкрай низький [197; 199].

Певним чином на мотивацію підприємців до інноваційної діяльності впливає наявність та стан інфраструктури підтримки підприємницької діяльності. Так, до інфраструктури малого і середнього підприємництва чинним законодавством України віднесено: «підприємства, установи та організації незалежно від форми власності, які провадять діяльність, спрямовану на розвиток суб'єктів малого і середнього підприємництва, їх інвестиційної та інноваційної активності, просування вироблених ними товарів (робіт, послуг), результатів інтелектуальної діяльності на внутрішній і зовнішній ринки» [94]. Об'єктами цієї інфраструктури визначено: «бізнес-центри, бізнес-інкубатори, інноваційні бізнес-інкубатори, науково-технологічні центри, центри трансферу технологій, фонди підтримки малого підприємництва, лізингові компанії, консультативні центри, інші підприємства, установи та організації, основним завданням яких є сприяння розвитку малого і середнього підприємництва» [94].

За різними оцінками, станом на 1 січня 2015 року в Україні налічувалось близько 1000 одиниць об'єктів інфраструктури підтримки підприємництва [200, с. 204; 201] (табл. 2.2), а станом на

1 січня 2017 року створено 22 індустріальні (промислові) парки [202] (додаток Б, табл. Б.10).

Таблиця 2.2 – Об’єкти інфраструктури малого і середнього підприємництва (станом на початок відповідного року)

Інститути	Роки										Зміна (2010- 2015), рази
	2000	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2013	2014	2015	
бізнес-центри	132	257	300	...	444	449	...	531	480	447	1,7
бізнес-інкубатори	46	61	73	70	69	71	72	76	79	82	1,3
технопарки	7	15	16	...	33	41	...	46	50	58	3,9
лізингові центри	...	164	...	...	...	760	...	535	538	447	2,7
небанківські фінансово- кредитні установи	...	888	...	...	...	1116	...	3964	4148	2812	3,2
у тому числі страхові компанії	...	...	...	411	469	456	414	407	382	385	0,8
фонди підтримки підприємництва	72	107	149	...	232	243	...	242	226	216	2,0
інвестиційні фонди і компанії	...	915	...	...	...	2988	...	2275	2278	2084	3,0
інноваційні фонди і компанії	...		...	...	...		...	756	756	741	
біржі	339	402	464	448	482	510	562	574	586	555	1,1
інформаційно- консультативні установи	...	1091	...	...	...	3168	...	3902	4238	4054	3,7
аудиторські фірми	...	1587	...	...	...	1486	...	1 251	1163	1015	0,7

Джерело: [200, с. 204; 201]

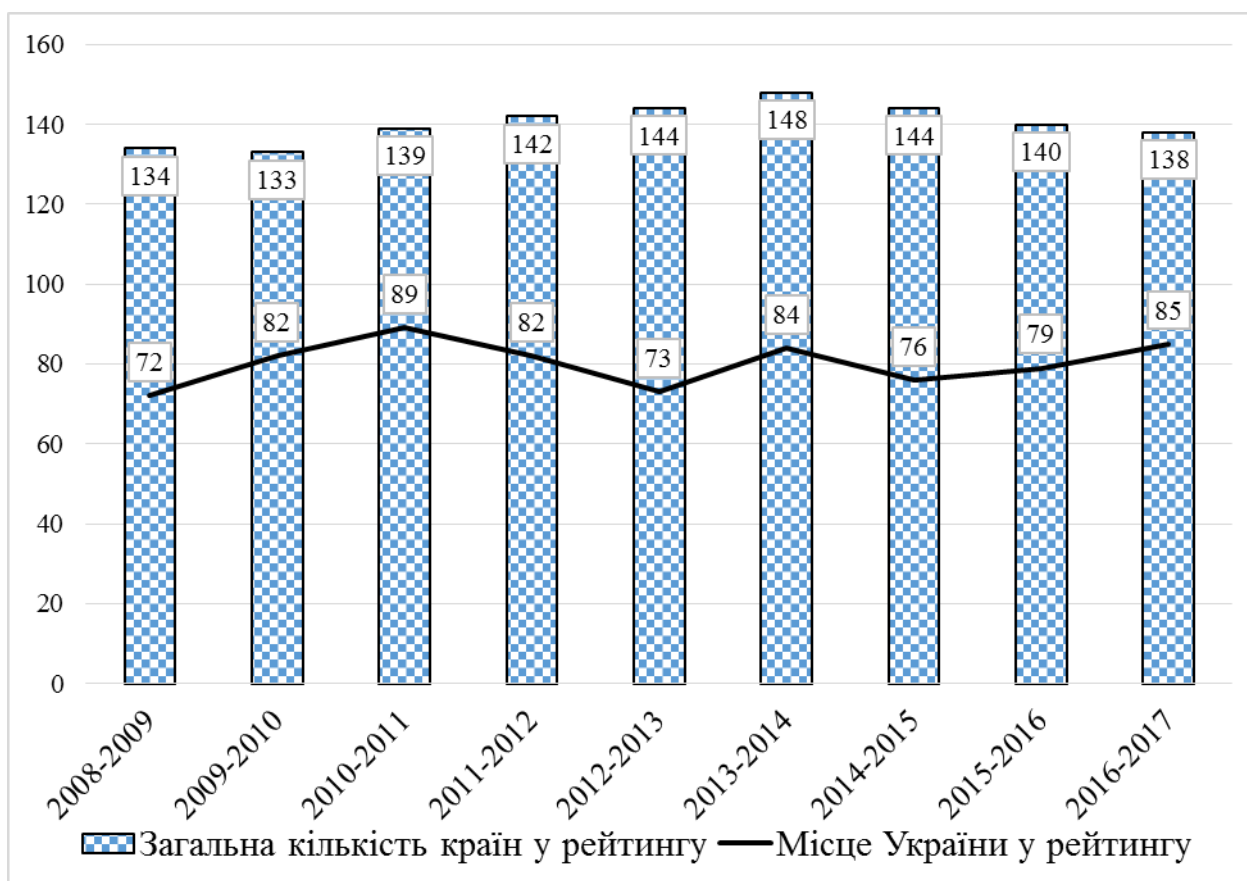
Але фахівці вважають, що доволі численна кількість об’єктів інфраструктури підприємницької діяльності (яка на сьогодні існує в країні) не є достатньою умовою вирішення накопичених в Україні проблем функціонування та розвитку підприємництва (у тому числі за рахунок мотивації): лише 50 % об’єктів інфраструктури дійсно працюють, і тільки деякі з них – ефективні. Окрім того, інформація про особливості роботи об’єктів інфраструктури підприємництва в Україні все ще обмежена і не впорядкована, що ускладнює аналіз їх ефективності [200; 203].

Перехід підприємницького сектору національної економіки до інноваційної моделі розвитку (його тривалість, а також шляхи) залежать від національного інноваційного потенціалу. Одним з

найавторитетніших інтегральних критеріїв, за яким визначають інноваційний потенціал, технологічну та інноваційну конкурентоспроможність країни, вважається оцінка Всесвітнього економічного форуму, яка щорічно оприлюднюється у звіті «Глобальний індекс конкурентоспроможності» (The Global Competitiveness Index) [204-212]. Підтвердженням вкрай низького рівня інноваційного розвитку підприємств економіки України є її відповідний рівень інноваційної конкурентоспроможності і динаміка місць, які щорічно, за оцінками Всесвітнього економічного форуму (за період 2008-2017 рр.) вона посідає у світовому рейтингу конкурентоспроможності (рис. 2.16) [204, с. 334-335; 205, с. 314-315; 206, с. 334-335; 207, с. 356-357; 208, с. 354-355; 209, с. 376-377; 210, с. 372-373; 211, с. 354-355; 212, с. 350-351].

Проте, рейтинг України за підіндексом «Інновації» у доповіді за 2016-2017 рр. відповідає 52 місцю, тобто зростання з 2013-2014 рр. (з моменту, коли зафіксовано найнижчу позицію у рейтингу впродовж досліджуваного періоду) становить 41 позицію, табл. 2.3. Але після такого «зростання» Україна лише відновила свій найкращий (впродовж аналізованого періоду) результат 2008-2009 рр. У рейтингу 2016-2017 рр. Україна покращила свої позиції за такими критеріями підіндексу «Інновації»: інноваційна спроможність (з 52 до 49 позиції), взаємозв'язки ВНЗ з промисловістю у сфері R&D (з 74 до 57), державні закупівлі новітніх технологій і продукції (з 98 до 82), кількість патентів, отриманих у США на 1 млн. населення (з 50 до 49 позиції). Разом з тим, погіршення позицій відбулося за показниками: якість науково-дослідних установ (з 43 до 50 позиції) і витрати компаній на R&D (з 54 до 68).

Важливі вимоги, які пред'являються до інновацій в Україні, постають у ресурсозбереженні, що особливо актуально в умовах обмеженості світових і зокрема національних ресурсів. Ефективною потрібно вважати інновацію, що є оптимальною для певних конкретних умов використання, результатом якої є створення нової продукції, яка за своїми науково-технічними й економічними параметрами та властивостями відповідає або перевершує створені вітчизняні або закордонні зразки, що відповідають раціональному використанню виробничих ресурсів.

Рисунок 2.16 – Рейтинг конкурентоспроможності економіки України за Global Competitiveness Index протягом 2008-2017 рр.

Джерело: побудовано авторами

Одним з заходів для створення реальних умов переходу економіки України на інноваційну модель розвитку є створення державою механізмів покриття інноваційних ризиків [213, с. 88].

В умовах економіки ринків, які формуються, сприйнятливість до інновацій стає найважливішим критерієм ефективності соціально-економічних систем. Взаємодія інноваційних та інвестиційних факторів на рівні основної ланки економіки, якою є підприємство, впливає на основні результати його діяльності – на прибуток і на рівень його нагромадження.

У Стратегії розвитку малого і середнього підприємництва (МСП) в Україні на період до 2020 року [2], підсилення конкурентоспроможності та інноваційного потенціалу малого та середнього підприємництва визначено як одну з шести стратегічних цілей.

Таблиця 2.3 – Зведена таблиця показників підіндексу «Інновації» для України за індексом Global Competitiveness Index (з відповідної кількості країн)

Показник	2008-2009	2009-2010	2010-2011	2011-2012	2012-2013	2013-2014	2014-2015	2015-2016	2016-2017
Кількість країн у рейтингу	134	133	139	142	144	148	144	140	138
Місце України у рейтингу	72	82	89	82	73	84	76	79	85
Підіндекс «Інновації»:	52	62	63	74	71	93	81	54	52
інноваційна спроможність (здатність до інновацій)	31	32	37	42	58	100	82	52	49
якість науково-дослідних установ (інститутів)	48	56	68	72	64	69	67	43	50
витрати компаній на R&D (дослідження і розробки)	52	68	69	75	104	112	66	54	68
взаємозв'язки (співпраця) університетів (ВНЗ) з промисловістю у сфері R&D (досліджень і розробок)	49	64	72	70	69	77	74	74	57
державні закупівлі новітніх технологій і продукції	54	85	112	112	97	118	123	98	82
наявність вчених та інженерів	54	50	53	51	25	46	48	29	29
кількість патентів, отриманих у США (на 1 млн. населення)	65	64	64	71	51	52	52	50	49

Джерело: розроблено за даними [204-212]

З метою підсилення конкурентоспроможності та інноваційного потенціалу МСП першочерговим визначено вирішення таких завдань: розширення спектру та якості надання послуг для МСП; підвищення якості послуг бізнес-консалтингу; зміцнення інституційної спроможності об'єднань підприємців; забезпечення врахування регіональних особливостей МСП; модернізація існуючої інфраструктури підтримки МСП; інтенсифікація процесу передачі здобутків науки до сфери підприємництва; започаткування цільових ініціатив щодо кластерів та ланцюгів доданої вартості; стимулювання залучення прямих іноземних інвестицій (ПІІ); стимулювання фінансування у дослідження та інновації; активізація трансферу технологій [2].

Досвід більшості розвинених країн свідчить про те, що малий і середній бізнес є досить ефективним і найбільш динамічним сектором господарської діяльності. Великі корпорації, володіючи безумовним пріоритетом у можливостях залучення фінансових, матеріальних і трудових ресурсів для реалізації великих

інноваційних проектів, мають незаперечні переваги в цілому ряді галузей і сфер діяльності. У той же час для багатьох сфер найбільш оптимальною і результативною є малі форми організації економічної діяльності. До таких в значній мірі належить розробка і впровадження інновацій.

Значною мірою переваги підприємництва в інноваційній сфері проявляються в наступному:

- в малих формах підприємництва створюються найбільш сприятливі умови для творчості, бо малий бізнес носить індивідуальний характер;

- творча діяльність за природою своєю позбавлена певної організованості, ієрархічності, характерною для великих підприємств, в той же час їй властиве прагнення до свободи, яка є важливою умовою досягнення очікуваних результатів;

- в малих підприємствах винахідник, власник і менеджер виступають в одній особі, що практично значною мірою знімає основне протиріччя корпоративного управління;

- нові інформаційні технології створюють малим підприємствам сприятливі умови функціонування, раніше можливі тільки в рамках великих підприємств [214-215].

Формування мотиваційного механізму підприємницької діяльності потребує уточнення поняття «інноваційний процес», зокрема його економічного змісту, основних вимог й умов для його прискорення. Звідси інноваційний процес можна розглянути як сукупність необхідних дій його учасників, що відображають прояв взаємозв'язків між його основними етапами і їх елементами.

Т. Дем'яненко [216] виокремлює такі функції інноваційно-інвестиційного розвитку підприємництва в контексті інноваційно-інвестиційного процесу:

- функція інноваційності – генерування, впровадження і поширення суспільно-корисних інновацій в системі суспільного відтворення, в усіх його сферах, сегментах, галузях і на усіх рівнях, з відсіюванням даремних і шкідливих для суспільства інновацій, у тому числі що імітують прогресивний розвиток;

- функція розвитку – забезпечення розвитку системи суспільного відтворення в цілому і в розрізі складових частин шляхом здійснення інновацій та інвестицій як єдиного інтегрованого процесу в сфері матеріального і інтелектуального виробництва, а також в людський капітал;

– функція оновлення – забезпечення шляхом інвестицій, що базуються на прогресивних інноваціях, оновлення морально і фізично зношених основних виробничих фондів, а також перепідготовки і підвищення кваліфікації кадрів;

– функція пропорційності – забезпечення в ході безперервного інноваційно-інвестиційного процесу підтримки динамічної пропорційності суспільного відтворювального процесу в розрізі його сфер, галузей, регіонів, виробництва та інтегрованого економічного потенціалу;

– функція синергетичності – забезпечення в результаті ефективного протікання інноваційно-інвестиційного процесу створення матеріально-технічної і організаційно-управлінської основи для максимізації синергетичного ефекту в системі суспільного відтворювального процесу на його рівнях;

– функція екологічності – забезпечення в результаті системно орієнтованого на екологічні імперативи інноваційно-інвестиційного процесу кардинального перетворення усієї системи суспільного відтворення відповідно до об'єктивних вимог законів екології людини, природи, суспільства.

Зазначені функції представляють теоретичний аспект у вигляді єдиного взаємозв'язаного комплексу при моделюванні інноваційно-інвестиційного процесу відтворення в умовах трансформації [217, с. 135-136].

Модель інноваційного підприємництва, висунута в 20-і рр. ХХ ст. Й. Шумпетером, яка наразі вважається класичною, органічно інтегрована в механізм ринкового господарства таким чином, що дія ринкових чинників об'єктивно створює ефективні мотиви для інноваційної діяльності. Відповідно до згаданої моделі серед підприємців постійно виділяється певний сегмент, який інвестує в нові технології, товари й послуги заради збільшення прибутку.

Безумовно, цей механізм діє й зараз. Конкурентне середовище, притаманне зрілим ринковим відносинам, сприяючи зниженню норми прибутків й рівня рентабельності, практично значно розширює поле діяльності для використання технологічних інновацій. Проте, навіть у західних країнах, де існує зріле конкурентне середовище, стихійні ринкові чинники виявляють явну недостатність у мотивації інноваційної діяльності й потребу у додаткових механізмах підтримки й стимулювання процесів розробки й освоєння нових видів технологій, товарів і послуг.

Є. Бірюков розрізняє три основні види інноваційного підприємництва, враховуючи основні аспекти підприємницької діяльності:

- впровадження продуктивних інновацій – відновлення збутового потенціалу підприємства, що забезпечує збільшення обсягу одержуваному прибутку, розширення частки й зміцнення незалежного положення на ринку, збереження клієнтури, підвищення престижу, створення нових робочих місць і так далі.

- технологічні інновації – відновлення виробничого потенціалу, спрямоване на підвищення продуктивності праці й економію ресурсів, що дає можливість збільшити обсяг прибутку, провести заходи щодо захисту навколишнього середовища і т.д.

- соціальні інновації – планомірне поліпшення соціальної сфери за рахунок застосування різних систем мотивації й таке інше, що підвищує інноваційну активність персоналу підприємств [186].

На основі способу організації інноваційного процесу на підприємстві можна виділити три моделі інноваційного підприємництва:

- інноваційне підприємництво на основі внутрішньої організації, коли інновація створюється й (або) освоюється усередині фірми її підрозділами на базі планування й моніторингу їх взаємодії по інноваційному проекту;

- інноваційне підприємництво на основі зовнішньої організації за допомогою договорів, коли замовлення на створення й (або) освоєння інновації розміщається між сторонніми організаціями;

- інноваційне підприємництво на основі зовнішньої організації за допомогою венчурів, коли фірма для реалізації інноваційного проекту засновує дочірні венчурні фірми, що залучають додаткові сторонні кошти [218, с. 117].

Для зменшення підприємницького ризику в інноваційній сфері формуються своєрідні форми взаємодії між суб'єктами підприємництва, що представляють собою об'єднання дрібної наукомісткої фірми й великої компанії. У рамках таких об'єднань велика компанія надає фінансову підтримку й забезпечує канали збуту дрібній фірмі, що займається розробками науково-технічних нововведень.

Такою ефективною формою інноваційного підприємництва є фірми-експлеренти (піонери) – середні або малі підприємства, які

виходять на ринок із принципово новим продуктом, утворюючи згодом нову галузь. Такими організаціями можуть бути венчурні фонди, технологічні центри й парки, що здійснюють безліч інноваційних проектів, тільки незначна частина яких приносить успіх, що, проте, виправдовує цей ризикований бізнес.

У сфері великого стандартного бізнесу діють компанії-віоленти, що займаються програмно-цільовою науковою діяльністю, результати якої передбачувані й тому виступають стрижнем сучасної економіки. Успіх на ринку обумовлюється взаємозалежними інвестиціями в трьох напрямках: створення великого виробництва, створення загальнонаціональної маркетингової й збутової мережі, а також створення ефективного управлінського апарата. Їм властиві сильна конкурентна й інноваційна поведінка. Сфери діяльності подібних компаній нічим не обмежені, і вони можуть зустрічатися у всіх галузях ринкової економіки: машинобудуванні, електроніці, фармацевтиці і т.д.

При орієнтації на вузький сегмент ринку формуються підприємства-патієнти – це великі, середні й малі підприємства, що здійснюють випуск нової або модернізованої продукції з унікальними характеристиками й пристосованої до потреб широкого ринку. Розвиток таких фірм може здійснюватися по двом основним напрямкам: помірне зростання разом із займаною нішею; зміна стратегії й перетворення у великого віолента, у тому числі за рахунок поглинання більшою фірмою.

Успіх процесу росту інноваційного підприємництва закладений у швидкому підйомі національного виробництва шляхом розвитку малого й середнього інноваційного підприємництва з переорієнтацією економічних інтересів і мотивів поведінки держави, суб'єктів вітчизняного бізнесу й суспільства на інноваційний тип розвитку. У цьому випадку, інноваційне підприємство є відповіддю на суспільні потреби в скороченні витрат, що з'являються в процесі трансформації продукту, створеного в науково-технічній сфері, у продукт, створюваний у господарській сфері. Інноваційні підприємства виступають інституціональною формою, що забезпечує ефективну взаємодію науково-технічних інститутів і приватних господарюючих суб'єктів у рамках ринкових відносин. Самі інноваційні підприємці виділяються як самостійні господарюючі суб'єкти, якщо їх функціонування дозволяє скоротити витрати, які змушені нести

науково-технічні інститути й господарюючі суб'єкти, пов'язані зі створенням інноваційного продукту або доведенням науково-технічних нововведень до можливості їх комерційного використання [219].

На користь ефективності впровадження й розвитку інноваційних технологій через інноваційне підприємництво свідчать наступні його особливості: інноваційний бізнес є стійким і довготривалим споживачем прогресивних технологій; він надзвичайно мобільний, а тому постійно зацікавлений в їх (технологій) акумулюванні; у зв'язку з невеликими обсягами виробництва, ризик витрат, викликаних переходом до нових технологій, відносно невеликий; інновації, реалізовані в окремих виробничих ланках виробництва, не потребують великих фінансових інвестицій; оперативність управління малими підприємницькими структурами допомагає швидко вдосконалювати й впроваджувати технології.

В останні десятиліття в західних країнах сформувалися комплексні системи стимулювання різних аспектів й етапів інноваційного процесу, які включають безліч прямих і непрямих інструментів стимулюючого впливу, що дозволяють охопити досить широкий спектр видів діяльності, починаючи з досліджень і завершуючи ринковим просуванням нових технологій, товарів і послуг. Безумовно, найбільший інтерес представляє досвід країн, що становлять так зване технологічне ядро світового розвитку: США, Японія, Німеччина, Велика Британія, Франція. На Заході сформувалися три основні моделі інноваційного розвитку (американська, західноєвропейська і японська), що володіють багатьма загальними, але й рядом відмінних рис. Вони досить широко представлені в науковій і практичній літературі. В останні роки значний досвід стимулювання інновацій накопичений у ряді інших країн, що активно просуваються на шляху технологічного розвитку: Швеція, Нідерланди, Фінляндія, Південна Корея, Китай, Ізраїль, Сінгапур та ін. Безсумнівний інтерес викликає й досвід Європейського співтовариства щодо координації інноваційних політик країн-членів, посиленню інтеграції з метою створення єдиного наукового й інноваційного загальноєвропейського простору [220].

Враховуючи неможливість узагальнення всього величезного досвіду стимулювання інноваційних процесів у рамках

дослідження, обмежимося лише найбільш ефективними прямими й непрямими заходами, спрямованими переважно на інноваційний розвиток МСП. Основні форми підтримки й стимулювання інноваційної діяльності МСП, використовувані в розвинених країнах, у самому загальному виді зводяться до наступного.

Доволі поширеною формою підтримки й стимулювання інноваційної діяльності є пряме фінансування науково-дослідних і дослідно-конструкторських і робіт зі створення й використання інновацій у формі субсидій на розробку й просування нових технологій, товарів і послуг, які звичайно становлять близько 50% сукупних витрат підприємств на такі цілі (США, Франція й ін). Ліва частина цих витрат зазвичай використовується для стимулювання інноваційної діяльності МСП. Наприклад, у загальному обсязі державних субсидій у Німеччині, що направляються на фінансування винахідництва в промисловості, частка МСП становить близько 30%. У Великобританії створена спеціальна державна програма, за допомогою якої здійснюється субсидування витрат малих інноваційних підприємств на нововведення. Найпоширенішою формою субсидій в останні роки є гранти, які надаються як державою, так і різними міжнародними й громадськими організаціями, а також спеціальними фондами, за допомогою фінансування інноваційних проектів на конкурсній основі.

Венчурні компанії мають на меті одержання прибутку від продажів акцій інноваційних фірм у подальшому. Стимулювання венчурного фінансування здійснюється за допомогою встановлення для них пільг по ставках податків на доходи від операцій із цінними паперами. У ряді країн, активним учасником венчурного фінансування є держава, особливо, на початковому етапі розвитку цього фінансового інституту. При цьому фінансування може здійснюватися через: державний венчурний фонд, який безпосередньо інвестує в інноваційні підприємства (Велика Британія, Індія); за допомогою створення «фонду фондів» коштів, які розміщуються у приватних венчурних фондах (Ізраїль, Фінляндія, Сінгапур); змішано – через державні та приватні фонди (Канада, Фінляндія, Японія). Іншою формою прямої участі держави у венчурному фінансуванні є надання державних гарантій по відшкодуванню можливих втрат від фінансування інноваційної діяльності (Західна Європа, Сінгапур, США, Японія) [221].

Безвідносно до прямої участі держави у формуванні венчурного капіталу воно, як правило, надає для його функціонування значні податкові й інші пільги.

Особливе значення має формування інноваційної інфраструктури, основними елементами якої є консалтингова, фінансова, інформаційна й інші складові, а також спеціальні організаційні структури, покликані сприяти інноваційній діяльності, насамперед МСП: науково-технологічні парки, інноваційні інкубатори, центри по трансферу технологій, технополіси, кластери й інші інноваційні мережі, а також спин-офф і старт-ап компанії.

Ще одна форма підтримки – допомога при патентуванні, пільги й відстрочки по оплаті патентних мит, надавані МСП, а також індивідуальним винахідникам національними патентними відомствами або з бюджетних коштів. У ряді країн для деяких категорій заявників, у тому числі для МСП, фізичних осіб, установлений пільговий рівень патентних мит (Австрія, Німеччина, США). Так, у США з метою заохочення патентної діяльності МСП із бюджетних коштів оплачується до 50% видатків, пов'язаних з одержанням охоронних документів. Близько 25% патентів видається на зазначених умовах. В Австрії практикується відстрочка або звільнення від сплати мит, якщо винахід спрямований на економію енергії.

Національні патентні відомства практикують й інші форми підтримки інноваційної діяльності МСП переважно інформаційного, консультаційного й організаційного характеру. Серед новітніх подібних форм можна відзначити досвід Національного Інституту промислової власності Франції, який у рамках сприяння МСП в охороні й використанні інтелектуального потенціалу практикує надання послуг щодо передобстеження (pre-diagnostic) інтелектуальної власності підприємств. Вони полягають в ідентифікації відповідних об'єктів інтелектуальної власності, розробці рекомендацій із забезпечення їх ефективного захисту й оптимального комерційного використання з метою створення й реалізації реальних конкурентних переваг.

Пільгове кредитування інноваційної діяльності, здійснюється, як правило, на певних умовах, що й передбачає повну або часткову компенсацію банківських відсотків з коштів спеціальних фондів, або державного бюджету [221]. Надання податкових пільг і канікул

належить до заходів непрямого стимулювання діяльності малих і середніх інноваційних підприємств.

У цілому, підтримка інноваційної діяльності з одного боку, і МСП – з іншої, багато в чому сформувались як дві самостійні системи, що функціонують переважно у відособлених режимах. Однак, незважаючи на обмеженість нормативних актів, спрямованих на стимулювання інноваційної діяльності саме МСП, вони мають також доволі широке поле застосування у фіскальній і митній сфері, просуванні інноваційних проектів, які стосуються інфраструктури (науково-технологічні парки, інноваційні інкубатори, стартап компанії й ін.).

У більшості розвинених західних країн створені комплексні системи інноваційної мотивації МСП. Наявність різних форм стимулювання дозволяє вибрати з їхньої широкої різноманітності ті, які в найбільшій мірі відповідають специфіці діяльності й відповідному до етапу життєвого циклу конкретного інноваційного проекту. Комбінація зазначених комплексних систем з дією зрілих ринкових механізмів, що ефективно залучають приватний капітал у фінансування розробки й використання інновацій, привели до формування діючого механізму, орієнтованого на прискорену технологічну модернізацію.

На частку технологій і продуктів, виробництво яких засновано на нових знаннях і технічних розробках, у західних країнах уже припадає від 75 до 85% приросту ВВП. У цих умовах основне завдання для національної економіки полягає не просто у використанні найбільш ефективних механізмів мотивації інноваційної діяльності МСП, апробованих у практичній діяльності західних країн, а в їхній адаптації до специфіки національного економічного й соціального розвитку в рамках розробки власних моделей, що ґрунтуються на досягнутому науковому й інноваційному потенціалі, фінансових і матеріальних ресурсах.

ВИСНОВКИ ДО ГЛАВИ 2

Комплексний аналіз динаміки статистичних показників діяльності суб'єктів господарювання економіки, факторів (чинників) та умов, які позитивно або негативно впливають на мотивацію до підприємницької діяльності, мотивують або демотивують суб'єктів господарювання, дав змогу виокремити періоди розвитку підприємництва за критерієм мотивації

підприємницької діяльності та становлення системи регуляторного забезпечення цього процесу в економіці України. Здійснено критичний аналіз щорічної динаміки основних показників діяльності суб'єктів господарювання за роки незалежності країни (з 1991 по 2017 рр.). Процедура ідентифікації мотивації до підприємницької діяльності базується на: прямому підході, заснованому на прагненні підприємців до максимізації кінцевих фінансових результатів діяльності (оцінка здійснювалася за динамікою показників прибутковості й рентабельності діяльності); непрямому підході, заснованому на аналізі масштабів поширення явища підприємництва в Україні (оцінка здійснювалася за показниками кількості суб'єктів господарювання, чисельності зайнятих й найманих працівників). Як мотиватори і демотиватори підприємницької діяльності проаналізовано: легкість започаткування діяльності, податковий тиск, виробничі ризики, регуляторну політику, кваліфікацію персоналу, умови та результативність діяльності суб'єктів господарювання, доступ до фінансових ресурсів, корупцію та протиправні дії проти підприємців, стан соціально-економічного розвитку країни, вихід на зовнішній ринок. Виокремлення етапів зміни типу мотивації підприємницької діяльності здійснено за критерієм однорідності встановлених тенденцій динаміки обраних показників, що комплексно ілюструють основний мотив підприємницької діяльності у окремі періоди часу. За результатами аналізу сформованої статистичної бази даних виокремлено сім етапів становлення підприємницької діяльності в Україні за критерієм мотивації підприємців.

Розвиток підприємництва залежить від мотиваційних чинників, що спонукають господарюючих суб'єктів до активізації діяльності (від регуляторного впливу на мотивацію) на різних рівнях економічної системи – національної економіки, регіону, підприємства. Вплив різних факторів активізації діяльності може призводити до нелінійних змін у самій системі підприємництва, який важко або неможливо спрогнозувати у межах класичної методології. В рамках нової парадигми дослідження економічних процесів та соціальних систем ґрунтується на засадах синергетики та теорії складності. Тому до аналізу системи підприємництва з аспектів мотивування, застосовано синергетичний підхід та методи дескриптивної статистики. Соціально-економічний ефект

регуляторного впливу на мотивацію до підприємницької діяльності в економіці України, що забезпечується сукупністю мотиваційних чинників, які спонукають господарюючих суб'єктів до активізації діяльності на різних рівнях економічної системи, визначено як синергетичний. Синергетичний ефект різноманітних факторів та розмаїття їх комбінацій в рамках національної економіки відстежено по регіонах України.

Оцінювання синергетичного ефекту здійснено на основі аналізу: по-перше, основних структурних показників діяльності підприємств і фізичних осіб-підприємців у регіональному розрізі (відсоткових значень питомої частки кожного регіону в основних структурних показниках діяльності суб'єктів господарювання, зокрема кількості суб'єктів, кількості зайнятих і найманих працівників, обсягу реалізованої продукції) та визначеного на цій основі ступеня концентрації суб'єктів підприємницької діяльності в окремих регіонах країни; по-друге, основних соціально-економічних показників регіонів (зокрема показників чисельності наявного населення, кількості зайнятих економічною діяльністю, наявного доходу і витрат населення, індексу споживчих цін та роздрібного товарообороту підприємств, валового регіонального продукту, обсягів реалізованої промислової продукції, та продукції сільського господарства, середньомісячної заробітної плати, фінансового результату до оподаткування, капітальних інвестицій, експорту та імпорту товарів і послуг) та визначеного на цій основі рівня соціально-економічного розвитку кожного з регіонів. При співвіднесенні концентрації суб'єктів підприємницької діяльності в окремих регіонах країни і рівнів соціально-економічного розвитку самих регіонів виявлено, що концентрація та розвиток підприємництва в окремих регіонах певною мірою залежить від рівня їх соціально-економічного розвитку, що є певним проявом синергетичного ефекту мотивації до підприємницької діяльності.

Аналіз основних структурних показників діяльності підприємств і фізичних осіб-підприємців у регіональному розрізі дав змогу виокремити групи регіонів з різним ступенем концентрації підприємців: високим (Дніпропетровська, Запорізька, Київська, Львівська, Одеська та Харківська області), середнім (Вінницька, Донецька і Полтавська), нижче середнього (всі інші регіони). У результаті аналізу основних соціально-економічних показників регіонів виокремлено такі їх групи з різним рівнем

соціально-економічного розвитку: дуже високим (Київська і Дніпропетровська області), високим (Одеська і Харківська), вище середнього (Полтавська, Львівська, Запорізька), середнім (Донецька і Вінницька області), нижче середнього (всі інші регіони).

Оскільки особливістю сучасного розвитку підприємництва та його мотивації в провідних індустріальних країнах світу є першорядна роль інноваційних чинників, а інноваційна діяльність є однією з форм інвестиційної діяльності, остільки виокремлено інноваційно-інвестиційну складову мотиваційного механізму розвитку підприємницького сектору. Взаємодія інноваційних та інвестиційних факторів на рівні основної ланки – підприємства, визначально впливає як на поточний результат – прибуток, так і на рівень його нагромадження. В процесі дослідження узагальнено функції інноваційно-інвестиційного розвитку підприємництва; основні форми, види та моделі інноваційного підприємництва. Переваги підприємництва в інноваційній сфері: в малих формах підприємництва створюються найсприятливіші умови для творчості, бо малий бізнес носить індивідуальний характер; творча діяльність позбавлена певної організованості, ієрархічності, характерної для великих підприємств, в той же час їй властиве прагнення до свободи, яка є важливою умовою досягнення очікуваних результатів; в малих підприємствах винахідник, власник і менеджер виступають в одній особі, що практично знімає основне протиріччя корпоративного управління; нові інформаційні технології створюють сприятливі умови функціонування, раніше можливі тільки в рамках великих підприємств. Зазначено перешкоди на шляху використання мотиваційного потенціалу інноваційних чинників в національній економіці: недосконалість нормативно-правового забезпечення інноваційної діяльності; відсутність чіткої і стабільної державної науково-технологічної політики; слабкість економічних мотивацій і недосконалість механізмів державної підтримки інноваційної діяльності (бізнесу); нерозвиненість інноваційної інфраструктури і ринку інтелектуальної власності).

У результаті аналізу світового досвіду формування системи стимулювання інноваційного процесу та активізації підприємницької діяльності систематизовано заходи мотивації підприємництва у сфері інноваційно-інвестиційної діяльності.

Заходи об'єднано у дві групи в залежності від застосовуваних форм підтримки й стимулювання інноваційної діяльності підприємців – прямих і непрямих, не лише техніко-технологічного, а й інформаційного, консультаційного, організаційного та ін. характеру.

ГЛАВА 3

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ РЕГУЛЯТОРНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МОТИВАЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ

Мотиваційні механізми розвитку підприємництва впливають на всі аспекти господарської діяльності та конкурентні переваги економіки в цілому. Складність системи підприємництва та вітчизняні особливості її становлення визначають інструменти, фактори та завдання побудови моделі мотивації підприємницької діяльності. Тому результативність підприємницької діяльності та бізнесу може бути підвищена за допомогою застосування моделі, що відображає зв'язок між мотивацією підприємницької діяльності та ефективністю вирішення національних економічних задач та виконання стратегічних програм.

3.1 Формування сучасної моделі регуляторного забезпечення стимулювання та активізації підприємницької діяльності

Стабільний розвиток системи підприємництва залежить від обраних державною політикою методів, механізмів та стимулів активізації діяльності вітчизняного бізнесу. Отже, надзвичайно актуальним питанням постає обґрунтування та розробка сучасної моделі стимулювання й активізації підприємницької діяльності.

Вчені вважають, що в процесі ринкової трансформації вітчизняної економіки недостатньо враховано цілу низку властивих їй специфічних передумов, що мало негативний вплив на ефективність підприємницької діяльності, зокрема:

- відсутність на час здобуття незалежності цілісної системи державних інституцій;

- особливості функціональної структури економіки: висока концентрація базових галузей виробництва та АПК, що протягом тривалого часу були зорієнтовані на обслуговування потреб лише економіки Радянського Союзу;

– підпорядкованість більшості великих підприємств міністерствам і відомствам та фінансування їх з єдиного центру [229, с. 282].

Аналіз трансформаційного процесу, який відбувався в Україні на початку 90-х рр. ХХ ст. показує, що він не мав системного характеру, відбувався досить хаотично і не враховував глибинних структурних причин економічної кризи. Так, макрофінансове регулювання базувалось лише на копіюванні традиційного регулювання інфляції, яке застосовувалося у розвинених країнах світу, та не враховувало таких існуючих системних чинників, як структурна природа української інфляції, технічна та інституційна неготовність фінансової системи до ринкового регулювання економічних процесів, відсутність відповідних ринкових структур і технічна неготовність діючої адміністративної системи до реформування, інверсійний характер переходу до ринку, відсутність відповідної нормативно-правової бази. Тобто фінанси в цих умовах не відігравали ролі підсистеми загального економічного організму і виконували лише фіскальну функцію.

В. Яцко підкреслює, що в Україні «не було розроблено цілісної концепції здійснення комплексної державної реформи, а хаотичне регулювання окремих її ланок призвело лише до поглиблення структурної розбалансованості фінансів, власності і управління. Тому перед сучасною економічною наукою в Україні стоять актуальні завдання аналізу та узагальнення господарської практики останніх років і вироблення на цій основі науково-обґрунтованих пропозицій для керівництва держави, насамперед щодо економічної доктрини, цілісної концепції ринкових трансформацій» [229, с. 283].

Особливості сучасної моделі регуляторного забезпечення розвитку підприємницької діяльності в Україні певним чином відображені в урядових програмних документах (Національна програма сприяння розвитку малого підприємництва в Україні [108]; Концепція загально-державної програми розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на 2014-2024 роки [230]; Стратегія розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року [2]). В таблиці 3.1 наведено чинники перешкоджання розвитку підприємництва та проблеми, які потребують розв'язання, що зазначені у програмних документах уряду, що набули чинності в період 2000-2017 рр.

Таблиця 3.1 – Чинники, що перешкоджають розвитку підприємництва та проблеми, які потребують розв’язання, визначені в урядових програмних документах впродовж 2000-2017 рр.

Програмний документ	Чинники перешкодження розвитку підприємництва та проблеми, які потребують розв’язання, визначені в документах
<p>Національна Програма сприяння розвитку малого підприємництва в Україні. Закон України №2157-III від 21.12.2000 р. Чинний. Редакція від 10.06.2012 р.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ○ відсутність чітко сформульованої через систему правових актів державної політики у сфері підтримки МП; ○ збільшення адміністративних бар’єрів (реєстрація, ліцензування, сертифікація, системи контролю і дозвільної практики, регулювання орендних відносин тощо); ○ відсутність реальних та дієвих механізмів фінансово-кредитної підтримки; ○ надмірний податковий тиск і обтяжлива система звітності; ○ невпевненість підприємців у стабільності умов ведення бізнесу; ○ надмірне втручання органів державної влади в діяльність суб’єктів господарювання
<p>Концепція Загальнодержавної програми розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на 2014-2024 роки. Розпорядження КМ України №641 від 28.08.2013 р. Втрата чинності від 24.05.2017 р.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ○ нестача внутрішніх фінансових ресурсів, складність доступу до зовнішніх джерел фінансування та залучення інвестицій; ○ неналежний рівень розвитку інфраструктури підтримки; ○ ускладнений порядок проходження дозвільних (погоджувальних) процедур і, як наслідок, їх висока витратність; ○ недосконалість процедур здійснення державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності; ○ складність процедур сертифікації і стандартизації товарів та послуг; ○ нестабільність законодавства у сфері розвитку МСП; ○ низький рівень відповідальності посадових осіб дозвільних органів та обізнаності підприємців про правові механізми їх захисту; ○ недосконалість механізму партнерства між державою та малим і середнім підприємництвом; ○ низький рівень активності суб’єктів МСП щодо захисту власних інтересів; ○ неналежний рівень інформаційного, консультативного та методичного забезпечення підприємницької діяльності, у тому числі з питань сертифікації продукції та послуг, впровадження систем управління якістю; ○ недосконалість системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів для суб’єктів МСП; ○ низький рівень залучення молоді та сільського населення до МСП
<p>Стратегія розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року. Розпорядження КМ України № 504-р від 24.05.2017 р. Чинний.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ○ відсутність налагодженої та ефективної координації дій заінтересованих сторін (центральної та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, громадських об’єднань підприємців, міжнародних організацій та проектів міжнародної технічної допомоги, що діють на території України); ○ неузгодженість державної політики у сфері розвитку підприємництва; ○ нестабільне та непередбачуване регуляторне середовище підприємництва; ○ відсутність взаємодії між центральними та місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування щодо розв’язання поточних проблем підприємництва; ○ недостатня інституційна спроможність реалізації державної політики у сфері розвитку підприємництва; ○ низький рівень прямих іноземних інвестицій та обмежений обсяг інвестування в експортоорієнтовані підприємства; ○ обмежене бюджетне фінансування (обмежена державна підтримка, зокрема розвитку МСП); ○ обмеженість доступу суб’єктів МСП до ресурсів (фінансових, майнових, природних тощо); ○ значна частка неформального сектору економіки; ○ невідповідність існуючої інфраструктури підтримки підприємництва як потребам МСП, так і кількості та якості надання послуг, на регіональному рівні.

Джерело: розроблено на основі [2; 108; 230]

Порівняльний аналіз зазначених чинників дає можливість визначити: проблеми розвитку підприємництва, на вирішення яких концентрувались зусилля уряду (вирішення яких планувалось), та дієвість відповідних заходів державної регуляторної політики (враховуючи невирішені проблеми).

За результатами аналізу можна констатувати, що наразі невирішеними (з позиції уряду) залишаються такі проблеми, які стоять на заваді повноцінному функціонуванню та розвитку підприємницького сектору національної економіки: відсутність налагодженої та ефективної координації дій та взаємодії заінтересованих сторін (органів влади, міжнародних організацій та бізнесу); неузгодженість державної політики щодо розвитку підприємництва та недостатня інституційна спроможність її реалізації; нестабільність середовища функціонування та неефективність існуючої інфраструктури підтримки; обмеженість доступу суб'єктів підприємництва до фінансових та майнових ресурсів, нестача бюджетних коштів для їх підтримки, іноземних інвестицій для розвитку; значний рівень тіньової економіки (неформального сектору) [2].

За результатами національного опитування суб'єктів малого та середнього бізнесу, здійсненого в рамках Програми USAID ЛЕВ за підсумками 2015 і 2016 років, топ-10 проблем, що обмежують розвиток підприємництва та зростання бізнесу (з позиції підприємців): низький платоспроможний попит на продукцію, нестабільна політична ситуація, високий рівень та складне адміністрування податків, часті зміни економічного законодавства та високий регуляторний тиск, корупція, військовий конфлікт, нестача кваліфікованих працівників [241, с. 44], (табл. 3.2).

Вплив проблем, що обмежують розвиток та зростання бізнесу (перелічених та інших, передбачених методикою проведення опитування Програми USAID ЛЕВ), підприємці оцінюють по-різному, залежно від форм власності, розміру, галузевої приналежності та території (регіону) діяльності.

Деякі експерти вважають, що програмування як одна з форм державного регулювання розвитку підприємницької діяльності в Україні впродовж останніх років поступово набуло формально-декларативного змісту через непрозорість розроблення і непідзвітність виконання самих програм, декларативність і однотипність запланованих заходів, недостатність і залишковість їх

бюджетного забезпечення, відсутність механізмів контролю поточних і остаточних результатів виконання програм [232].

Таблиця 3.2 – Чинники, що перешкоджають розвитку підприємництва та зростанню бізнесу, визначені за результатами національного опитування суб'єктів малого та середнього бізнесу в рамках Програми USAID ЛЕВ, 2015 і 2016 рр., (% опитаних¹)

Чинники та проблеми	Усі опитані		ФОП		Юридичні особи		Мікро-підприємства		Малі підприємства		Середні підприємства		Рейтинг факторів	
	2015	2016	2015	2016	2015	2016	2015	2016	2015	2016	2015	2016	2015	2016
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Немає факторів, що обмежують зростання	3	3	7	3	2	2	4	2	2	2	2	4	20	22
Недостатньо кваліфікованих працівників	13	20	12	17	13	22	12	17	16	30	15	23	15	10
Недостатньо замовлень / обсягів реалізації / низький попит на продукцію	39	59	36	64	39	56	40	63	40	55	30	42	2	1
Недостатньо сировини / матеріалів	4	4	4	3	3	4	3	3	3	2	5	6	19	21
Проблема ліквідності / брак обігових коштів	18	17	17	15	18	18	17	16	19	20	22	20	11	13
Нестабільна політична ситуація (нестабільність уряду, можливість протестних рухів)	51	44	51	47	51	43	50	45	53	43	54	43	1	2
Недостатньо виробничих потужностей	6	7	5	5	7	8	6	7	8	6	8	9	17	17
Низька доступність кредитів (складність процедури отримання кредитів, вимоги банків)	18	19	20	19	18	19	19	18	19	22	15	18	10	12
Складне податкове адміністрування	26	27	18	22	29	29	22	23	37	33	31	38	6	4
Війна на Сході України	28	20	26	18	29	21	28	21	28	20	31	18	5	9
Обмежувальне трудове законодавство	3	7	4	8	3	6	3	6	4	6	3	7	22	18
Корупція	23	23	27	24	22	22	25	23	21	23	17	19	7	8
Проблеми з енергопостачанням	3	4	4	3	3	3	3	4	4	3	4	3	21	20
Високий регуляторний тиск (нечітке законодавство, перевірки, бюрократичність процедур)	20	23	15	18	21	25	18	20	20	27	28	32	9	7

Закінчення таблиці 3.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Високі ставки податків	31	35	22	29	34	38	28	32	38	42	34	39	3	3
Застарілі технології	4	4	2	3	4	5	3	4	3	6	8	7	18	19
Високі ставки кредитів	15	17	16	16	14	17	15	16	11	18	18	16	13	14
Часті зміни економічного законодавства	23	26	14	18	26	29	20	23	27	30	32	33	8	6
Високий рівень конкуренції	16	19	16	18	16	20	15	19	19	23	17	16	12	11
Обтяжливе валютне регулювання	9	10	10	12	9	9	10	10	7	10	9	6	16	16
Інфляція	29	26	32	27	27	25	30	27	28	28	25	20	4	5
Неефективність державного апарату	14	14	14	15	14	14	15	15	13	12	13	13	14	15
Інше	3	1	3	1	3	1	3	1	1	2	4	1	23	23

¹ дані таблиці інтерпретуються як відсоток опитаних, що вважають відповідний чинник перешкодою для розвитку підприємництва і зростання бізнесу

Джерело: розроблено на основі [140; 231, с. 43-47]

Дослідники особливостей формування національної моделі державної політики щодо розвитку підприємництва, вважають, що усі проблеми, які виникають у сфері підприємництва в Україні мають спільне коріння [229; 233; 100]:

– неефективність державної підтримки підприємництва, що проявляється у слабкому розвитку фінансово-кредитної інфраструктури; у відсутності масової організаційної, консультативної, інформаційної, науково-технічної державної підтримки підприємства; у недієвості державного захисту прав підприємців, що спричиняє загострення об'єктивних проблем підприємництва і недостатність стимулів у суб'єктів підприємництва до легальної діяльності [229, с. 282];

– неефективність системи державного адміністративного та економічного регулювання діяльності суб'єктів підприємництва, що має прояв у високих витратах на ведення легальної підприємницької діяльності, зокрема, з причин наявності на практиці обтяжливого ненормативного регулювання підприємницької діяльності, зумовленого існуванням державної тіні [233; 100]. Це має негативний вплив на динаміку ділової активності в країні та сприяє поширенню тінізаційних процесів у сфері підприємництва;

– високий рівень тінізації суспільно-економічних відносин у сфері підприємництва [229; 233].

Ефективна програма державного регулювання розвитку підприємництва (зокрема його підтримки та детінізації), на думку І. Кузнецової, повинна передбачати проведення наступних заходів:

- удосконалення системи державної підтримки з метою компенсації об'єктивних проблем підприємництва і посилення стимулів до ділової активності та підвищення рівня вигод від ведення легальної діяльності;

- удосконалення системи державного регулювання з метою усунення штучно створених проблем розвитку підприємництва шляхом спрощення і зниження реального рівня видатності адміністративно-економічних процедур, пов'язаних зі створенням та веденням підприємницької діяльності;

- впровадження низки соціальних заходів, спрямованих на формування механізмів захисту прав підприємців, оптимального психологічного клімату для підвищення ділової активності населення, проходження процесів детінізації підприємництва, ходу регуляторних змін та протидії проявам ненормативного регулювання підприємницької діяльності з боку «державної тіні» [233].

Метою удосконалення системи державної мотивації підприємницької діяльності в межах окресленої програми В. Гончарова вважає активізацію діяльності шляхом подолання штучно створених перешкод її розвитку [233]. Дослідниця пропонує дві групи заходів, спрямованих на усунення перешкод і створення умов для активізації та легалізації підприємницької діяльності:

- у межах регуляторної реформи: систематизація нормативно-правової бази регулювання підприємницької діяльності, дерегуляція регіональних та галузевих програм з питань розвитку підприємництва та їх відповідність принципам єдиної регуляторної політики у сфері підприємництва; забезпечення дотримання встановлених процедур підготовки і прийняття регуляторних актів; спрощення процедур легітимації підприємницької діяльності за допомогою комп'ютеризованої системи державної реєстрації та встановлення адекватного витратам державних органів на справляння процедури державної реєстрації платежу суб'єктів підприємництва за реєстрацію; скорочення списку видів діяльності, що підлягають ліцензуванню, удосконалення державної системи сертифікації продукції (оптимізація списку видів продукції, що

підлягають обов'язковій сертифікації); регламентація державного контролю за здійсненням підприємницької діяльності (встановлення ліміту та скорочення кількості перевірок державними органами) тощо;

– у межах адміністративної реформи: нормативно-правове обмеження дискреційних повноважень державних службовців щодо регулятивного та контролюючого втручання в підприємницьку діяльність; підвищення виконавчої дисципліни на місцях шляхом підвищення вимог щодо рівня кваліфікації посадових осіб державних органів влади, чіткої регламентації посадових прав і обов'язків державних службовців, посилення персональної відповідальності посадових осіб за перевищення своїх повноважень; ретельне виявлення та недопущення проявів тінізації підприємницької діяльності [233].

Зазначені заходи повинні забезпечити:

– обмеження повноважень посадових осіб, зведення їх функцій до виконання простих законодавчо затверджених процедур, скасування обов'язків щодо тлумачення законодавства. Це, у свою чергу, надасть змогу для значного скорочення штату державних органів влади і економії бюджетних коштів [234]. Зекономлені кошти можуть бути спрямовані на підвищення оплати праці державних службовців та сприятимуть зниженню рівня корумпованості апарату держуправління [235];

– підвищення вимог до кваліфікації державних службовців сприятиме підвищенню виконавчої дисципліни, поширенню практики проведення кваліфікованого аналізу регуляторного впливу проектів регуляторних актів і формуванню на цій підставі ефективного регуляторного клімату [233];

– спрощення і зменшення вартості проходження адміністративних процедур, пов'язаних з легальною підприємницькою діяльністю, має привести до збільшення кількості легальних суб'єктів підприємництва [235].

Необхідним заходом для зниження рівня тінізації підприємницької діяльності є притягнення до адміністративної відповідальності суб'єктів підприємництва, що працюють у тіні. Вказані заходи доцільно застосовувати лише за умови усунення впливу інших чинників тінізації діяльності. Інакше посилення заходів контролю за підприємницькою діяльністю, радше за все, зіграє роль стимулу для розвитку хабарництва у державних органах

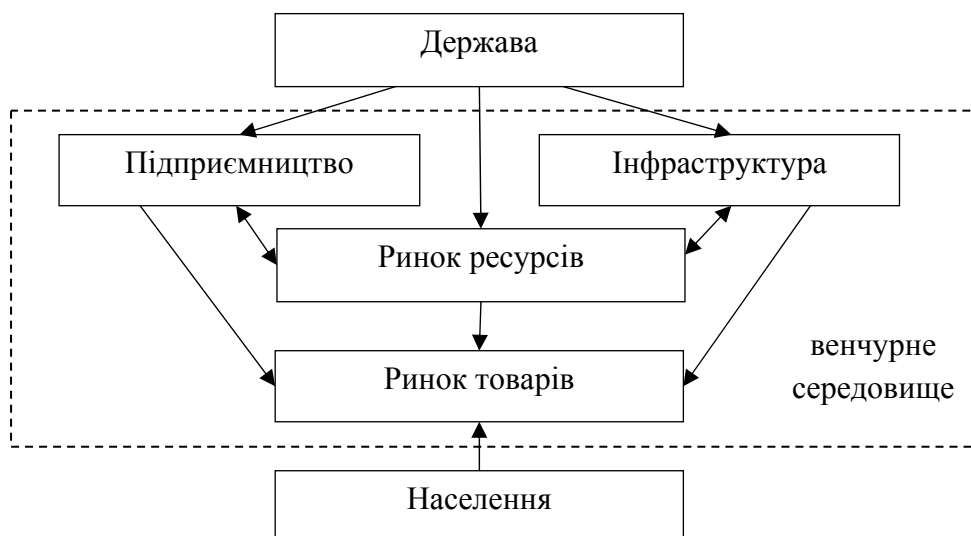
влади і подальшого поглиблення тінізації підприємницької діяльності [223].

Метою здійснення соціальних заходів із мотивації розвитку та детінізації підприємництва має бути формування механізмів державної та громадської протидії практиці ненормативного регулювання підприємницької діяльності з боку посадових осіб державних органів влади, активізація участі громадськості у процесі реформування регуляторних відносин у сфері підприємництва, формування в населення негативного ставлення до тіньової діяльності, акцентування на тісному зв'язку між легальною діяльністю підприємців та успіхом ринкових реформ, здійснення соціального захисту населення, зростання обсягів суспільних благ [234].

Для комплексного вирішення проблеми активізації та легалізації підприємництва В. Яцко та І. Копченко пропонують застосовувати наступні заходи: докорінне реформування системи державного судового захисту прав підприємців; розгортання широкої просвітницької кампанії на загальнодержавному і регіональному рівнях про права та обов'язки суб'єктів підприємництва, зокрема про права захисту власних інтересів; створення місцевих громадських організацій з питань захисту прав підприємців, до яких підприємці мали б змогу надавати пропозиції щодо усунення тих чи інших регуляторних перепон ходові підприємницької діяльності, а також повідомляти про випадки ненормативного втручання окремих посадових осіб у підприємницьку діяльність; активне сприяння розвитку самоорганізації підприємців на місцевому рівні [229; 235]. Слід погодитись із авторами цих пропозицій в тому, що застосування вказаних заходів сприятиме відтворенню системи державного і громадського захисту прав підприємців та активізації ділової активності [229, с. 282].

Легалізації (детінізації) підприємництва сприятиме формування механізмів державної та громадської протидії практиці ненормативного регулювання підприємницької діяльності з боку посадових осіб державних органів влади. У цьому сенсі механізм задає систему стимулів і близький тим самим до поняття економічного інституту, який теж за рахунок створення правил структурує виграші від тих або інших стратегій, вишиковуючи систему стимулів [236]. Схеми організаційно-господарського

механізму підприємництва представлена на рис. 3.1.

Рисунок 3.1 – Схема організаційно-господарського механізму підприємництва

Джерело: авторська розробка

Організаційно-господарський механізм підприємництва можна визначити як спосіб ведення господарства підприємницького типу й організації підприємницького відтворення за допомогою науково обґрунтованої системи організаційно-економічних форм, методів і важелів [237]. Організаційно-господарський механізм виконує наступні головні функції: забезпечення відповідності діяльності підприємців чинному законодавству; прагнення до розкриття підприємницького потенціалу, ефективній взаємодії й співробітництву між підприємцями й підприємницькими формами; мотивація підприємців і підприємницьких структур до пошуку нових комбінацій факторів відтворення на основі інновацій: нові технології, засоби виробництва, форми організації праці й виробництва, інноваційний менеджмент і маркетинг; підтримка рівноваги економічного, організаційного, політичного, соціального, правового середовища й забезпечення свободи підприємництва і його ефективного розвитку. Зазначений механізм включає два взаємозалежні блоки: 1) системи державного регулювання; 2) механізм ринково-конкурентної системи самоорганізації й самоврядування відтворення підприємницького типу на всіх рівнях

економіки.

Проблема розвитку підприємництва сьогодні актуальна для всіх країн з ринковою економікою, незалежно від рівня їх економічного розвитку. Це пов'язано, насамперед, з необхідністю модернізації існуючих нині моделей економічних систем. Підприємницький сектор виконує і роль «індикатора» ефективності змін (дозволяє визначити їх напрями), і роль «каталізатора» перетворень економіки. Підвищена актуальність розвитку підприємництва для України, окрім згаданих причин, обумовлена недосконалістю існуючого підприємницького середовища, недовикористанням прогресивного потенціалу малих та середніх підприємств, а також загостренням проблем зайнятості і бюджетного дефіциту. Незважаючи на численні проблеми і загальну несприятливість ситуації, різні види підприємництва зайняли в економіці України своє місце, задовольняючи великий спектр суспільних потреб. Тому державна економічна політика має бути спрямована на всіляке сприяння підвищенню життєздатності підприємництва, його розвитку як самостійної «сили» економіки.

Сучасні закордонні дослідники проблем підтримки підприємницької діяльності наголошують на необхідності широкого використання стимулюючих заходів. Так, Дж. Айзенберг зауважує, що «підприємницька екосистема складається з багатьох елементів (лідерство, культура, фондові ринки, вимогливі та розвинуті покупці та ін.), між якими існують складні зв'язки. Кожен сприяє розвитку підприємництва, але сам по собі не забезпечує його стійке зростання, саме тому багатьом країнам, які обирають один-два елементи, ніяк не вдається поставити справу на потік. Запорука успіху – в поєднанні факторів» [238, цитується за 239]. Автор вважає, що «екосистеми» підприємництва стали потужним засобом підйому економіки у різних країнах, однак успіху домагалися лише там, де зусилля уряду були найбільш сконцентрованими, відповідали реаліям, створюючи вагомі стимули для розвитку малих підприємств. Він підкреслює важливість прямої і непрямої підтримки малих підприємств з боку уряду, «... що створює сприятливі умови і живильне середовище» [238; 240]. Інший дослідник С. Саммут, розглядаючи методи включення «молодих» малих підприємств в економічне середовище, підкреслив важливість надання малим підприємствам послуг, зосередження зусиль різних місцевих організацій, що діють

у сфері підтримки підприємництва. Цей автор вважає, що масштаби і якість державної підтримки повинні змінитися, має збільшуватись її стимулюючий вплив [240; 241].

На особливому значенні підтримки та стимулювання малого бізнесу у системі підприємництва наголошує В. Орлова [240; 242-245]. Дослідниця зауважує: урахувавши, що держава відіграє в розвитку підприємництва визначальну роль, сучасна наука обґрунтовує важливість специфічної державної підтримки вітчизняних підприємств, однак через погіршення умов функціонування і, особливо, ускладнення розвитку малого бізнесу слід розширити існуючу область теоретичних досліджень і практичних розробок за рахунок постановки питання про стимулювання розвитку системи підприємництва з боку держави.

Державна підтримка бізнесу звичайно розглядається як надання допомоги суб'єктам господарювання у їх діяльності, спрямованої на подолання труднощів, іманентних саме цьому різновиду підприємництва, а також сприяння у вирішенні специфічних проблем, що виникають [246]. Термін «підтримка» використовується також для позначення самих заходів, які розглядаються як допомога підприємствам. Напрями і зміст заходів підтримки звичайно визначаються на підставі оцінки «слабких» місць малих та середніх підприємств, їх онтологічних недоліків, що породжують обмеження у здійсненні господарської діяльності [247].

В сучасних наукових дослідженнях виділяють такі недоліки підприємництва (труднощі у здійсненні підприємницької діяльності): труднощі у протистоянні складному адміністративному (регуляторному) і правовому середовищу; недостатня управлінська кваліфікація керівників бізнесу (які одночасно є його власниками і несуть ризик), а також небажання або неможливість делегувати управлінські повноваження кваліфікованим менеджерам; труднощі мобілізації достатніх ресурсів для здійснення господарської діяльності на тому рівні, який дозволяє забезпечити її ефективність; вузькі можливості залучення додаткових обігових коштів, невеликий спектр інструментів фінансування бізнесу; неможливість використання складних технологій через невелику кількість працівників (а також обмеженість фінансових ресурсів) і користування комерційними послугами через невеликі масштаби діяльності; невеликі можливості в освоєнні нових ринків збуту

продукції, у тому числі виході на зовнішні ринки; труднощі налагодження партнерських відносин і збуту продукції на великій відстані від місця знаходження бізнесу та ін.

Виходячи із цього, державна підтримка покликана компенсувати ці труднощі і сприяти у подоланні кон'юнктурних проблем, а також створити «полегшені» умови діяльності підприємству. Найчастіше така підтримка набирає форми: надання податкових пільг; видачі більш дешевих кредитів; надання консультаційних послуг; інформаційного забезпечення; створення комунікаційних мереж для співробітництва; спрощення процедур реєстрації, подання бухгалтерської та податкової звітності, проходження перевірок; навчання персоналу; удосконалення підприємницької інфраструктури тощо. Усі ці заходи спрямовані на те, щоб полегшити малим підприємствам вхід на ринок та закріплення на ньому, щоб вони могли опанувати необхідні компетенції та стати життєздатними. Розрахунок йде на те, що підприємці, які створюють малі підприємства, від самого початку мотивовані на високу активність, тому що мають пряму зацікавленість і ризикують власними коштами. За достатньої підтримки малі та середні підприємства, спираючись на власні переваги, можуть сформувати конкурентні переваги і будуть спроможні конкурувати з великим бізнесом. Малий та середній бізнес, на відміну від великого, досить обмежено може використовувати переваги економії на масштабі. Продукт великих підприємств завжди буде більш дешевим і, отже, більш конкурентоспроможним. Однак ця перевага виявляється не на всіх ринках, особливо у сфері надання послуг. Великі підприємства менш гнучкі і не можуть швидко переорієнтувати свою діяльність відповідно до змін ринкової кон'юнктури. Вони з відносно низькими витратами можуть виробляти великі обсяги продукції, але ця продукція буде стандартизована (можливі лише невеликі відхилення, але партії однаково мають бути досить великими). Там, де існує потреба в оригінальній продукції, що відповідає специфічним вимогам конкретного споживача, діяльність великого бізнесу обмежена (якщо мова не йде про великі вироби, для яких необхідне капітало- й трудомістке виробництво). Тут можуть діяти малі підприємства, які є гнучкими, орієнтованими на ризик і динамічні зміни. Вони легко вгадують запити споживачів, адже наближені до них, можуть безпосередньо взаємодіяти з клієнтами у

процесі виготовлення продукції. За деякими видами послуг мале підприємництво має практично абсолютну перевагу, коли створення великих структур є недоцільним.

Для інтенсивного розвитку підприємницького сектору необхідно створити такі стимули, які б перевершували оцінку потенційних об'єктивних труднощів (недоліків підприємництва). У зв'язку з цим державна підтримка підприємництва набуває нової якості і може бути інтерпретована як стимулювання. Якщо підтримка – це прояв «турботи» про підприємництва, то стимулювання – це підтримка з метою добитися певних змін. Вона є більш вираженою, має конкретні цілі і регуляторний вплив.

У загальному сенсі стимулювання розвитку підприємництва має розумітися як створення додаткових стимулів до розвитку малих, середніх та великих підприємств, посилення й активізація певних змін у їх діяльності [247]. За своєю суттю, стимулювання – це вплив держави на підприємства через створення певних стимулів. Однак це має відбуватися поряд з наданням більш широких можливостей для діяльності, щоб вплив стимулів викликав реальні зміни. Необхідно враховувати, що розвиток системи підприємництва може мати різні прояви, які в цілому будуть пов'язані з якісними змінами, перетвореннями, удосконаленням тощо. Ці прояви можуть бути такими: посилення певних дій підприємництва, головним чином, розробки продуктових інновацій; розширення сфери функціонування підприємств малого та середнього бізнесу на нові галузі і сфери економіки, освоєння нових видів господарської діяльності; використання більш досконалої платформи для господарської діяльності, у тому числі нових технологій (бізнес-технологій) і нових інструментів партнерства; розширення та інтенсифікація взаємодії малого та середнього підприємництва із великим бізнесом для використання переваг співробітництва; набуття нових компетенцій за рахунок підвищення кваліфікації співробітників, впровадження технологічних та організаційних інновацій; системне зростання та розвиток сектора та ін.

Стимулювання розвитку підприємництва можна розглядати як цілеспрямовану політику активізації підприємницького потенціалу, яка передбачає зміну характеру інструментів підтримки економічних суб'єктів, а також реалізацію нових, принципово інших підходів [247]. Умовами ефективності такої політики є:

1) чітка специфікація; 2) підвищення якості інститутів; 3) диференційований підхід щодо підтримки та стимулювання; 4) адекватність стимулюючого впливу; 5) пошук і використання додаткових резервів підвищення рівня і коригування векторів підприємницької активності; 6) широка взаємодія органів влади з підприємництвом (об'єднаннями та окремими підприємствами).

Стимулювання відрізняється від підтримки не лише якісно, масштабами допомоги, що надається, а й наявністю додаткових регуляторних вимог [247]. Тому спектр методів порівняно із традиційною підтримкою має суттєво розширюватись, що зумовлене необхідністю створення реальних стимулів для підприємництва. При цьому всі ці методи підтримки і стимулювання мають бути погодженими і поєднуватися в єдиний комплекс. З іншого боку, він має бути не тільки максимально широким, але і обґрунтованим, адаптованим до умов конкретної галузі (виду економічної діяльності), де значущість тих або інших інструментів підтримки може різнитися. Реалізація заходів стимулювання передбачає розробки спеціальної програми, яка, крім усього іншого, повинна відповідати не тільки поточним, а й перспективним проблемам малих та середніх підприємств, які, як передбачається, виникнуть у майбутньому.

Розвиток завжди означає диверсифікацію властивостей підприємств, у тому числі підвищення їх конкурентоспроможності. Тому заходи стимулювання підприємництва та активізації підприємницької діяльності в національній економіці (методи, інструменти та важелі державної економічної політики щодо підприємництва) повинні диференціюватись в залежності від розмірів бізнесу (підприємств), враховувати галузеву специфіку, а також змінюватись в залежності від фаз економічного циклу.

Так, необхідність стимулювати розвиток підприємництва в залежності від виду бізнесу для держави зумовлена декількома причинами. *По-перше*, спираючись на ті функції, які мале підприємництво виконує у ринковій економіці, держава може суттєво пожвавити економічну активність та інноваційні процеси, покращити підприємницький клімат і підвищити рівень конкуренції [240]. Наслідками розвитку сектора малого бізнесу обов'язково стане поява нових робочих місць, збільшення відрахувань до бюджету, зростання споживчого попиту і попиту на капітал. *По-друге*, держава може використовувати мале

підприємництво для втілення нової моделі економіки (тобто у здійсненні реформ). Малі підприємства легше адаптуються до змін, досягаючи при цьому економічної ефективності, а тому їх діяльність може сприяти демонополізації, прискорювати прогресивні структурні та інституційні зміни. *По-третє*, держава може підвищувати рівень задоволення суспільних потреб за рахунок проникнення малих підприємств у нові сфери діяльності, а також зниження цін на ті товари і послуги, які раніше надавалися великими підприємствами. Підприємництво може заповнити в економіці інституціональний «вакуум», забезпечити виникнення необхідних соціальних зв'язків та сприяти зміні економічних відносин.

Важливим тактичним інструментом стимулювання підприємництва може стати «Класифікатор малих і середніх підприємств за видами економічної діяльності», де б на базі фінансово-статистичних показників результатів діяльності було б обчислено граничні межі таких кількісних критеріїв для малих і середніх фірм, як валовий дохід та балансова вартість активів з урахуванням виду економічної діяльності. Якщо підприємство має показники нижчі від гранично встановлених, то воно має право на низку пільг, що надаються з боку держави. Він може бути складовою частиною програми розвитку підприємництва (на відповідний період). Це дасть змогу здійснювати гнучке державне регулювання, оптимально використовувати державні ресурси та стимули, визначати найуразливіші у певній галузі економіки підприємства, яким потрібно надавати допомогу із метою створення конкурентного середовища та отримання у майбутньому позитивного очікуваного ефекту в національній економіці [248, с. 9].

Отже, заходи стимулювання повинні мати виражений ефект, спонукати до активності і змін, що не характерно для традиційної «пасивної» підтримки (спрощення системи оподаткування, звітності і процедур реєстрації мають бути обов'язковими).

Методами стимулювання можуть стати: 1) податкові пільги, а саме податкові «канікули»; 2) безпроцентне кредитування і венчурне інвестування, використання бізнес-ангелів; 3) часткове фінансування і субсидування (наприклад, при покупці технологій); 4) підготовка кадрів; 5) інвестиційні гранти; 6) допомога або компенсування витрат на оплату консультаційних та інших послуг;

7) технічна підтримка у проведенні досліджень і розробок, наданні спеціальної інфраструктури, а також в інвестиційній діяльності; 8) покриття витрат на експертизу та отримання охоронних документів (патентів); 9) інкубація бізнесу; 10) стимулювання процесів кластеризації та ін. [249].

Світова практика дає великий вибір методів стимулювання. Головне, щоб ці методи були значущими для підприємництва, використовувалися комплексно і погоджено. Заходи, які реалізуються державою в інших сферах соціально-економічної політики, не повинні негативно впливати на розвиток підприємництва і бути пристосованими до потреб підприємств [247].

Проведений аналіз наукових досліджень, а також емпіричні пошуки дозволили приєднатися до висновків вчених [240] відносно основних напрямів стимулювання розвитку вітчизняного підприємництва у сучасних умовах: 1) створення середовища успіху для підприємництва (доступ до капіталу, можливості, культура); 2) допомога у повторному створенні бізнесу після банкрутства; 3) допомога у розробці бізнес-планів і проектів, у тому числі тих, що реалізуються малими підприємствами у співробітництві; 4) всебічна підтримка лідерства у середовищі підприємництва, особливо малого; 5) удосконалення підприємницького потенціалу (навчання, інформування); 6) активізація «здорового» суперництва (конкурентний розподіл грантів, призові фонди за інновації); 7) вихід на зовнішні ринки; 8) практичне втілення і комерціалізація інновацій; 9) допомога в адаптації до технологічних змін і протистоянні екологічним викликам; 10) підтримка діяльності підприємництва на нових, швидкозростаючих ринках, у тому числі у галузях інфраструктури; 11) залучення висококваліфікованих людей і молоді у підприємницький сектор.

За кожним напрямом має формуватися відповідна система та комбінація методів стимулювання та мотивації, яка створює специфічні стимули. Стимулювання розвитку підприємництва може (а в умовах транзитивних економік навіть повинне) забезпечуватися у контексті проведення економічних реформ, у тому числі тих, що орієнтовані на перетворення підприємницького середовища. Важливо також ураховувати загальні політичні умови ефективного стимулювання, у тому числі: ставлення влади до

суб'єктів бізнесу, реальне усвідомлення його ролі і значущості; відкритість влади для бізнесу; діяльність політичних сил і громадських організацій щодо захисту інтересів бізнесу; створення ефективних інституціональних структур, пов'язаних з підприємництвом тощо [247].

В Україні дотепер не сформовано цілісної системи стимулювання розвитку підприємництва, на практиці створені лише окремі умови для сприяння малим підприємствам. У цілому ж їх можливості (діяльності і залучення капіталу) залишаються досить обмеженими. На тлі падіння попиту існують реальні загрози згорання сектора підприємництва, особливо на ринках, де найбільшою мірою зосереджені малі підприємства. Тому об'єктивно необхідно спрямувати їх активність у нові сфери, підтримуючи ініціативу і новаторство. Це вимагає запровадження нового підходу до розвитку підприємництва.

Певною мірою новий підхід до розвитку підприємництва запроваджено у нещодавно затвердженій урядом Стратегії розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року [2], (додаток В, рис. В.1).

Важливим завданням економічної політики держави залишається забезпечення розвитку підприємництва. Тому, вирішуючи питання ефективної мотивації підприємницької діяльності, окрім традиційної державної підтримки, необхідним є додаткове стимулювання, яке виявляється у зміні характеру, збільшенні масштабу допомоги підприємствам, а також здійсненні певного регулюючого впливу. Створення стимулів розвитку підприємництва передбачає використання цілого комплексу методів, який є більш різноманітним порівняно з інструментарієм традиційної підтримки. Напрями стимулювання розвитку враховують сутнісні особливості підприємництва у сучасній ринковій економіці та актуальні проблеми прогресу підприємницького сектора за видами та розмірами бізнесу.

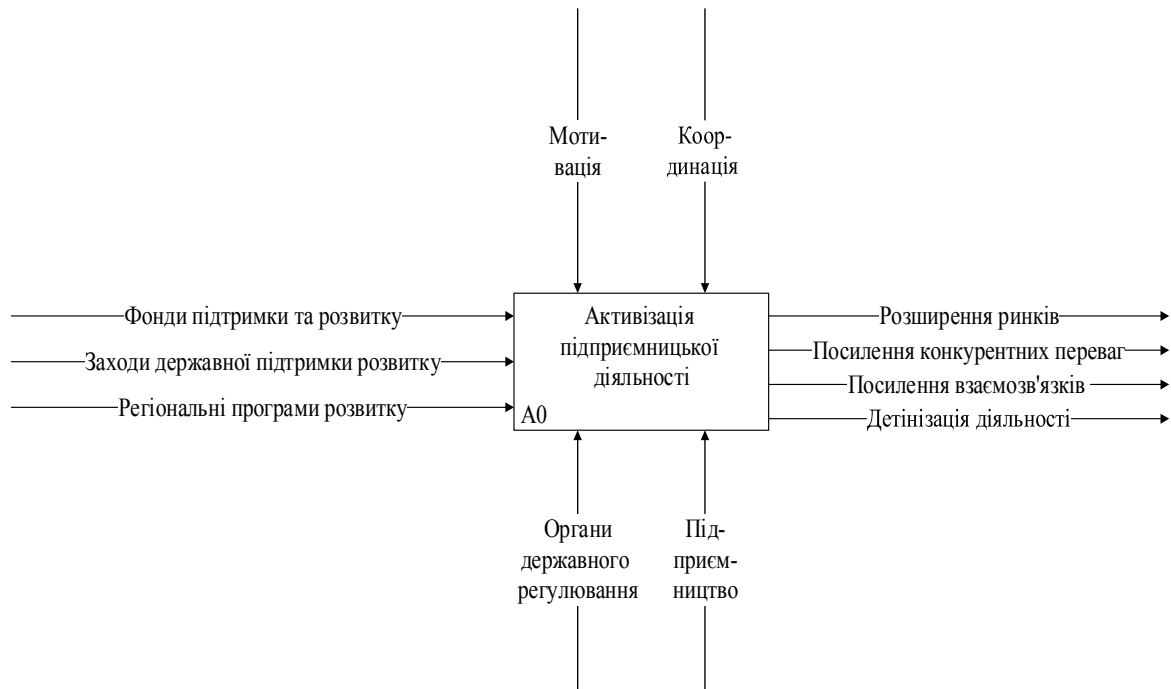
Тому оптимізація реалізації людського фактору в умовах формування ринкової системи господарювання, пом'якшення наслідків дії чинників кризи, збереження людського капіталу залежать від ефективного розгортання підприємництва в усіх сферах і на всіх рівнях господарського життя. Орієнтація на активну життєву економічну стратегію, підтримка соціально вразливих верств населення тісно пов'язуються з участю в

самостійній підприємницькій діяльності, намаганням організувати власне підприємство, почати свою справу. Особливо це стосується економічно активного населення. Задля прийняття оптимальних та ефективних рішень щодо залучення економічно активного населення до підприємницької діяльності важливо з'ясувати рівень готовності населення до підприємницької діяльності, специфіку мотивації трудової частини населення щодо заняття підприємництвом, оцінку перспектив розвитку підприємництва в Україні.

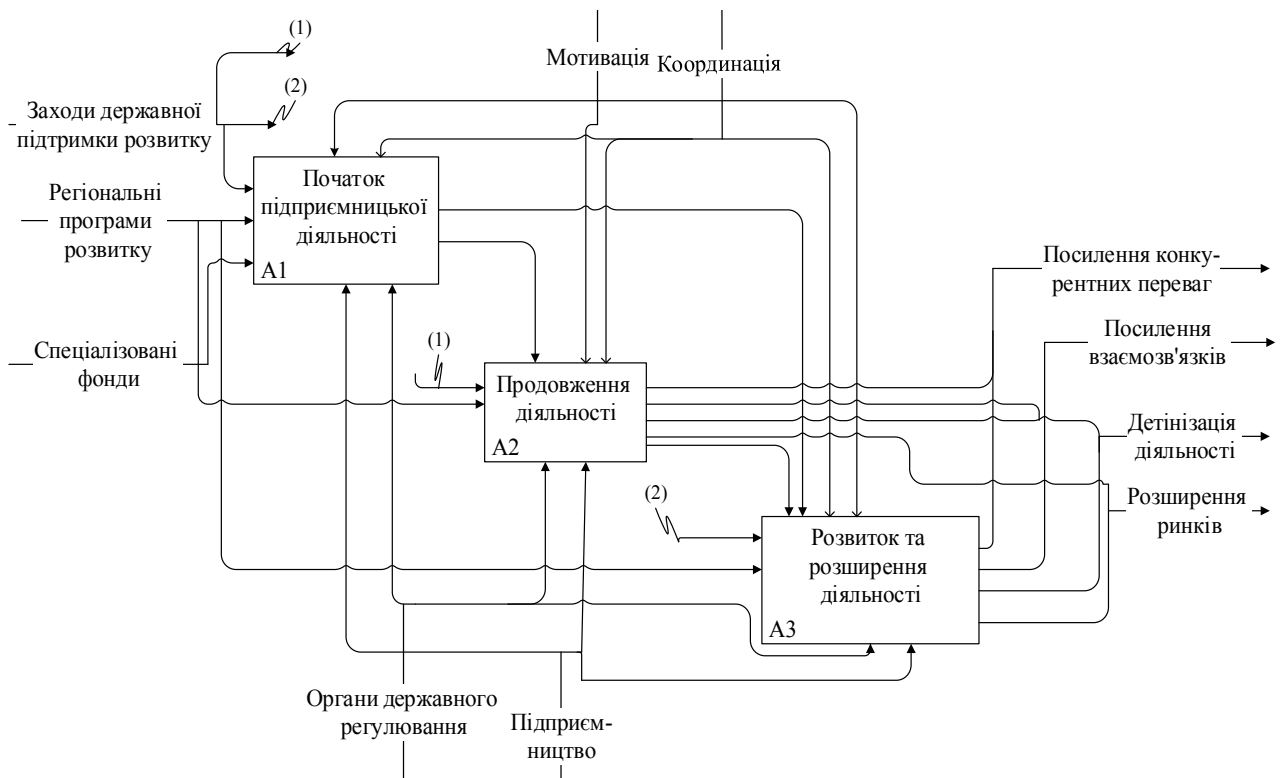
Спираючись на визначення підприємництва як самостійної, на власний ризик економічної діяльності, треба підкреслити особливості мотивації підприємницької діяльності на загальнодержавному рівні. Процес мотивації будь-якої діяльності потребує використання методів стимулювання та примусу. Процес мотивації ініціативної діяльності може бути здійснений лише методами стимулювання (та активізації) діяльності. Механізми примусу використовуються відносно діяльності підприємств, які беруть участь у регіональних та національних програмах підтримки та розвитку підприємницької діяльності.

За допомогою використання процесного підходу до моделювання діяльності соціально-економічних систем, а саме за методологією моделювання IDEF0, розробленої на підґрунті Федерального стандарту США INTEGRATION DEFINITION FOR FUNCTION MODELING (IDEF0) у 1993 році і вперше застосованої у 2000 році [250], можемо побудувати функціональну модель активізації підприємницької діяльності (рис. 3.2: а) контекстна модель; б) декомпозиційна модель (діаграми – за термінологією в рамках методології IDEF0).

Функціональна багаторівнева модель активізації підприємництва (бізнес-процесів) будується для того, щоб наочно представити структуру бізнес-процесів, показати їх взаємозв'язки, оцінити оптимальність організації взаємодії як між різними бізнес-процесами, так і всередині одного бізнес-процесу. Побудована модель враховує вплив зовнішніх факторів і узгоджену взаємодію органів державного управління, підтримки та стимулювання підприємництва в контексті функції мотивації підприємництва, координації розвитку підприємництва та самими суб'єктами бізнесу.

а) контекстна модель

б) декомпозиційна модель

Рисунок 3.2 – Функціональна модель активізації підприємницької діяльності

Джерело: авторська розробка

Управління здійснюється на підставі чинного законодавства, державних та регіональних програм підтримки підприємництва, методів аналізу та дослідження. Результатом здійснення процесу є розширення ринків, посилення конкурентних переваг суб'єктів національного підприємництва на внутрішньому та зовнішньому ринках, посилення взаємозв'язків між вітчизняними видами бізнесу та детінізація підприємницької діяльності.

Головна мета державної економічної політики, яка базується на ефективному державному регулюванні економічних процесів, полягає в підвищенні конкурентоспроможності економіки, активізації інноваційно-інвестиційної складової розвитку з позитивним впливом на структурні процеси в реальному секторі, що забезпечить динамічне економічне зростання з одночасним підвищенням якості життя суспільства.

3.2 Вдосконалення механізму державного регулювання мотивації підприємницької діяльності

З метою забезпечення сталого розвитку національної економіки органами державного регулювання використовується примусовий та стимулюючий інструментарій розвитку системи підприємництва на основі мотивації до підприємницької діяльності. Інструментарій державної політики щодо мотивації підприємництва (зокрема який базується на методах стимулювання та примусу), можливо представити як взаємообумовлену та взаємопов'язану систему (регуляторного забезпечення мотиваційного механізму розвитку підприємницької діяльності) з п'яти блоків (рис. 3.3): правові та інформаційні інструменти; кредитні та фінансові інструменти; стратегічні та загальнонаціональні пріоритети; інструменти детінізації та легалізації діяльності; підтримка розвитку.

Стимулюючий або примусовий характер задіяного в процесі державного регулювання інструментарію впливу на діяльність підприємців певним чином визначається «силою» використовуваних важелів (підойм). Можлива реакція підприємств на втручання у їх діяльність держави відображена в таблиці 3.3.

Рисунок 3.3 – Складові (блоки заходів та інструментів) державної політики мотивації розвитку підприємницької діяльності
Джерело: авторська розробка

Чинним національним законодавством [108] розвиток підприємництва визнано головним чинником, який має сприяти створенню позитивного соціально-економічного іміджу України, забезпеченню ефективної ринкової економіки з метою її інтеграції в європейську та світову економічні системи. Створення сприятливого підприємницького клімату в Україні повинно стати запорукою консолідації зусиль щодо удосконалення рівня відносин і співпраці з донорськими організаціями та участі у міжнародних проектах. Державна політика в цій сфері спрямована на приєднання України до міжнародних програм, підписання двосторонніх та

багатосторонніх міждержавних і міжвідомчих угод щодо підтримки малого підприємництва. Наразі у більшості національних програм розвитку підприємництва увага головним чином сконцентрована на розвитку передусім малого бізнесу. Але, як вже зазначено раніше, існуюча концепція розвитку підприємництва зовсім не охоплює сектор великих підприємств національної економіки.

Таблиця 3.3 – Можлива реакція підприємства на втручання держави (застосування відповідних інструментів регулювання розвитку підприємницької діяльності)

Підойма	Сила дії підойми	Результати дії підойми	
		позитивні	негативні
1	2	3	4
Державна власність	Повна відсутність	Визначення стратегії залежно від кон'юнктури. Повна ініціатива підприємця	Обмежена сфера державного впливу на економічну діяльність
	Незначна частина	Додаткове джерело коштів Повна ініціатива приватного бізнесу	Часто – відсутність доступу до досягнень науки. Утруднений контроль за діяльністю
	Велика частка акцій у державній власності	Доступ до досягнень науки і техніки. Використання передових форм менеджменту	Можливе неефективне використання основних фондів
	Винятково державна власність	Можливість розвивати прогресивні галузі. Доступ до дешевих ресурсів	Повна залежність від держбюджету, утриманські тенденції
Державні інвестиції	Повна відсутність	Розвиток приватної ініціативи	Диспропорції у розвитку економіки
	Незначна частина	Посилена увага провідним галузям	Нестача коштів для нових виробництв. Нерозвиненість соціального сектора
	Значна частка	Швидкий розвиток стратегічних галузей. Підтримка приватного бізнесу	Загроза непропорційного розвитку Підтримка необґрунтованих планів
	Переважно державні інвестиції	Вирішення соціальних програм	Відсутність приватної ініціативи
Субсидії і дотації	Повна відсутність у разі потреби	Пошук нових шляхів виходу з кризи	Перебіг кризи у складній формі
	Використання у разі потреби	Усунення бюджетних диспропорцій, вирішення окремих загальнонаціональних завдань	Можливий дефіцит бюджету. Відмова від пошуку власного виходу з кризи
	Активне використання	Оновлення основних фондів підприємств. Формування місцевих бюджетів	Розвиток утриманства, зниження ініціативи керівників підприємства

Закінчення таблиці 3.3

1	2	3	4
Податки	Низькі ставки	Активізація підприємництва	Не поповнюється бюджет
	Середні ставки	Розвиток підприємницької ініціативи	Немає диференційного підходу до виробника
	Високі ставки	Поповнення бюджету	Неконкурентна продукція, зупинення виробництва, розквіт тіньової економіки

Джерело: авторська розробка

Проте адекватна мотивація розвитку підприємництва повинна враховувати встановлення міцних взаємозв'язків між усіма видами бізнесу національної економіки. Тобто охоплювати усю систему підприємництва.

Це обумовлено тим, що досягнення стратегічних цілей та успішне виконання національних соціально-економічних програм можливе лише за умови залучення фінансових та матеріальних ресурсів корпоративного бізнесу із використанням потенціалу малого та середнього підприємництва, як більш змінливих та здатних краще адаптуватися до швидкоплинних потреб ринку. Така система взаємозв'язків успішно використовується у японській моделі розвитку підприємництва: ефективні комунікації допомагають скоротити запаси, налагодити поставки за системою «just in time» та підвищити конкурентоздатність суб'єктів підприємництва за рахунок покращення логістики. Отже, від ефективності зв'язків між суб'єктами бізнес-середовища частково залежить забезпечення економії оборотних коштів та збільшення швидкості їх обороту. Але формування такої системи взаємозв'язків потребує державної підтримки з питання стабілізації та гармонізації підприємницького середовища.

У результаті вивчення досвіду підприємництва в розвинутих країнах, вітчизняні науковці констатують, що сприяти його розвитку можна лише шляхом поєднання, узгодження, комбінування різних форм, методів, засобів регулювання і підтримки, головними серед яких є [251]:

– фінансово-кредитна – підтримка, яка передбачає прями гарантовані позики, цільове субсидіювання, пільгове кредитування, гарантії перед кредитними товариствами, цільове бюджетне фінансування, створення різних кредитно-фінансових та інвестиційних організацій;

– сприятлива податкова політика, яка передбачає формування системи пільгового оподаткування, надання права прискореної амортизації і вилучення амортизаційних відрахувань з об'єктів оподаткування;

– інформаційно-консультативна підтримка, що забезпечує інформаційне обслуговування, надання консультативної допомоги з усіх питань становлення і функціонування малих бізнесових структур;

– організаційно-управлінська підтримка – технологічне навчання, допомога в інноваційній сфері, технічна допомога [252].

Дієва підтримка вмотивованості підприємців до здійснення діяльності в державі можлива на базі формування економічно виправданих передумов і правил підприємницької активності. Однією з необхідних умов реалізації регуляторної політики держави, що забезпечує вмотивовану підприємницьку діяльність, є формування на державному рівні ефективної інфраструктури. Усю сукупність елементів такої інфраструктури можливо розділити на п'ять ключових сфер: організаційно-технічну; ресурсну; фінансово-кредитну; інформаційну; освітньо-консультативну (рис. 3.4) [253; 254; 185, с. 118-120].

Важливою проблемою суб'єктів малого та середнього бізнесу є забезпечення їх фінансовими ресурсами. Не зважаючи на зростання кількості малих та середніх підприємств, вагома їх частка працює збитково, діяльність більшості малих підприємств все у більшій мірі фінансується за рахунок позикового капіталу. Водночас, складними є відносини суб'єктів малого підприємництва у фінансово-кредитній сфері, оскільки значний ступінь ризику малих підприємств зумовлює жорсткі вимоги банків до забезпеченості повернення кредитів і високу процентну ставку за ними, що у свою чергу призводить до обмеження доступу малих підприємств до позикового капіталу. Проблемним аспектом економічних відносин малих підприємств з банками є короткий період кредитування, оскільки довгострокові кредити малий бізнес в більшості випадків не здатен забезпечити заставою. Новостворені підприємства або бізнес-проекти не можуть отримати кредити через відсутність у керівника досвіду роботи в бізнесі. Провідні банки відмовляють їм у наданні кредиту, оскільки для банку важливо працювати з надійними позичальниками, у яких бізнес вже налаштовано.

Рисунок 3.4 – Інфраструктура вмотивованої підприємницької діяльності
Джерело: розроблено на основі [253; 254; 185, с. 118-120]

Банки зацікавлені в тому, щоб гроші за кредит поверталися вчасно за графіком, і не бажають мати справу з примусовими стягненнями. Тому необхідно розробляти специфічні програми кредитування, спрямовані на підтримку малого підприємництва та стимулювання його розвитку. У такій ситуації суб'єкти малого та середнього бізнесу змушені розраховувати в основному на власні кошти і тому потребують державної підтримки у формі оподаткування за зниженою ставкою прибутку. Зменшити податковий тиск на суб'єкти малого бізнесу дає змогу спрощена система оподаткування.

Розвиток малого підприємництва стримується і на організаційній стадії – реєстрації, юридичного оформлення підприємства, ліцензування, відкриття рахунку в банку та ін., і на стадії організації функціонування малого підприємництва – забезпечення устаткуванням, приміщенням, залучення персоналу, безпеки, налагодження відносин з місцевими органами влади, постачальниками сировини, здійснення збуту продукції та ін. [68].

Тому фінансово-кредитна політика держави повинна бути спрямована на створення сприятливих умов для започаткування та здійснення підприємницької діяльності, доступності фінансових ресурсів для підприємств – суб'єктів підприємницької діяльності, оскільки обмеженість фінансових ресурсів стає чинником стримування розвитку малого і середнього бізнесу.

Важливе значення має запровадження дієвих механізмів стимулювання інноваційно-інвестиційної діяльності вітчизняного бізнесу. Основними формами державної підтримки розвитку малого і середнього бізнесу можуть бути: часткова компенсація факторингових та лізингових платежів; часткова компенсація відсоткових ставок за кредитами, які спрямовані на реалізацію інноваційних проектів суб'єктів малого і середнього підприємництва; компенсація видатків на розвиток кооперації між суб'єктами малого і середнього підприємництва та великими підприємствами; підтримка впровадження екологічно чистих та енергозберігаючих технологій; надання гарантій за кредитами суб'єктів малого і середнього підприємництва; надання кредитів для започаткування та ведення власного бізнесу. Підтримувати передусім доцільно інноваційне підприємництво. В цьому випадку світова практика державного регулювання підприємництва широко використовує цільові інвестиції, які пов'язані з фінансуванням науку, впровадженням високих та інформаційних технологій.

Загалом система фінансової підтримки та стимулювання суб'єктів підприємництва повинна базуватись на дотриманні принципів юридичної захищеності, стабільності та їх економічної зацікавленості. А тому вдосконалення потребує нормативно-правова база щодо мотиваційного механізму і регулювання розвитку підприємництва [246].

На думку деяких експертів, держава мала б стимулювати зростання економічної активності населення шляхом створення належного інституційного середовища, оскільки важливим чинником покращання системи підтримки сектора підприємницької діяльності є формування в країні сприятливого інституційного середовища.

Створення адекватної інституційної бази має важливе значення для повернення довіри експортерів до системи державного регулювання зовнішньоекономічних операцій. З метою зведення до мінімуму дефіциту зовнішньої торгівлі та забезпечення

зростання обсягів експорту доцільно активізувати державну політику, яка б сприяла підвищенню конкурентоспроможності вітчизняних виробників, диверсифікації структури експорту, нарощуванню сукупності підприємств, що працюють на зовнішніх ринках.

До заходів, що покликані забезпечити сталий розвиток країни (і тим самим покращити загальну соціально-економічну та інституційну ситуацію для вмотивованого підприємництва), доцільно віднести: спрямованість державної підтримки на покращення побутових умов та рівня життя населення; диверсифікація структури вітчизняного виробництва; забезпечення паритету цін на продукцію промисловості та сільського господарства; підтримка розвитку депресивних територій; забезпечення належної інформаційної підтримки суб'єктам підприємництва; застосування дієвої системи кредитування та страхування експортних операцій; визнання пріоритетними при наданні державної експортної підтримки суб'єктів підприємницької діяльності, що використовують у своїй діяльності енерго- та ресурсозберігаючі інноваційні технології.

На думку деяких дослідників, бюджетному фінансуванню відводиться інтегруюча роль при освоєнні основних галузей господарства та у наданні фінансово-кредитних послуг для суб'єктів трансформаційного підприємництва [255]. Тому що часткове фінансування сукупних витрат підприємства за рахунок коштів державного чи місцевого бюджетів створює дієві важелі та стимули для глибокої, корінної трансформації підприємств. Найважливішим у бюджетному стимулюванні з позицій мотивації підприємницької діяльності є створення прозорих умов фінансування та лімітування цільового фінансування. Важливим також є залучення до фінансування модернізації та впровадження новітніх технологій суб'єктів підприємництва на умовах співфінансування.

Механізм державної мотивації розвитку системи підприємництва повинен охоплювати всі сфери бізнесу. Для підвищення конкурентоздатності суб'єктів вітчизняного бізнес-середовища необхідно синтезувати існуючі інструменти підтримки підприємництва з інструментами розвитку інфраструктури та системою взаємозв'язків між суб'єктами. Механізм державної підтримки розвитку підприємницької діяльності в напрямку

досягнення стратегічних цілей та виконання соціально-економічних національних програм державного та регіонального рівня повинен використовувати наявні ресурси великого, середнього та малого бізнесу в залежності від можливої віддачі цих ресурсів для максимізації переваг суб'єктів національного бізнес-середовища на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Розглянемо безпосередньо мотиваційну роль державного регулювання сучасного підприємництва. Для державного втручання в економіку повинні бути певні умови й передумови. Державну підтримку підприємництва можна представити як цілісну систему, в основі якої лежить реалізація двох класифікаційних підстав та їх комбінування, яка запропонована та використана свого часу групою науковців [256-260].

Однією із традиційних підстав класифікації є характер впливу держави на діяльність підприємств, залежно від якого виділяють дві форми впливу – прямі й непрямі [256]. Непрямі форми підтримки здійснюються державою опосередковано – через стимулювання промислових корпорацій, банків, страхових компаній, суспільних і міжнародних організацій, а також за допомогою залучення елементів інфраструктури фінансового підприємництва, що забезпечують загальні умови його розвитку (навчальних центрів, бізнес-інкубаторів, технопарків, лізингових, консалтингових і аудиторських фірм та ін.) [257]. До непрямого виду відносять і такі форми підтримки, як виділення субвенцій і дотацій регіонам і муніципальним утворенням у якості заохочення за високий рівень розвитку підприємництва в цілому. В умовах обмеженості бюджетних ресурсів доцільно максимально використовувати непрямі форми підтримки, більша частина з яких не вимагає великих коштів [256].

Друга класифікаційна підстава – функціональна спрямованість державного впливу, виходячи з якого виділяють три види розглянутих раніше форм (прямих та непрямих) – організаційно-структурного, фінансово-податкового й майнового впливу.

Перший з перерахованих видів підтримки охоплює форми, пов'язані з регламентуванням діяльності малих підприємств, а також зі створенням різних структур, що надають послуги бізнесу (наприклад, спрощена реєстрація суб'єктів підприємництва, надання маркетингової інформації на пільгових умовах, проведення консалтингу та аудиту) [258]. Виділення такої групи дозволяє

аналізувати ефективність діяльності інфраструктурних елементів системи підприємництва, включаючи як організації недержавного сектору, так і державні структури, що забезпечують загальні умови розвитку підприємницького сектору економіки (реєстраційні й статистичні органи, правоохоронні й контролюючі структури, ліцензійні центри й інші) [259]. Це, в остаточному підсумку, надає можливість комплексно вирішувати проблеми розвитку підприємництва, забезпечувати взаємодію різних органів влади, державних установ і недержавних організацій, ухвалювати більш обґрунтовані управлінські рішення. Наразі цей вид – найбільш слабка ланка системи державної підтримки підприємництва, що найчастіше знижує дієвість інших його видів для розвитку [256].

До фінансово-податкового виду підтримки відносяться різні форми прямого й непрямого фінансування підприємництва й застосування податкових важелів для стимулювання його розвитку [256]. У цю групу входять: надання податкових й митних пільг, стимулювання банків і страхових компаній до кредитування або страхування діяльності підприємств, інші фінансові й податкові форми державної підтримки підприємництва [260]. Незважаючи на найбільшу ефективність цього виду підтримки в цілому, окремі його форми (наприклад, компенсація недоотриманого прибутку банкам і страховим компаніям, стимулювання регіонів за високий рівень розвитку підприємництва) ще слабо використовуються в вітчизняній економічній практиці. Недостатньо гнучко й диференційовано розробляються й використовуються податкові й митні преференції, розміщення державних замовлень й інші форми.

Майновий вид підтримки підприємництва припускає активне використання в цьому процесі державної й муніципальної власності (причому не тільки матеріальної, але й інтелектуальної); це, наприклад, впровадження нових технологій, проведення лізингових операцій, застосування гарантійних механізмів з використанням державного майна [256]. У цілому ж види й форми державної підтримки підприємств представлені на рис. 3.5.

Інший шлях полягає в сприянні ринку з боку держави в активізації структурної перебудови виробництва, прискоренні переливу капіталів в капіталодефіцитні сектори промисловості, які володіють потенціалом зростання. Вважається, що на користь другого шляху в числі інших обставин свідчить слабка реакція інвестиційної сфери на монетарні методи регулювання економіки.

Рисунок 3.5 – Види й форми державної підтримки підприємств
Джерело: розроблено на основі [256-260]

Комбінування першої й другої класифікацій дозволяє виділити шість конкретних груп, що поєднують форми державної підтримки підприємництва, що надає можливість розв'язувати завдання глибокого аналізу й практичного синтезу різноманітних форм впливу органів влади на діяльність бізнесу [256].

Щодо можливостей монетарного впливу на розвиток підприємництва. Підтримка підприємництва (як й економічного зростання) в сучасних умовах багато в чому ускладнюється дилемою вибору шляхів та інструментів вирішення структурних проблем: або продовження курсу реформування з опорою винятково на інструменти монетарного регулювання, або

концентрація зусиль держави на сприяння ринку в подоланні структурних обмежень зростання економіки. Методами монетарного впливу можна створити лише необхідні, сприятливі макроекономічні передумови для зростання виробництва [261] (і розвитку підприємництва). Тоді подолання структурних диспропорцій (підтримка та розвиток підприємництва в окремих галузях та сферах економіки) буде здійснюватися механізмами ринкового саморегулювання, що потребує значних витрат часу [262].

Державне регулювання (державний вплив мотиваційного характеру стосовно підприємництва) необхідне для забезпечення відкритості інноваційної діяльності, проведення її в рамках світового інноваційного процесу, забезпечення конкурентоспроможності продукції за умови патентної захищеності, для активізації процесів підприємництва. Активне включення у світовий господарський процес можливо при наявності й практичної реалізації переваг високотехнологічних і наукомістких розробок, якими володіють суб'єкти підприємництва [263].

Державне регулювання підприємницької діяльності в контексті інноваційного процесу включає декілька складових, основними з яких є: пряме державне стимулювання, розподіл державних ресурсів між різними сферами; непряме державне стимулювання за допомогою податкової, амортизаційної, антимонопольної, патентної, зовнішньоторговельної політики й особливо шляхом підтримки малого бізнесу [264]; формування сприятливого підприємницького, інвестиційного та інноваційного клімату в економіці й інфраструктури забезпечення досліджень і розробок, включаючи національні служби науково-технічної інформації, патентування й ліцензування, стандартизації, сертифікації, статистики, аналітичні центри для вивчення закордонного досвіду, підготовки прогнозів науково-технічного розвитку й формування на їхній основі системи національних наукових пріоритетів для забезпечення інформацією установ та осіб, що ухвалюють рішення, оцінки можливих негативних наслідків інновацій [265].

Разом з тим слід розуміти, що розробка й реалізація даних заходів обмежені комплексом проблем, вирішення яких необхідно для створення сприятливого середовища для підприємницької

діяльності. Насамперед це законодавча база, що включає розробку законів і нормативних актів, що регулюють відносини учасників підприємницької діяльності, інноваційного процесу, права власності підприємців, інвесторів і держави.

У зв'язку із цим необхідні розробка й реалізація загальнодержавної та регіональних програм підтримки та стимулювання підприємництва, яка включає поточні й стратегічні завдання, виходячи з національних пріоритетів і цілей науково-технічних програм та охоплює великий, середній та малий бізнес.

Комплекс заходів державної підтримки та регулювання підприємницької діяльності повинен охоплювати систему мотиваційних заходів, що стимулюють інноваційне підприємництво, що й створюють середовище, сприятливу для ефективної діяльності підприємств і інших суб'єктів, а саме: підготовку проектів нормативно-правових документів, що забезпечують реалізацію рішень вищих органів державного керування про перехід до інноваційного шляху розвитку країни на підставі активізації підприємницької діяльності; створення й розвиток життєздатних органів управління та координації, що забезпечують реалізацію стратегії інноваційного прориву та розвиток необхідної інфраструктури; вирішення питання про пріоритети, форми й обсяги прямого або непрямого фінансового стимулювання підприємницької діяльності (прямі інвестиції, кредити, податкові, амортизаційні й інші пільги); створення системи інформаційного забезпечення, що включає банки даних правової, адміністративної, технологічної, ліцензійної й маркетингової інформації, і надання комплексу послуг, що забезпечує доступність інформації суб'єктам підприємницької діяльності; ліквідацію правової, фінансової, інформаційної й адміністративної безграмотності управлінського персоналу й починаючих учасників бізнесу, а також проведення відповідних роз'яснювальних кампаній у засобах масової інформації; контроль за дотриманням прав учасників підприємницької діяльності. Фактичним змістом інноваційної політики у сфері підтримки підприємництва в розвинених країнах є сукупність заходів державного регулювання, за допомогою яких держава управляє інноваційним процесом, створюючи сприятливе макроекономічне тло, що характеризується високою інвестиційною та інноваційною активністю [264].

Стимулювання підприємницької діяльності в контексті інвестиційної політики демонструє важливість такої взаємодії для розвитку підприємницького сектору зокрема та національної економіки загалом.

У сучасних умовах підприємства малого і середнього бізнесу функціонують при недосконалому нормативно-правовому та нормативно-програмному забезпеченні [251].

Основним нормативно-правовим актом, що призначений створювати та регламентувати мотиваційні спонукання суб'єктів до здійснення підприємницької діяльності є Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» (далі – Закон) [94]. У Законі встановлено, що державна підтримка суб'єктів малого і середнього підприємництва може здійснюватися шляхом надання трьох видів допомоги: фінансової, інформаційної та консультаційної. Фінансова державна підтримка базується на частковій компенсації відсоткових платежів за кредитами та іншими формами фінансових операцій, наданні позик і кредитів. Інформаційна державна підтримка має здійснюватися шляхом створення і функціонування різного роду інформаційних систем і мереж, що сприяють започаткуванню підприємницької діяльності у мережі Internet та надання всебічної інформації стосовно стану розвитку малого і середнього підприємництва. Консультаційна державна підтримка полягає у спрощенні доступу до інформації у режимі реального часу завдяки створенню відповідної інфраструктури.

Відповідно до Закону, кожна з трьох видів підтримки спрямована на виконання п'яти задекларованих цілей та відповідних напрямів і шляхів реалізації проголошених завдань державної підтримки малого і середнього підприємництва в Україні, додаток В, табл. В.1. На основі положень Закону у таблиці було здійснено діагностику ступеня відповідності поставлених цілей задекларованим шляхам їх реалізації та виконано оцінку рівня практичної реалізації означених заходів шляхом критичного аналізу чинних (або тих, що вступають у силу протягом наступних трьох-шести місяців) основних нормативно-правових актів, спрямованих на мотивацію підприємницької діяльності в Україні, які було прийнято після дати набуття чинності Законом, тобто за період 2012-2017 рр., додаток В, табл. В.2.

За результатами діагностики положень Закону було зроблено

такі висновки. По-перше, поставлені у Законі цілі державної підтримки підприємницької діяльності носять комплексний характер та охоплюють весь спектр факторів взаємовідносин «держава-підприємець», що мають мотивувати суб'єктів до активних дій у цій сфері. По-друге, переважна більшість окреслених у Законі напрямів державної підтримки спрямована на реалізацію перших двох задач, тобто створення сприятливих умов для розвитку та його забезпечення з метою формування конкурентного середовища та підвищення рівня конкурентоспроможності. Водночас конкретизації інших трьох цілей, які також мають високу мотивуючу дію на бажання суб'єктів займатися підприємницькою діяльністю, у Законі присвячено значно менше уваги. По-третє, при визначенні у Законі конкретних шляхів реалізації державної підтримки МСП, основну увагу було приділено реалізації таких напрямів, як: сприяння розвитку інфраструктури підтримки та організація підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів для суб'єктів малого і середнього підприємництва. Проте такий важливий мотивуючий напрям, як забезпечення фінансової державної підтримки шляхом запровадження державних програм кредитування, надання гарантій для отримання кредитів, часткової компенсації відсоткових ставок за кредитами, у Законі взагалі не отримав відповідних шляхів реалізації. По-четверте, аналіз нормативно-правових документів за досліджуваною тематикою, прийнятих в Україні після 2012 р. викрив недостатній ступінь практичної реалізації задекларованих у Законі шляхів надання державної підтримки підприємцям. Так, більшість прийнятих за останні шість років законів, постанов і наказів переважно було спрямовано на дієве полегшення процедур відкриття та реєстрації суб'єктів підприємницької діяльності, що принесло позитивні результати і дозволило значно покращити світовий рейтинг України за ступенем сприятливості умов ведення бізнесу. Інші ж шляхи реалізації державної підтримки малого і середнього підприємництва в Україні, визначені Законом, або взагалі не були втіленими у конкретних нормативно-правових документах, або були лише окреслені у «Концепції Загальнодержавної програми розвитку малого і середнього підприємництва на 2014-2024 рр.» як такі, що мають бути надалі розв'язаними у відповідному законодавчому акті.

Отже, за результатами здійсненої діагностики ступеня достатності та практичної реалізації задекларованих у Законі шляхів державної підтримки малого і середнього підприємництва, було встановлено основні напрями, на практичну реалізацію яких має бути спрямовано зусилля влади у найближчий час, табл. 3.4.

Таблиця 3.4 – Рекомендовані першочергові напрями дій та шляхи підвищення ступеня вмотивованості суб'єктів до здійснення підприємницької діяльності

Поставлена у Законі мета	Проголошені у Законі напрями державної підтримки	Шляхи реалізації державної підтримки	Очікувані ефекти і зрушення від практичної реалізації означених шляхів
1	2	3	4
Створення сприятливих умов для розвитку	Сприяння розвитку інфраструктури підтримки	Створення законодавчої бази діяльності бізнес-інкубаторів та науково-технічних центрів. Створення ринку інтелектуальної власності. Надання фінансової підтримки для утворення об'єктів інфраструктури підтримки у сфері інновацій, науки та промислового виробництва (бізнес-інкубаторів, інноваційних бізнес-інкубаторів, науково-технологічних центрів, центрів трансферу технологій)	Синергетичний ефект від взаємодії органів влади, закладів освіти і науки та суб'єктів підприємництва у рамках бізнес-інкубаторів та науково-технічних центрів завдяки скороченню часу на розробку й впровадження інновацій, цільової спрямованості наукових досліджень, потоків інвестицій з різних джерел, поширення передового досвіду підприємництва
		Утворення об'єктів інфраструктури підтримки експортної діяльності	Підвищення обсягів експорту суб'єктів МСП завдяки забезпеченню консультативно-інформаційного супроводження
Забезпечення розвитку з метою формування конкурентного середовища та підвищення рівня конкурентоспроможності	Залучення до виконання науково-технічних і соціально-економічних програм, здійснення постачання продукції для державних та регіональних потреб	Підвищення ступеня участі суб'єктів МСП у реалізації національних та регіональних соціально-економічних програм	Формування сприятливого підприємницького та інвестиційного клімату. Підвищення конкуренції між вітчизняними виробниками. Запровадження механізму виробничої кооперації між великими та малими підприємствами на різних умовах. Підвищення рівня конкурентоспроможності суб'єктів МСП на внутрішньому та зовнішньому ринках. Скорочення рівня фінансових ризиків МСП
	Забезпечення фінансової державної підтримки шляхом запровадження державних програм кредитування, надання гарантій для отримання кредитів, часткової компенсації відсоткових ставок за кредитами	Передача наукової продукції, створеної за рахунок бюджетних коштів, для безпосереднього впровадження у виробництво	

Закінчення таблиці 3.4

1	2	3	4
Стимулювання інвестиційної та інноваційної активності	Впровадження механізмів сприяння та стимулювання до використання у виробництві новітніх технологій	Створення системи економічних стимулів для розвитку економіки на основі технологічних інновацій. Збільшення кількості інноваційних проектів, реалізованих суб'єктами МСП	Модернізація виробництва на базі впровадження новітніх технологій та обладнання. Збільшення частки інноваційних підприємств. Підвищення інноваційної спрямованості економіки регіону і країни
Сприяння провадженню діяльності щодо просування вироблених товарів, результатів інтелектуальної діяльності на внутрішній і зовнішній ринки	Впровадження механізмів сприяння просуванню товарів, результатів інтелектуальної діяльності на внутрішній і зовнішній ринки	Підвищення ролі суб'єктів МСП у забезпеченні внутрішнього попиту на товари та послуги	Підвищення ступеня забезпеченості внутрішнього попиту на товари та послуги. Зростання ефективності діяльності суб'єктів МСП відповідно до світових стандартів. Підвищення швидкості поширення інформації про потенційні можливості МСП, результативність пошуку ділових партнерів. Збільшення обсягів експорту продукції МСП
		Сприяння просуванню на ринки іноземних держав продукції й об'єктів інтелектуальної власності, створення сприятливих умов для експортної діяльності	
Забезпечення зайнятості населення шляхом підтримки підприємницької ініціативи громадян	Організація підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів для МСП	Розробка та виконання освітніх програм, спрямованих на підготовку, перепідготовку і підвищення рівня кваліфікації кадрів для МСП на основі державних освітніх стандартів	Нагромадження людського капіталу. Підвищення якості освіти у сфері підприємництва. Залучення молоді, як найбільш активної та передової частини населення, мало захищених верств населення до розробки та впровадження підприємницьких ініціатив. Створення нових робочих місць. Скорочення соціальної напруженості у суспільстві. Формування позитивної суспільної думки про підприємництво, підвищення його престижу у суспільстві
		Збільшення кількості МСП, створення нових робочих місць. Стимулювання підприємницьких ініціатив молоді	

Джерело: авторська розробка

ВИСНОВКИ ДО ГЛАВИ 3

Система забезпечення мотиваційного механізму розвитку підприємництва включає два взаємозалежні блоки: система державного регулювання; ринково-конкурентна система самоорганізації й самоврядування відтворення підприємницького типу на всіх рівнях економіки. Проблеми, які стоять на заваді повноцінному функціонуванню підприємницької діяльності наступні: неефективність державної підтримки підприємництва; неефективність системи державного адміністративного та економічного регулювання діяльності суб'єктів підприємництва;

високий рівень тінізації суспільно-економічних відносин у сфері підприємництва. Саме тому в системі регуляторного забезпечення мотивації розвитку підприємництва чинне місце посідає державна політика регулювання, підтримки та детінізації підприємництва. У межах регуляторної реформи доцільним є: завершення процесів систематизації нормативно-правової бази регулювання підприємницької діяльності, розвиток принципу єдиної регуляторної політики у сфері підприємництва; забезпечення дотримання встановлених процедур підготовки і прийняття регуляторних актів; спрощення процедур легітимації підприємницької діяльності шляхом впровадження комп'ютеризованої системи державної реєстрації та встановлення адекватного витратам державних органів на справляння процедури державної реєстрації платежу суб'єктів підприємництва за реєстрацію; скорочення списку видів діяльності, що підлягають ліцензуванню; удосконалення державної системи сертифікації продукції шляхом вилучення зі списку видів продукції, що підлягають обов'язковій сертифікації тих товарів та послуг, що не містять особливої небезпеки для людини та довкілля; регламентація державного контролю за здійсненням підприємницької діяльності шляхом встановлення ліміту кількості перевірок державними органами суб'єкта підприємництва тощо.

Моделювання активізації підприємницької діяльності із застосуванням методології IDEF0 розширює методичні підходи щодо поглибленого вивчення процесів розвитку підприємницької діяльності, деталізації управлінських рішень щодо розвитку підприємництва за рахунок мотиваційної складової та очікуваних результатів цих процесів. Із застосуванням прийомів моделювання IDEF0 визначено суттєві необхідні і достатні умови, необхідний і достатній набір факторів забезпечення розвитку підприємницької діяльності в національній економіці: узгоджена взаємодія органів державного управління, підтримка та стимулювання підприємництва в контексті мотиваційної функції підприємництва (початок підприємницької діяльності, продовження діяльності та розширення діяльності); координація розвитку підприємництва і безпосередньо суб'єктів бізнесу; розширення ринків, посилення конкурентних переваг, а також вертикальних та горизонтальних взаємозв'язків між суб'єктами національної системи підприємництва, детінізація господарської діяльності.

Моделювання процесу активізації підприємницької діяльності представлено у вигляді контекстної та декомпозиційної функціональних моделей.

Інтенсивний розвиток підприємницького сектору в економіці України потребує переорієнтації принципів державної політики в царині підприємництва та переходу від заходів підтримки й примусу до заходів стимулювання й активізації підприємницької діяльності, що спираються на важелі мотивування до підприємництва. Тому стимулювання розвитку підприємництва необхідно розглядати як цілеспрямовану політику активізації підприємницького потенціалу, яка передбачає зміну характеру інструментів підтримки економічних суб'єктів, а також реалізацію нових, принципово інших підходів. Заходи стимулювання підприємництва (форми, методи, інструменти, важелі) пропонується специфікувати та диференціювати в залежності від виду і розмірів бізнесу (підприємств), галузевої специфіки діяльності, а також фаз циклу розвитку підприємництва та економіки. Наголошено на необхідності охоплення заходами державної регуляторної та економічної політики усієї системи підприємництва (зокрема малого, середнього та крупного) і сприяння формуванню міцних взаємозв'язків між усіма видами бізнесу національної економіки.

Основні заходи щодо стимулювання розвитку вітчизняного підприємництва у сучасних умовах: створення середовища успіху для підприємництва (доступ до капіталу, можливості, культура); допомога у повторному створенні бізнесу після банкрутства; допомога у розробці бізнес-планів і проектів, у тому числі тих, що реалізуються малими підприємствами у співробітництві; всебічна підтримка лідерства у середовищі підприємництва, особливо малого; удосконалення підприємницького потенціалу (навчання, інформування); активізація «здорового» суперництва (конкурентний розподіл грантів, призові фонди за інновації); вихід на зовнішні ринки; практичне втілення і комерціалізація інновацій; допомога в адаптації до технологічних змін і протистоянні екологічним викликам; підтримка діяльності підприємництва на нових, швидкозростаючих ринках, у тому числі у галузях інфраструктури; залучення висококваліфікованих людей і молоді у підприємницький сектор.

З метою регуляторного забезпечення розвитку підприємництва сформувані ефективну інфраструктуру підтримки та мотивації підприємницької діяльності. Інфраструктури повинна охоплювати такі ключові сфери: організаційно-технічна; ресурсна; фінансово-кредитна; інформаційна; освітньо-консультативна. Відповідно до такого, механізм державної підтримки та мотивації розвитку підприємництва – взаємообумовлена та взаємопов'язана система з п'яти блоків: правові та інформаційні інструменти; кредитні та фінансові інструменти; стратегічні та загальнонаціональні пріоритети; інструменти детінізації та легалізації діяльності; підтримка розвитку.

На основі положень основного нормативно-правового акту, призначеного створювати та регламентувати мотиваційні спонукання суб'єктів до здійснення підприємницької діяльності (Закону України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні») проведено діагностику ступеня відповідності поставлених у Законі цілей задекларованим шляхам їх реалізації та виконано оцінку рівня практичної реалізації означених заходів шляхом критичного аналізу чинних (або тих, що вступають у силу протягом наступних трьох-шести місяців) основних нормативно-правових актів, спрямованих на мотивацію підприємницької діяльності в Україні, які було прийнято після дати набуття чинності Законом (за період 2012-2017 рр.). За результатами здійсненої діагностики ступеня достатності та практичної реалізації задекларованих у Законі шляхів державної підтримки малого і середнього підприємництва, встановлено основні напрями, на практичну реалізацію яких має бути спрямовано зусилля влади у найближчий час.

ПІСЛЯМОВА

На основі проведеного дослідження запропоновано нове вирішення актуального наукового завдання, яке полягає у поглибленні та розвитку теоретичного базису та методичних положень і рекомендацій щодо регуляторного забезпечення мотиваційного механізму розвитку підприємництва в економіці України, що дозволило зробити такі висновки:

Розвинуто теоретичні основи аналізування мотиваційного механізму підприємницької діяльності як важливого елементу системи забезпечення розвитку підприємництва в сучасній економіці. Аналізування мотивації та мотиваційного механізму підприємницької діяльності базується на: сприйнятті мотивації підприємницької діяльності як одного з видів мотивації трудової діяльності, а мотиваційного механізму підприємницької діяльності – як механізму реалізації праці підприємця; визнанні сприяння ефективності праці загальним призначенням мотиваційного механізму підприємницької діяльності в будь-якій економічній системі та зумовленості специфіки його прояву, мобільності і змінності форм і моделей мотивації особливостями функціонування кожної економічної системи; розумінні обумовленості основних елементів мотиваційного механізму підприємницької діяльності сутністю та структурою системи підприємництва; оцінюванні різноманітних умов та факторів розвитку підприємництва крізь призму мотиваторів/демотиваторів підприємців до діяльності.

Конкретизацію основних елементів мотиваційного механізму та регуляторне забезпечення мотиваційного механізму розвитку підприємницької діяльності в сучасній національній економіці засновано на запропонованій логіко-змістовній схемі, що поєднує: цільові орієнтири розвитку підприємництва, принципи побудови та функціонування мотиваційного механізму підприємницької діяльності, провідні напрями розвитку мотиваційного механізму активізації підприємницької діяльності, загально-економічні напрями державного регулювання мотивації підприємництва, що узгоджені з основними напрямками державної економічної та регуляторної політики. Це надає змогу визначити систему заходів

державного регулювання розвитку підприємницького сектору національної економіки.

У результаті аналізу факторів і динаміки показників розвитку підприємництва визначено, що розвиток підприємницької діяльності за критерієм її мотивації в Україні в період з 1991 до 2017 рр. відбувався у сім етапів та супроводжувався становленням відповідної системи регуляторного забезпечення цього процесу. Для кожного етапу виявлено мотивуючі та демотивуючі фактори, що у сукупності становлять основу мотивації до підприємницької діяльності впродовж визначеного періоду: 1991-1999 рр. – вседозволеність і надмірна ризикованість через відсутність чітких правил здійснення підприємницької діяльності; 2000-2003 рр. – пристосування до нових умов господарювання, зумовлених прийняттям низки нормативно-законодавчих актів, спрямованих на регулювання підприємницької діяльності; 2004-2007 рр. – максимізація прибутку і зростання рентабельності, зокрема шляхом розширення ринків збуту через сприятливу зовнішньоекономічну кон'юнктуру; 2008-2009 рр. – бажання вистояти і протистояти кризовим фінансовим явищам; 2010-2012 рр. – прагнення покрити збитки попереднього періоду і стабілізувати свою діяльність; 2013-2014 рр. – демотивація (антимотивація) діяльності всіх без виключення суб'єктів господарювання і різке погіршення їх фінансового стану, що зумовлено політичними, соціальними, фінансовими та іншими факторами; починаючи з 2015 р. – період пожвавлення ділової активності підприємців у результаті скорочення антимотиваційних настроїв, появи оптимістичних сподівань на початок стабілізації та зростання прибутків.

Синергетичний ефект регуляторного впливу на мотивацію до підприємницької діяльності в економіці України, що забезпечується сукупністю мотиваційних чинників, які спонукають господарюючих суб'єктів до активізації діяльності на різних рівнях економічної системи, визначено як один з видів соціально-економічного ефекту та оцінено у регіональному аспекті. Застосування підходу дало змогу визначити синергетичний ефект впливу різноманітних умов і факторів мотивації підприємницької діяльності та розмаїття їх комбінацій на розвиток підприємництва і відстежити його по регіонах національної економіки. Визначено, що розвиток підприємництва відповідним чином концентрується в регіонах залежно від рівня їх соціально-економічного розвитку, що

є певним проявом синергетичного ефекту чинників, які спонукають господарюючих суб'єктів до активізації діяльності.

За результатами аналізу світового досвіду формування системи стимулювання інноваційного процесу та на основі узагальнення функцій інноваційно-інвестиційного розвитку підприємництва, переваг підприємництва в інноваційній сфері, основних форм, видів, моделей інноваційного підприємництва систематизовано заходи регуляторного забезпечення мотивації підприємництва у сфері інноваційно-інвестиційної діяльності. Наголошено на необхідності застосування перевірених світовою практикою ефективних заходів техніко-технологічного, інформаційного, консультаційного, організаційного характеру; прямих та непрямих форм підтримки й стимулювання інноваційно-інвестиційної діяльності підприємців з урахуванням можливостей адаптації до сучасних умов України світового досвіду активізації підприємницької діяльності.

Розроблені функціональні моделі активізації підприємницької діяльності із застосуванням методу функціонального моделювання IDEF0 розвивають методичні основи моделювання процесів розвитку підприємництва в національній економіці, оскільки дозволяють наочно представити взаємозалежність необхідних і достатніх умов і факторів (узгоджені взаємодії органів державного управління, підтримка та стимулювання підприємництва в контексті функції мотивації підприємництва, координація розвитку підприємництва і безпосередньо суб'єктів бізнесу) та очікуваних результатів цих процесів (розширення ринків, посилення конкурентних переваг, а також вертикальних та горизонтальних взаємозв'язків між суб'єктами національної системи підприємництва, детінізація господарської діяльності).

Обґрунтовано, що концептуальний базис економічної та регуляторної політики держави щодо мотивації підприємницької діяльності в сучасній економіці України має спиратися на переорієнтацію принципів державної політики в царині підприємництва з підтримки й примусу на стимулювання й активізацію підприємницької діяльності. Доведено, що: заходи політики повинні охоплювати підприємництво системно і сприяти встановленню взаємозв'язків між усіма видами бізнесу національної економіки; застосування методів, інструментів та важелів державної політики повинно диференціюватись та

специфікуватись в залежності від виду та розмірів бізнесу (підприємств), галузі та виду діяльності, фаз циклу економіки загалом та розвитку підприємництва зокрема. Це дасть змогу забезпечити ефективність державної політики щодо розвитку підприємництва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Щорічна оцінка ділового клімату в Україні: 2016 рік. Аналітичний звіт: національний та регіональний виміри. – URL: http://www.ier.com.ua/files/Projects/2015/LEV/ABCA2017/ABCA2016_full_report.pdf.
2. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року» № 504-р від 24.05.2017 р – URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/504-2017-%D1%80>.
3. Державна служба статистики України [Електронний ресурс] : офіц. веб-сайт Держ. ком. статистики України / Держстат України. – Електрон., текст., табл. дан. і прогр. – К. : Держстат, 1998-2017. – URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>. – Назва з екрана.
4. Котляревський О.В. Методологічні основи виникнення та функціонування мотиваційного механізму / О.В. Котляревський // Теорія та практика управління економічним розвитком підприємства: монографія: в 2 т. / За заг. ред. О.В. Кендюхова. – Донецьк: ДВНЗ «ДонНТУ», 2013. – 2013. – Т.1. – С. 300-309.
5. Котляревський О.В. Сучасне підприємництво: сутність та структура / О.В. Котляревський // Проблемы и перспективы сотрудничества между странами юго-восточной Европы в рамках Черноморского экономического сотрудничества и ГУАМ. Сборник научных трудов. – Ростов-Донецк: ДонНУ, РФ НИСИ, 2013. – С. 214-218.
6. Котляревський О.В. Мотивація підприємницької діяльності: інструменти та механізми / О.В. Котляревський // Інституціональний вектор економічного розвитку. – 2013. – №. 6 (2). – С. 124-129.
7. Котляревський О.В. Мотиваційний механізм трудової діяльності: методологічний аспект / О.В. Котляревський // Теорія та практика управління економічним розвитком: матеріали Міжнар. наук.-практ. конференції (Київ, 22-24 листопада 2012 р.). – У 3т. – Т2. – Донецьк: ООО «Фирма «Друк-Инфо». – 2012. – С. 262-264.
8. Котляревський О.В. Мотивація підприємництва як запорука економічного розвитку / О.В. Котляревський // Збірка тез доповідей III Міжнар. наук.-практ. конференції «Фінансово-

- кредитний механізм в соціально-економічному розвитку країни» (20-21 лютого 2013 р, м. Макіївка). – Макіївка: МЕРІ. – 2013. – с. 163-165.
9. 80 відсотків населення України живе за межею бідності – ООН [Електронний ресурс]. – URL: <http://www.radiosvoboda.org/a/26959841.html>.
10. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» № 1774-VIII від 06.12.2016 р. // Відомості Верховної Ради. – 2017. – № 2. – Ст. 25.
11. Дмитриченко Л.І. Еволюція трудової мотивації та її криза в українському суспільстві / Л.І. Дмитриченко, В.І. Якименко, О.М. Михайлова // СХІД. – 2010. – №2. – С. 24-27.
12. Философский словарь /Под ред. И.Т. Фролова. – М.: Политиздат, 1987. – 590 с.
13. Шалевська О. Ю. Формування механізму мотивації праці на молокопереробних підприємствах : дис. ... канд. екон. наук : 08.01.04 / Шалевська Олена Юріївна. – Луганськ, 2013. – 177 с.
14. Лизанець А. Г. Функціональний підхід до формування системи управління персоналом підприємства (на матеріалах легкої промисловості Закарпатської області) : дис. ... канд. екон. наук : 08.06.01 / Лизанець Анжела Гейзівна. – Ужгород, 2003. – 200 с.
15. Сулима М. І. Формування системи мотивації праці в сільськогосподарських підприємствах : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / Сулима Михайло Іванович. – Київ, 2009. – 219 с.
16. Калініченко А.В. Мотивація та мотиваційний процес: сутність та поняття [Електронний ресурс] / А.В. Калініченко // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2013. – Вип. 42. – С. 417-420. – URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vetp_2013_42_72.pdf.
17. Ткаченко О. А. Удосконалення системи мотивації праці в умовах інноваційного розвитку економіки : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.07 / Ткаченко Олена Анатоліївна. – Кіровоград, 2014. – 227 с.
18. Грузіна І. А. Організація прийняття рішень з мотивації праці персоналу підприємства : дис... канд. екон. наук : 08.09.01 / Грузіна Інна Анатоліївна. – Харків, 2004. – 166 с.
19. Афонин А.С. Основы мотивации труда: организационно-экономические аспекты / А.С. Афонин. – К.:МЗУУП, 1994. – 394 с.

- 20.Беляева И.Ф. Трудовая мотивация. Механизмы формирования и функционирования / И.Ф. Беляева // Изменения в мотивации труда в новых условиях/ Беляева И.Ф. – М.: НИИ труда, 1992. – С. 73.
- 21.Колот А.М. Мотивація, стимулювання й оцінка персоналу / А.М. Колот. – К.: КНЕУ, 1998. – 224 с.
- 22.Богиня Д.П. Еволюція теорій мотивації на рубежі ХХІ ст. / Д.П. Богиня // Регіональні перспективи. – 2002. – № 3-4 (22-23). – С. 5-8.
- 23.Управление персоналом организации / Под ред. А.Я. Кибанова. – М.: ИНФРА-М, 2002. – 484 с.
- 24.Куликов Г.Т. Мотивация труда наемных работников / Г.Т. Куликов. – К.:ИЭ НАНУ, 2002. – 237 с.
- 25.Управління персоналом фірми / Під ред. д.е.н. Крамаренко В.І., д.е.н. Холода Б.І. – К.: ЦУЛ, 2003. – 272 с.
- 26.Кузьмін О.Є. Основи менеджменту / О.Є. Кузьмін, О.Г. Мельник. – К.: Академвидав, 2003. – 416 .
- 27.Мескон М. Основы менеджмента: Пер. с англ./ М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури; Общ. ред. и вступ. ст. Л.И. Евенко; Акад. нар. хоз. При правительстве РФ. – М.: Дело, 1997. – 702 с.
- 28.Сердюк О.Д. Теорія та практика менеджменту / О.Д. Сердюк. – К.: Професіонал, 2004. – 432 с.
- 29.Хміль Ф.І. Основи менеджменту / Ф.І. Хміль. – К. : Академвидав, 2007. – 576 с.
- 30.Уткин Э.А. Мотивационный менеджмент / Уткин Э.А. – М.: Ассоц. авторов и изд. «ТАНДЕМ»; Изд-во ЭКМОС, 1999. – 256 с.
- 31.Вельш А.Г. Управление на основе мотивации / А.Г. Вельш // Сб. ст. «Мотивация экономической деятельности»/ Под. ред. Шаталина С.С. – М.: ВНИИСИ, 1980. – С. 18-22.
- 32.Ромашов О.В. Социология труда / О.В. Ромашов. – М.: Гардарики, 2001. – 320 с.
- 33.Владимирова Л.П. Экономика труда / Л.П. Владимирова. – М.: ИД «Дашков и К», 2002. – 300 с.
- 34.Нестерчук В.П. Організація та мотивація праці / В.П. Нестерчук. – К.: Вид-во європ. ун-ту фінансів, інформац. систем, менеджменту і бізнесу, 1999. – 88 с.
- 35.Травин В.В. Основы кадрового менеджмента / В.В. Травин, В.А. Дятлов. – М.: Дело, 2001. – 336 с.

36. Болт Г. Дж. Практическое руководство по управлению сбытом: Пер. с англ. / Г. Дж. Болт. – М.: Экономика, 1991. – 204 с.
37. Краткий словарь по социологии / Под общ. ред. Д. М. Гвишиани, Н. И. Лапина. – М.: Политиздат, 1987. – 292 с.
38. Чернышев В. Человек и персонал в управлении / В. Чернышев, А. Двинин. – СПб.: Энергоатомиздат, Санкт-Петербургское отделение, 1997. – 568 с.
39. Шинкаренко В. Г. Система мотиваційного моніторингу працівників підприємства / В. Г. Шинкаренко, О. Н. Криворучко // Україна: аспекти праці, 2000. – № 4. – С. 27-32.
40. Верховин В. И. Мотивация труда работников в условиях современного производства / В. И. Верховин. – М.: Мысль, 1989. – 110 с.
41. Управление персоналом / Под. ред. Б. Ю. Сербиновского, С. И. Самыгина. – М.: Издательство «Приор», 1999. – 432 с.
42. Тимошенко И. И. Мотивация личности и человеческих ресурсов / И. И. Тимошенко, А. С. Соснин. – К.: Изд. Европ. ун-та, 2002. – 576 с.
43. Маковеев П. С. Мотиваційні механізми управління розвитком промислового виробництва : дис. ... д-ра екон. наук. : 08.07.01. / Маковеев П. С. – Київ, 2000. – 334 с.
44. Иванцевич Дж. М. Человеческие ресурсы управления / Дж. М. Иванцевич, А. А. Лобанов. – М.: Дело, 1993. – 154 с.
45. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы / Ильин Е. П. – СПб.: Издательство «Питер», 2000. – 512 с.
46. Кошовий Б.-П. О. Демотивація праці як особливий різновид загрози економічній безпеці приватного вищого навчального закладу / Б. -П. О. Кошовий // Академічний огляд. – 2014. – № 2. – С. 77-84. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ao_2014_2_12.
47. Дьяков С. А. Демотивация как технология повышения эффективности труда: зарубежная и российская практика / С. Дьяков, А. Осипенко. – Режим доступа: http://vniitti.ru/conf/conf2016/article/DyakovS.A._OsipenkoA.R._statya.pdf.
48. Гончаров В. Роль мотивації в системі управління персоналом / В. Гончаров, А. Черкасов // Схід. Аналітично-інформаційний журнал. – 2008. – № 4. – С. 70.
49. Активізація інноваційної діяльності: організаційно-правове та соціально-економічне забезпечення: монографія / О. І. Амоша, В.

- П. Антонюк, А. І. Землянкін та ін. / НАН України. Ін-т економіки пром-сті. – Донецьк, 2007. – 328 с.
50. Тимохіна Я.В. Моделювання процесу управління мотивацією персоналу підприємства : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.11 / Тимохіна Яна Вікторівна. – Донецьк, 2009. – 181 с.
51. Колмогорова І. В. Розвиток механізмів управління кадровим забезпеченням аграрних підприємств : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / Колмогорова Ірина Володимирівна. – Одеса, 2013. – 177 с.
52. Гунченко М. В. Мотивація праці в умовах трансформації економіки України : дис... канд. екон. наук : 08.01.01 / Гунченко Марія Володимирівна. – Донецьк, 2006. – 185 с.
53. Амоша О.І. Мотивація праці як складова стратегії розвитку вугільної галузі України в сучасних умовах / О. Амоша, О. Пономаренко. – URL: <http://ir.kneu.edu.ua:8080/handle/2010/758>.
54. Модернізація механізмів розвитку малого та середнього бізнесу: моногр. / А.І. Бутенко, М.П. Войнаренко, В.І. Ляшенко та ін.; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. – Донецьк, 2011. – 326 с.
55. Бутенко А.І. Інституційні механізми підвищення ефективності використання потенціалу малого підприємництва / А. І. Бутенко, Н. Л. Шлафман // Економічні інновації. – 2014. – Вип. 57. – С. 43-50.
56. Drucker, Peter F. Concept of the Corporation. Rutgers, NJ: Transaction Publishers, 1993. – P. 329.
57. Катькало В. С. Менеджмент и проектирование будущего (памяти Питера Ф. Дракера) / В. Катькало, С. Филонович // Российский журнал менеджмента. – 2005. – № 4, т.3. – С. 3-10.
58. Инглегарт, Р. Культурный сдвиг в зрелом индустриальном обществе / Р. Инглегарт // Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология / Под редакцией В. Иноземцева. – М. : Academia, 1999. – С. 249-260.
59. Дворовецька Г.В. Соціологія труда / Г. В. Дворовецька, В. П. Махнорилів. – К.: Вища школа, 1990. – 90 с.
60. Генкин Б.М. Экономика и социология труда / Б.М. Генкин. – М.: Нормаинфра, 2000. – 412 с.
61. Андрійченко Ж. О. Організація мотивації праці на підприємствах в умовах реструктуризації : дис. ... канд. екон. наук : 08.06.01 / Андрійченко Жанна Олегівна. – Харків, 2004. – 180 с.

62. Пурыжова Л. В. Влияние государственной поддержки на развитие экономической активности в сфере малого предпринимательства: на примере Калининградской области : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.05 / Пурыжова Людмила Викторовна. – Калининград, 2004. – 199 с.
63. Бильчак В.С., Пурыжова Л.В. Экономическая активность малого предпринимательства: Монография / Под ред. д-ра экон. наук, проф. В.С. Бильчака. – Калининград: Изд-во РГУ им. И. Канта, 2008. – 181 с.
64. Коваленко Т. Л. Фактори соціально-економічної мотивації персоналу оператора зв'язку : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.04 / Коваленко Тетяна Леонідівна. – Одеса, 2010. – 195 с.
65. Дмитриченко Л.И. Малый бизнес в системе предпринимательства: моногр. / Л.И. Дмитриченко, А.Н. Химченко. – Донецк: Каштан, 2005. – 180с.
66. Химченко А. Н. Развитие в Украине системы предпринимательства: формирование малого бизнеса : дис. ... канд. экон. наук : 08.01.01 / Химченко Андрей Николаевич. – Донецк, 2005. – 220 с.
67. Краснокутська Н.С. Підприємницький потенціал у контексті еволюції теорії підприємництва / Н. Краснокутська, І. Бубенець // Бізнес Інформ. – 2014. - №9. – С. 205-209.
68. Процай А.Ф. Организация эффективной поддержки предпринимательства (на примере малых предприятий Автономной республики Крым) : дис. ... канд. экон. наук : 08.06.01 / Процай Андрей Федорович. – Симферополь, 2005. – 212 с.
69. Большанина Ю.С. Эволюция теории предпринимательства в экономической науке: современный взгляд / Ю.С. Большанина, Е.А. Булкина [Электронный ресурс]. – URL: <http://www.uecs.ru/uecs70-702014/item/3117-2014-10-28-09-13-59>.
70. Шумпетер Й. А. Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия / Й. Шумпетер; предисл. В. С. Автономова. – М.: ексмо, 2008. – 864 с.
71. Гетьман О.О. Економіка підприємства / О.О. Гетьман, В.М. Шаповал. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 488 с.
72. Шаповал В. М. Соціальна відповідальність у системі підприємницької діяльності : дис. ... д-ра экон. наук : 08.00.01 /

- Шаповал Валентина Михайлівна. – Дніпропетровськ, 2012. – 455 с.
73. Семченко-Ковальчук О. Б. Роль малого і середнього бізнесу в посиленні модернізаційних процесів у регіональних господарських системах : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.05 / Семченко-Ковальчук Олена Борисівна. – Чернігів, 2014. – 203 с.
74. Покропивний С.Ф. Підприємництво: стратегія, організація, ефективність / С.Ф. Покропивний, В.М. Колот. – К.: КНЕУ, 1998. – 352 с.
75. Варналій З.С. Основи підприємництва: навч. посіб. – К.: Знання-Прес, 2002 – 239 с.
76. Мочерний С. В., Устенко О. А., Чеботар С. І. Основи підприємницької діяльності: Посібник. — К.: Академія, 2001. – 280 с.
77. Нечивілова Н.І. Концептуальне осмислення базових категорій підприємницької діяльності «малий бізнес», «мале підприємство», «мале підприємство» / Н.І. Нечивілова // Технічний прогрес та ефективність виробництва. – 2011. – №4. – С. 148-155.
78. Довгальова О.В. Управління малим бізнесом : підручник / О.В. Довгальова, О.В. Балабенко: Донбас. нац. акад. буд-ва і архіт. – Макіївка; Донецьк: Цифрова типографія, 2011. – 298 с.
79. Говорушко Т.А. Ефективність розвитку малого підприємництва у харчовій промисловості в Україні: автореф. дис... д-ра екон. наук: 08.00.04 / Говорушко Тамара Андріївна. – Київ., 2008. – 38 с.
80. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV. (Редакція від 11.06.2017) [Електронний ресурс]. – URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
81. Підприємницьке право в схемах: загальна частина: Навч. посіб. / За заг. ред. С.І. Бевз / Бевз С.І. – К ПП «Фірма «Гранмна», 2012. – 292 с.
82. Підприємницьке право: Підручник / За ред.. О.В. Старцева. – 3-ге вид., перероб. і допов. – К.: Істина, 2007. – 208 с.
83. Цивільний кодекс України від 16.03.2003 № 435-IV. (Редакція від 19.07.2017) [Електронний ресурс]. – URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

84. Ваганова О. В. Державне регулювання підприємницьких структур у національному господарстві України : дис... канд. екон. наук: 08.00.03 / Ваганова Олена Володимирівна. – Київ, 2010. – 201 с.
85. Чернецька О.В. Сутність та значення синергетичного ефекту в системі управління на підприємстві / О.В. Чернецька // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2014. – Вип. 2. – С. 762–765 [Електронний ресурс]. – URL : <http://global-national.in.ua/archive/2-2014/157.pdf>.
86. Бирюков Е. В. Совершенствование инновационного антикризисного управления промышленным предприятием : дис. ... канд. экон. наук 08.00.05 / Бирюков Евгений Васильевич. – Москва, 2005. – 214 с.
87. Закон України «Про підприємництво» № 698-XII від 07.02.1991 р. (Редакція від 05.04.2015 р. Закон втратив чинність з 01.01.2004 р., крім ст. 4). – Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 14. – Ст. 168.
88. Global Entrepreneurship Monitor. Global Report 2016/2017. GERA [Електронний ресурс]. – URL: <http://www.gemconsortium.org/report>.
89. Гой І. В. Підприємництво [текст]: навч. Посіб. / І. В. Гой, Т. П. Смелянська. – К.: «Центр учбової літератури», 2013. – 368 с.
90. Наказ Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 11.10.10 № 457 «Про затвердження та скасування національних класифікаторів» [Електронний ресурс]. – URL: <http://www.dkrp.gov.ua/info/842>.
91. Directive 2013/34/EU of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 on annual financial statements consolidated financial statements and related reports of certain types of undertakings, amending Directive 2006/43/EC and repealing Council Directives 78/660/EEC and 83/349/EEC. (Text with EEA relevance) The European Parliament and THE COUNCIL of the European Union [Електронний ресурс]. – URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32013L0034>.
92. Проект Закону «Про внесення змін до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» (щодо удосконалення деяких положень», реєстр. № 4646-д від 16.06.2017 [Електронний ресурс]. – URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62044.

93. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань регулювання підприємницької діяльності» № 523-VI від 18.09.2008 (Редакція від 19.04.2012) [Електронний ресурс]. – URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/523-17>.
94. Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» № 4618-VI від 22.03.2012 р. [Електронний ресурс]. – URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4618-17>.
95. Верховин В.И. Экономическая социология: моногр. / В.И. Верховин, В.И. Зубков. – М.: Изд-во РУДН, 2002. – 459 с.
96. Журавльова М.Б. Планування господарської діяльності на малих та середніх підприємствах : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.06.01 / Журавльова Марина Борисівна. – К., 2001. – 22 с.
97. Гацура В. Я. Мотиваційне управління малими підприємствами АПК : дис. ... канд. екон. наук: 08.06.01 / Гацура Володимир Ярославович. – Київ, 2001. – 177 с.
98. Азьмук Н. А. Управління розвитком малого підприємництва на регіональному рівні : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.02.03 / Азьмук Надія Анатоліївна. – К., 2003. – 20 с.
99. Заплатинський М. В. Інституційна підтримка розвитку малого підприємництва в регіоні : дис. ... канд. екон. наук: 08.00.05 / Заплатинський Маркіян Володимирович. – Львів, 2008. – 239 с.
100. Гончарова В. Г. Державна політика підтримки розвитку малого підприємництва в Україні : дис. ... канд. екон. наук : державне управління / Гончарова Валентина Георгіївна. – Київ, 2011. – 209 с.
101. Постанова Кабінету Міністрів України «Питання Міністерства економічного розвитку і торгівлі» № 459 від 20.09.2014 р. (Редакція від 16.02.2017). [Електронний ресурс]. – URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/459-2014-%D0%BF>.
102. Лазур П. Ю. Трансформація системи державного регулювання малого і середнього бізнесу в економіці України : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.03 / Лазур Петро Юрійович. – Львів, 2013. – 399 с.
103. Малафеев А. С. Социально-экономические основы мотивации предпринимательской деятельности малых предприятий : дис. ... канд. екон. наук : 08.06.01 / Малафеев Андрей Сергеевич. – Днепропетровск, 2003. – 237 с.

104. Бочан І. О. Формування приватного сектора в умовах ринкової трансформації економіки України: проблеми інституціональної теорії і практики : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.01 / Бочан Ігор Омелянович. – Львів, 2002. – 415 с.
105. Мартинюк Л. А. Особливості становлення та розвитку системи управління малими підприємствами України : дис. ... канд. екон. наук : 08.06.01 / Мартинюк Людмила Анатоліївна. – Київ, 2004. – 194 с.
106. Турлакова С. С. Моделирование ситуационного механизма управления развитием предприятий (на примере машиностроения) : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.11 / Турлакова Светлана Сергеевна. – Краматорск, 2009. – 164 с.
107. Чубарева Л. И. Малый бизнес: теория, механизмы поддержки становления и развития : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.01 / Чубарева Людмила Ивановна. – Донецк, 2008. – 210 с.
108. Закон України «Про Національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні» №2157-III від 21.12.2000 р. (Редакція від 10.06.2012 р.) [Електронний ресурс]. – URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2157-14>.
109. Стожок О.З. Роль коопераційних зв'язків в формуванні об'єднань великих і малих підприємств / О.З. Стожок // Вісн. Житомир. держ. технол. ун-ту. Сер.: Екон. науки. – 2010. – Ч. 1, № 3 (53). – С. 291-294.
110. Варналій З.С. Коопераційні зв'язки малих, середніх та великих підприємств / З.С. Варналій // Малий і середній бізнес. – 2001. – № 1-2.
111. Мареный М.А. Методы финансового анализа кооперационных взаимодействий малых промышленных предприятий / М.А. Мареный // Аудит и финансовый анализ. – 2001. – № 3.
112. Закон України «Про фінансовий лізинг» № 723/97-ВР, нова редакція від 16.01.2004 р. [Електронний ресурс]. – URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/ru/723/97-%D0%B2%D1%80>.
113. Перехідна економіка / В.М. Геєць, Є.Г. Панченко, Е.М. Лібанова, З.С. Варналій та ін.; За ред. Гейця. – К.: Вища школа, 2003. – 591 с.
114. Ускова Л. В. Мале підприємництво в системі регіонального розвитку : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.05 / Ускова Лариса Валентинівна. – Черкаси, 2010. – 217 с.

115. Чижиков Г. Д. Бізнес-асоціації в умовах інтеграції України в світове господарство : дис. ... д-ра екон. наук : 08.05.01 / Чижиков Геннадій Дмитрович. – Донецьк, 2006. – 455 с.
116. Котляревський О. Інноваційно-інвестиційна складова мотиваційного механізму розвитку підприємництва / О. Котляревський // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. Вип. 43, Ч. II / М-во освіти і науки України, Черкас. держ. технол. ун-т. – Черкаси: ЧДТУ, 2016. – С.75-81.
117. Котляревський О. В. Синергетичний ефект регуляторного впливу на мотивацію до підприємницької діяльності в економіці України / О. Фінагіна, Л. Проданова, О. Котляревський // Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту. Серія: економіка і менеджмент. – 2017. – № 1 (22). – С. 77-85.
118. Kotliarevsky O. Development of entrepreneurship in economy of Ukraine: motivators and demotivators of entrepreneurs' activity / O. Zakharova, L. Prodanova, O. Kotliarevsky // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. Вип. 45, Ч. II / М-во освіти і науки України, Черкас. держ. технол. ун-т. – Черкаси: ЧДТУ, 2017. – С.11-21.
119. Котляревський О. В. Підприємництво в контексті економічних реформ / О. В. Котляревський // Тези доповідей і виступів V всеукр. наук.-практ. конф. студентів і молодих вчених «Економічна теорія у умовах глобалізації економіки», (Донецький національний університет, м. Донецьк, 20-21 березня 2013 р.). – Донецьк: Юго-Восток, 2013. – С. 69-71.
120. Котляревський О.В. Етапи та особливості формування підприємництва в Україні / О. В. Котляревський // Тези доповідей і виступів VI всеукр. наук.-практ. конф. студентів і молодих вчених «Економічна теорія у умовах глобалізації економіки», (Донецький національний університет, м. Донецьк, 19-20 березня 2014 р.). – Донецьк: Юго-Восток, 2014. – С. 94-95.
121. Котляревський О.В. Механізм державної мотивації розвитку підприємництва в контексті інноваційного процесу та інкубування бізнесу в національній економіці / Л. В. Проданова, О. В. Котляревський // Зб. наук. праць міжнар. наук.-практ. конф. «Економіка і менеджмент 2017: перспективи інтеграції та інноваційного розвитку», (Дніпропетровський національний

- університет імені Олеся Гончара, м. Дніпро, 23-24 березня 2017 р.). – Дніпро: Біла К. О., 2017. – Т. 10. – С.74-77.
122. Котляревський О.В. Синергетичний ефект активізації підприємницької діяльності / О.В. Котляревський // Інвестиції: практика та досвід. – 2014. – № 12. – С. 98-101.
123. Добуляк Л. П. Економіко-математичне модулювання тенденцій розвитку малого бізнесу в Україні : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.11 / Добуляк Леся Петрівна. – Львів, 2014. – 205 с.
124. Діяльність суб'єктів господарювання. 2015 р. Статистичний збірник. – К.: Державна служба статистики України, 2016. – 455 с.
125. Діяльність суб'єктів господарювання. 2011 р. Статистичний збірник. – К.: Державна служба статистики України, 2012. – 467 с.
126. Діяльність підприємств – суб'єктів підприємницької діяльності. 2008 р. Статистичний збірник. – К.: Державний комітет статистики України, 2009. – 313 с.
127. Статистичний щорічник України за 2008 рік / Держкомстат України; [За ред. О.Г. Осауленка; Відп. за ред. Н.П. Павленко]. – К.: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2009. – 566 с.
128. Статистичний щорічник України за 2010 рік / Державна служба статистики України; [За ред. О.Г. Осауленка; Відп. за ред. Н.П. Павленко]. – К.: ТОВ «Август Трейда», 2011. – 559 с.
129. Статистичний щорічник України за 2001 рік / Держкомстат України; [За ред. О.Г. Осауленка; Відп. за ред. В.А. Головка]. – К.: Техніка, 2002. – 645 с.
130. Онікієнко В.В. Ринок праці та соціальний захист населення України: ретроаналіз, проблеми, шляхи вирішення: [науково-аналітична моногр.] / В.В. Онікієнко – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, 2013. – 456 с.
131. Жаліло Я.А. Теорія та практика формування ефективної економічної стратегії держави: моногр. / Я.А. Жаліло. – К.: НІСД, 2009. – 336 с.
132. Статистичний щорічник України за 2007 рік / Держкомстат України; [За ред. О.Г. Осауленка; Відп. за ред. П.П. Забродський]. – К.: Консультант, 2008. – 551с.
133. Дощин С. В. Коливання економічної активності в Україні в умовах фінансово-економічної глобалізації / С.В. Дощин //

- Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. – 2011. – Вип. 3. – С. 324-327.
- 134.Сахно А. А. Принципи мотивації економічної діяльності підприємств / А. А. Сахно // Наукові записки. Серія «Економіка». – 2013. – Вип. 23. – С.99-102.
- 135.Doing Business in 2004: Understanding Regulation. A copublication of the World Bank, the International Finance Corporation, and Oxford University Press. – Washington: The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, 2004. – 211 p.
- 136.Doing Business 2007: How to Reform. Comparing Regulation in 175 Economies. – Washington: The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, 2006. – 194 p.
- 137.Doing Business 2008. Comparing Regulation in 178 Economies. – Washington: The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, 2007. – 208 p.
- 138.Дорожня карта розвитку підприємництва в Україні: 2015-2016 роки. – К.: Центр громадської експертизи, Центр міжнародного приватного підприємництва, 2014. – 20 с.
- 139.Стратегія розвитку підприємництва: експертне бачення. – К.: Центр громадської експертизи, Центр міжнародного приватного підприємництва, 2016. – 34 с.
- 140.Щорічна оцінка ділового клімату в Україні: 2015 рік. За результатами опитування малого та середнього бізнесу. Аналітичний звіт. – К.: USAID ЛЕВ, 2016. – 182 с.
- 141.Doing Business in 2005: Removing Obstacles to Growth. – Washington: The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, 2005. – 161 p.
- 142.Doing Business in 2006: Creating Jobs. – Washington: The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, 2006. – 196 p.
- 143.Doing Business 2009. Comparing Business Regulations for domestic firms in 181 Economies. A World Bank Group Flagship Report. – Washington: The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, 2009. – 211 p.
- 144.Doing Business 2010: Reforming through Difficult Times. Comparing Business Regulations for domestic firms in 183 Economies. A World Bank Group Flagship Report. – Washington: The International Bank for Reconstruction and Development / The

- World Bank, 2010. – 231 p.
145. Doing Business 2011: Making a Difference for Entrepreneurs. Comparing Business Regulations for domestic firms in 183 Economies. A World Bank Group Flagship Report. – Washington: The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, 2011. – 267 p.
146. Doing Business 2012: Doing business in a more transparent world. Comparing Business Regulations for domestic firms in 183 Economies. A World Bank Group Flagship Report. – Washington: The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, 2012. – 212 p.
147. Doing Business 2013: Smarter Regulations for Small and Medium-Size Enterprises. Comparing Business Regulations for domestic firms in 185 Economies. A World Bank Group Flagship Report. – Washington: The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, 2013. – 282 p.
148. Doing Business 2014: Understanding Regulations for Small and Medium-Size Enterprises. Comparing Business Regulations for domestic firms in 189 Economies. A World Bank Group Flagship Report. – Washington: The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, 2014. – 316 p.
149. Doing Business 2015: Going Beyond Efficiency. Comparing Business Regulations for domestic firms in 189 Economies. A World Bank Group Flagship Report. – Washington: The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, 2016. – 331 p.
150. Doing Business 2016: Measuring Regulatory Quality and Efficiency. Comparing Business Regulation for domestic firms in 189 Economies. A World Bank Group Flagship Report. – Washington: The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, 2016. – 348 p.
151. Doing Business 2017: Equal Opportunity for All. Comparing business regulation for domestic firms in 190 economies. A World Bank Group Flagship Report. – Washington: The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, 2017. – 356 p.
152. Васильців Т.Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення: моногр. / Т.Г. Васильців. – Львів: Арал, 2008. – 384 с.

153. Франчук Ю.О. Теоретичні засади стимулювання розвитку малого підприємництва у регіонах / Ю.О. Франчук // Молодий вчений. – 2015. – №1(16). – С. 88-92.
154. Ковпак Л.В. Життєвий простір: соціальні параметри повсякденності (1991-2010 роки) / Л.В. Ковпак // Життєвий простір України: політичний та гуманітарний виміри (1991–2010 роки): Зб. наук. статей. (Автори: Касьянов Г.В., Барановська Н.П., Падалка С.С., Кубальський О.Н., Ковпак Л.В., Шульга Т.С.). – К.: Інститут історії України НАН України, 2012. – С. 159-183.
155. Мариненко Н. Досвід реформ в Україні у світлі неоконсервативної економічної політики / Н. Мариненко // Галицький економічний вісник. – 2012. – №2(35). – С. 10-22.
156. Указ Президента України «Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва» №727/98 від 03.07.1998 р. [Електронний ресурс]. – URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/727/98>.
157. Баліцька В.В. Рентабельність діяльності суб'єктів господарювання України: оцінювання істинних результатів / В.В. Баліцька // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – №11(137). – С. 120-130.
158. Business Reforms in Ukraine 2009-2017. Doing business. Measuring Business Regulations. The World Bank [Електронний ресурс]. – URL: <http://www.doingbusiness.org/Reforms/Overview/Economy/ukraine>.
159. Барміна А. Деретуляція господарської діяльності: що вдалося досягти у 2015 р. / А. Барміна // Аптека.ua. – 2016. – №1024 (3). [Електронний ресурс]. – URL: <http://www.apteka.ua/article/358160>.
160. Податковий кодекс України. №2755-VI від 02.12.2010 р. [Електронний ресурс]. – URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
161. Регіональні програми розвитку малого і середнього підприємництва: структура, пріоритети, фінансування. – К.: Центр громадської експертизи, Центр міжнародного приватного підприємництва, 2015. – 24 с.
162. Аналітичні матеріали щодо тенденцій ділової активності підприємств, виявлених за результатами державного статистичного спостереження «Стан ділової активності підприємств», порівняно з фактичними статистичними даними.

- 2014 р. Державна служба статистики України. Офіційний веб-сайт. [Електронний ресурс]. – URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
163. Валовий внутрішній продукт у I-IV кварталах 2016 року й у 2016 році. Експрес-випуск. 21.03.2017 р. № 66/0/02.4вн-17. – К.: Державна служба статистики України, 2017. – 17 с.
164. Ляшенко О.М. Концептуалізація управління економічною безпекою підприємства: моногр. / О.М. Ляшенко. – К.: НІСД, 2015. – 348 с.
165. Національні рахунки України за 2015 р. Статистичний збірник. – К.: Державна служба статистики України, 2017. – 177 с.
166. Розвиток малого і середнього підприємництва в Україні: проблеми, потреби, перспективи. – К.: Центр громадської експертизи, Центр міжнародного приватного підприємництва, 2015. – 44 с.
167. Проект розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року», офіційно оприлюднений для громадських консультацій на сайті Міністерство економічного розвитку і торгівлі України – URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=6b237e21-1d83-41af-a03a-9fe25be93530&title=ProektRozporiadzhenniaKabinetuMinistrivUkrainiproSkhvalenniaStrategiiRozvitkuMalogoISerednogoPidprimnitstvaVUkrainiNaPeriodDo2020-Roku>. (Дата звернення: 25.03.2017).
168. Регіони України 2016 р. Статистичний збірник. Ч. II – К.: Державна служба статистики України, 2016. – 692 с.
169. Занг В. Б. Синергетическая экономика. Время и перемены в нелинейной экономической теории / В.Б. Занг. Пер. с англ. Н. В. Островская / Под ред. В.В. Лебедева, В.Н. Разжевайкина. – М.: Мир, 1999. – 335 с.
170. Волинчук Ю.В. Синергетичний ефект сталого розвитку регіонів / Ю.В. Волинчук // Фінансовий простір. – 2012. – № 3 (7). – С. 66-70.
171. Реген В. Управление комплексным развитием предприятия / В. Реген, Е. А. Ткаченко. – СПб.: Изд. Вернера Регена, 2006. – 256 с.
172. Пуряев А.С. Концепция оценки эффективности / А.С. Пуряев // Экономическая синергетика: Ответы на вызовы и угрозы XXI

- века: сб. научн. трудов / Под ред. Б. Л. Кузнецова. – Наб. Челны: Изд-во КамПИ, 2005. – С.127-131.
- 173.Христиановский В.В. Построение и анализ устойчивости синергетических моделей кооперации участников рыночных отношений / В.В. Христиановский, В.П. Щербина // Модели оценки, анализа и прогнозирования социально-экономических систем. – Харьков: ИД «ИНЖЕК», 2010. – С. 154-171.
- 174.Мельник Л. Г. Діяльність підприємств у світлі синергетики / Л. Г. Мельник, О.В. Кубатко // Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка. – 2005. – №10(82). – С. 117-123.
- 175.Дербенцев В. Д. Синергетичні та еконофізичні методи дослідження динамічних та структурних характеристик економічних систем: моногр. / В.Д. Дербенцев, О.А. Сердюк, В.М. Соловйов, О.Д. Шарапов. – Черкаси: Брама-Україна, 2010. – 287 с.
- 176.Пузарева И. В. Формирование инвестиционной политики региона на основе синергетического подхода : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.05 / Пузырева Ираида Владимировна - Орел, 2006. – 171 с.
- 177.Самойленко Б. В. Організаційно-економічні засади ринкової трансформації регіональних водогосподарських комплексів : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.05 / Самойленко Богдан Віталійович. – Луцьк, 2010. – 219 с.
- 178.Касьянова Н. В. Управління розвитком підприємства на основі кумулятивного підходу : дис. ... д-ра экон. наук : 08.00.04 / Касьянова Наталія Віталіївна. – Донецьк, 2012. – 421 с.
- 179.Шлафман Н. Л. Подолання диспропорцій соціального потенціалу підприємництва в Україні / Н. Л. Шлафман, О. В. Бондаренко, О. В. Захаров // Економічні інновації. – 2015. – Вип. 60(3). – С. 224-232.
- 180.Регіони України 2016 р. Статистичний збірник. Ч. I – К.: Державна служба статистики України, 2016. – 299 с.
- 181.Фінагіна О.В. Ринкова трансформація в регіоні: особливості та діагностування [Текст] / О. В. Фінагіна ; НАН України, Ін-т екон.-прав. дослідж. - Донецьк : Юго-Восток, Лтд, 2005. - 228 с.
- 182.Фінагіна О.В. Поширення засад регіонального менеджменту: методи і напрями діагностики регіональних ринків / О. Фінагіна, Н. Поліщук // Наукові праці: Науково-методичний журнал. – Т.

145. Випуск 132. Економіка. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. – С.38-43.
183. Бевз І. А. Оцінка соціально-економічного розвитку регіонів України у докризовий і посткризовий періоди / І.А. Бевз, Н.О. Федяй // Ефективна економіка: електронне наукове фахове видання. [Електронний ресурс]. – 2013. – №7. – URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2168&p=1>.
184. Волощук Н. Ю. Регіональні особливості розвитку сфери малого підприємництва : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.05 / Волощук Надія Юріївна; НААН України, Закарпатська державна сільськогосподарська дослідна станція. – Ужгород, 2016. – 224 с.
185. Економічний розвиток регіону на основі активізації підприємницької діяльності: монографія // За заг. ред. док. економ. наук, професора А.І.Ковальова – Одеса: Атлант, 2014. – 178 с.
186. Савлук О. Оцінка інвестиційної привабливості регіонів України / О. Савлук // Вісник КНТЕУ. – 2013. – № 5 – С. 31-44.
187. Верланов О.Ю. Фактори формування валового регіонального продукту / О. Верланов [Електронний ресурс]. – URL: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/economy/2010/126-113-19.pdf>.
188. Ляшевська О.І. Валовий регіональний продукт у механізмі економічних індикаторів / О. Ляшевська // Теорія та практика державного управління. – 2011. – Вип. 3(34). [Електронний ресурс]. – URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/tpdu/2011-3/doc/2/19.pdf>.
189. Політика сприяння експорту МСП в Україні. Проект для обговорення на круглому столі 29 березня 2016 року. – К.: Програма USAID ЛЕВ, 2015. [Електронний ресурс]. – URL: http://www.ier.com.ua/files//publications/Policy_papers/IER/2016/LEV/KrinitSyn_SME_Export_Promotion.pdf.
190. Захарченко В.І. Інноваційний менеджмент: теорія і практика в умовах трансформації економіки. Навч. посіб. / В. Захарченко, Н. Корсікова, М. Меркулов. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 448 с.
191. Друкер П.Ф. Энциклопедия менеджмента / П.Ф. Друкер.: Пер. с англ. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2004. – 432 с.
192. Закон України «Про інноваційну діяльність» № 40-IV від 04.07.2002 р. [Електронний ресурс]. – URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/40-15>.

193. Алимов А.Н. Управление инновационным циклом / А.Н. Алымов. – Академия наук Украины – К.: Наукова думка, 1993. – 190 с.
194. Закон України Про інвестиційну діяльність №1560-XII від 18.09.1991 р. [Електронний ресурс]. – URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1560-12>.
195. Захарова О.В. Умови досягнення Україною сталого інноваційного розвитку / О.В. Захарова // Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет. Вип. 10. – Ч. 1. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2012. – С.176-180.
196. Благой В. В. Мотивация инновационной деятельности / В.В. Благой, В.В. Благая, Е.Ю. Цымбалист – «Економіка: проблеми теорії та практики». – Випуск 252: В VI т. – Т. I. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2009. – С. 205-210.
197. Захарченко В. Фінансове забезпечення бізнесу як чинник міжнародної конкурентоспроможності України та її регіонів / В. Захарченко, С. Захарченко // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. Вип. 42, Ч. I / М-во освіти і науки України, Черкас. держ. технол. ун-т. – Черкаси: ЧДТУ, 2016. – С. 11-18.
198. Стан розвитку науки і техніки, результати наукової, науково-технічної, інноваційної діяльності, трансферу технологій за 2015 рік: Аналітична довідка. / Мін-во освіти і науки України. Український інститут науково-технічної і економічної інформації. – К., 2016. – 199 с.
199. Філіппова С. В. Інноваційний розвиток вітчизняних промислових підприємств: основні проблеми та тенденції / С. В. Філіппова, П. В. Воронжак // Економічні інновації. – 2015. – Вип. 60(3). – С. 336-341.
200. Проданова Л.В. Інкубування бізнесу в системі інституцій підтримки і створення сприятливих умов розвитку підприємництва / Л. Проданова, Л. Панкова, Я. Заріцька // Трансформаційні перетворення економічних систем: виклики сучасності: монографія [Текст] / за заг. ред. Н. В. Прямухіної. – К.: Кондор-Видавництво, 2017. – 290 с., С. 201-213.

201. Аналітичний звіт про стан і перспективи розвитку малого та середнього підприємництва в Україні. – Київ: Державна регуляторна служба України з питань регуляторної політики та розвитку підприємництва, 2014. [Електронний ресурс]. – URL: <http://www.dkrp.gov.ua/info/3226>.
202. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс] : офіц. веб-сайт. – Електрон. текст., табл. дан. і прогр. – URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=6463d3ba-aa13-4e54-8db9-0f36642c43d9&tag=IndustrialniParkiVUkraini>.
203. Фінагіна О.В. Бізнес-інкубування в системі прогресивного розвитку енергетичного ринку України: регіональні та галузеві аспекти / Фінагіна О. В., Гулак Д. В., Шишолін А. П. // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. Вип. 42. Ч. I. / М-во освіти і науки України, Черкас. держ. технол. ун-т. – Черкаси: ЧДТУ, 2016. – С.19-26.
204. The Global Competitiveness Report 2008-2009 [Electronic recourse] : World Economic Forum, Geneva, Switzerland, 2008. – URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2008-09.pdf.
205. The Global Competitiveness Report 2009-2010 [Electronic recourse] : World Economic Forum, Geneva, Switzerland, 2009. – URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2009-10.pdf.
206. The Global Competitiveness Report 2010-2011 [Electronic recourse] : World Economic Forum, Geneva, Switzerland, 2010. – URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2010-11.pdf.
207. The Global Competitiveness Report 2011-2012 [Electronic recourse] : World Economic Forum, Geneva, Switzerland, 2011. – URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GCR_Report_2011-12.pdf.
208. The Global Competitiveness Report 2012-2013 [Electronic recourse] : World Economic Forum, Geneva, Switzerland, 2012. – URL:

- http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2012-13.pdf.
209. The Global Competitiveness Report 2013-2014 [Electronic recourse] : World Economic Forum, Geneva, Switzerland, 2013. – URL:
http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2013-14.pdf 3.
210. The Global Competitiveness Report 2014-2015 [Electronic recourse] : World Economic Forum, Geneva, Switzerland, 2014. – URL:
http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2014-15.pdf.
211. The Global Competitiveness Report 2015-2016 [Electronic recourse] : World Economic Forum, Geneva, Switzerland, 2015. – URL:
http://www3.weforum.org/docs/gcr/2015-2016/Global_Competitiveness_Report_2015-2016.pdf.
212. The Global Competitiveness Report 2016-2017 [Electronic recourse] : World Economic Forum, Geneva, Switzerland, 2016. – URL:
<http://www3.weforum.org/docs/GCR2016-2017/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2016-2017.pdf>.
213. Кваша С.В. Інноваційний розвиток підприємництва в Україні: проблеми та шляхи подолання / С.В. Кваша // Вестник Национального технического университета «ХПИ» [Текст]: Сб. науч. тр.: темат. вып. / Харьковский политехнический ин-т, нац. техн. ун-т. Вып. 8: Технический прогресс и эффективность производства / отв. ред.: П.Г. Перерва, Н.И. Погорелов. – Х.: НТУ «ХПИ», 2010. – С. 86-91.
214. Шара Є.А. Інвестиційно-інноваційна привабливість регіонів України за умов інтеграційного розвитку : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.05 / Шара Є. А. – Донецьк, 2012.
215. Циганець В.В. Мале інноваційне підприємництво в системі розширеного відтворення / В.В. Циганець // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. Науковий збірник. Випуск 7, Том 1. – Івано-Франківськ, 2011. – С. 283-287.
216. Дем'яненко Т. І. Адаптивне управління інноваційно-інвестиційним розвитком підприємств залізничного транспорту : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / Дем'яненко Тетяна Іванівна – Харків, 2013. – 258 с.

217. Дем'яненко Т.І. Механізм взаємодії внутрішніх і зовнішніх факторів стратегічного управління інноваційно-інвестиційним розвитком підприємства / Т.І. Дем'яненко // *Економіка и управление*. – 2012. – № 5. – С. 133-136.
218. Московцев А. Ф. Проблемы и особенности развития инновационного предпринимательства в современной России / А.Ф. Московцев, В.В. Великанов, Ю.Г. Оноприенко // *Бизнес. Образование. Право. Вестник Волгоградского института бизнеса*. – 2010. – № 2. – С. 113-118.
219. Тарасенко Т. В. Государственное стимулирование инновационного предпринимательства в трансформационной экономике : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.01 / Тарасенко Татьяна Владимировна. – Харьков, 2007. – 220 с.
220. Крисоватий І. А. Податкове регулювання інноваційних процесів в Україні: стан та перспективи розвитку : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.08 / Крисоватий Ігор Андрійович. – Київ, 2014. – 195 с.
221. Глущенко Л. Д. Науково-методичні засади розвитку малих промислових підприємств з технологічними інноваціями : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.08 / Глущенко Лариса Дмитрівна. – Одеса, 2014. – 231 с.
222. Котляревський О. В. Механізм державної мотивації підприємницької діяльності [Електронний ресурс] / О. В. Котляревський // *Ефективна економіка*. – 2013. – №12. – URL до журн.: <http://www.economy.nauka.com.ua/>.
223. Котляревський О.В. Розвиток системи підприємництва в Україні / О. В. Котляревський // *Економіка та держава*. – 2014. – № 12. – С. 128-132.
224. Котляревський О.В. Дослідження мотиваційного механізму підприємницької діяльності як умови ефективного інкубування бізнесу в національній економіці / Л. В. Проданова, О. В. Котляревський // *Інтелект XXI*. – 2017. – № 1. – С. 96-103.
225. Котляревський О. В. Активізація підприємництва як рушійна сила розвитку ринкової економіки / О. В. Котляревський // *Матеріали міжнар. наук. конф. «Філософія у сучасному соціумі»*, (Донецький національний університет, м. Донецьк, 24-26 квітня 2013 р.). – Донецьк: ДонНУ. – 2013. – Т.1. – С. 145-148.
226. Котляревський О. В. Розвиток підприємницького сектору економіки в умовах глобалізації / О. В. Котляревський //

- Матеріали II міжнар. наук.-практ. конф. викладачів, аспірантів та студентів «Україна – Чорногорія: економічна трансформація та перспективи міжнародної співпраці», (Готельський освітній центр Чорногорії НЕС, Університет Чорногорії, Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, Чорногорія, м. Будва, 18-25 травня 2013 р.). – Донецьк: ДонНУЕТ імені Михайла Туган-Барановського, 2013. – Т. 2. – С. 183-185.
227. Котляревський О.В. Державна регуляторна політика щодо мотивації до підприємницької діяльності в Україні / О. В. Котляревський // Зб. тез наук. робіт учасників всеукр. наук. конф. «Сучасні теорія і практика менеджменту та бізнес-адміністрування», (Черкаський державний технологічний університет, м. Черкаси, 12-13 квітня 2017 р.). – Черкаси, Черкаський державний технологічний університет, 2017. – С. 262-264.
228. Котляревський О.В. Формування української моделі активізації підприємницької діяльності / О.В. Котляревський // Схід . – 2014. – № 4 (140). – С. 20-24.
229. Яцко В.В. Проблеми розвитку вітчизняного підприємництва та шляхи виходу його із тіні / В.В. Яцко // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.12. – С. 281-286.
230. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції Загальнодержавної програми розвитку малого і середнього підприємництва на 2014-2024 роки» від №641 від 28.08.2013 р. (втрата чинності від 24.05.2017 р.). – URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/641-2013-%D1%80>.
231. Щорічна оцінка ділового клімату в Україні: 2016 рік. Аналітичний звіт: національний та регіональний виміри. За результатами опитування малого та середнього бізнесу. – К.: USAID ЛЕВ, 2017. – 269 с.
232. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» (нова редакція). Реєстр. № 1256 від 04.12.2014 р. – URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=52717.
233. Кузнецова І. С. Трансформація державного регулювання малого підприємництва в Україні : дис. ... канд. екон. наук : 08.02.03 / Кузнецова Ірина Сергіївна. – Київ, 2002. – 206 с.

234. Колісніченко П. Т. податков важелі державного регулювання розвитку малого підприємництва : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.03 / Колісніченко прасковія Тимофіївна. – Умань, 2014. – 181 с.
235. Копченко І. М. Державне регулювання малого підприємництва в трансформаційній економіці : дис. .. канд. екон. наук : 08.01.01 / Копченко Ірина Михайлівна. – Київ, 2005. – 226 с.
236. Антофій Н. М. Організаційно-економічне забезпечення розвитку виробничої системи плодоовочевого консервного сектору економіки України : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.03 / Антофій Наталія Миколаївна. – Нова Каховка, 2010. – 385 с.
237. Бовкун В. И. Развитие системы государственного управления предпринимательской деятельностью : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.05 / Бовкун Владимир Ильич. – СПб, 2006. – 137 с.
238. Isenberg D.J. How to start an entrepreneurial revolution / D.J. Isenberg // Harvard business rev. – Boston, 2010. – Vol. 88. – № 6. – P. 41-50.
239. Хасбулатов Р. И. Международное предпринимательство. Учебник. – 2-е изд. перераб. и доп. – М.: Проспект, 2016 – 640 с.
240. Орлова В.О. Основні напрями стимулювання розвитку малого бізнесу: теоретичний аспект [Електронний ресурс] / В.О. Орлова // Європейський вектор економічного розвитку. – 2011. – URL: <http://bo0k.net/index.php?p=achapter&bid=5465&chapter=1>
241. Sammut S. Comment aider les petites entreprises jeune? / S. Sammut // Rev. fr. de gestion. - P., 1998. - № 121. - P. 28-41.
242. Орлова В.О. Природні переваги малого бізнесу – основа його розвитку / В.О. Орлова // Бизнес Информ. – 2012. – №11. – С. 75-79.
243. Орлова В.О. Концепція розвитку малого бізнесу в Україні / В.О. Орлова // Наукові записки. Серія «Економіка». Випуск 19. – 2012. – №2. – С. 191-195.
244. Орлова В.О. Сутність і функції малого бізнесу в сучасній економіці / В.О. Орлова // Вісник ДонНУЕТ. Серія: Економічні науки. – 2011. – №3(51). – С. 52-57.
245. Орлова В.О. Теоретико-методологічні основи підтримки малого бізнесу / В. Орлова // Схід. – 2011. – № 7 (114). – С. 55-58.
246. Квасниця О. В. Державна фінансова підтримка малих підприємств в Україні : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / Квасниця Оксана Василівна. – Тернопіль, 2012. – 252 с.

247. Орлова В. О. Методологія розвитку малого бізнесу України : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.03 / Орлова Валентина Олександрівна. – Донецьк, 2014. – 450 с.
248. Карбовник С. М. Мале й середнє зовнішньоторговельне підприємництво в економіці України : автореф. дис. ... канд екон. наук : 08.01.01 / Карбовник Софія Миколаївна. – Львів, 2003. – 21 с.
249. Скрильник А. С. формування механізму управління інвестиційними ресурсами на підприємствах малого та середнього бізнесу : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / Скрильник Андрій Сергійович. – Донецьк, 2014. – 229 с.
250. Методологія функціонального моделювання IDEF0. Руководящий документ. Издание официальное. – М.: Госстандарт России, 2000. – 75 с.
251. Кондратюк Т. В. Формування державної політики підтримки малого бізнесу в Україні : дис. ... канд. екон. наук : 25.00.05 / Кондратюк Тетяна Вікторівна. – Київ, 2002. – 203 с.
252. Семенчук Т. Б. Державна підтримка розвитку малого бізнесу в Україні та напрями її вдосконалення : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.03 / Семенчук Тетяна Борисівна. – Київ, 2012. – 177 с.
253. Важинський Ф. А. Особливості розвитку підприємництва на сільських територіях / Ф. А. Важинський, А. В. Колодійчук // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.7. – С. 120-124.
254. Омер Кирилли Аслан Енверович. Механізм інвестування інноваційного розвитку малого і середнього бізнесу : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.03 / Омер Кирилли Аслан Енверович. – Київ, 2014. – 223 с.
255. Мироненко М. Механізм державної підтримки підприємницької ініціативи в сільському господарстві / М. Мироненко // Державне управління та місцеве самоврядування. – 2011. – Вип. 3 (10). – С. 45-53.
256. Нардиева Ф. С. Механизмы государственной поддержки развития малых предприятий промышленности : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.05 / Нардиева Фатима Сейфулаховна. – Махачкала, 2003. – 145 с.
257. Дудина Е. В. Развитие системы государственного экономического регулирования инвестиционной деятельности в

- малом предпринимательстве : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.05 / Дудина Елена Васильевна. – Орел, 2003 – 168 с.
- 258.Бесарабова Н. В. Управление занятостью населения на муниципальном уровне : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.05 / Бесарабова Наталья Викторовна. – Краснодар, 2004. – 185 с.
- 259.Мяжлонова С. К. Управление предпринимательскими рисками в сфере сервисно-транспортных услуг : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.05 / Мяжлонова Светлана Константиновна. – Ставрополь, 2005. – 163 с.
- 260.Гнатенко І. А. Підтримка діяльності виробничих малих підприємств : дис. канд. экон. наук : 08.00.04 / Гнатенко Ірина Анатоліївна. – Луганськ, 2012. – 214 с.
- 261.Мельников Б. И. Механизм формирования внутренних инвестиционных ресурсов предприятий : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.05 / Мельников Борис Иванович. – Новочеркасск, 2005. – 181 с.
- 262.Токаренко Г. С. Адаптивно-ситуационное управление предприятиями в российских условиях : дис. ... д-ра. экон. наук : 08.00.05 / Токаренко Геннадий Савельевич. – Москва, 2004 – 414 с.
- 263.Измалкова С. А. Методология управления системной реструктуризацией бизнеса на основе императива гармонизации интересов его субъектов : дис. ... д-ра. экон. наук : 08.00.05 / Измалкова Светлана Александровна. – Орел, 2006. – 386 с.
- 264.Трегубое Р. В. Стратегия развития государства в условиях глобализации: инновационные аспекты : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.01, 08.00.05 / Трегубое Роман Владимирович – Тамбов, 2007. – 175 с.
- 265.Мирончук О. Б. Стратегічні напрями інвестиційного забезпечення розвитку аграрної сфери в контексті національної антикризової політики : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.03 / Мирончук Ольга Борисівна. – Херсон, 2013. – 192 с.
- 266.Постанова Верховної Ради України Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Розвиток підприємництва в Україні та підтримка малого і середнього бізнесу» від 13 квітня 2016 року № 1090-VIII – URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1090-19#n12>.

ДОДАТКИ

Додаток А

Теоретичні основи мотиваційного механізму розвитку підприємництва

Таблиця А.1 – Авторські визначення категорії «мотивація»

№ з/п	Автор	Визначення
1	2	3
1	Афонін А.С. [19]	Мотивація – управлінська діяльність, спрямована на стимулювання працівників для досягнення цілей підприємства
2	Беляєва І.Ф. [20]	Мотивація – це сукупність мотивів, які впливають на поведінку людини, спонукаючи її до діяльності
3	Колот А.М. [21]	Мотивація – це сукупність внутрішніх і зовнішніх рушійних сил, які спонукають людину до діяльності, визначають поведінку, форми діяльності, надають цій діяльності спрямованості, орієнтованої на досягнення особистих цілей і цілей організації... Це сукупність усіх мотивів, які справляють вплив на поведінку людини
4	Богиня Д.П. [22]	Мотивація – ....суб'єктивна сторона діяльності людини, яка представлена широким спектром потреб, бажань, почуттів, інтересів
5	Кібанов А.Я. [23]	Мотивація – процес свідомого вибору людиною того чи іншого типу поведінки, яка визначається комплексним впливом зовнішніх (стимули) і внутрішніх (мотиви) факторів
6	Куліков Г.Т. [24]	Мотивація – процес спонукання людини, соціальної групи...здійснювати успадковано закріплені або набуті досвідом дії, спрямовані на задоволення певного роду потреб і досягнення особистих, групових і суспільних цілей
7	Крамаренко В.І. [25]	Мотивація – це сукупність внутрішніх і зовнішніх рушійних сил, що спонукають людину до діяльності, задають границі і форми діяльності і додають цій діяльності спрямованість, орієнтовану на досягнення визначених цілей
8	Кузьмін О.С. [26]	Мотивування – вид управлінської діяльності, який забезпечує процес спонукання себе та інших працівників до діяльності, що спрямована на досягнення особистих цілей і цілей організації
9	Мескон М. [27]	Мотивація – процес спонукання себе та інших до діяльності для досягнення особистих цілей та цілей організації
10	Сердюк О.Д. [28]	Мотивація – процес спонукання та стимулювання кожного працівника і колективу в цілому до результативної діяльності для досягнення особистих цілей та головної мети організації
11	Хміль Ф.І. [29]	Мотивація – стимулювання певної поведінки людини, зумовленої напруження між потребами і можливістю їх задоволення
12	Уткін Е.А. [30]	Мотивація – стан особистості, який визначає ступінь активності та напрямку дій людини в конкретній ситуації
13	Вельш А.Г. [31]	Мотивація – комплекс внутрішніх психологічних умов формування або активізації певного мотиву поведінки

Закінчення таблиці А.1

1	2	3
14	Ромашов О.В. [32]	Мотивація – вербальна поведінка, спрямована на вибір мотивів (суджень) для пояснення реальної трудової поведінки
15	Владімірова Л.П. [33]	Мотивація – ...пов'язана з природою стимулів до праці та передбачає встановлення взаємозв'язку в схемі «потреби – інтереси (мотиви) стимули – винагорода»
16	Нестерчук В.П. [34]	Мотивація – процес спонукання людини чи групи людей на досягнення цілей організації, що включає в себе мотиви, інтереси, потреби, захоплення
17	Травін В.В. [35]	Мотивація – це прагнення працівника задовольнити свої потреби (одержати певні блага) за допомогою трудової діяльності
18	Г. Дж. Болт [36]	Мотивація – визначення того, як досягти максимальної віддачі від підлеглих через розуміння їх способів дій, мотивів, причин їх хорошої або поганої роботи, та використання цієї інформації та цілого набору способів спонукання підлеглих досягти найвищого рівня продуктивності
19	Краткий словник із соціології [37]	Мотивація – спонукання до активності і діяльності суб'єкта (особистості, соціальної групи), пов'язане із прагненням задовольнити певні потреби
20	Чернишов В., Двінін А. [38]	Мотивація – фактор, який забезпечує досягнення фірми: внутрішнє спонукання до діяльності, виходячи з бажань, інтересів, позиції робітника
21	Шинкаренко В., Криворучко О. [39]	Мотивація – процес, який здійснюється менеджерами і полягає у виявленні сил (мотивів) та розробці стимулів, що спонукають індивідумів до дій по досягненню особистих цілей та цілей організації
22	Верховін В. [40]	Трудова мотивація є процесом вибору та обґрунтування способу участі людини у трудовій діяльності
23	Сербиновський Б., Самігін С. [41]	Мотивація – процес спонукання себе та інших до діяльності для досягнення своїх особистих цілей та загальних цілей організації
24	Тимошенко І., Соснін А. [42]	Мотивація – це сукупність рушійних сил, які спонукають людину до здійснення певних дій. Вона задає межі і форми цієї діяльності, надає їй направленість, орієнтовану на досягнення певних цілей
25	Маковеев П. [43]	Мотивація – процес впливу на фактори виробничої та соціальної середовища, під впливом яких змінюється поведінка робітника, досягаються певні поставлені цілі по удосконаленню виробництва та механізму його управління
26	Іванцевич Дж.М., Лобанов А. [44]	Мотивація робітників являє собою сукупність причин, які спонукають людину діяти тим чи іншим ціленаправленим чином. Це внутрішній стан, який спонукає, направляє та зберігає у людини прагнення досягти певної мети
27	Ільїн Є. [45]	Мотивація – процес формування мотиву

Джерело: упорядковано за джерелами [19-45]

Таблиця А.2 – Еволюція визначення понять «підприємець» і «підприємництво» в економічній науці

Рік	Автор	Зміст визначення
1	2	3
1723	Загальний словник комерції	Підприємець – людина, що бере на себе зобов'язання щодо виробництва чи будівництва об'єкта
1725	Р. Кантільйон	Підприємець – людина, що приймає рішення і задовольняє свої потреби за умов невизначеності. Дохід підприємця – це плата за ризик. Відокремив підприємницьку функцію, пов'язану з ризиком і невизначеністю, від функцій капіталіста-власника і менеджера. Підприємець – людина, яка діє в умовах ризику
1770	А. Тюрго	Підприємець – людина, яка повинна володіти не тільки визначеною інформацією, але й капіталом. Основна функція полягає у володінні капіталом
1776	А. Сміт	Підприємець – власник підприємства і втілювач ризикованих комерційних ідей. Його основна функція – організація й управління виробництвом у рамках звичайної господарської діяльності
1797	К. Бодо	Підприємець – це особа, яка несе відповідальність за розпочату справу; той хто планує, контролює, організує виробництво та володіє підприємством; поєднує категорію ризику з категорією відповідальності, включивши в процес підприємництва основні функції: планування, контроль, організацію і володіння підприємством
1830	Ж. Б. Сей	Підприємницька діяльність – поєднання трьох класичних факторів виробництва: землі, капіталу, праці. У теорії автора підприємець виступав як керівник, координатор факторів виробництва, котрий на свій ризик і на свою користь виробляє який-небудь продукт
1848	Дж. С. Міль	Основними функціями підприємця є управління, контроль, прийняття на себе ризику
1863	В. І. Даль	Підприємець – це той, що почав що-небудь, вирішив виконати будь-яку нову справу, приступив до здійснення чого-небудь значного
1876	Ф. Уокер	Виділив у підприємницькій діяльності дві функції – функцію власника підприємства, який організовує виробництво з метою одержання доходу, і функцію власника капіталу, який має право на використання (споживання) одержаного прибутку як відсотка на вкладений капітал. Вважав, що слід розрізняти тих, хто надає капітал і одержує за це відсотки, та тих, хто отримує прибуток завдяки своїм організаційним здібностям
1890	А. Маршалл	Вважав, що: не кожен охочий може бути підприємцем; «природний» відбір підприємців відбувається в природі відповідно до закону, відкритому Ч. Дарвіном. Основну функцію вбачав в організації виробництва

Продовження таблиці А.2

1	2	3
1910	М. Вебер	Підприємницька діяльність – це втілення раціональності (під раціональністю тут розуміється функціональна ефективність, одержання максимальної вигоди від використання вкладених коштів і зусиль тощо). В основі підприємництва лежить раціональна етика протестантизму, а світогляд, моральність впливають на діяльність підприємця
1921	Ф. Найт	Підприємець — особа, яка попри невизначеність майбутнього може «вгадати» основні параметри розвитку виробництва та обміну, завдяки чому отримати комерційний ефект. Менеджер стає підприємцем тоді, коли його дії стають самостійними, і він готовий до особистої відповідальності
1934	Й. Шумпетер	Головне в підприємстві – інноваційна діяльність, а право власності на підприємство не є його істотною ознакою. Підприємцем може бути будь-хто, той, хто здійснює нові комбінації факторів виробництва: службовець акціонерного товариства, державний чиновник і менеджер підприємства будь-якої форми власності. Підприємець – це новатор, який розробляє нові технології. Основна функція підприємства – інноваційна, яка передбачає виробництво нового, ще невідомого споживачеві матеріального блага або старого, але з новими якостями; впровадження нових методів виробництва, які раніше не застосовувалися; освоєння нових економічних ринків збуту або більш широке використання існуючих; освоєння нових джерел і видів сировини
1936	Дж. М. Кейнс	Підприємець – своєрідний соціально-психологічний тип господаря, для якого головне «...не стільки раціональна калькуляція (Вебера) чи новаторство (Шумпетера), скільки набір визначених психологічних якостей». Основні мотиви підприємницької діяльності: прагнення до кращого, до незалежності, бажання залишити спадкоємцям набуті блага
1955	Р. Барр	Підприємництву властива не тільки творча, пошукова функція, яка впливає з рівня економічної свободи суб'єктів підприємницької діяльності, а й організаторська, що виявляється у прийнятті підприємцем самостійного рішення про організацію власної справи, в його диверсифікації, у впровадженні внутрішньофірмового підприємництва, у формуванні підприємницького стилю управління
1961	Д. Маккеланд	Підприємець – це енергійна людина, яка діє в умовах помірного ризику
1964	П. Друкер	Підприємець – це людина, яка використовує нову можливість з максимальною вигодою
1973	І. Кирцнер	Підприємець – чинність, яка забезпечує рух ринків до рівноваги. Підприємництво – це здатність бачити, де нові продукти придбали несподівану цінність для споживачів і де стали можливі нові методи виробництва

Закінчення таблиці А.2

1	2	3
1974	Ф. Хайек	Суть підприємництва – це пошук та вивчення нових економічних можливостей, характеристика поведінки, а не виду діяльності
1975	А. Шапіро	Підприємець – це людина, яка виявляє ініціативу, впроваджує соціально-економічні механізми. Діючи в умовах ризику, він несе повну відповідальність за можливу невдачу
1980	К. Веспер	Підприємець – це той, хто поєднує кошти, працю, матеріали і т. ін. таким чином, щоб їх сукупна вартість зростала. При цьому підприємець вносить зміни, запроваджує інновації і змінює заведений порядок

Джерело: упорядковано за [71, с. 62-64; 72; 73]

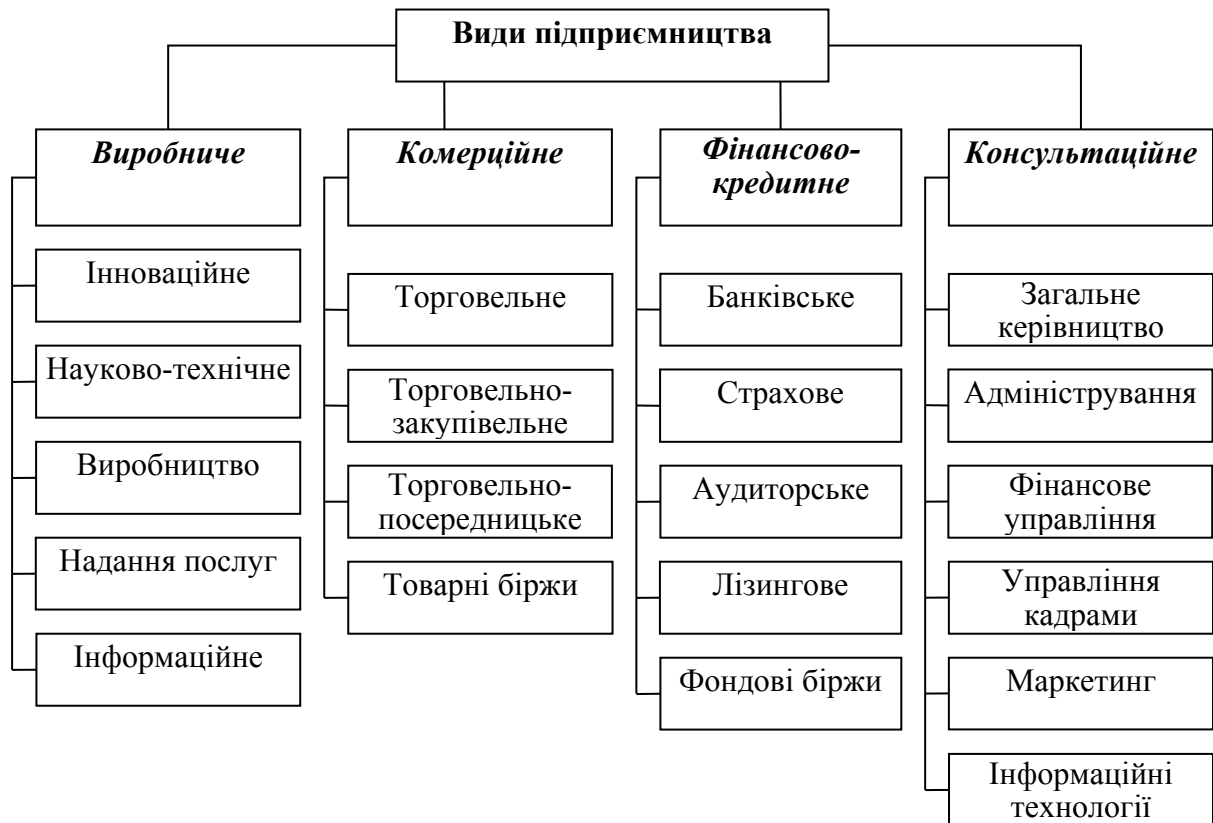
Таблиця А.3 – Тракткування понять «підприємець» і «підприємництво» у роботах вітчизняних економістів

№ з/п	Автор	Сутність та роль підприємництва
1	2	3
1.	В. Бобров, А. Крутик	Мета підприємництва – отримання прибутку
2.	І. Брициєва	Підприємництво – це сфера економічної діяльності, в якій реалізує себе підприємець – інноватор, суб'єкт, що шукає та реалізує нові можливості, сфери й об'єкти використання факторів виробництва, здатний висувати й освоювати нові товари, технології, форми і способи обслуговування споживачів, породжувати нові потреби і способи їх задоволення
3.	А. Бусигін	Підприємництво – це особлива форма економічної активності (під якою ми розуміємо доцільну діяльність, спрямовану на здобуття прибутку), яка базується на самостійній ініціативі, відповідальності та інноваційній підприємницькій ідеї
4.	Л. Воротіна	Підприємництво – не будь-яка діяльність виробника, банкіра, працівника торгівлі, сфери послуг, а лише діяльність власника, який самостійно чи із залученням найманої робочої сили розпочинає і здійснює виробництво, торгівлю тощо
5.	І. Герчикова	Підприємництво: основний вид самостійної господарської діяльності (виробничої або комерційної), здійснюваної фізичними на юридичними особами, іменованими підприємцями, від свого імені й на свій ризик на постійній основі; діяльність, спрямована на досягнення окресленого результату (одержання прибутку або підприємницького доходу) шляхом найкращого використання капіталу й ресурсів економічно відокремлених суб'єктів ринкового господарства, які несуть повну майнову відповідальність за результати своєї діяльності й підпорядковуються правовим нормам (законодавству країни реєстрації)

Закінчення таблиці А.3

1	2	3
6.	З. Варналій	Підприємець – це активний суб'єкт пошуку і реалізації нових можливостей у генеруванні та освоєнні новаторських ідей, розробленні нових продуктів і технологій, здійсненні інновацій та оволодінні перспективними факторами економічного розвитку. Підприємництво: тип господарської поведінки підприємців з організації розробок виробництва і реалізації благ з метою отримання прибутку і соціального ефекту; самостійна (за рахунок власних коштів) систематична інноваційна діяльність громадян-підприємців та малих підприємств на власний ризик з метою отримання підприємницького доходу (надприбутку)
7.	Т. Говорушко, О. Тимченко	Підприємництво – особлива система економічних відносин, за яких головною рушійною силою, суб'єктом господарювання є підприємець, котрий поєднує особові й матеріальні фактори відтворення на інноваційній основі, особистій ініціативі та економічній відповідальності й зацікавленості, ризику з метою одержання підприємницького доходу
8.	О. Довгальова О. Балабенко	Підприємництво – особлива форма економічної активності, що передбачає орієнтацію на досягнення комерційного успіху; інноваційний та ризиковий характер діяльності; перспективність спрямування на подальший розвиток, розширення масштабів і сфери діяльності; свободу та самостійність суб'єктів у прийнятті управлінських рішень та здійсненні бізнесу; майнову відповідальність підприємця за результати господарювання; постійний характер господарської діяльності, укладання регулярних, а не одноразових угод
9.	С. Мочерний, О. Устенко, С. Чеботар	Підприємництво – самостійне організаційно-господарське новаторство на основі використання різних можливостей для випуску нових товарів або старих новими методами, відкриття нових джерел сировини, ринків збуту тощо з метою отримання прибутків та самореалізації власної мети
10.	В. Сизоненко	Підприємництво – розвиток інноваційної ідеї в процесі самоорганізації і саморозвитку підприємства у взаємодії з внутрішнім та зовнішнім середовищем його функціонування
11.	Н. Нечивілова	Підприємництво – це підприємницька діяльність підприємств, яка здійснюється відповідно до установлених законодавством критеріїв, а також громадян-підприємців, які ведуть самостійну господарську діяльність для забезпечення самозайнятості та зайнятості членів своєї родини та інших громадян на власний ризик, як правило, маючи за мету одержання прибутку

Джерело: упорядковано за [73-79]

Рисунок А.1 – Види підприємництва за змістом економічної діяльності

Джерело: побудовано на основі [75, с. 53-61; 89, с. 49-53]

Таблиця А.4 – Класифікація видів економічної діяльності за КВЕД-2010

Секція	Назва
1	2
A	Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство
B	Добувна промисловість і розроблення кар'єрів
C	Переробна промисловість
D	Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря
E	Водопостачання; каналізація, поводження з відходами
F	Будівництво
G	Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів
H	Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність
I	Тимчасове розміщування й організація харчування

Закінчення таблиці А.4

1	2
J	Інформація та телекомунікації
K	Фінансова та страхова діяльність
L	Операції з нерухомим майном
M	Професійна, наукова та технічна діяльність
N	Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування
O	Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування
P	Освіта
Q	Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги
R	Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок
S	Надання інших видів послуг
T	Діяльність домашніх господарств
U	Діяльність екстериторіальних організацій і органів

Джерело: [90]

Додаток Б

Аналіз регуляторного забезпечення розвитку підприємницької діяльності

Таблиця Б.1 – Основні показники діяльності суб'єктів господарювання в Україні протягом 1997-2017 рр.

ДодатокОсновні показники діяльності	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Кількість суб'єктів Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України (ЄДРПОУ), на початок року, од.	615686	682469	728007	775763	834886	889330	935578	981054	1023396	1070705	1133200	1187020	1228888	1258513	1294641	1323807	1341781	1372177	1331230	1121347	1185071
Кількість суб'єктів господарювання, од.														2184105	1701797	1600304	1722251	1932325	1974439		
Кількість підприємств, од.														378987	375872	365112	393508	341165	343561		
у % до загальної кількості суб'єктів господарювання										16,7	15,8	13,8	13,1	17,4	22,1	22,8	22,8	17,7	17,4		
Кількість зайнятих працівників, тис. осіб								9581,7	9429,9	9272,5	9247,5	9051,0	8350,3	8186,0	8022,1	7920,9	7642,5	6510,1	6041,6		
Кількість найманих працівників, тис. осіб								9527,4	9369,9	9197,1	9144,4	8936,8	8228,2	8064,2	7941,4	7818,8	7521,6	6404,6	5930,0		
Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг), млн.грн								1405096,2	1514549,1	1898295,0	2418478,5	3019046,7	2745801,8	3462136,2	4091411,4	4307145,6	4153088,0	4319935,8	5318957,7		
Капітальні інвестиції, млн.грн						46563,0		89314,0	106179,8	142487,5	205063,8	245981,8	172863,3	133785,0	197604,5	235684,8	222671,0	183954,5	218801,7		
Фінансовий результат (сальдо) до оподаткування, млн.грн				13933,0	18740,6	14641,2	19643,3	42906,3	61386,0	70703,8	121593,6	-10943,3	-8763,8	58334,0	122210,0	101884,7	29283,2	-523587,0	-340126,6		
Прибуток до оподаткування, млн.грн					39803,4	37410,7	45817,0	71930,7	86003,9	104973,8	168690,1	173573,6	136845,0	212008,6	272726,2	277938,5	234513,7	334517,3	475321,2		
Збиток до оподаткування, млн.грн				22190,4	21062,8	22769,5	26173,7	29024,4	24617,9	34270,0	47096,5	184516,9	145608,8	153674,6	150516,2	176053,8	205230,5	858104,3	815447,8		
Питома вага підприємств, що одержали збиток, у % до загальної кількості				37,7	38,2	38,8	37,1	34,8	34,2	33,5	32,5	37,2	39,9	41,0	34,9	35,5	34,1	33,7	26,3		
Рентабельність діяльності підприємств, %				2,7	4,5	4,2	4,3	6,4	7,0	6,6	6,8	3,9	3,3	4,0	5,9	5,0	3,9	-4,1	1,0		
Кількість фізичних осіб-підприємців, од.														1805118	1325925	1235192	1328743	1591160	1630878		
у % до загальної кількості суб'єктів господарювання										83,3	84,2	86,2	86,9	82,6	77,9	77,2	77,2	82,3	82,6		
Кількість зайнятих працівників, тис. осіб										3398,8	3679,0	3989,0	4223,5	2814,5	2371,4	2277,9	2322,6	2498,2	2290,3		
Кількість найманих працівників, тис. осіб										1422,1	1461,0	1538,9	1559,3	1009,4	1045,5	1042,7	993,8	907,0	659,5		
Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг), млн.грн											153019,6	204951,6	195952,5	230418,2	211215,8	256649,2	284238,1	289042,3	397473,3		

Умовні позначення: зростання значення показника порівняно з попереднім роком скорочення значення показника порівняно з попереднім роком відсутність даних за різними причинами

Джерело: розроблено за даними [124, с. 27, 51; 125, с. 31, 47; 126, с. 23; 127, с. 61, 64; 3; 128, с. 304; 129, с. 92]

Таблиця Б.2 – Етапи становлення підприємницької діяльності в Україні за часів її незалежності за критерієм мотивації підприємців

Етап	Період	Основа мотивації до підприємницької діяльності	Загальна характеристика етапу
1	1991-1999 рр.	Вседозволеність і надмірна ризикованість через відсутність чітких правил здійснення підприємницької діяльності	Збільшені темпи щорічного зростання кількості суб'єктів господарювання за даними ЄДРПОУ (понад 10,0%). Перевага надається не правовим методам регулювання підприємницької діяльності. Висока вартість та тривалість процедури реєстрації підприємницької діяльності. Висока ймовірність як повної втрати бізнесу, так і отримання надприбутків
2	2000-2003 рр.	Пристосування до новітніх умов господарювання	Високі темпи щорічного зростання кількості суб'єктів господарювання за даними ЄДРПОУ (6,0-8,0%). Формування правового поля в країні, становлення ринкових відносин. Нестійкі тенденції зміни фінансових результатів діяльності підприємств, висока ймовірність збитковості. Зростання та стабілізація рентабельності діяльності підприємств на рівні 4,2-4,5%
3	2004-2007 рр.	Максимізація прибутковості й рентабельності діяльності, завоювання більшої частки ринку збуту	Помірні темпи щорічного зростання кількості суб'єктів господарювання за даними ЄДРПОУ (4,0-6,0%). Скорочення питомої ваги підприємств, що одержували збиток за результатами діяльності. Інтенсивний розвиток підприємств завдяки щорічному зростанню капітального інвестування діяльності (20,0-45,0%) та обсягів реалізованої продукції (8,0-30,0%). Досягнення максимального рівня рентабельності діяльності підприємств: 6,4-7,0%
4	2008-2009 рр.	Бажання вистояти, протидія кризовим фінансовим явищам	Помірні темпи щорічного зростання кількості суб'єктів господарювання за даними ЄДРПОУ (3,5-5,0%). Скорочення капітального інвестування діяльності підприємств, падіння обсягів реалізованої продукції у всіх суб'єктів господарювання. Зростання питомої ваги фізичних осіб-підприємців серед загальної кількості суб'єктів господарювання. Збільшення кількості зайнятих і найманих працівників в діяльності фізичних осіб-підприємців. Від'ємний фінансовий результат до оподаткування підприємств, падіння рентабельності їх діяльності до рівня менше ніж 3,0%
5	2010-2012 рр.	Прагнення покрити збитки попереднього періоду, набути ознак стабілізації	Низькі темпи щорічного зростання кількості суб'єктів господарювання за даними ЄДРПОУ (2,2-2,8%). Зростає кількість суб'єктів великого підприємництва за рахунок підприємств при зменшенні кількості середнього та малого підприємництва. Зростання обсягів капітального інвестування діяльності підприємств та обсягів реалізації продукції. Нестійкий характер позитивних явищ, що супроводжуються підвищенням прибутковості діяльності підприємств та зростанням рентабельності їх діяльності до 4,0-5,9%
6	2013-2014 рр.	Демотивація, викликана фінансовими, політичними, соціальними та іншими причинами (антимотивація)	Дуже низькі темпи щорічного зростання кількості суб'єктів господарювання за даними ЄДРПОУ (1,3-2,2%). Скорочення капітального інвестування діяльності підприємств. Зростання обсягів реалізації продукції у всіх суб'єктів господарювання. Зростання кількості суб'єктів малого підприємництва за рахунок фізичних осіб-підприємців при скороченні кількості великого та середнього підприємництва. Збільшення кількості зайнятих при зменшенні кількості найманих працівників в діяльності фізичних осіб-підприємців. Різке зростання збитковості діяльності підприємств, нерентабельна їх діяльність
7	3 2015 р.	Скорочення антимотиваційних настроїв. Оптимістичні сподівання на початок стабілізації та зростання прибутків	Скорочення кількості суб'єктів господарювання за даними ЄДРПОУ на 3% порівняно із 2014 р. Зростання кількості суб'єктів малого підприємництва за рахунок як підприємств, так і фізичних осіб-підприємців при скороченні кількості великого та середнього підприємництва. Скорочення як займаних, так і найманих працівників всіма суб'єктами господарювання. Зростання обсягів капітального інвестування та реалізації продукції всіма суб'єктами господарювання. Незначне підвищення рівня прибутковості діяльності підприємств, досягнення рівня рентабельності у 1,0%

Джерело: авторська розробка

Таблиця Б.3 – Основні фактори, що здійснювали мотивуючий вплив на бажання здійснювати підприємницьку діяльність за етапами її становлення в Україні протягом 1991-2015 рр.

Напрямок мотивації	Етапи становлення підприємницької діяльності в Україні за часів її незалежності за критерієм мотивації підприємців						
	1991-1999 рр.	2000-2003 рр.	2004-2007 рр.	2008-2009 рр.	2010-2012 рр.	2013-2014 рр.	Починаючи з 2015 р.
1	2	3	4	5	6	7	8
Легкість започаткування підприємницької діяльності			спрощення у 2005/2006 рр. процедури отримання ліцензії та реєстрації нового бізнесу [136, с. 4, 77]		полегшення процедури відкриття бізнесу через суттєве зниження у 2011 р. вимог до мінімального розміру капіталу та усунення у 2012 р. вимоги затвердження корпоративної печатки [158]; спрощення у 2011 р. процедури отримання дозволу на будівництво [158]	полегшення процедури реєстрації бізнесу через усунення вимог до мінімального розміру капіталу (2011 р.), наявності корпоративної печатки (2012 р.), необхідності нотаріального затвердження установчих документів (2013 р.) та реєстрації у органах державної статистики (2014 р.) [158]; спрощення процедури отримання дозволу на будівництво та реєстрації прав власності на нерухоме майно (2013 р.) [158]	спрощення в умовах та процесах всіх регуляторних процедур: скорочення вартості у середньому до 380 грн., тривалості до 10,5 дн. та складності процедури реєстрації підприємницької діяльності (лише 14,0% респондентів зіткнулися із певними труднощами) [140, с. 45, 53; 159]; спрощення процедури відкриття нового бізнесу через скорочення часу на реєстрацію ПДВ та усунення плази за реєстрацію (2016 р.) [158]; спрощено порядок отримання ліцензій та зменшено з 57 до 30 кількість видів господарської діяльності, що потребують ліцензування; легалізовано електронну реєстрацію бізнесу через портал електронних сервісів, скасовано застосування реєстраторів розрахункових операцій для підприємців з річним доходом до 1 млн грн. [159]

Продовження таблиці Б.3

1	2	3	4	5	6	7	8
Податковий тиск	запровадження у 1998 р. системи пільгового оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва [131, с. 257-259; 152, с. 165]	запровадження у 1999 р. спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва [156]	зменшення рівня оподаткування фізичних осіб на величину документально підтверджених коштів, витрачених на розвиток людського капіталу [152, с. 271]	скорочення податкового навантаження суб'єктів господарювання через зниження ставки внесків до Пенсійного фонду та незначного збільшення ставок внесків до Фонду соціального забезпечення та Фонду соціального страхування від нещасних випадків [158]	спрощена система оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва (скасовано у 2011 р.) [156]; запровадження спеціального режиму оподаткування для окремих категорій суб'єктів господарювання [160]	запровадження спеціального режиму оподаткування для окремих категорій суб'єктів господарювання [160]	застосування спеціального режиму оподаткування для окремих категорій суб'єктів господарювання, що було скасовано у 2017 р. [160]
Умови діяльності суб'єктів господарювання			створення у 2007 р. єдиного узгодженого правового поля для контролюючих органів, вичерпне коло їх повноважень, прав й обов'язків [152, с. 267]	єдине узгоджене правове поле для контролюючих органів, вичерпне коло їх повноважень, прав, обов'язків [152, с. 267]	спрощення процедури сплати податків завдяки впровадженню з 1.01.2011 р. електронної системи подання податкової звітності середніми та великими підприємствами [160; 158]	полегшення процедури сплати податків завдяки удосконаленню електронної системи подання податкової звітності середніми та великими підприємствами; спрощення у 2014 р. податкових декларацій [160; 158]; полегшення процедури рішення про неспроможність шляхом зміцнення прав кредиторів, введення нових процедур і механізмів реабілітації [158]	зменшення частоти перевірок державними органами і її доведення у середньому до 3,8 разів на рік при середній тривалості однієї перевірки – 13,8 дн. [140, с. 68-69]; полегшення процедури сплати податків завдяки впровадженню електронної системи подання та уплати податків на працю (2015 р.) [160; 158]; полегшення процедури виконання контрактів через дозвіл сплати судових витрат електронним чином (2017 р.) [158]; удосконалення правил та умов здійснення державних закупівель, спрощення участі суб'єктів господарювання у тендерах; запровадження видачі дозволів через центри надання адміністративних послуг; впровадження можливість зміни відомостей про юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців через Internet [159]

Закінчення таблиці Б.3

1	2	3	4	5	6	7	8
Вихід на зовнішній ринок	вихід на зовнішній ринок та зростання обсягу експорту продукції [131, с. 35]	випередження темпів зростання експорту темпів зростання ВВП України у 2003 р. [131, с. 124]	посилення експорт-ної орієнтації національної економіки починаючи з 2006 р. [131, с. 147]	покращення портової інфраструктури та послуг, що скоротило час на оформлення зовнішньо торгівельних операцій [158]		підвищення швидкості митних операцій через впровадження митної декларації (2014 р.) та скорочення кількості перевірок [158]	
Доступ до фінансових ресурсів		спрощення доступу підприємств до коротко- та довгострокових кредитних ресурсів комерційних банків, зростання обсягів інвестицій – у 2003 р. на 31,3% [131, с. 125]	запровадження податкових стимулів до нагромадження та інвестування коштів в інноваційний сектор [152, с. 271]; зростання обсягів кредитування – майже у 8 разів з 2005 по 2008 рр.; щорічне скорочення середньої відсоткової ставки за кредитами – з 19,6% у 2002 р. до 15,1% у 2006 р.; позитивна динаміка та структура прямих іноземних інвестицій; досягнення у 2007 р. прибутковості інвестиційно-фінансової діяльності підприємств [133, с. 325; 131, с. 188; 152, с. 189; 157, с. 125]	полегшення процедури отримання кредиту через створення та початок функціонування ТОВ «Перше всеукраїнське бюро кредитних історій» [158]	підвищення ступеня захищеності інвесторів через підняття у 2010 р. вимог до розкриття інформації у річних звітах суб'єктів господарювання [158]; зміни у законодавстві, що сприяють більш результативному врегулюванню комерційних спорів [158]	виконання плану по фінансуванню регіональних програм розвитку малого і середнього бізнесу за рахунок регіональних бюджетів у середньому за областями на 406,8% [161, с. 20]; спрощення процедури видачі кредиту шляхом покращення доступу до кредит-ної інформації через дозвіл отримання даних про підприємства із фінансових установ (2014 р.) [158]	посилення захисту прав інвесторів шляхом впровадження вимог виключення зацікавлених осіб з голосування, необхідності проведення незалежної оцінки угод (2017 р.) [158]
Стан розвитку економіки країни		часткова стабілізація економічного стану країни та економічне зростання протягом 1999-2001, 2003 рр.; скорочення наслідків економічної кризи; підвищення прибутковості підприємств [131, с. 123, 156]; стабілізація курсу національної валюти [131, с. 125]	зростання прибутковості підприємств всіх сфер діяльності; зростання реальних доходів населення – у 2004 р. на 19,6% [131, с. 126]			поліпшення у 2014 р. фінансово-економічного стану сільськогосподарських підприємств [162]	зростання обсягу ВВП країни у 2016 р. – на 2,3% проти 2015 р. [163, с. 1]

Джерело: авторська розробка

Таблиця Б.4 – Основні фактори, що здійснювали демотивуючий вплив на бажання здійснювати підприємницьку діяльність за етапами її становлення в Україні протягом 1991-2015 рр.

Напрямок мотивації	Етапи становлення підприємницької діяльності в Україні за часів її незалежності за критерієм мотивації підприємців						
	1991-1999 рр.	2000-2003 рр.	2004-2007 рр.	2008-2009 рр.	2010-2012 рр.	2013-2014 рр.	Починаючи з 2015 р.
1	2	3	4	5	6	7	8
Легкість започаткування підприємницької діяльності	висока вартість (678 грн.) та тривалість (26,4 дн.) процедури реєстрації підприємницької діяльності [140, с. 45]	висока вартість (678 грн.) та тривалість (26,4 дн.) процедури реєстрації підприємницької діяльності [140, с. 45]; неоднозначність процедур відкриття та ведення бізнесу через відсутність дієвого нормативно-правового регулювання підприємницької діяльності, його невідповідність інтересам розвитку підприємництва [131, с. 123; 152, с. 161]	висока вартість (678 грн.), тривалість (26,4 дн.) та кількість процедур (15 процедур), необхідних для реєстрації підприємницької діяльності [135, с. 174; 140, с. 45; 142, с. 157]; тривала та складна процедура ліцензування видів діяльності – 18 процедур протягом 265 дн. [142, с. 157]; тривала та складна процедура реєстрації власності – 10 процедур протягом 93 дн. [142, с. 157]	висока вартість (678 грн.), тривалість (28 дн.) та кількість процедур (10 процедур) реєстрації підприємницької діяльності [140, с. 45; 137, с. 90]; складність процедури ліцензування (29 процедур протягом 429 дн.) та реєстрації нерухомості (10 процедур протягом 93 дн.) [137, с. 90-91]; збільшення вартості процедури отримання дозволу на будівництво через введення у 2009 р. податку на інфраструктуру та більш тривалою через адміністративні процедури [158]	висока вартість (678 грн.) та тривалість (26,4 дн.) процедури реєстрації підприємницької діяльності, достатня складність даного процесу (у різні роки від 17,0% до 27,0% респондентів повідомили про те, що зіткнулися із певними труднощами) [140, с. 45, 53]	висока вартість (637 грн.) та тривалість (у середньому 18 дн.) процедури реєстрації підприємницької діяльності [140, с. 45]	значна кількість видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню, складність отримання дозвільних документів на ведення підприємницької діяльності [159]
Податковий тиск		посилення податкового навантаження на суб'єктів господарювання з метою збільшення фактичних виплат до держбюджету та соціальних фондів [131, с. 124]	високий податковий тиск – 94 платежі на рік при податковій ставці 51,0% від прибутку, середня сума податків, сплачених одним підприємством у 2006 р. становив 117,4 тис. грн. із подальшим її зростанням;	відсутність пільгових умов оподаткування і кредитування малого підприємництва; високий податковий тиск (99 платежів на рік при податковій ставці 57,3% від прибутку) [130, с. 297; 137, с. 99]	застосування спрощеної системи оподаткування і звітності суб'єктами МСП не гарантувало їм захист від адміністративного тиску та зловживань з боку фіскальних і контролюючих органів [138, с. 4];	високий податковий тиск, що веде до зростання обсягів тіньової та самозайнятості [138, с. 3]	високі ставки податків та складне податкове адміністрування (на спрощення цієї процедури очікують 77,0% респондентів) [140, с. 35, 105; 166, с. 7]; збільшення розміру екологічного податку [158]

Продовження таблиці Б.4

1	2	3	4	5	6	7	8
			скасування більшості податкових пільг у 2005 р. для суб'єктів підприємницької діяльності, зареєстрованих у СЕЗ, ТПП та технологічних парках; звужено сферу застосування єдиного податку [142, с. 157; 131, с. 136-138, 174; 152, с. 176]		прийняття Закону «Про податковий кодекс» поставив МСП у невідгдане економічне становище по відношенню до великого бізнесу: скорочена кількість видів діяльності, які підлягають спрощеній системі оподаткування та збільшено ставку податку для фізичних осіб [130, с. 242, 297]		
Виробничі ризики	високий рівень морального і фізичного зносу основних фондів підприємств через відсутність обігових коштів для їх оновлення та низьку інвестиційну ефективність [130, с. 323]; зростання енергоємності виробництва на 25% протягом 1991-1993 рр. та високий ступінь енергозалежності від зовнішніх поставок: на 90,0-95,0% за нафтою, на 75,0% за природним газом [131, с. 98, 107]		низький рівень продуктивності праці (у 2006 р. становив 87,1 тис. грн./люд.), оборотності оборотних активів (у 2006 р. середня оборотність оборотних активів реального сектору економіки становила 2,3) та фондвіддача малих підприємств (у 2006 р. середня фондвіддача дорівнювала 1,05 грн./грн.), та, в першу чергу, у промисловості, сільському господарстві та транспорті (0,63 грн./грн.) [152, с. 115, 138-139]; зростання у 2005 р. розміру виробничих витрат через збільшення видатків на виплату заробітної плати та підняття цін і тарифів на енергоресурси, транспортні послуги [131, с. 136]; високий рівень зносу основних засобів: 61,7% у 2005 р. проти 37,0% у 2002 р.; часта інвестицій, спрямованих на придбання нових основних засобів на малих підприємствах у 2006 р. становила лише 14,1% [152, с. 192, 305]	відсутність вільних фінансових коштів у малих підприємств, обмеженість фінансового, інформаційного, консультативного та кадрового забезпечення; недостатність практики пільгового консультування підприємців за кошти державного чи місцевих бюджетів [130, с. 297; 152, с. 170]	висока енергоємність виробництва [139, с. 10]	висока енергоємність виробництва [139, с. 10]; несприятлива економічна кон'юнктура: брак замовлень; недостатні обсяги реалізації; низький попит на продукцію; зниження купівельної спроможності населення; нечесні умови конкуренції [140, с. 39; 166, с. 8]	висока енергоємність виробництва [139, с. 10]; несприятлива економічна кон'юнктура: брак замовлень; недостатні обсяги реалізації; низький попит на продукцію; зниження купівельної спроможності населення; нечесні умови конкуренції [140, с. 39; 166, с. 8]; низька заробітна плата найманих працівників, виплата заробітної плати в «конвертах» [161, с. 9]

Продовження таблиці Б.4

1	2	3	4	5	6	7	8
Регуляторна політика	відсутність пільгових умов для врегулювання діяльності середніх підприємств [131, с. 257]	значна кількість контролюючих органів та перевірок діяльності суб'єктів господарювання [152, с. 133]	значна кількість контролюючих органів та надмірна кількість перевірок діяльності суб'єктів господарювання [152, с. 133, 167]	недостатність нормативно-правової, економічної і організаційної бази, відсутність дієвих державних механізмів регулювання підприємницької діяльності; брак інституцій підтримки становленню суб'єктів господарювання (у 2008 р. на один регіон приходилося в середньому 2,7 бізнес-інкубатори та 1,2 технопарків) [130, с. 297; 152, с. 170]	несприятливі економічні умови, недостатність державної регуляторної політики, непрозорість відносин із владою [138, с. 3]; значний перелік видів діяльності, що підлягають ліцензуванню, документів дозвільного характеру [138, с. 13]	нестабільність законодавства, часті зміни податкової звітності та високі штрафні санкції за помилки [140, с. 19]	нестабільність законодавства, часті зміни податкової звітності та високі штрафні санкції за помилки [140, с. 19]; ігнорування державними інспекціями маторію на перевірки суб'єктів господарювання (МОЗ України протягом 2015 р. здійснив 1546 перевірки) [159]
Кваліфікація персоналу	некваліфікований менеджмент, відсутність знань у сфері функціонування підприємств в ринковій економіці [131, с. 38];		складність залучення кваліфікованого і досвідченого персоналу через невисоку заробітну плату: у 2005 р. рівень мінімальної заробітної плати склав 73,0% від розміру прожиткового мінімуму для працездатного населення, у 2007 р. – 81% [152, с. 306; 154, с. 173]		надмірні ціни на енергоносії, сировину та матеріали, обмежені виробничі потужності для нарощування обсягів виробництва [138, с. 4]	недостатня кваліфікація менеджерів, недостатність знань і навичок для ведення бізнесу; нехватка високо досвідчених та кваліфікованих фахівців і представників робочих професій [139, с. 10; 130, с. 316]	недостатній рівень професійних знань і досвіду осіб, які займаються підприємницькою діяльністю або бажають розпочати власну справу, недостатня інформаційна та правова обізнаність суб'єктів підприємництва [161, с. 8]

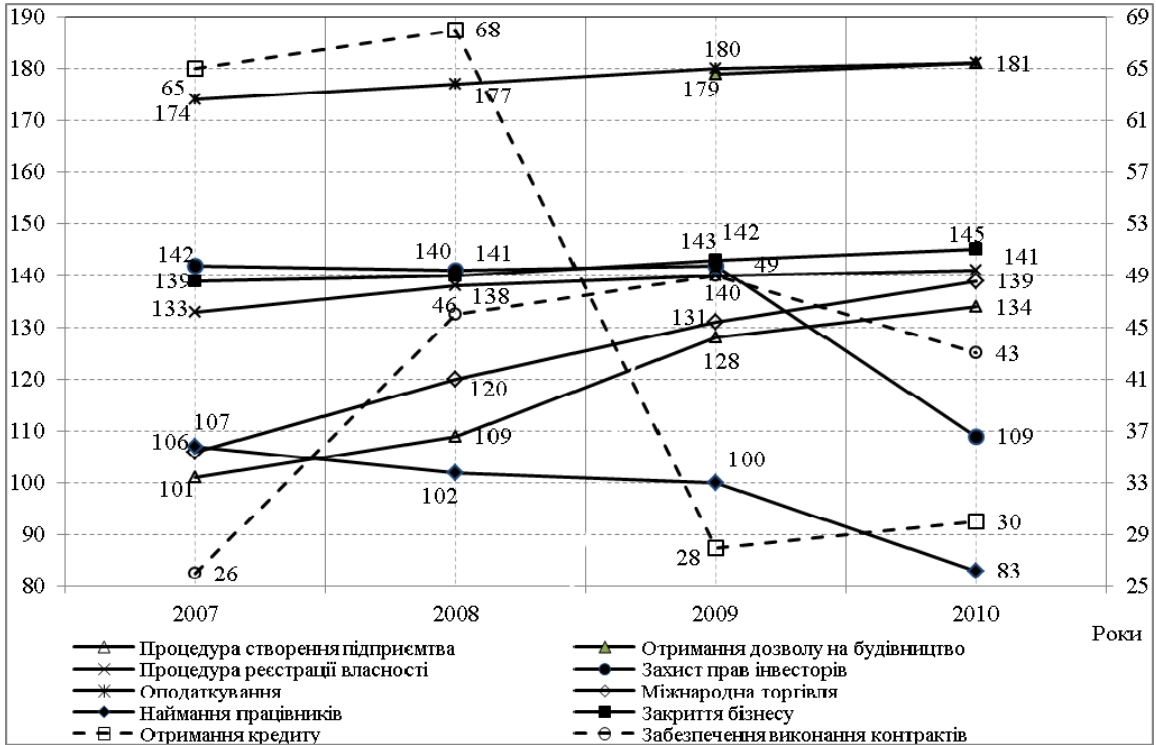
Продовження таблиці Б.4

1	2	3	4	5	6	7	8
Умови та результативність діяльності суб'єктів господарювання	висока ймовірність банкрутства підприємства та збитковості виробничої діяльності [130, с. 323; 153, с. 89]	низька рентабельність легального бізнесу [131, с. 132]; розрив коопераційних зв'язків між підприємствами малого і великого бізнесу [152, с. 117]	тривала та складна процедура забезпечення виконання контрактів – 28 процедур протягом 269 дн. [141, с. 129; 142, с. 157]; розрив коопераційних зв'язків між підприємствами малого і великого бізнесу [152, с. 117]	погіршення вихідних умов діяльності малих підприємств через оновлення нормативно-законодавчого трактування поняття малого бізнесу; ймовірність банкрутства – 42% [130, с. 294; 137, с. 55]	брак дієвих правових механізмів захисту суб'єктів господарювання [138, с. 6]	негативне ставлення суспільства до підприємництва [139, с. 14]; часті зміни економічного законодавства [139, с. 13]	часті зміни економічного законодавства [139, с. 13]
Доступ до фінансових ресурсів	недостатність власних коштів та надвисокі кредитні ставки [131, с. 91]	обмеженість джерел фінансування бізнесу [152, с. 133]; збитковість інвестиційно-фінансової діяльності підприємств [157, с. 125]	скорочення у 2006 р. зацікавленості комерційних банків у інвестиційному кредитуванні; брак вільних ресурсів для фінансування інноваційних проектів [131, с. 146, 200]	збитковість інвестиційно-фінансової діяльності підприємств [157, с. 125]; низький рівень довіри до банківської системи, галопуюча інфляція, девальвація гривні (до 60,0%) [133, с. 326; 155, с. 13-15]	недостатній попит на товари та послуги, брак власних обігових коштів, обмежений доступ до кредитних ресурсів та інвестицій [138, с. 4]	скорочення загального обсягу інвестицій у всі сфери діяльності [162]; відсутність державної підтримки та недостатність доступу до фінансування [139, с. 10]	обмеженість доступу до кредитних та інших фінансових ресурсів [166, с. 8; 161, с. 9]; відсутність налагодженої системи гарантій і страхування кредитних та інвестиційних ризиків [161, с. 7]
Корупція та протиправні дії проти підприємств	неефективні процеси роздержавлення промислових підприємств, широкомасштабна корупція та рейдерство у процесах приватизації державних підприємств [130, с. 324; 131, с. 55, 107; 154, с. 159]	корупція в органах державної влади і місцевого самоврядування [152, с. 168]	низька ефективність державної політики щодо захисту інтересів суб'єктів господарювання: у 2006 р. було здійснено рейдерських захоплень на суму 3,5 млрд. дол.; кількість злочинних дій щодо суб'єктів підприємницької діяльності у 2005 р. становила 1,21 випадок на 100 підприємств, у 2006 р. – 2,02 випадки, порівняно із 0,93 випадки у 2004 р. [152, с. 181]	низька ефективність державної політики щодо захисту інтересів суб'єктів господарювання: у 2008 р. було здійснено 29 тис. злочинних дій щодо суб'єктів підприємницької діяльності, з яких розслідувано лише 62,4% [152, с. 225]	складність податкової звітності, поширеність штучних перепон при її поданні, упередженість контролюючих органів та судів при розгляді відповідних скарг та позовів; поширення корупції в органах публічної влади [138, с. 4-5]	корупція в органах державної влади і місцевого самоврядування [139, с. 13]	корупція в органах державної влади і місцевого самоврядування [139, с. 13]; корумпованість та розгалуженість системи державного контролю, саботаж реформ [159]

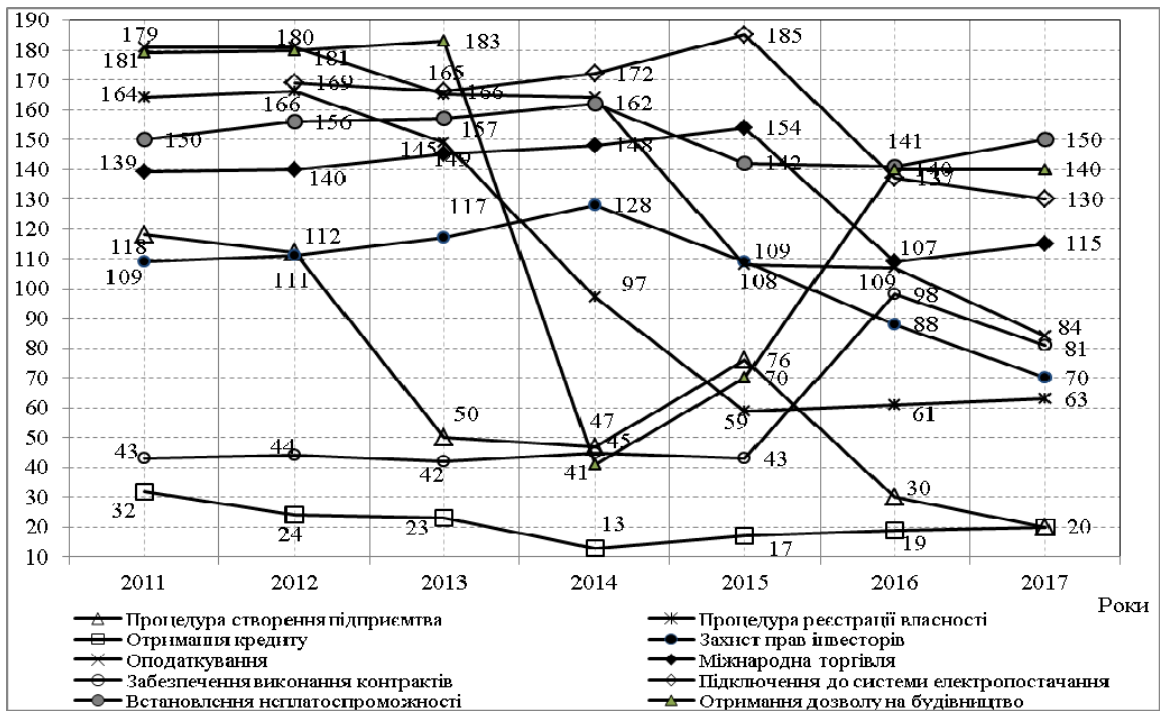
Закінчення таблиці Б.4

1	2	3	4	5	6	7	8
Стан соціально-економічного розвитку країни	загальноекономічна, законодавча та політична криза в країні; помилки в стратегії впровадження елементів ринкових відносин в економіку [130, с. 281; 131, с. 107; 154, с. 159]; незбалансованість державної політики, недостатній розвиток суспільно-політичних інститутів, політична нестабільність [130, с. 327; 131, с. 134; 154, с. 159]; низька рентабельність легального бізнесу та різна швидкість поширення ринкових механізмів у секторах економіки [130, с. 132]; низька купівельна спроможність населення, знецінення заощаджень, соціальне розшарування; нестійкий курс національної валюти, гіперінфляція (у 1992 р. рівень інфляції становив 2000,0%, у 1993 р. 10255,0% за рік) [130, с. 330; 131, с. 91; 155, с. 12, 19; 154, с. 160]	високий рівень тінізації економіки: у 2002 р. – 60% від ВВП, а у 2003 р. – 56% [152, с. 187]; високий рівень безробіття населення: у 2000 р. – 40% [155, с. 18]; низька купівельна спроможність населення та високі темпи інфляції [130, с. 330]	посилення інфляційних процесів: у 2006 р. інфляція становила 111,6%, що на 12,2% більше ніж у 2002 р. (99,4%) [152, с. 189]; низька купівельна спроможність населення через високий рівень заборгованості по заробітній платі (у 2007 р. розмір заборгованості становив 5,4% від фонду заробітної плати, а середня сума боргу дорівнювала понад 3 мінімальних заробітних плат) [130, с. 334]; високий рівень тінізації економіки: у 2004 та 2005 рр. – 55% від ВВП, у 2006 р. – 50% [152, с. 187]	низький рівень доходів населення, скорочення попиту та великий обсяг імпорту товарів народного споживання [130, с. 297; 133, с. 326]	відсутність сприятливого інвестиційного клімату в країні [138, с. 4]	падіння обсягу ВВП країни у 2014 р. – на 6,6% проти 2013 р. та на 1,2% проти 2010 р. [165, с. 14]; нестабільність курсу національної валюти та інфляція [139, с. 13; 140, с. 35]; нестабільність політичної ситуації [140, с. 35; 139, с. 13] зростання рівня тінізації економіки: у 2013 р. 55,0% від ВВП, порівняно із 28,0% у 2008 р. [164, с. 72]; зростання рівня безробіття населення: до 8,1% у 2013 р. порівняно із 6,9% у кризовому 2008 р. [164, с. 72]; війна на Сході України [139, с. 13]; погіршення у 2014 р. фінансово-економічного стану промислових, будівельних та транспортних підприємств [162]	падіння обсягу ВВП країни у 2015 р. – на 9,8% проти 2014 р. та на 10,9% проти 2010 р. [165, с. 14]; нестабільність політичної ситуації [140, с. 35; 139, с. 13] інфляція [140, с. 35]; війна на Сході України [139, с. 13]
Вихід на зовнішній ринок			погіршення зовнішньої кон'юнктури та втрата у 2005 р. українськими підприємствами частини зовнішніх ринків [131, с. 136]	скорочення обсягів експорту українських підприємств через наслідки світової фінансово-економічної кризи [133, с. 325]	ускладнення процедур здійснення зовнішньоторгівельних операцій через введення додаткових обов'язкових митних перевірок [158]	обмеженість можливостей експорту [139, с. 10]	низька конкурентоспроможність товарів, робіт та послуг на світовому ринку, невідповідність міжнародним стандартам якості [161, с. 7]

Джерело: авторська розробка

а)

б)

Рисунок Б.1 – Динаміка місць, які займала Україна за субіндексами рейтингу сприятливості умов ведення бізнесу впродовж 2007-2010 рр. (а) та 2011-2017 рр. (б)

Джерело: авторська розробка

Таблиця Б.5 – Динаміка кількості суб'єктів господарювання в регіонах національної економіки, 2015 р. відносно 2010 р.

	Кількість суб'єктів господарювання				Кількість підприємств				Кількість фізичних осіб-підприємців			
	2010	2015	відхилення		2010	2015	відхилення		2010	2015	відхилення	
			абсолютне, +, -	відносне, %			абсолютне, +, -	відносне, %			абсолютне, +, -	відносне, %
Автономна Республіка Крим	74784,0	н.д.	...	...	14742,0	н.д.	...	...	60042,0	н.д.	...	...
Вінницька	71947,0	80982,0	9035,0	112,6	7982,0	9442,0	1460,0	118,3	63965,0	71540,0	7575,0	111,8
Волинська	42018,0	49273,0	7255,0	117,3	5202,0	5600,0	398,0	107,7	36816,0	43673,0	6857,0	118,6
Дніпропетровська	146369,0	158775,0	12406,0	108,5	27383,0	27251,0	-132,0	99,5	118986,0	131524,0	12538,0	110,5
Донецька	182058,0	69350,0	-112708,0	38,1	27385,0	11763,0	-15622,0	43,0	154673,0	57587,0	-97086,0	37,2
Житомирська	53467,0	58647,0	5180,0	109,7	6329,0	6607,0	278,0	104,4	47138,0	52040,0	4902,0	110,4
Закарпатська	52304,0	59798,0	7494,0	114,3	5793,0	6111,0	318,0	105,5	46511,0	53687,0	7176,0	115,4
Запорізька	85974,0	94405,0	8431,0	109,8	14588,0	14423,0	-165,0	98,9	71386,0	79982,0	8596,0	112,0
Івано-Франківська	61946,0	55499,0	-6447,0	89,6	7658,0	7942,0	284,0	103,7	54288,0	47557,0	-6731,0	87,6
Київська	96987,0	98586,0	1599,0	101,6	15256,0	18164,0	2908,0	119,1	81731,0	80422,0	-1309,0	98,4
Кіровоградська	41180,0	41953,0	773,0	101,9	6782,0	7684,0	902,0	113,3	34398,0	34269,0	-129,0	99,6
Луганська	95603,0	21320,0	-74283,0	22,3	10926,0	3354,0	-7572,0	30,7	84677,0	17966,0	-66711,0	21,2
Львівська	103517,0	120442,0	16925,0	116,3	20343,0	18628,0	-1715,0	91,6	83174,0	101814,0	18640,0	122,4
Миколаївська	70116,0	58065,0	-12051,0	82,8	11227,0	10569,0	-658,0	94,1	58889,0	47496,0	-11393,0	80,7
Одеська	138200,0	132838,0	-5362,0	96,1	24972,0	23883,0	-1089,0	95,6	113228,0	108955,0	-4273,0	96,2
Полтавська	69414,0	65865,0	-3549,0	94,9	9565,0	10142,0	577,0	106,0	59849,0	55723,0	-4126,0	93,1
Рівненська	45487,0	43240,0	-2247,0	95,1	5098,0	5253,0	155,0	103,0	40389,0	37987,0	-2402,0	94,1
Сумська	47984,0	45708,0	-2276,0	95,3	5380,0	5842,0	462,0	108,6	42604,0	39866,0	-2738,0	93,6
Тернопільська	39367,0	44704,0	5337,0	113,6	4729,0	5096,0	367,0	107,8	34638,0	39608,0	4970,0	114,3
Харківська	148467,0	171356,0	22889,0	115,4	25792,0	24938,0	-854,0	96,7	122675,0	146418,0	23743,0	119,4
Херсонська	54804,0	50190,0	-4614,0	91,6	7179,0	8008,0	829,0	111,5	47625,0	42182,0	-5443,0	88,6
Хмельницька	69195,0	66168,0	-3027,0	95,6	6489,0	6992,0	503,0	107,8	62706,0	59176,0	-3530,0	94,4
Черкаська	58180,0	55240,0	-2940,0	94,9	7298,0	8296,0	998,0	113,7	50882,0	46944,0	-3938,0	92,3
Чернівецька	51266,0	47810,0	-3456,0	93,3	5313,0	4054,0	-1259,0	76,3	45953,0	43756,0	-2197,0	95,2
Чернігівська	46914,0	44101,0	-2813,0	94,0	5183,0	6018,0	835,0	116,1	41731,0	38083,0	-3648,0	91,3
м.Київ	211807,0	240003,0	28196,0	113,3	86314,0	87380,0	1066,0	101,2	125493,0	152623,0	27130,0	121,6
м.Севастополь	24573,0	н.д.	...	...	3902,0	н.д.	...	...	20671,0	н.д.	...	...

Джерело: розроблено і розраховано за даними [3; 168, с. 64-204]

Застосування синергетичного підходу до аналізу системи підприємництва з аспектів мотивування діяльності господарюючих суб'єктів

Застосування синергетичної методології до аналізу системи підприємництва з аспектів мотивування діяльності господарюючих суб'єктів базується на використанні основних методологічних засад, притаманних дослідженню складних соціально-економічних систем. Зокрема, виокремлюють такі характерні ознаки (на основі [170]):

- 1) відкритість системи, адже для того, щоб у складних системах відбувалися процеси самоорганізації, вони повинні бути відкритими;
- 2) невірноважність процесів, баланс між помірною стійкістю та адаптивністю;
- 3) незворотність економічної еволюції, адже проходження через точки біфуркації відмежує альтернативні траєкторії і робить тим самим еволюційний процес соціально-економічної системи незворотним;
- 4) нелінійність перетворень, оскільки відгук системи підприємництва на зміни зовнішнього або внутрішнього середовища є не пропорційним цим змінам;
- 5) неоднозначність економічних цілей, оскільки з позицій синергетики майбутнє імовірніше, неоднозначне, але разом з тим воно не може бути будь-яким [171].

Оскільки підприємництво є великою відкритою системою, то необхідно враховувати об'єктивні умови його зовнішнього і внутрішнього середовища, про які йдеться у наукових працях вітчизняних та зарубіжних вчених [172-175]):

- 1) умова відкритості системи підприємництва до зовнішнього середовища, що дозволить удосконалюватися «стрибокподібно», генеруючи проривний ефект розвитку. При цьому слід враховувати, що процеси взаємодії із зовнішнім середовищем є незворотними, а просторово-часовий порядок нової якості може бути як негативним (з погляду одержуваного результату), так і позитивним;
- 2) умова протікання нерівноважних процесів між підсистемами системи підприємництва, оскільки для синергетичного розвитку необхідні «збурені» стани його підсистем, тобто процеси, що протікають в різних сферах повинні бути нерівноважними, як власне, і відбувається на практиці;
- 3) процеси впливу зовнішнього середовища на підприємництво і його підсистеми є динамічними і прискореними, адже сьогодні за певний проміжок часу відбувається більше якісних змін, ніж за такий же проміжок у минулому, що підкреслює швидкісні характеристики змін. Прискорений характер змін впливає на весь технологічний процес у всіх сферах економіки, особливо за рахунок комп'ютерної техніки, яка використовується і на виробничих підприємствах, і у сфері послуг. Динамічність зовнішнього середовища може призводити до амплітудних і сильних впливів на діяльність господарюючих суб'єктів, навіть до неспроможності виконання ними своїх функцій;
- 4) відсутність сприйнятливості підсистем або суб'єктів господарювання до змін зовнішнього середовища внаслідок їх незнання/небажання, що може призводити до виникнення значних асиметрій в масштабах глобальної економічної системи.

Крізь призму синергетики можливо обґрунтувати раціональну поведінку суб'єктів підприємництва в різних економічних ситуаціях. Синергетичний ефект мотивації підприємництва можна проаналізувати за допомогою методології аналізу стійкості функціонування учасників ринкових відносин за наявності конкуренції. Скористуємося методологією дослідження абстрактних моделей кооперованих систем, яка застосовується для вивчення економічних відносин, що виникають в процесі їх сумісного функціонування, запропонованою В. Христиановським [173]. Представимо підсистеми системи підприємництва – малий, середній та великий бізнес – як трьох учасників ринкових відносин, які діють в рамках динамічної економічної системи з наявністю конкуренції між учасниками на одному з рівнів ієрархії. Розглянемо синергетичний ефект конкуруючих економічних систем. Щоб оцінити і спрогнозувати розвиток економічних систем необхідно передбачити їх поведінку. Оцінку сумісної поведінки декількох

підсистем або їх самоорганізації можна здійснювати за допомогою математичного апарату.

Розглянемо взаємини між суб'єктами підприємництва X , Y та Z , коли учасники, що належать до одного ієрархічного рівня – до одного виду підприємництва, конкурують між собою.

Аналіз проводиться за допомогою диференціальних рівнянь з білінійною залежністю взаємодій. За допомогою побудови системи диференціальних рівнянь можна виявляти можливий тренд сумісної поведінки учасників і синергетичний ефект їх сумісного функціонування.

Розглянемо модель взаємин між учасниками X , Y та Z . Моделі, що відображають ситуацію, коли учасники, що знаходяться на одному ієрархічному рівні, конкурують між собою: $X \leftrightarrow X$ і $Z \leftrightarrow Z$, мають вигляд:

$$\begin{cases} \dot{x} = ax - a_1xy - a_2x^2, \\ \dot{y} = -by + b_1xy - b_2yz, \\ \dot{z} = -cz + c_1yz. \end{cases} \quad (\text{Б.1})$$

$$\begin{cases} \dot{x} = ax - a_1xy, \\ \dot{y} = -by + b_1xy - b_2yz, \\ \dot{z} = -cz + c_1yz - c_2z^2. \end{cases} \quad (\text{Б.2})$$

Позначення в моделях (1) і (2) наступні:

x – об'єм ресурсів автотрофного учасника X ;

y – об'єм ресурсів гетеротрофного учасника Y , що превалює над X і підлеглий Z ;

z – об'єм ресурсів гетеротрофного, превалюючого учасника ринкових відносин Z ;

$a, a_1, a_2, b, b_1, b_2, c, c_1, c_2$ – параметри моделі, що відображають особливості взаємодій учасників в процесі функціонування.

Спочатку досліджуємо модель (1).

Здійснивши заміну змінних в моделі, систему (2) можна записати таким чином:

$$\begin{cases} \dot{u} = u(1 - s - \gamma u), \\ \dot{s} = -\beta_1 s(1 - u + w), \\ \dot{w} = -\beta_2 w(\alpha - s). \end{cases} \quad (\text{Б.3})$$

Особливими точками цієї системи є точки:

$$O(0;0;0), \quad A_1\left(\frac{1}{\gamma};0;0\right), \quad A_2(1;1-\gamma;0), \quad A_3\left(\frac{1-\alpha}{\gamma};\alpha;\frac{1-\alpha}{\gamma}-1\right).$$

Точка A_3 є єдиною точкою стійкості при одночасному сумісному функціонуванні всіх трьох учасників. У решті точок спостерігається виродженість взаємин, коли дії однієї з учасників нівелюються. Сумісні взаємини трьох учасників відбуваються при значеннях параметрів:

$$\alpha + \gamma \leq 1 \quad (0 \leq \alpha \leq 1, 0 \leq \gamma \leq 1).$$

$$\text{При } \gamma = \frac{1}{5} \quad \alpha = \frac{1}{2}.$$

Аналіз функціонування даної моделі дозволяє зробити висновок про те, що стійка точка A_3 є аттрактором. Це говорить про те, що всі траєкторії надалі за будь-яких початкових умов і заданих параметрів притягуються до точки A_3 . Для системи спостерігатиметься стійке стаціонарне функціонування. Слід зазначити, що при інших значеннях параметрів один з учасників зникає з ринку взаємин. В цьому випадку траєкторії у фазовому просторі притягуються в одну їх координатних площин. Відбувається випадок виродженості взаємин, оскільки конкуренція нівелює вплив на інших одного з учасників.

Розглянемо другу систему, схема взаємодій якої описана моделлю (2). Після заміни змінних в системі (2) вона зводиться до вигляду:

$$\begin{cases} \dot{u} = \beta_1 u (\alpha - s), \\ \dot{s} = -\beta_2 s(1 - u + w), \\ \dot{w} = -w(1 - s + \gamma w). \end{cases} \quad (\text{Б.4})$$

Особливими точками цієї системи є точки:

$$O(0;0;0), \quad A_1(1;\alpha;0), \quad A_2\left(1 + \frac{\alpha - 1}{\gamma}; \alpha; \frac{\alpha - 1}{\gamma}\right).$$

Точка A_2 так само, як в першій моделі, є єдиною точкою стійкості існування всіх трьох учасників відносин одночасно. Це відбувається при значеннях параметра $\alpha > 1$. Інші особливі точки, як і в першому випадку, свідчать про виродженість відносин. Взагалі, дослідження точок стійкості систем, що складаються з трьох учасників, викликає досить великі труднощі.

Математичне дослідження особливих точок системи дає лише одну крапку, яка є точкою стійкості при взаємодії усіх учасників відносин. В інших особливих точках буде мати місце виродженість взаємин суб'єктів господарювання.

Аналіз функціонування даної моделі дозволяє зробити висновок про те, що стійка точка є аттрактором. Це говорить про те, що всі траєкторії надалі за будь-яких початкових умов і заданих параметрів притягуються до точки-аттрактора. Для системи спостерігатиметься стійке стаціонарне функціонування. Слід зазначити, що при інших значеннях параметрів один з учасників зникає з ринку взаємин. В цьому випадку траєкторії у фазовому просторі притягуються в одну їх координатних площин. Відбувається випадок виродженості взаємин, оскільки конкуренція нівелює вплив на інших одного з учасників. Отже, лише у стаціонарній точці відбувається ефективна взаємодія між малим, середнім та великим підприємством, коли позитивний ефект від діяльності рівня бізнесу не нівелюється за рахунок міжрівневої конкуренції.

Розглянутий аналіз функціонування системи підприємства за наявності конкуренції дозволяє зробити висновок про те, що в динаміці взаємодії учасників кооперованих систем обов'язково існує стаціонарна точка, тобто аттрактор. Вона є єдиною, і подальше функціонування таких систем приймає стійкий характер, який може продовжуватися незоро довго. Основна ідея мотиваційного управління такими системами полягає у виборі необхідних значень параметрів, що дозволяють отримувати

точку стійкості. Вказану оптимізацію вибору параметрів, як і початкових умов, краще всього проводити за допомогою моделювання.

Багатство країни прямо залежить від ефективності роботи підприємств, адже частина вільної енергії підприємств у вигляді податкових відрахувань потрапляє до державного бюджету й інших спеціалізованих цільових фондів, де перерозподіляється і спрямовується на підтримку соціальної сфери і розвиток народного господарства.

Підприємництво є одним із видів відкритих стаціонарних систем. Його розвиток відповідає закономірностям, властивим цьому класу систем – підприємництво здійснює метаболізм (продуктивно контактує із зовнішнім середовищем) та підтримує гомеостаз (стаціонарність, необхідна для здійснення господарської діяльності).

Ефективність та організованість залежать від співвідношення рівнів розвитку між окремими елементами підсистем підприємництва. Кожну з підсистем можна розглянути як окрему ланку, зміни в якій обов'язково вплинуть на інші підсистеми з певними структурними коефіцієнтами. Підприємництво в сучасному суспільстві зумовлює потребу в співпраці, оскільки без взаємодії із іншими господарюючими суб'єктами неможливо досягти стратегічних цілей системи підприємництва в цілому. Адекватне й раціональне співвідношення між окремими підсистемами та їх елементами найбільше залежить від:

- 1) механізму використання економічних законів;
- 2) функції реалізації відносин власності;
- 3) механізму узгодження економічних інтересів;
- 4) механізму всебічного розвитку людини.

Ефективність, організованість, а також значною мірою й саморегулювання будь-якої економічної системи залежать від того, наскільки сильна її гуманістична, демократична і екологічна спрямованість [174, с.122].

Класичні моделі і методи аналізу, які застосовуються в економічній науці, у своїй більшості виявились неадекватними природі економічних явищ, їх складності, принциповій нелінійності, наявності кооперативних та синергетичних ефектів тощо. Нова парадигма дослідження фінансово-економічних та соціальних систем може ґрунтуватись на засадах таких міждисциплінарних напрямках науки, як синергетика та теорія складності, які останнім досить активно використовуються дослідниками складних систем в усьому світі [175, с. 234].

Економічні умови, створені людиною, нагадують природні, де виживає найбільш сильний, спостережливий, пристосований і з певними можливостями до змін. У цьому проявляються взаємозалежність і взаємообумовленість механізмів негативного і позитивного зворотного зв'язку. Процеси створення нового гомеостазу і його збереження є чимось цілим, похідним від однієї категорії, назва якої – розвиток.

Таблиця Б.6 – Основні структурні показники діяльності суб'єктів господарювання регіонів України, 2015 р., (у % до загального показника по країні)

Регіони	Кількість суб'єктів господарювання		Кількість зайнятих працівників		Кількість найманих працівників		Обсяг реалізованої продукції		Кількість показників, значення яких вище середнього по усіх регіонах
	підприємства	фізичні особи-підприємці	підприємства	фізичні особи-підприємці	підприємства	фізичні особи-підприємці	підприємства	фізичні особи-підприємці	
Вінницька	2,7	4,4	2,4	4,3	2,4	4,2	1,9	4,2	4
Волинська	1,6	2,7	1,6	2,9	1,6	3,4	1,7	2,4	0
Дніпропетровська	7,9	8,1	11,2	8,4	11,2	9,1	11,6	8,2	8
Донецька	3,4	3,5	6,8	3,4	6,9	3,1	6,0	3,0	4
Житомирська	1,9	3,2	1,8	3,2	1,9	3,3	0,9	2,8	0
Закарпатська	1,8	3,3	1,3	3,3	1,3	3,3	0,8	3,0	0
Запорізька	4,2	4,9	4,4	4,8	4,4	4,5	3,6	4,4	8
Івано-Франківська	2,3	2,9	1,4	3,2	1,4	3,8	1,1	2,7	0
Київська	5,3	4,9	5,5	4,8	5,6	4,4	6,3	5,4	8
Кіровоградська	2,2	2,1	1,6	2,1	1,5	2,3	1,3	1,8	0
Луганська	1,0	1,1	1,9	1,1	1,9	1,0	0,6	1,1	0
Львівська	5,4	6,2	5,5	6,4	5,5	6,9	3,6	6,2	8
Миколаївська	3,1	2,9	2,0	2,7	1,9	2,2	1,9	2,4	0
Одеська	7,0	6,7	5,2	6,1	5,2	4,7	4,1	5,8	8
Полтавська	3,0	3,4	3,5	3,8	3,5	4,6	3,7	3,5	4
Рівненська	1,5	2,3	1,4	2,6	1,4	3,3	0,8	2,1	0
Сумська	1,7	2,5	1,9	2,7	1,9	3,5	1,2	2,3	0
Тернопільська	1,5	2,4	1,2	2,6	1,2	3,0	1,5	2,0	0
Харківська	7,3	9,0	6,7	8,7	6,7	8,1	4,6	9,3	8
Херсонська	2,3	2,6	1,4	2,6	1,3	2,5	0,9	2,1	0
Хмельницька	2,0	3,6	1,8	3,6	1,8	3,4	1,2	2,9	0
Черкаська	2,4	2,9	2,2	3,1	2,1	3,6	2,1	3,7	1
Чернівецька	1,2	2,7	0,8	2,5	0,8	2,1	0,4	2,2	0
Чернігівська	1,8	2,3	1,6	2,4	1,6	2,7	1,2	2,1	0
<i>Середнє значення</i>	<i>3,1</i>	<i>3,8</i>	<i>3,1</i>	<i>3,8</i>	<i>3,1</i>	<i>3,9</i>	<i>2,6</i>	<i>3,6</i>	<i>2,54</i>

Джерело: розроблено за даними [168, с. 64-89]

Таблиця Б.7 – Основні соціально-економічні показники регіонів України у 2015 р.

Регіони	Чисельність наявного населення на 1 січня 2016 року, тис. осіб	Кількість зайнятих економічною діяльністю, тис. осіб	Наявний дохід населення у розрахунку на одну особу, грн	Витрати населення у розрахунку на одну особу, грн	Середньомісячна заробітна плата, грн	Індекс споживчих цін (грудень до грудня попереднього року), відсотків	Обсяг реалізованої промислової продукції, (товарів, послуг), млн.грн.	Продукція сільського господарства (у постійних цінах), млн.грн.	У тому числі продукція рослинництва	У тому числі продукція тваринництва
Вінницька	1602,2	674,9	28626,7	37231,7	3396	138,8	48780,7	18221,4	11435,7	6785,7
Волинська	1042,7	397,3	24473,5	37721,5	3291	143,3	19244,8	6434,4	3657,6	2776,8
Дніпропетровська	3254,9	1479,6	38346,2	47453,6	4366	142,6	301107,8	15141,4	10673,9	4467,5
Донецька	4265,1	756,3	20816,8	20654,5	4980	146,9	174390,4	6938,1	4469,8	2468,3
Житомирська	1247,5	506,6	27029,6	36297	3271	143,7	25645	8063,2	5252,3	2810,9
Закарпатська	1259,2	519,3	21446,7	31390,3	3381	144	13821,8	4095,9	2099,3	1996,6
Запорізька	1753,6	745,1	35379	44348,2	4200	142,1	134740,7	10055,7	7932,1	2123,6
Івано-Франківська	1382,3	558,3	25612,7	37607,8	3402	143,4	34049,9	5697,3	2709,4	2987,9
Київська	1732,2	739,9	33072,2	47162,4	4153	144,3	72895,7	14154,2	8715,6	5438,6
Кіровоградська	973,1	386,8	26728,4	37014	3282	141,3	22980,8	11000,4	9056,8	1943,6
Луганська	2205,4	306,3	14988,3	12739,5	3427	138,8	22916,3	4035,7	3158,1	877,6
Львівська	2534,2	1042	28795,7	37456,6	3646	145,2	57421,7	9024,9	5471,5	3553,4
Миколаївська	1158,2	508,7	28749,7	39777,8	3984	143,5	34816,3	8951,2	7257,9	1693,3
Одеська	2390,3	1016,2	31567,6	48491,7	3897	144,6	53139,9	10642,1	8550	2092,1
Полтавська	1438,9	583,6	31749,3	39148,2	3783	145	111166,3	16660,7	12902,2	3758,5
Рівненська	1161,8	487,7	26042,2	34927,2	3573	144,9	26841,5	6408,7	4148,5	2260,2
Сумська	1113,3	470,5	29772,9	35953,7	3449	145,5	36745,3	9847,5	7779,5	2068
Тернопільська	1065,7	406,2	23241,2	32479,9	2994	145,1	12171,7	8145,8	5806,7	2339,1
Харківська	2718,6	1230,8	31224,3	50662	3697	144,2	112114,4	14679,5	11443,9	3235,6
Херсонська	1062,4	445,8	26457,6	38488,4	3123	145,8	17072,8	10836,1	8520,2	2315,9
Хмельницька	1294,4	500,5	28339,5	34321,9	3371	142,5	26918,4	11598,7	8131,5	3467,2
Черкаська	1243	523,5	26700,3	37971	3360	143,8	47744,1	14622,1	8855,7	5766,4
Чернівецька	909,9	367,2	23490,5	32953,1	3050	142	6817,6	4287,4	2638,5	1648,9
Чернігівська	1045	432,3	27672,1	36705,7	3295	145,6	27603,9	9924,9	7772,3	2152,6
Середнє значення	1660,579	628,5583	27513,46	37039,9	3598,792	143,6208	60047,83	9977,804	7018,292	2959,513

Джерело: розроблено і розраховано за даними [180, с. 13-16]

Закнчення таблиці Б.7

Регіони	Валовий регіональний продукт (у фактичних цінах), млн.грн. у 2014 році	Прийняття в експлуатацію загальної площі житла, тис.м ²	Роздрібний товарооборот підприємств (у фактичних цінах), млн.грн	Експорт товарів, млн.дол. США	Імпорт товарів, млн.дол. США	Експорт послуг, млн.дол. США	Імпорт послуг, млн.дол. США	Фінансовий результат до оподаткування, млрд. грн. (прибуток)	Фінансовий результат до оподаткування, млрд. грн. (збиток)	Капітальні інвестиції (у фактичних цінах), млрд.грн.	Кількість показників, значення яких вище середнього по усіх регіонах
Вінницька	43990	391	11426,6	846,9	266,7	62,9	11,8	10,7	5,5	7,4	9
Волинська	24195	329	11624,3	631,7	622,1	51,8	16,7	4	7,2	6,2	3
Дніпропетровська	176540	340	47718,4	6399	3225,3	294,4	402,1	34,5	81,1	25,9	18
Донецька	119983	43	15109,2	3695,3	1202,6	376	199,8	9,6	71,3	8,3	10
Житомирська	29815	213	10793,6	441,3	246,4	32,1	9,2	4,2	4,2	4	1
Закарпатська	24120	442	12239,4	1094,4	1011,5	188,9	20,9	2	3,6	3,8	4
Запорізька	65968	101	22161,5	2931	1085,5	143,1	66,7	18,1	20,8	7,8	15
Івано-Франківська	37643	856	10570,5	373	294,5	45,4	13,2	3,5	10,7	9,6	6
Київська	79561	1864	31737,8	1690,4	2587	230,2	136,6	21,2	39,7	24,4	18
Кіровоградська	28758	117	8555,4	406,6	105,4	27,8	22,6	10,4	14,6	4,1	4
Луганська	31393	22	3102,4	257,8	318,4	14	96,8	3,1	54,6	2,1	3
Львівська	72923	1165	29163,4	1206,3	1447,9	369,7	50,2	9,3	16,9	13,4	13
Миколаївська	35408	168	11390,7	1603,1	574,7	445,6	51,4	8	10,7	6	8
Одеська	74934	632	36775,2	1727,5	967,3	896,9	132,5	16,2	32	10	16
Полтавська	69831	266	13492,8	1481,1	814,5	57,1	151,9	22,4	18,4	8,3	14
Рівненська	28724	361	9422,2	378,3	202,3	21,9	15,1	3,9	9,2	4,3	1
Сумська	30397	157	8135,3	606,6	403,5	37,7	66,5	9,1	4,4	3,7	3
Тернопільська	21676	480	7354,1	291	259,4	43,5	10,4	5,6	7,7	3,8	2
Харківська	96596	384	36807,4	1311,6	1284,9	261,8	103,6	18,8	21,5	11,2	17
Херсонська	23250	113	10994,4	238,4	140,9	26,3	8,1	6,3	3,9	3,1	4
Хмельницька	32162	469	10063,3	401,6	259,3	22,5	10,2	8,2	8,7	6,8	7
Черкаська	38466	193	11057,9	434,2	228,1	20,1	18,7	11,7	8	4,5	6
Чернівецька	15049	382	7659,2	108,3	78,4	20,5	1,8	1,5	1,1	2,8	2
Чернігівська	28156	190	8855,8	551,6	380	17,3	14,3	8,2	4,7	3,5	3
Середні значення	51230,75	403,25	16092,12	1212,792	750,275	154,4792	67,9625	10,4375	19,1875	7,708333	7,791667

Джерело: розроблено і розраховано за даними [180, с. 13-16]

Таблиця Б.8 – Динаміка показників наукового й інноваційного розвитку України (2000-2015 рр.)

Показники	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Обсяг виконаних наукових та науково-технічних робіт, у фактичних цінах, млн. грн.	1978,4	4818,6	9867,1	10349,9	11252,7	11781,1	10950,7	12611,0
Питома вага обсягу виконаних наукових і науково-технічних робіт у ВВП, %	1,16	1,09	0,90	0,79	0,80	0,80	0,69	0,64
Питома вага обсягів наукових та науково-технічних робіт за напрямками в загальному обсязі робіт, %:								
фундаментальні дослідження	13,5	18,7	22,2	21,3	23,3	22,3	22,6	19,6
прикладні дослідження	22,1	14,7	16,4	18,0	18,3	17,7	17,4	18,0
науково-технічні розробки	55,9	50,0	51,0	48,2	47,7	49,0	48,8	51,7
науково-технічні послуги	8,5	16,6	10,4	12,5	10,7	11,0	11,2	10,7
Кількість організацій, які виконують наукові дослідження і розробки, одиниць	1490	1510	1303	1255	1208	1143	999	978
Кількість науковців, тис. осіб	120,8	105,5	89,6	85,0	82,0	77,9	69,4	63,9
Впроваджено нових прогресивних технологічних процесів, у тому числі:	1403	1808	2043	2510	2188	1576	1743	1217
Маловідходних і ресурсозберігаючих	430	690	479	517	554	502	447	458
Впроваджено виробництво інноваційних видів продукції, найменувань, із них:	15323	3152	2408	3238	3403	3138	3661	3136
нових видів техніки	631	657	663	897	942	809	1314	966
Питома вага підприємств, що впроваджували інновації, %	14,8	8,2	11,5	12,8	13,6	13,6	12,1	15,2
Питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової продукції, %	9,4	6,5	3,8	3,8	3,3	3,3	2,5	1,4

Джерело: розроблено і розраховано за даними [3]

Таблиця Б.9 – Динаміка показників інноваційної активності та джерел фінансування інноваційної діяльності в економіці України (2000-2015 рр.)

Показники	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Питома вага підприємств, що займалися інноваціями, %	18,0	11,9	13,8	16,2	17,4	16,8	16,1	17,3
Загальна сума витрат, у фактичних цінах, млн. грн., у тому числі за напрямками	1757,1	5751,6	8045,5	14333,9	11480,6	9562,6	7695,9	13813,7
дослідження і розробки	266,2	612,3	996,4	1079,9	1196,3	1638,5	1754,6	2039,5
придбання інших зовнішніх знань	72,8	243,4	141,6	324,7	47,0	87,0	47,2	84,9
підготовка виробництва для впровадження інновацій	163,9	991,7	...	...	...	...	...	...
придбання машин, обладнання та програмного забезпечення	1074,5	3149,6	5051,7	10489,1	8051,8	5546,3	5115,3	11141,3
інші витрати	182,7	754,6	1855,8	2440,2	2185,5	2290,9	778,8	548,0
<i>питома частка витрат за напрямками, %</i>								
дослідження і розробки	15,1	10,6	12,4	7,5	10,4	17,1	22,8	14,8
придбання інших зовнішніх знань	4,1	4,2	1,8	2,3	0,4	0,9	0,6	0,6
підготовка виробництва для впровадження інновацій	9,3	17,2						
придбання машин, обладнання та програмного забезпечення	61,2	54,8	62,8	73,2	70,1	58,0	66,5	80,7
інші витрати	10,4	13,1	23,1	17,0	19,0	24,0	10,1	4,0
Джерела фінансування інноваційної діяльності, млн. грн., у тому числі за рахунок коштів	1757,1	5751,6	8045,5	14333,9	11480,6	9562,6	7695,9	13813,7
власних	1399,3	5045,4	4775,2	7585,6	7335,9	6973,4	6540,3	13427,0
держбюджету	7,7	28,1	87,0	149,2	224,3	24,7	344,1	55,1
іноземних інвесторів	133,1	157,9	2411,4	56,9	994,8	1253,2	138,7	58,6
інших джерел	217,0	520,2	771,9	6542,2	2925,6	1311,3	672,8	273,0
<i>питома частка за джерелами, %</i>								
власних	79,6	87,7	59,4	52,9	63,9	72,9	85,0	97,2
держбюджету	0,4	0,5	1,1	1,0	2,0	0,3	4,5	0,4
іноземних інвесторів	7,6	2,7	30,0	0,4	8,7	13,1	1,8	0,4
інших джерел	12,3	9,0	9,6	45,6	25,5	13,7	8,7	2,0

Джерело: розроблено і розраховано за даними [3]

Таблиця Б.10 – Загальна інформація про індустриальні (промислові) парки, створені в Україні, станом на 01.01.2017

№ п/п	Найменування	Місцезнаходження	Рік створення	Ініціатор створення	Загальна площа, га	Вільні площі в межах парку	
						Земельні ділянки, га	Приміщення, м. кв.
1	КП «Білоцерківський вантажний авіаційний комплекс»	Київська обл., м. Біла Церква	2000	Білоцерківська міська рада	250	-	8 000
2	Індустриальний парк Рівненської області	Територія колишнього військового полігону між м. Рівне та м. Костопіль	2013	Рівненська обласна державна адміністрація	145,13	145,13	-
3	Індустриальний парк «Соломоново»	Закарпатська обл. Ужгородський район, с. Соломоново	2013	ТОВ «РІК», ТОВ «Євромотор», ТОВ «Євроавтотек», ТОВ «Сезпарксервіс»	66,20	41,00	-
4	Індустриальний парк «Кривбас»	Дніпровська обл., м. Кривий Ріг, Покровський район	2013	Виконком Криворізької міської ради	26,03	26,03	-
5	Індустриальний (промисловий) парк «Славута»	Хмельницька обл., м. Славута	2013	Славутська міська рада	50,00	50,00	-
6	Індустриальний парк «Центральний»	Полтавська обл., м. Кременчук	2013	Кременчуцька міська рада	168,55	168,55	-
7	Індустриальний парк «Долина»	Івано-Франківська обл., м. Долина	2013	Долинська міська рада	27,14	27,14	-
8	Промисловий парк «Тростянець»	Сумська обл., м. Тростянець	2014	Тростянецька міська рада	39,96	39,96	-
9	Індустриальний парк «Свема»	Сумська обл., м. Шостка	2014	Шосткинська міська рада	92,00	76,51	-
10	Індустриальний парк «Коростень»	Житомирська обл., м. Коростень	2014	Коростенська міська рада	42,20	42,20	-
11	Львівський індустриальний парк «Рясне-2»	м. Львів	2014	Львівська міська рада	23,49	23,49	-
12	«Перший український індустриальний парк»	Київська обл., смт. Велика Димерка Броварського району	2014	Товариство з обмеженою відповідальністю «Земельний союз»	105,00	105,00	-
13	Вінницький індустриальний парк	м. Вінниця	2014	Вінницька міська рада	60,70	60,70	-
14	Новороздільський індустриальний парк	Львівська обл., м. Новий Розділ	2014	Новороздільська міська рада	46,40	46,40	-
15	Індустриальний парк «Бурштин»	Івано-Франківська обл., м. Бурштин	2014	Бурштинська міська рада	32,45	32,45	-
16	Індустриальний парк «BIONIC HiLL»	м. Київ	2014	ТОВ «Біонік Девелопмент»	56,74	56,74	-
17	Індустриальний парк «iPark»	Одеська обл., с. Візирка Комінтернівського району	2014	фізичні особи – громадяни України	16,00	16,00	-
18	Індустриальний парк «Житомир-СХІД»	м. Житомир	2016	Житомирська міська рада	24,73	24,73	-
19	Індустриальний парк «Фастіндастрі»	Київська обл., м. Фастів	2016	Фастівська міська рада	15,00	15,00	-
20	Індустриальний парк "Мироцьке"	Київської обл., с. Мироцьке Києво-Святошинського району	2016	фізична особа - громадянин України	33,67	33,67	-
21	Індустриальний парк «Павлоград»	Дніпропетровська обл., м. Павлоград	2016	Дніпропетровська обласна державна адміністрація	250,00	250,00	-
22	Індустриальний парк «Новодністровськ»	Чернівецька обл., м. Новодністровськ	2016	Новодністровська міська рада	15,36	15,36	18710,90

Джерело: розроблено за даними [202]

Додаток В

Вдосконалення регуляторного забезпечення мотиваційного механізму

Створення сприятливого середовища для розвитку	підвищення рівня інформаційного забезпечення, вдосконалення системи державної статистики; реалізація принципу “спочатку думай про мале” (обов’язкова оцінка регуляторними органами витрат суб’єктів малого підприємництва); спрощення процедур реєстрації нових підприємств, а також закриття підприємства; надання послуг через центри надання адміністративних послуг та Єдиний держаний портал адміністративних послуг; спрощення процедури банкрутства та популяризація «другого шансу»; удосконалення ліцензійної та дозвільної системи; подальша гармонізація законодавства у сфері технічних регламентів та оцінки відповідності (сертифікації) з європейськими вимогами; зниження контролюючого тиску; забезпечення виконання контрактів та позасудове врегулювання спорів; розширення доступу МСП до публічних закупівель; удосконалення трудового законодавства; забезпечення розвитку ефективного державно-приватного діалогу
Розширення доступу до фінансування	розширення кредитування комерційними банками; створення умов для забезпечення безпеки депозитів; використання схем гарантування кредитів; активізація використання векселів; активізація кредитування небанківськими фінансовими установами; зменшення інформаційної асиметрії завдяки веденню реєстру кредитних історій; зменшення дефіциту фінансування для суб’єктів шляхом надання послуг з лізингу і з факторингу; використання можливостей венчурного капіталу, залучення коштів неформальних інвесторів (бізнес-ангелів), добровільне об’єднання ресурсів для фінансування проектів (краудфандинг); розширення джерел фінансування суб’єктів інноваційного МСП; фінансування експорту, страхування, гарантії; впровадження міжнародних стандартів фінансової звітності для суб’єктів
Спрощення податкового адміністрування	впровадження електронної податкової реєстрації; спрощення системи податкової звітності, в тому числі через електронний кабінет платника податків; забезпечення ефективного процесу повернення податку на додану вартість; врегулювання питання прострочених платежів; спрощення вимог до ведення документації; зменшення обсягів неформальної зайнятості та сприяння її переходу у формальну; підвищення гнучкості ринку праці
Популяризація підприємницької культури та розвитку навчання підприємницьким навичкам	забезпечення розвитку та популяризація культури підприємництва; участь у проведенні Глобального моніторингу підприємництва; проведення на постійній основі Європейського тижня малого і середнього підприємництва в Україні; стимулювання до навчання протягом усього життя; заохочення роботодавців до навчання своїх працівників; активізація навчання суб’єктів МСП навичок ведення експортної діяльності; забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у сфері МСП; підтримка підприємництва для окремих категорій населення (внутрішньо переміщені особи, колишні військовослужбовці, молодь, старше покоління); підвищення рівня фінансової грамотності; сприяння розвитку соціального підприємництва; сприяння соціальній відповідальності МСП
Сприяння експорту / інтернаціоналізації МСП	створення сприятливих умов для провадження експортної діяльності суб’єктами МСП; стимулювання експортної діяльності шляхом запровадження відповідного навчання та інформування; наближення законодавства України до законодавства та стандартів ЄС; підвищення рівня поінформованості щодо можливостей Європейської мережі підприємств та програм ЄС (Рамкової програми з досліджень та інновацій «Горизонт 2020» (HORIZON-2020), «Підвищення конкурентоспроможності малого і середнього бізнесу (COSME, 2014-2020)»)
Підвищення рівня конкурентоспроможності та інноваційного потенціалу МСП	розширення спектра та якості надання послуг для суб’єктів МСП, зокрема консалтингових; посилення інституційної спроможності об’єднань підприємств; забезпечення врахування регіональних особливостей МСП; модернізація існуючої інфраструктури підтримки; інтенсифікація процесу передачі здобутків науки до сфери підприємництва; започаткування цільових ініціатив щодо кластерів та ланцюгів доданої вартості; стимулювання залучення прямих іноземних інвестицій; стимулювання фінансування у дослідження та інновації; активізація трансферу технологій; сприяння екологізації МСП; використання можливостей програм ЄС: «HORIZON-2020» та «COSME (2014-2020)»

Рисунок В.1 – Напрями, шляхи і способи досягнення цілей і завдань Стратегії розвитку малого і середнього підприємництва в Україні (до 2020 р.)

Джерело: розроблено на основі [2]

Таблиця В.1 – Карта діагностики задекларованих заходів державної підтримки малого і середнього підприємництва в Україні за критерієм їх достатності, дієвості та практичної реалізації

Документ	Поставлена мета	Проголошені у Законі напрями державної підтримки	Проголошені у Законі можливі шляхи реалізації державної підтримки	Реалізація у законодавстві (табл. 2)	
1	2	3	4	5	
Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» № 4618-VI від 22.03.2012 р. Чинний. Поточна редакція – 22.03.2012 р. Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 3. – Ст.23.	створення сприятливих умов для розвитку	удосконалення та спрощення порядку ведення обліку в цілях оподаткування		Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження форм та Порядку заповнення і подання податкової звітності з податку на додану вартість»	
		запровадження спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності		Закон України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження форм та Порядку заповнення і подання податкової звітності з податку на додану вартість»	
		сприяння розвитку інфраструктури підтримки	надання фінансової підтримки для утворення об'єктів інфраструктури підтримки у сфері інновацій, науки та промислового виробництва (бізнес-інкубаторів, інноваційних бізнес-інкубаторів, науково-технологічних центрів, центрів трансферу технологій)		
			створення та розвиток мережі бізнес-інкубаторів		Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції Загальнодержавної програми розвитку малого і середнього підприємництва на 2014-2024 роки»
			утворення об'єктів інфраструктури підтримки, що сприяють експортній діяльності		
		співпраця з міжнародними організаціями та іноземними державами у сфері розвитку підприємництва		Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції Загальнодержавної програми розвитку малого і середнього підприємництва на 2014-2024 роки»	
		гарантування прав суб'єктів малого і середнього підприємництва під час здійснення державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності			Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» щодо вдосконалення процедури видачі документів дозвільного характеру, оформлених центральними органами виконавчої влади» Указ Президента України «Про Державну службу України з питань регуляторної політики та розвитку підприємництва»

Продовження таблиці В.1

1	2	3	4	5
		сприяння спрощенню дозвільних процедур та процедур здійснення державного нагляду (контролю), отримання документів дозвільного характеру та скороченню строку проведення таких процедур		<p>Закон України «Про тимчасові особливості здійснення заходів державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності»</p> <p>Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо використання печаток юридичними особами та фізичними особами-підприємцями»</p> <p>Закон України «Про ліцензування видів господарської діяльності»</p> <p>Постанова Кабінету Міністрів України «Про надання послуг у сфері державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань у скорочені строки»</p> <p>Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України «Про внесення змін до Переліку продукції, що підлягає обов’язковій сертифікації в Україні, та визнання такими, що втратили чинність, деяких наказів Державного комітету України по стандартизації, метрології та сертифікації»</p> <p>Наказ Міністерства доходів і зборів України «Про затвердження Формату (стандарту) електронного документа звітності суб’єктів господарювання та Опису довідників, що публікуються з Форматом (стандартом) електронного документа звітності суб’єктів господарювання»</p> <p>Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» та деяких інших законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень з державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань»</p>

Продовження таблиці В.1

1	2	3	4	5
	забезпечення розвитку з метою формування конкурентного середовища та підвищення рівня конкурентоспроможності	залучення до виконання науково-технічних і соціально-економічних програм, здійснення постачання продукції для державних та регіональних потреб забезпечення фінансової державної підтримки шляхом запровадження державних програм кредитування, надання гарантій для отримання кредитів, часткової компенсації відсоткових ставок за кредитами тощо	передача наукової продукції, створеної за рахунок бюджетних коштів, для її впровадження у виробництво створення умов для поширення кооперації між суб'єктами малого і середнього підприємництва та великими підприємствами сприяння розвитку венчурного підприємництва	Закон України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для мікrokредитування суб'єктів малого підприємництва» Розпорядження Антимонопольного комітету України «Про затвердження Порядку розгляду справ про державну допомогу суб'єктам господарювання»
	стимулювання інвестиційної та інноваційної активності	впровадження механізмів сприяння та стимулювання до використання у виробництві новітніх технологій, а також технологій, які забезпечують підвищення якості товарів	створення системи економічних стимулів для розвитку економіки на основі технологічних інновацій стимулювання залучення іноземних інвестицій і розвитку взаємовигідної міжнародної інноваційної співпраці створення умов для залучення суб'єктів малого і середнього підприємництва до укладення договорів субпідряду у сфері інновацій та промислового виробництва	Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції Загальнодержавної програми розвитку малого і середнього підприємництва на 2014-2024 роки»
	сприяння провадженню діяльності щодо просування вироблених товарів, результатів інтелектуальної діяльності на внутрішній і зовнішній ринки		сприяння просуванню на ринки іноземних держав продукції вітчизняного виробництва, об'єктів інтелектуальної власності та створення сприятливих умов для українських учасників експортної діяльності сприяння участі суб'єктів малого і середнього підприємництва у виставково-ярмарковій діяльності за кордоном для представлення продукції вітчизняного виробництва	

Продовження таблиці В.1

1	2	3	4	5
	забезпечення зайнятості населення шляхом підтримки підприємницької ініціативи громадян	організація підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів для суб'єктів малого і середнього підприємництва	розроблення та виконання освітніх програм, спрямованих на підготовку, перепідготовку і підвищення рівня кваліфікації кадрів для суб'єктів малого і середнього підприємництва на основі державних освітніх стандартів	Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення заходів з виконання Національної програми сприяння розвитку малого підприємництва в Україні»
			створення умов для підвищення рівня професійних знань і ділових якостей фахівців з числа соціально незахищених верств населення	Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової соціальної програми подолання та запобігання бідності на період до 2015 року»
			надання навчально-методологічної, науково-методичної допомоги суб'єктам малого і середнього підприємництва	Наказ Міністерства соціальної політики України «Про затвердження Порядку забезпечення надання територіальними органами центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції, консультацій особам з питань організації та провадження підприємницької діяльності»
			сприяння участі у програмах обміну міжнародним досвідом з метою запровадження передових технологій та підвищення рівня кваліфікації персоналу суб'єктів малого і середнього підприємництва	Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції Загальнодержавної програми розвитку малого і середнього підприємництва на 2014-2024 роки»

Джерело: авторська розробка

Таблиця В.2 – Основні нормативно-правові акти, спрямовані на мотивацію підприємницької діяльності в Україні, прийняті після 2012 р.

Назва, номер і статус документу	Опубліковано	Положення, спрямовані на мотивацію підприємницької діяльності
1	2	3
<p>Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо використання печаток юридичними особами та фізичними особами-підприємцями» №1982-VIII від 23.03.2017 р. Не набрав чинності. Поточна редакція – 23.03.2017 р.</p>	<p>http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1982-19</p>	<p>Відбиток печатки не може бути обов'язковим реквізитом будь-якого документа, що подається суб'єктом господарювання до органу державної влади або органу місцевого самоврядування. Копія документа, що подається суб'єктом господарювання до органу державної влади або органу місцевого самоврядування, вважається засвідченою у встановленому порядку, якщо на такій копії проставлено підпис уповноваженої особи такого суб'єкта господарювання або особистий підпис фізичної особи-підприємця. Орган державної влади або орган місцевого самоврядування не вправі вимагати нотаріального засвідчення вірності копії документа у разі, якщо така вимога не встановлена законом</p>
<p>Закон України «Про тимчасові особливості здійснення заходів державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» № 1728-VIII від 03.11.2016 р. Чинний. Припинення дії – 01.01.2018 р.</p>	<p>Відомості Верховної Ради України. – 2017. – № 4. – Ст.37.</p>	<p>Встановити до 31 грудня 2017 р. мораторій на проведення органами державного нагляду (контролю) планових заходів із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності.</p> <p>До 31 грудня 2017 р. позапланові заходи державного нагляду (контролю) здійснюються органами державного нагляду (контролю):</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) з підстави, передбаченої частиною другою цієї статті (за погодженням центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну регуляторну політику, політику з питань нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності, ліцензування та дозвільної системи у сфері господарської діяльності та дерегуляції господарської діяльності; 2) за письмовою заявою суб'єкта господарювання до відповідного органу державного нагляду (контролю) про здійснення заходу державного нагляду (контролю) за його бажанням; 3) за рішенням суду; 4) у разі настання аварії, смерті потерпілого внаслідок нещасного випадку, що було пов'язано з діяльністю суб'єкта господарювання. <p>Державна регуляторна служба зобов'язана до початку проведення органами державного нагляду (контролю) заходів державного нагляду (контролю) оприлюднити на своєму офіційному веб-сайті погодження на проведення таких заходів. Проведення позапланового заходу державного нагляду (контролю) без оприлюднення погодження Державної регуляторної служби забороняється</p>

Продовження таблиці В.2

1	2	3
<p>Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» та деяких інших законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень з державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» № 835-VIII від 26.11.2015 р. Чинний. Поточна редакція – 02.11.2016 р.</p>	<p>Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 2. – Ст.17.</p>	<p>Державна реєстрація базується на таких основних принципах:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) обов'язковості державної реєстрації в Єдиному державному реєстрі; 2) публічності державної реєстрації; 3) врегулювання відносин, пов'язаних з державною реєстрацією; 4) державної реєстрації за заявницьким принципом; 5) прийняття документів та здійснення реєстрації за принципом екстериторіальності в межах України; 6) єдності методології державної реєстрації; 7) об'єктивності, достовірності та повноти відомостей у Єдиному державному реєстрі; 8) внесення відомостей до Єдиного державного реєстру виключно на підставі та відповідно до цього Закону; 9) відкритості та доступності відомостей Єдиного державного реєстру. <p>Єдиний державний реєстр створюється з метою забезпечення державних органів та органів місцевого самоврядування, а також учасників цивільного обороту достовірною інформацією про юридичних осіб, громадські формування, що не мають статусу юридичної особи, та фізичних осіб-підприємців з Єдиного державного реєстру.</p> <p>Портал електронних сервісів повинен забезпечувати:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) подання документів в електронній формі для державної реєстрації, ліцензування видів господарської діяльності, видачі документів дозвільного характеру; 2) контроль за повнотою заповнення заяви про державну реєстрацію, ліцензування видів господарської діяльності, видачі документів дозвільного характеру; 3) перегляд стану розгляду поданих документів; 4) доступ до відомостей та документів; 5) оприлюднення результатів надання адміністративних послуг; 6) формування та подання запитів в електронній формі про надання витягів; 7) перегляд, копіювання та роздрукування виписки, витягу, інших документів та відомостей з Єдиного державного реєстру; 8) сплату адміністративного збору та оплату надання відомостей з Єдиного державного реєстру з використанням платіжних систем через мережу Інтернет у режимі реального часу; 9) функціонування персонального кабінету; 10) доступ державних органів, у тому числі судів, органів Національної поліції, органів прокуратури, органів Служби безпеки України, а також органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб до відомостей з Єдиного державного реєстру. <p>За державну реєстрацію справляється адміністративний збір у такому розмірі: 0,3 мінімальної заробітної плати – за державну реєстрацію змін до відомостей про юридичну особу, що містяться в Єдиному державному реєстрі, крім внесення змін до інформації про здійснення зв'язку з юридичною особою; 0,1 мінімальної заробітної плати – за державну реєстрацію змін відомостей про прізвище, ім'я, по батькові або місцезнаходження фізичної особи-підприємця; 75% адміністративного збору, встановленого цією частиною, - за державну реєстрацію на підставі документів, поданих в електронній формі</p>

Продовження таблиці В.2

1	2	3
<p>Закон України «Про ліцензування видів господарської діяльності» № 222-VIII від 02.03.2015 р. Чинний. Поточна редакція – 01.01.2017 р.</p>	<p>Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 23. – Ст.158.</p>	<p>Ліцензуванню підлягають такі види господарської діяльності:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) банківська діяльність; 2) надання фінансових послуг (крім професійної діяльності на ринку цінних паперів); 3) професійна діяльність на ринку цінних паперів; 4) діяльність у галузі телебачення і радіомовлення; 5) діяльність у сфері електроенергетики; 6) освітня діяльність закладів освіти; 7) виробництво і торгівля спиртом етиловим, коньячним і плодовим, алкогольними напоями та тютюновими виробами; 8) діяльність у сфері телекомунікацій; 9) будівництво об'єктів IV і V категорій складності; 10) виробництво лікарських засобів, оптова та роздрібна торгівля лікарськими засобами, імпорт лікарських засобів (крім активних фармацевтичних інгредієнтів); 11) виробництво та ремонт вогнепальної зброї невійськового призначення і боєприпасів до неї, холодної зброї, пневматичної зброї калібру понад 4,5 міліметра і швидкістю польоту кулі понад 100 метрів на секунду, торгівля вогнепальною зброєю невійськового призначення та боєприпасами до неї, холодною зброєю, пневматичною зброєю калібру понад 4,5 міліметра і швидкістю польоту кулі понад 100 метрів на секунду; виробництво спеціальних засобів, заряджених речовинами сльозоточивої та дратівної дії, індивідуального захисту, активної оборони та їх продаж; 12) виробництво вибухових матеріалів промислового призначення; 13) надання послуг і виконання робіт протипожежного призначення; 14) виробництво особливо небезпечних хімічних речовин. Не підлягає ліцензуванню зберігання (накопичення) суб'єктом господарювання утворених ним небезпечних відходів, якщо протягом року з дня утворення небезпечні відходи передаються суб'єктам господарювання, що мають ліцензію на поводження з небезпечними відходами; 15) медична практика; 16) діяльність банків пуповинної крові, інших тканин і клітин людини згідно з переліком, затвердженим Міністерством охорони здоров'я України; 17) ветеринарна практика; 18) випуск та проведення лотерей; 19) туropolераторська діяльність; 20) посередництво у працевлаштуванні за кордоном; 21) промисловий вилов водних біоресурсів за межами юрисдикції України; 22) культивування рослин, включених до переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів; 23) діяльність, пов'язана з розробленням, виготовленням, постачанням спеціальних технічних засобів для зняття інформації з каналів зв'язку та інших технічних засобів негласного отримання інформації; 24) перевезення пасажирів, небезпечних вантажів та небезпечних відходів річковим, морським, автомобільним, залізничним та повітряним транспортом, міжнародні перевезення пасажирів та вантажів автомобільним транспортом;

Продовження таблиці В.2

1	2	3
		25) зовнішньоекономічна діяльність; 26) транспортування нафти, нафтопродуктів магістральним трубопроводом; 27) діяльність на ринку природного газу; 28) централізоване водопостачання та водовідведення, крім централізованого водопостачання та водовідведення за нерегульованим тарифом; 29) виробництво теплової енергії, транспортування теплової енергії магістральними і місцевими (розподільчими) тепловими мережами та постачання теплової енергії, крім виробництва, транспортування та постачання теплової енергії за нерегульованим тарифом; 30) охоронна діяльність; 31) перероблення побутових відходів; 32) захоронення побутових відходів
Закон України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» № 1555-VII від 01.07.2014 р. Набрання чинності відбудеться 02.08.2017 р.	Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 34. – Ст.1173.	Державна допомога може реалізовуватися, зокрема, у таких формах: 1) надання субсидій та грантів; 2) надання дотацій; 3) надання податкових пільг, відстрочення або розстрочення сплати податків, зборів чи інших обов'язкових платежів; 4) списання боргів, включно із заборгованістю за надані державні послуги, списання штрафних санкцій, компенсація збитків суб'єктам господарювання; 5) надання гарантій, кредитів на пільгових умовах, обслуговування кредитів за пільговими тарифами; 6) зменшення фінансових зобов'язань суб'єктів господарювання перед фондами загальнообов'язкового державного соціального страхування; 7) надання, прямо чи опосередковано, суб'єктам господарювання товарів чи послуг за цінами нижче ринкових або придбання товарів чи послуг суб'єктів господарювання за цінами, вище ринкових; 8) продаж державного майна за цінами, нижче ринкових; 9) збільшення державної частки в статутному капіталі суб'єктів господарювання або збільшення вартості державної частки на умовах, неприйнятних для приватних інвесторів.
Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» щодо вдосконалення процедури видачі документів дозвільного характеру, оформлених центральними органами виконавчої влади» №1252-VII від 13.05.2014 р. Чинний. Поточна редакція – 13.05.2014 р.	Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 28. – Ст.934.	Видача (переоформлення, видача дублікатів, анулювання) документів дозвільного характеру та реєстрація декларацій дозвільними органами здійснюються за принципом організаційної єдності через дозвільний центр або через Єдиний державний портал адміністративних послуг. Документи дозвільного характеру видаються безоплатно, на необмежений строк, якщо інше не встановлено законом. Реєстрацію декларацій здійснює дозвільний орган на безоплатній основі протягом 5 робочих днів з дня їх отримання. Дозвільний орган протягом не більш як 10 робочих днів з дня одержання від державного адміністратора заяви, документів, що додаються до неї, та копії опису, оформляє відповідний документ дозвільного характеру або письмове повідомлення суб'єкта господарювання про відмову у видачі документа дозвільного характеру та передає протягом 1 робочого дня державному адміністратору письмове повідомлення через представника такого дозвільного органу. Державний адміністратор не пізніше наступного робочого дня з дня отримання від дозвільного органу відповідного документа дозвільного характеру повідомляє суб'єкту господарювання про час та місце видачі документа дозвільного характеру або письмової відмови у видачі документа дозвільного характеру

Продовження таблиці В.2

1	2	3
<p>Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» № 4618-VI від 22.03.2012 р. Чинний. Поточна редакція – 22.03.2012 р.</p>	<p>Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 3. – Ст.23.</p>	<p>Основні напрями державної політики у сфері розвитку малого і середнього підприємництва в Україні є:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) удосконалення та спрощення порядку ведення обліку в цілях оподаткування; 2) запровадження спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності для суб'єктів малого підприємництва, що відповідають критеріям, встановленим у податковому законодавстві; 3) залучення суб'єктів малого підприємництва до виконання науково-технічних і соціально-економічних програм, здійснення постачання продукції (робіт, послуг) для державних та регіональних потреб; 4) забезпечення фінансової державної підтримки малих і середніх підприємств шляхом запровадження державних програм кредитування, надання гарантій для отримання кредитів, часткової компенсації відсоткових ставок за кредитами тощо; 5) сприяння розвитку інфраструктури підтримки малого і середнього підприємництва; 6) гарантування прав суб'єктів малого і середнього підприємництва під час здійснення державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності; 7) сприяння спрощенню дозвільних процедур та процедур здійснення державного нагляду (контролю), отримання документів дозвільного характеру для суб'єктів малого і середнього підприємництва та скороченню строку проведення таких процедур; 8) організація підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів для суб'єктів малого і середнього підприємництва; 9) впровадження механізмів сприяння та стимулювання до використання у виробництві суб'єктами малого і середнього підприємництва новітніх технологій, а також технологій, які забезпечують підвищення якості товарів (робіт, послуг)
<p>Указ Президента України «Про Державну службу України з питань регуляторної політики та розвитку підприємства» № 1168/2011 від 19.12.2011 р. Чинний. Поточна редакція – 19.12.2011 р.</p>	<p>http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1168/2011</p>	<p>Утворити Державну службу України з питань регуляторної політики та розвитку підприємства</p>
<p>Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції Загальнодержавної програми розвитку малого і середнього підприємництва на 2014-2024 роки» № 641-р від 28.08.2013 р. Чинний. Поточна редакція – 28.08.2013 р.</p>	<p>http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/641-2013-%D1%80</p>	<p>Проблеми розвитку малого і середнього підприємництва передбачається розв'язати шляхом:</p> <p>дерегуляції господарської діяльності, у тому числі в результаті:</p> <ul style="list-style-type: none"> - спрощення порядку започаткування та припинення підприємницької діяльності; - удосконалення процедур ліцензування та отримання документів дозвільного характеру; - упорядкування та удосконалення процедур здійснення державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності, зменшення кількості заходів державного нагляду (контролю), усунення дублювання функцій та необгрунтованого втручання держави у господарську діяльність;

Продовження таблиці В.2

1	2	3
		<p>розширення можливостей доступу суб'єктів малого і середнього підприємництва до отримання кредитних ресурсів, у тому числі в результаті:</p> <ul style="list-style-type: none"> - розроблення та впровадження нових фінансових інструментів; - надання гарантій та поруки за кредитами; - залучення міжнародних організацій до кредитування; <p>надання підтримки інноваційно-орієнтованим суб'єктам малого і середнього підприємництва, в тому числі в результаті:</p> <ul style="list-style-type: none"> - посилення захисту прав власника, інвестора, а також корпоративної безпеки бізнесу; - стимулювання суб'єктів малого і середнього підприємництва до провадження діяльності з використанням наукоємних, ресурсо- та енергозберігаючих інноваційних технологій; - підвищення ефективності та розширення сфери застосування інструментів державної підтримки інноваційної діяльності суб'єктів малого і середнього підприємництва шляхом надання грантів, прямого інвестування інноваційних проектів, надання фінансових гарантій, стимулювання участі банків в інвестуванні інноваційної діяльності, надання нефінансових послуг та інших видів підтримки, державного замовлення на розроблення і впровадження новітніх технологій за пріоритетними напрямками, оновлення матеріально-технічної бази наукової та науково-технічної діяльності; - розвитку співробітництва у сфері інноваційної діяльності між державою, суб'єктами малого і середнього підприємництва, вищими навчальними закладами та науково-дослідницькими установами; - розроблення і виконання програм інтеграції суб'єктів малого і середнього підприємництва в національні та міжнародні інноваційні і технологічні кластери; - забезпечення на безоплатній основі дистанційного доступу громадськості до патентно-інформаційних ресурсів, зокрема, щодо описів винаходів, корисних моделей, промислових зразків, знаків для товарів і послуг, селекційних досягнень, що сприятиме ефективному захисту прав на такі об'єкти; <p>сприяння розвитку інфраструктури підтримки малого і середнього підприємництва, в тому числі у результаті:</p> <ul style="list-style-type: none"> - підтримки створення бізнес-інкубаторів, що здійснюють надання комплексу послуг, зокрема послуг аутсорсингу, центрів трансферу технологій, консалтингових центрів, венчурних фондів, інноваційних бізнес-інкубаторів, що здійснюють підтримку нових проектів та надання венчурного фінансування; - визначення на законодавчому рівні понять «бізнес-центр», «бізнес-інкубатор», «кластеризація», «субконтрактація»; - поширення позитивного досвіду використання нових інструментів кооперування суб'єктів малого, середнього і великого підприємництва, практики пошуку партнерів за кордоном; - створення інформаційно-консультаційних центрів з використанням Інтернету; - запровадження механізму проведення якісної оцінки діяльності об'єктів зазначеної інфраструктури; <p>підтримки експортної діяльності суб'єктів малого і середнього підприємництва, в тому числі в результаті:</p> <ul style="list-style-type: none"> - гармонізації актів національного законодавства у сфері технічного регулювання, захисту прав інтелектуальної та промислової власності з міжнародними нормами і правилами; - забезпечення державної підтримки страхування операцій з експорту; - створення системи навчання з питань провадження зовнішньоекономічної діяльності в рамках виконання програм підтримки суб'єктів малого і середнього підприємництва та проектів міжнародної технічної допомоги; - створення умов для запровадження суб'єктами малого і середнього підприємництва систем управління якістю продукції;

Продовження таблиці В.2

1	2	3
		<p>розвитку соціальної відповідальності бізнесу, в тому числі в результаті:</p> <ul style="list-style-type: none"> - гармонізації актів національного законодавства з міжнародними стандартами соціальної відповідальності бізнесу; - розроблення методики проведення аудиту соціальної відповідальності бізнесу з використанням системи якісних та кількісних індексів для визначення соціальних рейтингів суб'єктів малого і середнього підприємництва; - делегування органам виконавчої влади та місцевого самоврядування функцій із створення системи збору інформації та баз даних для проведення аудиту соціальної відповідальності бізнесу; - оприлюднення галузевих та регіональних рейтингів суб'єктів господарювання щодо їх соціальної відповідальності; - розроблення механізму створення центрів аудиту соціальної відповідальності бізнесу як складових соціальної інфраструктури; - стимулювання розроблення бізнес-асоціаціями, галузевими асоціаціями виробників рекомендацій щодо впровадження на добровільній основі міжнародних стандартів звітності про соціальну відповідальність бізнесу; удосконалення системи професійної освіти, підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів для суб'єктів малого і середнього підприємництва; співпраці між державою, приватним сектором та громадськими організаціями у сфері навчання підприємств; удосконалення системи інформаційної підтримки, зокрема шляхом створення інформаційної системи; проведення моніторингу умов провадження підприємницької діяльності, зокрема із застосуванням регіональних рейтингів ведення бізнесу; розширення можливостей участі суб'єктів малого і середнього підприємництва у реалізації проектів державно-приватного партнерства у результаті: <ul style="list-style-type: none"> - створення державного реєстру проектів державно-приватного партнерства з можливістю доступу до інформації для суб'єктів малого і середнього підприємництва; - поширення серед суб'єктів малого і середнього підприємництва інформації про ефективність та переваги участі в реалізації проектів державно-приватного партнерства; - проведення серед суб'єктів малого і середнього підприємництва роз'яснювальної роботи з використанням механізмів реалізації проектів державно-приватного партнерства у різних секторах економіки та соціальної сфери; підвищення ролі місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування у підтримці розвитку малого і середнього підприємництва, зокрема шляхом розроблення та виконання регіональних та місцевих програм розвитку малого і середнього підприємництва; формування фонду нежитлових приміщень та земельних ділянок для надання в оренду суб'єктам малого і середнього підприємництва на пільгових умовах; забезпечення розвитку сільськогосподарського підприємництва та кооперації, зокрема шляхом державної підтримки формування та поліпшення матеріально-технічної бази виробників сільськогосподарської продукції

Продовження таблиці В.2

1	2	3
<p>Постанова Кабінету Міністрів України «Про надання послуг у сфері державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань у скорочені строки» №1133 від 25.12.2015 р. Чинний. Поточна редакція – 05.04.2017 р.</p>	<p>http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1133-2015-%D0%BF</p>	<p>Установити розмір плати за проведення державної реєстрації змін до відомостей, що містяться в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців, у скорочені строки, крім внесення змін до інформації про здійснення зв'язку з юридичною особою; змін до відомостей про прізвище, ім'я, по батькові або місцезнаходження фізичної особи-підприємця, а саме:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) у подвійному розмірі адміністративного збору за відповідну реєстрацію протягом шести годин після надходження документів, поданих для державної реєстрації, крім вихідних та святкових днів; 2) у п'ятикратному розмірі адміністративного збору за відповідну реєстрацію протягом двох годин після надходження документів, поданих для державної реєстрації, крім вихідних та святкових днів
<p>Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для мікрокредитування суб'єктів малого підприємництва» № 794 від 27.07.2011 р. Чинний. Поточна редакція – 27.09.2012 р.</p>	<p>http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/794-2011-%D0%BF/paran7#n7</p>	<p>Бюджетні кошти використовуються для надання фізичним та юридичним особам, що належать до суб'єктів мікро- та малого підприємництва мікрокредитів для виробництва, переробки і збуту виробленої продукції, придбання техніки, обладнання, новітніх технологій, будівництва і реконструкції виробничих приміщень.</p> <p>Бюджетні кошти надаються на конкурсних засадах на поворотній основі за умови забезпечення виконання зобов'язання щодо їх повернення та сплати відсотків за користування бюджетними коштами на рівні 1,5 облікової ставки Національного банку, яка діє на дату укладення договору в розмірі:</p> <ul style="list-style-type: none"> від 50000 до 100000 грн. – на строк до одного року; від 100001 до 250000 грн. – на строк до трьох років з відстроченням повернення основної суми зобов'язання до одного року. <p>Надання мікрокредитів суб'єктам малого підприємництва здійснюється шляхом проведення конкурсу бізнес-планів суб'єктів малого підприємництва. До складу конкурсної комісії входять представники Держпідприємництва в кількості трьох осіб та представники Фонду в кількості чотирьох осіб</p>
<p>Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення заходів з виконання Національної програми сприяння розвитку малого підприємництва в Україні» № 795 від 27.07.2011 р. Чинний. Поточна редакція – 15.09.2012 р.</p>	<p>http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/795-2011-%D0%BF</p>	<p>Бюджетні кошти спрямовуються на реалізацію плану заходів з виконання у поточному році Національної програми сприяння розвитку малого підприємництва в Україні, зокрема на:</p> <ul style="list-style-type: none"> забезпечення виконання освітньої програми з питань провадження підприємницької діяльності для підприємців та широких верств населення, насамперед щодо започаткування та ведення власної справи, застосування дозвільних процедур, реєстрації, ліцензування, реалізації регуляторної політики; проведення Всеукраїнського конкурсу бізнес-планів підприємницької діяльності серед молоді; проведення конференцій, нарад, засідань за круглим столом, форумів, виставок та ярмарків за участю представників малого підприємництва, відзначення Дня підприємця; видання Національної доповіді про стан та перспективи розвитку підприємництва в Україні; проведення моніторингу умов ведення бізнесу в Україні, підготовку аналітичного звіту за його результатами

Продовження таблиці В.2

1	2	3
Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження форм та Порядку заповнення і подання податкової звітності з податку на додану вартість» № 21 від 28.01.2016 р. Чинний. Поточна редакція – 01.03.2017 р.	http://zakon2.rada.gov.ua/law/show/z0159-16	Спрощення форм податкової звітності з ПДВ та приведення нормативно-правових актів (форма податкової декларації з ПДВ; форма уточнюючого розрахунку податкових зобов'язань з ПДВ у зв'язку з виправленням самостійно виявлених помилок; форма розрахунку податкових зобов'язань, нарахованих отримувачем послуг, не зареєстрованим як платник податку на додану вартість, які постачаються нерезидентами, у тому числі їх постійними представництвами, не зареєстрованими платниками податків, на митній території України) у відповідність до чинного законодавства
Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі «країни «Про внесення змін до Переліку продукції, що підлягає обов'язковій сертифікації в Україні, та визнання такими, що втратили чинність, деяких наказів Державного комітету України по стандартизації, метрології та сертифікації» №451 від 06.05.2105 р. Чинний. Поточна редакція – 06.05.2015 р.	http://zakon2.rada.gov.ua/law/show/z0546-15	Скорочено види продукції, що підлягають обов'язковій сертифікації в Україні, а саме виключено: мийні засоби; трактори малогабаритні; зварювальне обладнання; велосипеди, коляски дитячі; посуд з чорних та кольорових металів, фарфору, фаянсу; дорожні транспортні засоби, їх складові частини та приладдя; товари легкої промисловості; харчова продукція та продовольча сировина; труби та балони; хімічні джерела струму; арматура трубопровідна
Розпорядження Антимонопольного комітету України «Про затвердження Порядку розгляду справ про державну допомогу суб'єктам господарювання» № 8-рп від 12.04.2016 р. Набуває чинності 02.08.2017 р.	http://zakon3.rada.gov.ua/law/show/z0686-16	Затверджено «Порядок розгляду справ про державну допомогу суб'єктам господарювання», відповідно до якого визначено: загальні вимоги щодо порядку оформлення та подання інформації Комітету; особи, які беруть участь у справі, їх права й обов'язки; докази та початок розгляду справ; розгляд справи про державну допомогу та його строки; слухання та рішення у справах про державну допомогу перевірка інформації про незаконну державну допомогу та/або неналежне використання державної допомоги; справи про державну допомогу за результатами відкликання рішень про державну допомогу
Наказ Міністерства доходів і зборів України «Про затвердження Формату (стандарту) електронного документа звітності суб'єктів господарювання та Опису довідників, що публікуються з Форматом (стандартом) електронного документа звітності суб'єктів господарювання» № 729 від 29.11.2013 р. Чинний. Поточна редакція – 29.11.2013 р.	http://zakon3.rada.gov.ua/law/show/z0243-14	Затвердити Формат (стандарт) електронного документа звітності суб'єктів господарювання. Департаменту розвитку ІТ, електронних сервісів та обліку платників забезпечити: 1) розміщення на офіційному веб-порталі Міністерства доходів і зборів України Формату (стандарту) електронного документа звітності суб'єктів господарювання; 2) доступ розробникам програмного забезпечення до структури XML-документа, відповідних схем контролю XML-документів, електронних форм документів звітності у форматі PDF та довідників звітних документів, звітних періодів документів і територіальних органів Міністерства доходів і зборів України у форматі XML після набрання чинності цим наказом

Закінчення таблиці В.2

1	2	3
<p>Наказ Міністерства соціальної політики України «Про затвердження Порядку забезпечення надання територіальними органами центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції, консультацій особам з питань організації та провадження підприємницької діяльності» № 74 від 21.02.2013 р. Чинний. Поточна редакція – 21.02.2013 р.</p>	<p>http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0408-13</p>	<p>Консультацію, яка полягає у безоплатному наданні інформації з питань організації та провадження підприємницької діяльності, може отримати будь-яка особа, яка звернулася до територіального органу із заявою про надання консультації з питань організації та провадження підприємницької діяльності.</p> <p>Консультації надаються з питань:</p> <ul style="list-style-type: none"> законодавства щодо державної реєстрації суб'єктів господарювання; ліцензування, патентування та сертифікації підприємницької діяльності; податкового законодавства; відкриття рахунків у банківських установах; пошуку, відбору та найму персоналу, оформлення трудових відносин; оформлення документів щодо купівлі (оренди) земельних ділянок, приміщень для провадження підприємницької діяльності; отримання банківських кредитів, іншої фінансової допомоги; з інших питань, що стосуються організації та провадження підприємницької діяльності
<p>Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової соціальної програми подолання та запобігання бідності на період до 2015 року» №1057 від 31.08.2011 р. Чинний. Поточна редакція – 10.12.2012 р.</p>	<p>http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1057-2011-%D0%BF</p>	<p>Сприяння розвитку підприємницької діяльності шляхом:</p> <ul style="list-style-type: none"> - започаткування територіальних осередків дорадчої служби для надання консультацій підприємцям з питань сільськогосподарського виробництва; - забезпечення виконання освітньої програми з питань провадження підприємницької діяльності для підприємців та широких верств населення, зокрема щодо започаткування та ведення власної справи, застосування дозвільних процедур, реєстрації, ліцензування, реалізації регуляторної політики; - проведення Всеукраїнського конкурсу бізнес-планів підприємницької діяльності серед молоді

Джерело: авторська розробка

Наукове видання

Л. В. Проданова
О. В. Котляревський

**МОТИВАЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ РОЗВИТКУ
ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В
ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ**

Монографія
(українською мовою)

В авторській редакції

Підписано до друку 26.02.2019 р.
Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Друк цифровий. Гарнітура Times New Roman.
Умов. друк. арк. 13,95. Обл. вид. арк. 13,3
Тираж 100 прим.

Видавець ФОП Пономаренко Р.В.
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців
Серія ДК № 3863 від 19.08.2010 р.
18000, Україна, м. Черкаси, вул. Смілянська, 120/1,
тел./факс: (0472) 63-69-15, 50-30-03
e-mail: druk_r@ukr.net
www.everest.ck.ua

Віддруковано і виготовлено
в друкарні ФОП Пономаренко Р.В.,
18000, Україна, м. Черкаси, вул. Смілянська, 120/1,
тел./факс: (0472) 63-69-15, 50-30-03